

Raport końcowy dla województwa podkarpackiego

Rzeszów – Kraków 2019

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Fundusz Spójności

**Badanie współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Spójności w ramach
Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna
na lata 2014–2020**

Lider projektu:

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Partnerzy projektu:

Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Urząd Statystyczny w Rzeszowie

Uniwersytet Rzeszowski

Autorzy opracowania:

Zespół badawczy firmy Market Research World

Projekt graficzny:

Joanna Grzybowska

Druk:

Market Research World

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego

Departament Rozwoju Regionalnego

Regionalne Obserwatorium Terytorialne

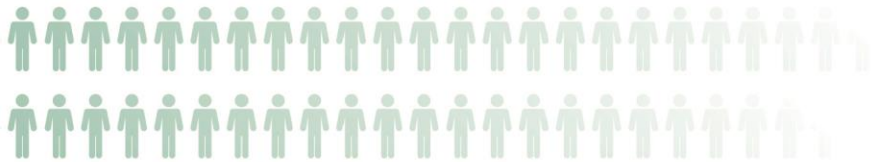
ISBN: 978-83-955947-2-4

Spis treści

Streszczenie raportu.....	7
Summary of the report	11
Wprowadzenie	14
Wykaz skrótów	15
Opis zastosowanej metodologii	16
Rozdział 1. Diagnoza struktury i funkcji współczesnych rodzin	19
1.1. Rodzina jako struktura i instytucja społeczna	19
1.2. Skład i struktura gospodarstw domowych.....	21
1.3. Funkcje rodziny.....	31
1.3.1. Funkcja prokreacyjna	32
1.3.2. Funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca	51
1.3.3. Funkcja socjalizacyjno-edukacyjna	57
1.3.4. Funkcja rekreacyjno-towarzyska.....	62
1.3.5. Funkcja emocjonalno-ekspresyjna.....	68
1.3.6. Funkcja stratyfikacyjno-identyfikacyjna	71
1.4. Sytuacja rodzin z dziećmi	73
1.5. Przemiany we współczesnej rodzinie	83
1.6. Podsumowanie rozdziału	94
Rozdział 2. Diagnoza warunków życia współczesnych rodzin	99
2.1. Gospodarka mieszkaniowa.....	99
2.2. Źródła utrzymania i struktura wydatków	109
2.3. Stopień zaspokojenia podstawowych potrzeb gospodarstwa domowego	115
2.4. Pomoc społeczna.....	122
2.5. Przemoc w rodzinie	131
2.6. Rynek pracy	138
2.7. Dostęp do instytucji publicznych	153
2.8. Podsumowanie rozdziału	158
Rozdział 3. Diagnoza zjawiska depopulacji	160
3.1. Tendencje demograficzne w kontekście depopulacji	160
3.2. Podsumowanie rozdziału	183
Rozdział 4. Ocena polityki prorodzinnej.....	184
4.1. Prawna ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce.....	184
4.2. Ocena poszczególnych programów wsparcia.....	187

4.2.1. Program „Rodzina 500+”	187
4.2.2. Podkarpacki Samorządowiec bliski Rodzinie – Amicus Familiae	193
4.2.3. Karta Dużej Rodziny	199
4.2.4. Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2016-2023.....	200
4.2.5. Pozostałe programy na rzecz wsparcia rodzin	204
4.2.6. Wyzwania wobec polityki senioralnej w Polsce. Dobre praktyki na przykładzie Szwecji i Niemiec.....	207
4.3. Wizja przyszłości rodziny.....	211
4.4 Podsumowanie rozdziału	214
Wnioski i rekomendacje	216
Bibliografia	227
Spis tabel, rysunków i rycin	230
Aneks.....	238

Streszczenie raportu

Prezentowany raport jest efektem prac w ramach badania pn. „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji”, zrealizowanego dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego i Partnerów: Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Urzędu Statystycznego w Rzeszowie i Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Głównym celem badania była diagnoza struktury i funkcji współczesnych rodzin oraz warunków ich życia w wybranych aspektach, a także uszczegółowienie prognoz dotyczących zmian demograficznych i natężenia procesów depopulacyjnych.

Raport składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. Pierwszy rozdział poświęcony jest diagnozie struktury i funkcji współczesnych rodzin. Na jego potrzeby dokonano typologii gospodarstw domowych oraz zweryfikowano stopień zaspokojenia poszczególnych potrzeb dla każdego rodzaju rodziny. Szczególną uwagę poświęcono weryfikacji sytuacji rodzin z dziećmi oraz diagnozie czynników wpływających na przemiany w tych rodzinach. Do najważniejszych funkcji rodziny zaliczono:

1. Funkcję prokreacyjną, czyli dążenie do posiadania dzieci. Wyniki badań wskazują, że mieszkańcy Podkarpacia chcą mieć dzieci, zwłaszcza ci, którzy jeszcze ich nie posiadają. Kobiety i mężczyźni różnią się w deklaracjach dotyczących planów prokreacyjnych – kobiety ogólnie częściej przyznają, że chciałyby posiadać dzieci, a stopień tych deklaracji spada wraz wiekiem. Mężczyźni, mimo, że w ogólnym ujęciu, w mniejszym stopniu deklarują chęć posiadania dzieci, to w każdej grupie wiekowej odsetek ich deklaracji prokreacyjnych przewyższa wskazania kobiet. Do głównych przyczyn braku planów prokreacyjnych należy zaliczyć brak chęci posiadania dzieci oraz niewystarczające warunki materialne, a w przypadku osób bezdzietnych należy dodać brak odpowiedniego partnera i problemy zdrowotne.
2. Funkcję opiekuńczo-zabezpieczającą polegającą za zapewnieniu opieki nad dziećmi i tymi członkami rodziny, którzy nie są w stanie sami zatroszczyć się o swoje potrzeby. Dane pozyskane w ramach badania wskazują, że wzrasta liczba placówek zapewniających opiekę nad dziećmi (żłobki, przedszkola), mimo to respondenci oceniają dostępność do tych placówek jako niewystarczającą. W badanych rodzinach można zaobserwować udział dziadków lub innych członków rodziny w opiece nad dziećmi, jednak opinie respondentów jednoznacznie wskazują na zmniejszenie się tej tendencji w porównaniu do poprzednich pokoleń. Obserwowane jest dążenie do modelu rodziny nuklearnej, coraz rzadsze są rodziny wielopokoleniowe. Rodzi to również problem w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi. Zachodzi konieczność zapewnienia opieki instytucjonalnej nad seniorami, jednak infrastruktura jest niewystarczająca, a wysokie koszty często przewyższają możliwości osób starszych, szczególnie samotnych i schorowanych. Sytuacja osób starszych będzie ulegała stałemu pogarszaniu, gdyż jak wynika z danych demograficznych, liczba osób w podeszłym wieku będzie wzrastać. Dodatkowym problemem jest niedostateczne finansowanie sektora opiekuńczego i wynikające z tego braki kadrowe.
3. Funkcję socjalizacyjno-edukacyjną oznaczającą podejmowanie wysiłków na rzecz prawidłowego przygotowania dzieci do funkcjonowania w społeczeństwie, przekazanie im norm, wartości i istotnych wzorców zachowań. Z opinii uczestników badań jakościowych wynika, że wartości i wzorce przekazywane są w rodzinach z pokolenia na pokolenie. Oczywiście normy ewoluują i są dostosowywane do współczesnych czasów. Wpływają na to głównie: zmieniający się model rodziny, praca zawodowa rodziców, rozluźnianie więzi społecznych, nowoczesne technologie oraz ogólny pęd za dobrobytem. Uczestnicy badań ilościowych (przedstawiciele JST) oceniają zaangażowanie mieszkańców w działalność na rzecz społeczności lokalnej czy organizacji

pozarządowych raczej pozytywnie, choć ze strony uczestników badań jakościowych pojawiają się opinie o coraz mniejszym zainteresowaniu w udziale w inicjatywach organizowanych na rzecz społeczności lokalnych. Pomimo tego, wciąż znajdują się lokalni liderzy społeczni, którzy podejmują wysiłek aktywizacji społeczności.

4. Funkcję rekreacyjno-towarzystką polegającą na zaspokojeniu potrzeb wypoczynku i zabawy. Sposób spędzania wolnego czasu i podejmowania różnych aktywności rekreacyjnych jest uzależniony głównie od tego, czy w rodzinie są dzieci czy ich nie ma. Ponad 60% rodzin z dziećmi ocenia lokalną infrastrukturę dla dzieci jako wystarczającą, co znajduje potwierdzenie w opiniach przedstawicieli samorządów - większość z nich uważa, że oferta rekreacyjna dla dzieci i młodzieży, częstotliwość organizacji wydarzeń kulturalno-rekreacyjnych oraz infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa dla rodzin z dziećmi jest wystarczająco rozwinięta na terenie działania ich jednostki. Ogólnie, rodzaj i częstotliwość podejmowanych aktywności jest dostosowany do wieku członków rodziny oraz możliwości finansowych rodziny.
5. Funkcję emocjonalno-ekspresyjną, która koncentruje się na zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa i swobody wyrażania myśli i emocji przez członków rodziny. Na podstawie wyników badania można stwierdzić, że zdecydowana większość respondentów jest zadowolona ze swojego życia rodzinnego. Znacznie wyższy poziom zadowolenia z życia rodzinnego wyrażają osoby z gospodarstw domowych z dziećmi. Zadowolenie z życia rodzinnego jest również silnie powiązane z poziomem satysfakcji z sytuacji ekonomicznej. Im mniejsze zadowolenie z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego, tym niższy średni poziom zadowolenia z życia rodzinnego.
6. Funkcję stratyfikacyjno-identyfikacyjną określającą role członków rodziny w społeczeństwie. W ramach badania ilościowego zweryfikowano, które rodziny są najbardziej narażone na złe postrzeganie wśród lokalnej społeczności. Okazuje się, że to te niesformalizowane - bez ślubu, posiadające dzieci, mogą być postrzegane źle przez mieszkańców swojej miejscowości. Rodziny wielodzietne, w opinii respondentów badania ilościowego, są postrzegane pozytywnie, choć zdarzało się, że uczestnicy badania jakościowego reprezentujący rodziny wielodzietne, wspominali o gorszym postrzeganiu ich przez społeczeństwo właśnie przez pryzmat posiadania dużej liczby dzieci. Należy jednak podkreślić, że były to sytuacje sporadyczne, ogólnie respondenci wskazywali na poprawne stosunki z sąsiedztwem i szerszą lokalną wspólnotą.

W drugim rozdziale dokonano identyfikacji warunków życia współczesnych rodzin w takich aspektach jak: gospodarka mieszkaniowa, źródła utrzymania i struktura wydatków, stopień zaspokojenia potrzeb rodziny, korzystanie z pomocy społecznej, przemoc, ocena rynku pracy oraz dostępu do usług społecznych.

W okresie od 2011 do 2018 roku wzrosła liczba mieszkań w województwie podkarpackim, najwięcej z nich znajdowało się w rękach prywatnych właścicieli. Przedstawiciele gospodarstw domowych uczestniczący w badaniach, w większości deklarowali zadowolenie z warunków mieszkaniowych, a szczególnie zadowoleni byli ci, posiadający mieszkania na własność. Istotnym problemem jest zapewnienie przez władze lokalne mieszkań komunalnych, socjalnych czy wspomaganych. Dodatkowo, standard oferowanych przez gminy mieszkań często jest niski i niedostosowany do potrzeb przyszłych mieszkańców, np. borykających się z niepełnosprawnością.

Poprawa sytuacji gospodarczej regionu, spadek bezrobocia oraz programy rządowe powodują systematyczny spadek liczby osób korzystających z pomocy społecznej. W analizowanym okresie liczba beneficjentów zmniejszyła się i prognozuje się dalszy spadek w tym zakresie. Najniższy odsetek korzystających z pomocy społecznej występował w powiecie łańcuckim – w 2018 roku wyniósł nieco mniej niż 5%, a największy w Przemyślu, gdzie z takiego wsparcia skorzystało w 2018 roku około 15%

mieszkańców. Ogółem w województwie podkarpackim z usług pomocy społecznej korzystało więcej osób niż średnio w Polsce.

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podkarpackim w całym badanym okresie była wyższa od średniej krajowej o około 3 p. proc. Wielkość wskaźnika plasuje region na końcowej pozycji w kraju, przed województwami kujawsko-pomorskim i warmińsko-mazurskim. Znacząco zmniejszyła się liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy. W analizowanym okresie największy odsetek pracujących w województwie podkarpackim odnotowano w sektorze usługowym, natomiast zaobserwowano spadek pracujących w sektorze rolniczym. W opinii uczestników badania jakościowego, w regionie jest dostępna praca, natomiast, cechuje się ona w większości mało atrakcyjnymi warunkami finansowymi. Wynagrodzenia utrzymywane są na niskim poziomie, a wymagania pracodawców w obszarze zakresu obowiązków oraz stopnia zaangażowania w życie zawodowe, określane są jako bardzo wysokie. Szczególnie dotyczy to mniejszych miast i obszarów wiejskich. Powszechne jest wyjeżdżanie z takich miejscowości do większych miast i za granicę w poszukiwaniu lepiej płatnej pracy.

Dostęp do podstawowych usług i instytucji publicznych, w opinii respondentów, jest zróżnicowany. Zdecydowanie największa grupa respondentów za łatwy uznała w swojej miejscowości lub najbliższej okolicy dostęp do sklepu spożywczego, do apteki oraz do lekarza pierwszego kontaktu. Najmniej korzystnie oceniono z kolei dostępność lekarzy specjalistów oraz gabinetów rehabilitacyjnych i stomatologów. Biorąc pod uwagę obszar zamieszkania respondenta (w układzie miasto/wieś) należy podkreślić, że mieszkańcy obszarów wiejskich przeważnie oceniają dostęp do niemal wszystkich omawianych usług społecznych jako trudniejszy od mieszkańców miast.

Trzeci rozdział dotyczy depopulacji, opisano w nim najważniejsze tendencje i prognozy demograficzne. Województwo podkarpackie w przeważającej części boryka się z problemem depopulacji. Wysoki ubytek ludności zaobserwowano w gminach zlokalizowanych wzdłuż granic kraju oraz tych oddalonych od obszarów miejskich. Wzrost liczby ludności charakteryzuje przede wszystkim gminy zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie miast oraz stolicy województwa - Rzeszowa. Województwo podkarpackie będzie się wyludniało. Według prognoz GUS, do 2035 roku z terenu województwa ubędzie blisko 5% obecnych mieszkańców, a do 2050 roku – ponad 12%. Depopulacja będzie następowała znacznie szybciej w miastach niż na wsiach. Problemem, z którym mierzy się województwo podkarpackie jest niewątpliwie postępujący proces starzenia się populacji. Potwierdzają to utrzymujący się wzrost mediany wieku, wskaźnika starości, wsparcia międzypokoleniowego czy współczynnika starości demograficznej. Udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności wzrasta i w 2018 roku wynosił już 20%.

Ostatni rozdział zawiera ocenę poszczególnych elementów realizowanej polityki prorodzinnej. Mieszkańcy Podkarpacia korzystają z wielu zróżnicowanych programów rządowych i samorządowych skierowanych do poszczególnych typów rodzin. Wiele projektów skierowanych jest do rodzin z dziećmi. Otrzymują m.in. wsparcie finansowe, np. w ramach rządowego programu „Rodzina 500+” czy „Dobry start”. Rodziny wielodzietne mogą liczyć na zniżki i bonusy korzystając z programu „Karta Dużej Rodziny”.

Również potrzeby seniorów zostały dostrzeżone. Szeroka jest oferta aktywizacyjna dla osób starszych – np. uniwersytety trzeciego wieku, koła seniorów i inne.

W najtrudniejszej sytuacji znajdują się osoby niepełnosprawne. Pomimo funkcjonowania wielu programów wsparcia, są one oceniane jako niewystarczające. Jedną z przyczyn niewydolności systemu jest duże zróżnicowanie rodzajów i stopni niepełnosprawności, utrudniające opracowanie spójnych

mechanizmów pomocowych. Grupą najbardziej potrzebującą wsparcia są osoby niepełnosprawne prowadzące samodzielne gospodarstwo domowe.

Za duży problem systemu wsparcia dla rodzin uznano brak kompleksowych rozwiązań systemowych, przejawiający się w wielości programów cząstkowych oraz niezależnie realizowanych projektów posiadających różne źródła finansowania. Zdarza się tak, że jeden obszar może być wspomagany z funduszy kilku jednostek. Problemem systemu wsparcia rodziny jest także jego projektowość, czyli finansowanie różnych przedsięwzięć na zasadzie pojedynczych, krótkoterminowych zadań. Taki sposób wspomagania działań pomocowych określano jako słuszny i potrzebny, szczególnie w zakresie testowania skuteczności nowych rozwiązań, jednak te przedsięwzięcia, które sprawdziły się w praktyce powinny być włączane do stałego systemu finansowania.

Dostępność wsparcia niejednokrotnie jest uzależniona od miejsca zamieszkania. Problem ten powiązany jest z faktem, że system wsparcia rodziny jest bardzo rozproszony i w dużej mierze oparty na działaniach projektowych. Sytuacja ta powoduje punktowość działań, co oznacza, że pomoc realizowana jest skutecznie w rejonach, w których znajdują się prężnie działające jednostki – samorządowe lub pozarządowe – zorientowane na pomoc rodzinie w różnych aspektach, natomiast w innych rejonach niektóre formy pomocy mogą nie być świadczone w ogóle.

W ostatnim rozdziale znajdują się syntetyczne wnioski i rekomendacje.

Summary of the report

The presented report is an effect of work within a research: „ families’ socio-economic condition in the Podkarpackie and the Malopolskie voivodeships with the particular regard to the phenomeon of depopulation”, implemented for the Marshal's Office of the Podkarpackie Voivodeship and Partners: Marshal's Office of the Lesser Poland Voivodship, Statistical Office in Rzeszow and the University of Rzeszow. The main aim of the research was a diagnosis of a structure and functions of modern families and conditions of their lives in chosen aspects as well as refining forecasts for demographic change and the intensity of depopulation processes. The report consists of four basic chapters. The first chapter is dedicated to the diagnosis of a structure and functions of modern families. For this needs, a typology of households was made and the degree of satisfaction of individual needs for each type of family was verified. Particular attention was paid to verification of the situation of families with children and diagnosis of factors affecting changes in these families.

The most important functions of the family include:

1. The procreative function, which means pursuit of having children. Results of researches show that residents of Podkarpackie region want to have children, especially those who do not have them yet. Women and men differ in declarations about their procreative plans - generally, women more often admit that they would like to have children and the level of their declarations decreases with age. Men, despite of general view, desire to have children to a lesser extent, in each age group the percentage of their procreation declaration exceeds that of women. In every age group the main reasons for the lack of reproductive plans include the lack of desire to have children and insufficient material conditions, and in the case of childless people should be added the lack of a suitable partner and health problems.
2. The care-protecting function, which is to provide childcare and those members of the family who are unable to take care of their own needs. Data collected during the research shows that the number of facilities providing care for children (nurseries, kindergartens) is growing, but, respondents assess the availability to these facilities as insufficient. Amongst the examined families, the participation of grandparents or other family members in the childcare can be observed, but opinions of respondents clearly indicate a decrease in this trend compared to previous generations. The pursuit of a nuclear family model is observed, multigenerational families are becoming rarer. It also make a problem in the field of taking care of elder people. There is a necessity to provide institutional care for seniors, but the infrastructure is insufficient, and the high costs often outweigh the capabilities of elder people, especially those who are lonely and sick. The situation of the elderly will be steadily deteriorating, because according to demographic data, the number of elderly will be increasing and the development of care infrastructure is insufficient. An additional problem is the insufficient financing of the care sector and the resulting staff shortages.
3. The socio- educational function, which means taking actions in order to prepare children to function in the society, hand them standards, values and best behavior essential for the society. The opinion of qualitative research participants presents that vaues and standards are passed down in families from generation to generation. Of course, values evaluate and are adjusted to modern times. It is mainly influenced by the changing family model, parents' professional work, loosening social bonds, modern technologies and the general drive for prosperity. Participants of quantitative research (representatives of local government units) assess involvement in activities for the benefit of the local community or non-governmental organizations rather positively, although opinions from qualitative research participants appear of decreasing interest in taking part in initiatives organized for the benefit of local communities. It should be emphasized at this point that local social leaders are still emerging, who are making an effort to activate the local community.

4. The recreation- sociable function, which is to meet the need of relax and play. The way of spending free time and participating in different recreation activities mainly depends on the fact if there are children in the family or there are not. More than 60 percent of families with children assess local infrastructure for children and sufficient which is confirmed by opinions of representatives of local government units- the majority of them think that the recreation offer for teenagers, the frequency of organization of cultural and recreational events as well as recreation and leisure infrastructure for families with children is sufficiently developed in the area of operation of their unit. In general, the type and frequency of activities undertaken is adapted to the age of family members and the financial capabilities of the family.
5. The emotional- expressive function, which concentrates on providing the feeling of safety and freedom of expressing thoughts and emotions by family members. According to the results of the research it can be claimed that the majority of respondents is satisfied from their family life. A much higher level of satisfaction with family life is expressed by people from households including children. Satisfaction with family life is also strongly linked to the level of satisfaction with the economic situation. The lower the satisfaction with the economic situation of one's own household, the lower the average level of satisfaction with family life.
6. The stratification and identification function which determines roles of family members in a society. In the area of quantitative research it was verified which families are most likely to be misunderstood by the local community. It seems that informal families, without marriage, having children can be perceived badly by residents of their town. Big families, if it comes to the opinion of respondents of the quantitative survey are perceived positively, although among the participants of the qualitative survey, representing families with many children, they mentioned worse perception by society through the prism of having a large number of children. Thus, it must be underlined that there were quite rare situations, generally, respondents pointed to the correct relationships with their neighborhood and wider local community.

In the second chapter the identification of life conditions of modern families was made, in the aspects such as: housing economy, livelihoods and expenditure structure, degree of satisfaction of family needs, use of social assistance, violence, assessment of the labor market and access to social services. In the analyzed period the number of flats increased in the Podkarpackie voivodeship, the majority of which were owned by private owners. The representatives of the majority of households which participated in the survey declared their satisfaction with housing conditions, in particular, those were satisfied who own flats. An important problem is the provision of communal, social or assisted housing by local authorities. In addition, the standard of flats offered by municipalities is often low and not adapted to the needs of future residents, e.g. those with disabilities.

The improvement of the region's economic situation, the decrease of unemployment and governments programs cause a systematic decrease in the number of people using social assistance. In the examined period the number of beneficiaries decreased and the further decrease is forecasted in this area. The lowest percentage of beneficiaries of social assistance was in the Lancut poviat - in 2017 it was slightly less than 5%, and the highest in Przemysl, where about 15% of residents benefited from such support in 2017. In total, more than the national average used social assistance services in the Podkarpackie Voivodeship.

The registered unemployment rate in the Podkarpackie voivodeship was higher than the national average by about 3 percentage points in the entire analyzed period. The size of the indicator places the region in the final position in the country, before the Kujawsko- Pomorskie and Warminsko - Mazurskie Voivodships. The number of registered unemployed in labor offices has significantly decreased. In the analysed period the highest percentage of the employed in Podkarpackie voivodeship was noted in the

service sector, but, the decrease of the employed in agricultural sector was observed. In the opinion of the participants of the qualitative survey, despite the wide availability of various job offers, it is indicated that they are mostly characterized by unattractive financial conditions. Salaries are kept at a low level, and the requirements of employers in the area of responsibilities and the degree of involvement in professional life, despite modest financial conditions, are described as still very high. It is mainly about smaller towns and rural areas. It is common to leave these towns and move to bigger cities or abroad in order to seek better- paid job.

The access to basic services and public institutions, in the opinion of respondents is differential. Definitely, the biggest group of respondents found it easy to access the grocery store, the pharmacy and the GP in their town or the closets area. The least preferably the access to specialists, rehabilitation rooms and dentists was assessed. Taking into consideration the respondent's area of residence (in the city / village system) it should be emphasized that inhabitants of rural areas usually assess the access to almost all discussed social services as more difficult than urban residents.

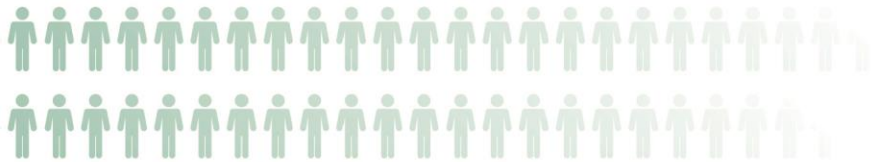
The third chapter is about depopulation, the most important tendencies and demographic forecasts were described there. The major part of Podkarpackie voivodeship deals with the problem of depopulation. The high loss of population was noted in communes located along national borders and those remote to urban areas. The increase in the population characterizes primarily communes located in the immediate neighborhood of the cities and the capital of the voivodship - Rzeszow. Podkarpackie voivodship will be depopulated. According to CSO forecasts, by 2035 nearly 5% of current residents will leave the voivodship, and by 2050 - over 12%. Depopulation will occur much faster in cities than in villages.

The problem that Podkarpackie voivodeship is facing is progressive population aging. This is confirmed by the continuing increase in median age, old age index, intergenerational support or demographic old age ratio. The share of people in post-working age in the total population is increasing and in 2018 it was already 20.0%.

The last chapter consists of the assessment of particular elements of implemented family policy. The residents of Podkarpackie use many various government and local government programs targeted at specific types of families. Many projects are addressed to families with children. They gain, among others, financial support, for instance within a government program „Family 500+” or „Good start”. Big families can count on discounts and bonuses using the "Big Family Card" program.

People with disabilities are in the most difficult situation. Despite the functioning of many support programs, they are assessed as insufficient. One of the reasons for the system's failure is the large diversity of types and degrees of disability, which makes it difficult to develop coherent assistance mechanisms. The group most in need of support are disabled people running an independent household. It is believed as a big problem of the support system for families, the lack of complex system solutions, manifested in the size of partial programs and independently implemented projects with different sources of financing. It happens that one area can be assisted from the funds of several units. The problem of the family support system is also its design, i.e. financing various projects on the basis of single, short-term tasks. This way of supporting assistance activities was described as necessary, especially in testing the effectiveness of new solutions, however, those projects that have proven themselves in practice should be included in the permanent financing system. Repeatedly, the availability of the support depends on the place of residence. The abovementioned problem is connected with the fact that the system of family support is very dispersed and largely based on project activities. This situation results in punctuality of actions, which means that assistance is implemented effectively in areas where there are thriving units - local or non-governmental - oriented to help the family in various aspects, while in other regions some forms of assistance may not be provided at all.

The summary of the whole report consists of synthetic conclusions and recommendations.

Wprowadzenie

Prognoza ludności dla Polski do roku 2050¹, przygotowana przez Główny Urząd Statystyczny zakłada systematyczny ubytek ludności oraz niekorzystne zmiany w strukturze ludności według wieku. W kolejnych latach nie przewiduje się znaczących zmian gwarantujących stabilny rozwój demograficzny. Niski poziom dzietności przy jednoczesnym korzystnym zjawisku zwiększania się długości życia będzie powodować coraz szybsze starzenie się społeczeństwa. Powyższe trendy dodatkowo są wzmocniane przez emigrację Polaków za granicę kraju, szczególnie młodych osób.

Zjawiska te niosą za sobą szereg społeczno-ekonomicznych konsekwencji, dlatego zachodzi konieczność wypracowania efektywnych form wsparcia społeczeństwa, nie tylko na poziomie krajowym ale też regionalnym i lokalnym. Punktem wyjścia dla zaprojektowania skutecznych rozwiązań jest rozpoznanie współczesnych wyzwań oraz zagrożeń z jakimi borykają się mieszkańcy Polski. Taka potrzeba została dostrzeżona przez Samorzady Województw Podkarpackiego i Małopolskiego, dla których istotne jest prowadzenie skutecznej polityki prorodzinnej. Polityka ta zakłada podejmowanie szeregu działań o charakterze finansowym, instytucjonalnym i prawnym zmierzających do łagodzenia negatywnych trendów demograficznych. Jej realizacja opiera się na długofalowych, interdyscyplinarnych działaniach wielu instytucji mających na celu rozwiązywanie problemów społecznych.

W związku z powyższym powstała potrzeba stworzenia kompleksowej diagnozy struktury i funkcji współczesnej rodziny oraz warunków jej życia, a także wskazania konsekwencji zmian jakie występują w rodzinach i ich otoczeniu. Zebrane w wyniku badania dane pozwolą nie tylko wyznaczyć kierunki procesów demograficznych ale również określić jakie zagrożenia wynikają z procesów depopulacyjnych w poszczególnych regionach.

Nadrzędnym celem badania była analiza kondycji społeczno-gospodarczej rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim z uwzględnieniem zjawiska depopulacji w latach 2011 (rok przeprowadzenia najbardziej aktualnego spisu powszechnego) – 2019 (rok przeprowadzenia badań terenowych).

W ramach celu głównego badania określone zostały następujące cele szczegółowe:

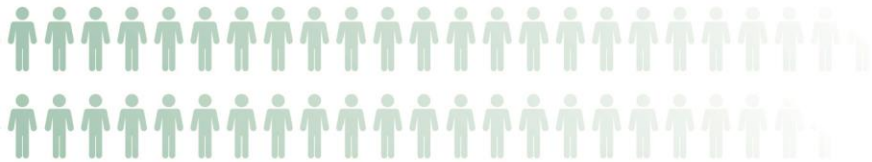
1. Zdiagnozowanie kondycji (struktury i funkcji) współczesnych gospodarstw domowych;
2. Zdiagnozowanie warunków życia gospodarstw domowych;
3. Zdiagnozowanie zjawiska depopulacji będącego konsekwencją zmian funkcjonowania współczesnej rodziny;
4. Ocena polityki prorodzinnej;
5. Planowanie polityki wsparcia rodziny w kontekście wyzwań demograficznych, gospodarczych i społecznych;
6. Skłonność pracodawców do wsparcia rodzin pracowników i wdrażane narzędzia tego wsparcia;
7. Zdiagnozowanie przyczyn wyjazdów z Małopolski i Podkarpacia i warunków ich życia za granicą;
8. Przyszłość rodzin a zjawisko depopulacji – wnioski i rekomendacje.

¹ Z. Kostrzewska, M. Potyra, L. Rutkowska, M. Waligórska, *Prognoza ludności na lata 2014 – 2050*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2014, s. 109–114.

Wykaz skrótów

BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
CAPI	Computer Assisted Personal Interview (wywiad osobisty wspomagany komputerowo)
CATI	Computer Assisted Telephone Interview (wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo)
CAWI	Computer Assisted Web Interview (ankieta internetowa)
DDP	Dzienny Dom Pomocy
DPS	Dom Pomocy Społecznej
FGI	Focus Group Interview (zogniskowany wywiad grupowy)
GD	Gospodarstwa domowe
GOPS	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
GUS	Główny Urząd Statystyczny
ICT	Information And Communication Technologies (technologie informacyjno-komunikacyjne)
IDI	Individual In-Depth Interview (indywidualny wywiad pogłębiony)
JST	Jednostki samorządu terytorialnego
KO	Kuratorium Oświaty
MOPS	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
MRPIPS	Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
N	Wielkość próby badawczej
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NGO	Non-Government Organization (organizacja pozarządowa)
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OZPS	Ocena Zasobów Pomocy Społecznej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPD	Rzecznik Praw Dziecka
R.Ż.	Rok życia
ŚDS	Środowiskowy Dom Samopomocy
TBS	Towarzystwo Budownictwa Społecznego
UTW	Uniwersytet Trzeciego Wieku
WTZ	Warsztat Terapii Zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej
ZPCH	Zakład Pracy Chronionej

Opis zastosowanej metodologii

W badaniu zastosowano zarówno jakościowe, jak i ilościowe metody badawcze, czyli:

a) analiza danych zastanych

Pierwszą metodą zastosowaną w badaniu była analiza danych zastanych. Analiza obejmowała szereg dokumentów strategicznych różnych poziomów, aktów prawnych, analiz, raportów, a także danych ilościowych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego – Banku Danych Lokalnych, Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej, Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego, Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie i innych źródeł danych.

b) bezpośrednie wywiady kwestionariuszowe wspomagane komputerowo CAPI z gospodarstwami domowymi

Badanie zostało zrealizowane z przedstawicielami gospodarstw domowych przy użyciu urządzeń mobilnych. Do wywiadu każdorazowo wyznaczano osobę posiadającą największą wiedzę na temat sytuacji w rodzinie. Problematyka poruszona w narzędziu badawczym skupiała się na sposobach realizacji poszczególnych funkcji rodzin, identyfikacji najważniejszych problemów i potrzeb, weryfikacji warunków życia oraz form otrzymywanego przez rodziny wsparcia.

Łączna liczba wywiadów CAPI w obydwu województwach wyniosła 3347. W województwie podkarpackim badaniem objęto 1359 gospodarstw domowych².

c) ankieta internetowa CAWI z JST, OPS/PCPR/ROPS

Badanie zostało wykonane z wykorzystaniem platformy internetowej do ankietyzacji online. Respondentami badania byli przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego i organizatorzy usług społecznych – ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie i Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej z terenu województwa podkarpackiego. Zasadniczym celem badania była identyfikacja typów rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, weryfikacja problemów, z którymi zmagają się rodziny, a także przegląd form wsparcia jakie mogą otrzymać potrzebujący i ich ocena. Łączna liczba wywiadów CAWI w obydwu województwach wyniosła 292. W województwie podkarpackim zrealizowano 145 ankiet.

d) ankieta internetowa CAWI z polskimi emigrantami

Badanie zostało wykonane z wykorzystaniem platformy internetowej do ankietyzacji online. W badaniu wzięły udział osoby, które wyjechały za granicę z terenu województwa podkarpackiego co najmniej 12 miesięcy przed badaniem. Wybranymi kierunkami migracji były: Francja, Irlandia, Niemcy, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone. Problematyka poruszona w narzędziu badawczym dotyczyła głównych powodów wyjazdu za granicę, oceny jakości życia w kraju obecnego pobytu, utrzymywania stosunków z rodziną w Polsce oraz planów i warunków ewentualnego powrotu do ojczyzny.

Łączna liczba wywiadów CAWI z emigrantami z obydwu województw wyniosła 1000. Z emigrantami z województwa podkarpackiego zrealizowano 500 ankiet – po 100 dla każdego kraju.

² Skład gospodarstw domowych w badaniu terenowym CAPI w grupach wieku różni się od odsetka osób w poszczególnych kategoriach wieku zgodnych z danymi Głównego Urzędu Statystycznego. Największa nadreprezentacja występuje wśród osób powyżej 60. roku życia.

- e) mixed-mode: telefoniczne wywiady kwestionariuszowe wspomagane komputerowo CATI wspomagane ankietą internetową CAWI z przedsiębiorstwami

Badanie zostało zrealizowane z przedstawicielami podkarpackich przedsiębiorstw poprzez wywiady telefoniczne, natomiast respondenci, którym nie odpowiadała taka forma wywiadu otrzymali możliwość wypełnienia ankiety za pośrednictwem internetowej platformy do ankietyzacji online. Celem badania było uzyskanie oceny poszczególnych elementów polityki prorodzinnej, weryfikacja form wsparcia udzielanych pracownikom oraz poznanie potrzeb pracodawców w zakresie wdrażania w firmach rozwiązań przyjaznych pracownikom i ich rodzinom.

W województwie podkarpackim przebadano: 850 firm mikro, 100 małych, 50 średnich i 50 dużych. W celu uzyskania reprezentatywności wyników poszczególne obserwacje zostały zważone. Kategorią poddaną postratyfikacji była zmienna określająca wielkość przedsiębiorstwa.

Łączna liczba wywiadów z przedstawicielami przedsiębiorstw z obydwu województw wyniosła 2100. W województwie podkarpackim zrealizowano 1050 ankiet.

- f) indywidualne wywiady pogłębione IDI z przedstawicielami gospodarstw domowych

Wywiady indywidualne zostały zrealizowane z przedstawicielami gospodarstw domowych, którzy posiadali największą wiedzę na temat sytuacji w rodzinie. Głównym celem było pogłębienie wiedzy na temat oceny warunków życia rodzin, ich problemów i potrzeb oraz planów na przyszłość. Respondentów rekrutowano w sposób celowy, aby odzwierciedlić sytuację wśród następujących typów rodzin:

- rodziny monoparentalne – niepełne (1 dorosły i min. 1 dziecko),
- rodziny pełne (oboje rodziców/opiekunów i min. 1 dziecko),
- jednoosobowe gospodarstwa domowe – single (do 40. roku życia),
- jednoosobowe gospodarstwa domowe – seniorzy (powyżej 65. roku życia),
- rodziny wielopokoleniowe (pod jednym dachem mieszkają przynajmniej trzy pokolenia),
- rodziny z przynajmniej 1 małym dzieckiem do 6. roku życia,
- rodziny z przynajmniej 1 dzieckiem od 7. do 15. roku życia,
- rodziny z przynajmniej 1 dorastającym dzieckiem od 16. do 18. roku życia,
- rodziny z przynajmniej 1 studiującym dzieckiem (również poza miejscem zamieszkania),
- rodziny z osobą/osobami starszymi (65 lat i więcej)/zależnymi,
- rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym lub przewlekłe chore,
- rodziny wielodzietne (trójka lub więcej dzieci),
- pary bez dzieci (małżeństwa, kohabitacja),
- rodziny zrekonstruowane, patchworkowe,
- rodziny sandwichowe (głowa rodziny ma własne dzieci, jak i rodziców, którymi się zajmuje),
- rodziny z dwoma żywicielami,
- rodziny z jednym żywicielem,
- rodziny z niepracującymi dorosłymi,
- rodziny korzystające z pomocy społecznej,
- rodziny pełniące pieczę zastępczą.

Łączna liczba indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w obydwu województwach wyniosła 120, na terenie województwa podkarpackiego wykonano 60 wywiadów z uwzględnieniem różnorodności terytorialnej: po 15 wywiadów w każdym z 4 podregionów.

- g) zogniskowane wywiady grupowe FGI z przedstawicielami różnych instytucji realizujących zadania z zakresu wsparcia rodzin

W województwie podkarpackim zrealizowano 4 zogniskowane wywiady grupowe z przedstawicielami następujących instytucji:

- o jednostki samorządu terytorialnego,
- o ośrodki pomocy społecznej,
- o powiatowe centra pomocy rodzinie,
- o powiatowe urzędy pracy,
- o Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie,
- o organizacje pozarządowe,
- o żłobki i przedszkola.

Dodatkowo, przeprowadzono zogniskowany wywiad grupowy o charakterze eksperckim na temat usług i programów samorządowych i rządowych z przedstawicielami następujących instytucji:

- o Podkarpacki Urząd Wojewódzki,
- o Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego,
- o Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie,
- o Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie,
- o Kliniczny Szpital Wojewódzki nr 1 im. F. Chopina w Rzeszowie,
- o Szpital Miejski im. Jana Pawła II w Rzeszowie,
- o Podkarpacki Oddział Wojewódzki Narodowego Funduszu Zdrowia,
- o Miejski Zespół Żłobków w Rzeszowie.

Tematyka zogniskowanych wywiadów grupowych dotyczyła zmian zachodzących we współczesnych rodzinach, sposobów realizowania przez nie funkcji oraz form wsparcia oferowanych poszczególnym typom rodzin. Łączna liczba zogniskowanych wywiadów grupowych przeprowadzonych w obydwu województwach wyniosła 12, na terenie województwa podkarpackiego wykonano 5 wywiadów - po jednym w każdym z 4 podregionów i jeden ekspercki.

- h) panele ekspertów

Przeprowadzono 3 panele ekspertów - po jednym spotkaniu dla każdego województwa oraz jedno spotkanie wspólne dla obu województw. Do udziału w panelach zaproszone zostały osoby posiadające wiedzę ekspercką z dziedzin tematycznych objętych badaniem, reprezentujące następujące instytucje mające wpływ na kształtowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województw:

- o Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego,
- o Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego,
- o Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie,
- o Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie,
- o Urząd Statystyczny w Rzeszowie,
- o Uniwersytet Rzeszowski,
- o Uniwersytet Jagielloński,
- o Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie,
- o Uniwersytet Warszawski.

Panele ekspertów służyły wypracowaniu, w toku dyskusji, opinii na temat zachodzących procesów oraz wniosków i rekomendacji, które zostaną wykorzystane w prowadzeniu polityki rozwoju regionów.

Rozdział 1. Diagnoza struktury i funkcji współczesnych rodzin

Niniejszy rozdział składa się z sześciu podrozdziałów i ma na celu zdiagnozowanie kondycji współczesnych gospodarstw domowych. Przedstawione dane i analizy koncentrują się na udzieleniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaka jest struktura gospodarstw domowych?
2. Jaki jest skład gospodarstw domowych?
3. Jak realizowane są funkcje gospodarstw domowych?
4. Jakie są główne czynniki wpływające na przemiany we współczesnych gospodarstwach domowych?
5. Jak wygląda sytuacja gospodarstw domowych posiadających dzieci?

W pierwszym podrozdziale zaprezentowano przegląd wybranych teorii rodziny, ukazujących rodzinę jako strukturę i instytucję społeczną. W kolejnej części znajduje się prezentacja składu i struktury gospodarstw domowych. Jej zasadniczą część tworzy typologia rodzin, przygotowana w oparciu o kartę gospodarstwa domowego³ wypełnianą przez każdego respondenta badania ilościowego. Poszczególne typy rodzin stanowiły podstawę do dalszych analiz, co umożliwiło precyzyjną diagnozę sytuacji określonych typów rodzin. Trzeci podrozdział opisuje w jaki sposób są realizowane funkcje rodzin. Dla większej przejrzystości treści wyodrębniono najważniejsze funkcje w dodatkowych podrozdziałach. W kolejnym podrozdziale zaprezentowano informacje o rodzinach z dziećmi. Piąta część pierwszego rozdziału zawiera informacje o przemianach we współczesnej rodzinie oraz głównych czynnikach warunkujących te zmiany. Na zakończenie podsumowanie najważniejszych informacji.

1.1. Rodzina jako struktura i instytucja społeczna

Rodzina w ujęciu teoretycznym jest zarazem strukturą, jak i instytucją społeczną. Analizując ją przez pryzmat struktury społecznej odnajduje się w niej charakterystyczne role i pozycje społeczne⁴. Obiektywnym wymiarem struktury w rodzinie są pozycje, jakie zajmują poszczególni jej członkowie (rodzice, dzieci, dziadkowie, itd.). Z kolei rolą społeczną jest zawsze swoiste połączenie zajmowanych przez poszczególnych członków rodzin pozycji z ich własnymi systemami wartości, norm i wzorów. W związku z tym na strukturę rodziny wpływa zarazem układ pozycji, który jest charakterystyczny i powtarzalny, ale także układ ról, który jest specyficzny dla każdej z rodzin.

Jak uważa Zbigniew Tyszka rodzina – to „(...) ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikro grupę i zarazem instytucję społeczną, powiązaną wewnątrznie więzią małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji oraz wypełniającą jednocześnie (symultanicznie) szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostek i społeczeństwa, w oparciu o regulatory występujące w kulturze”⁵.

Spośród wielu struktur społecznych podstawowymi elementami są grupy społeczne, a wśród nich rodzina. Należy ona do tzw. grup pierwotnych, czyli naturalnych, długotrwałych i zespojonych silną więzią. To w rodzinie człowiek przychodzi na świat, rozwija się, realizuje. To także w rodzinie

³ Karta gospodarstwa domowego zawiera zestaw informacji o respondencie i członkach jego rodziny, była wypełniana przez każdego uczestnika badania ilościowego CAPI.

⁴ J. Turner, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań: Zysk i S-ka 1994, s. 55–67.

⁵ Z. Tyszka, *Socjologia rodziny a pedagogika rodziny. Przedmiot badań - możliwości współdziałania badawczego*, „Roczniki Socjologii Rodziny tom X” 1998, s. 77.

człowiek umiera. Rodzina jest grupą, w której odbywa się socjalizacja, czyli rozłożony w długim okresie proces nabywania przez dzieci oraz dorosłych kompetencji społecznych, intelektualnych, emocjonalnych i moralnych⁶. Grupy społeczne realizują wspólnie wiele działań, zapewniają sobie wsparcie i bezpieczeństwo. Istotą grup społecznych jest ich trwałość, silna więź i wzajemna współzależność ich członków. Leon Dyczewski ponadto wyraźnie podkreśla immanentną cechę rodziny, jaką jest wspólnotowość⁷ - wspólne zamieszkiwanie, wspólne gospodarowanie, wspólne przeżywanie. Z kolei więź rodzinną definiuje on następująco: „(...) to cały kompleks sił przyciągających jej członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą, a siły te wynikają ze związku małżeńskiego, świadomości związków genetycznych, przeżyć emocjonalnych, stosunków zależności, współdziałania, z czynników prawnych, religijnych i obyczajowych, a także z podobnych postaw członków rodziny wobec wydarzeń społecznych, kulturowych i gospodarczych⁸.

Należy podkreślić, że rodzina, jako struktura społeczna jest zmienna w czasie i przestrzeni. Zmienia się ona oraz adaptuje tak, jak zmienia się cały system społeczny. Istnieje wiele typów rodzin, a ich ewolucja ma charakter stały. W ujęciu antropologii społecznej i kulturowej powiązано typy rodzin z warunkami życia, rozwojem cywilizacyjnym i przemianami kulturowymi. W dziełach antropologów odnajdujemy ewolucję od pierwotnych wspólnot promiskuitycznych⁹ (przedrodzinnych), poprzez wielkie rodziny wielopokoleniowe, aż do współczesnych rodzin nuklearnych (dwupokoleniowych). Istotą tych wszystkich rodzin jest pokrewieństwo nazywane niekiedy tzw. dziedzictwem krwi. Elementem niezbędnym do traktowania struktury jako rodziny było przez wiele lat małżeństwo, czyli sformalizowany i chroniony normami prawnymi związek mężczyzny i kobiety. Należy jednak podkreślić, że podobnie jak nie istnieje jeden typ rodziny, tak samo nie ma jednego typu małżeństwa. W poszczególnych społeczeństwach istniały i nadal istnieją małżeństwa monogamiczne (jeden mąż i jedna żona), jak i poligamiczne (więcej niż jeden mąż lub więcej niż jedna żona w tym samym czasie). Różny jest także podział ról i pozycji w rodzinach – od patriarchy czy matriarchy do rodziny partnerskiej. Jednocześnie należy zaznaczyć, że rodzina jest wyraźnie osadzona w kontekście kulturowym.

Inną istotną cechą rodziny jest jej tożsamość, która pozwala na samoidentyfikację jej członków. Fakt ten podkreśla m.in. Philip Rice. Uważa on, że „(...) rodzina jest grupą osób połączonych więzią małżeńską, poprzez więzy krwi, adopcję albo przez jakiegokolwiek seksualnie wyznaczające relacje, w której po pierwsze – dorośli współpracują finansowo na rzecz utrzymania i opieki nad dziećmi, po drugie – jednostki są powiązane ze sobą intymnymi i interpersonalnymi stosunkami, po trzecie – członkowie identyfikują się z grupą, która posiada własną tożsamość”¹⁰.

Współcześnie coraz częściej występują struktury rodzin o charakterze niepełnym (brak jednego z rodziców lub brak dzieci), rodziny odtworzone (tzw. patchworkowe), rodziny zastępcze (w których dzieci nie są wychowywane przez rodziców biologicznych) oraz rodziny niesformalizowane, w których rodzice nie są małżeństwem.

⁶ R. Johnson, C. McCann, P. Zimbardo, *Psychologia. Kluczowe koncepcje*, Warszawa: PWN 2010, s. 188–227.

⁷ L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin: KUL 2004, s. 27.

⁸ L. Dyczewski, *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny rok LXVII - zeszyt 1”, Poznań: 2005, s. 225–230.

⁹ W. Daszkiewicz, *Ewolucjonistyczna teoria kultury w antropologii społecznej*, „Zeszyty naukowe KUL nr 3”, Lublin: KUL 2015, s.78.

¹⁰ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2005, s. 294.

1.2. Skład i struktura gospodarstw domowych

Na potrzeby niniejszego badania, w celu umożliwienia pełnego porównywania danych, przyjęto definicję rodziny rozumianej jako gospodarstwo domowe według metodologii GUS¹¹. Zgodnie z nią, gospodarstwo domowe to grupa osób spokrewnionych ze sobą (rodzinne) lub niespokrewnionych (nierodzinne), mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie, bez względu na to czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe). Członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe.

Na podstawie informacji zebranych podczas badania ilościowego CAPI stworzona została typologia rodzin. Podstawą różnicowania były przede wszystkim: liczba osób w gospodarstwie domowym, wiek członków gospodarstw domowych, liczba i wiek dzieci czy liczba osób pracujących. Poszczególne kategorie gospodarstw domowych zachodzą na siebie, co oznacza, że dane gospodarstwo domowe mogło zostać zaklasyfikowane do więcej niż jednej kategorii. Wyodrębniono 18 typów gospodarstw domowych.

Tabela 1. Typologia rodzin w województwie podkarpackim na podstawie badania ilościowego CAPI

Lp.	Typ gospodarstwa domowego	N	Opis typu
1	GD jednoosobowe	339	Podstawą podziału jest liczba członków gospodarstwa domowego. Pierwszy typ tworzą GD jednoosobowe, drugi typ GD, w których mieszka więcej niż jedna osoba.
2	GD wieloosobowe	1020	
3	GD bez osób starszych (do 64. roku życia)	887	Podstawą podziału jest występowanie w GD osób starszych, tj. w wieku 65 lat i więcej. Pierwszy typ tworzą GD bez osób starszych – członkowie do 64. r.ż., drugi typ to GD z osobami starszymi – w wieku 65 lat i więcej.
4	GD z osobami starszymi (w wieku 65 lat i więcej)	472	
5	GD wieloosobowe bez dzieci do 18. roku życia	612	Podstawą podziału jest posiadanie niepełnoletnich dzieci. Na tej podstawie wyodrębniono dwa typy rodzin – z dziećmi do 18. r.ż. i bez dzieci do 18. r.ż. Wykluczono z podziału jednoosobowe GD.
6	GD wieloosobowe z dziećmi do 18. roku życia	408	
7	GD jednoosobowe pracujące	91	Podstawą podziału jest wykonywanie pracy zarobkowej przez pełnoletnich członków gospodarstwa domowego. Wyodrębniono 5 typów rodzin biorąc pod uwagę liczbę członków oraz osiąganie dochodów z pracy przez dorosłych członków rodziny.
8	GD jednoosobowe niepracujące	248	
9	GD wieloosobowe z jednym żywicielem	180	
10	GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	631	
11	GD wieloosobowe bez dorosłych osób pracujących	209	
12	GD wieloosobowe monoparentalne	21	
13	GD wieloosobowe niemonoparentalne	387	
14	GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	247	

¹¹ P. Filip, D. Marzec, A. Piszcz, J. Stańczak, A. Wysocka, *Gospodarstwa domowe i rodziny, charakterystyka demograficzna*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2014, s.19.

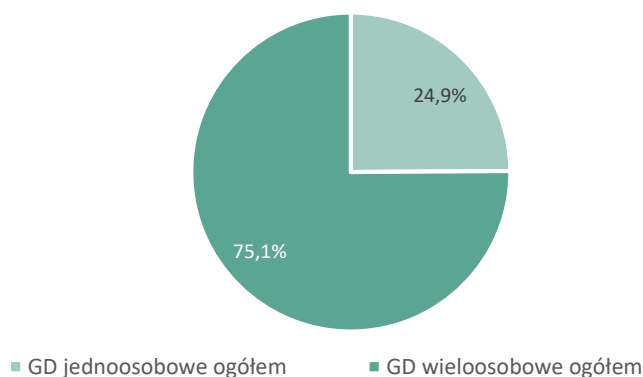
¹² Mała liczebność rodzin monoparentalnych uniemożliwia wykorzystanie przekroju do analiz.

Lp.	Typ gospodarstwa domowego	N	Opis typu
15	GD wieloosobowe z dwójką dzieci	131	z jednym dzieckiem, z dwójką dzieci i wielodzietne (z 3 i więcej dzieci). Wykluczono z podziału jednoosobowe GD oraz wieloosobowe GD bez dzieci.
16	GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	30	
17	GD wieloosobowe z co najmniej jednym dzieckiem do 6. roku życia	219	Podstawą podziału jest posiadanie dzieci do 6. r.ż. oraz starszych. Wyodrębniono 2 typy rodzin. Wykluczono z podziału jednoosobowe GD oraz wieloosobowe GD bez dzieci.
18	GD wieloosobowe z dziećmi powyżej 6. roku życia	189	

Źródło: Opracowano na podstawie badania CAPI.

W dalszej części poszczególne typy rodzin poddane zostały szczegółowej charakterystyce. Z ogółu gospodarstw domowych biorących udział w badaniu ilościowym CAPI wyodrębniono te, prowadzone przez jedną osobę – stanowią one blisko 25% wszystkich badanych rodzin. Pozostałe składają się z przynajmniej dwóch członków.

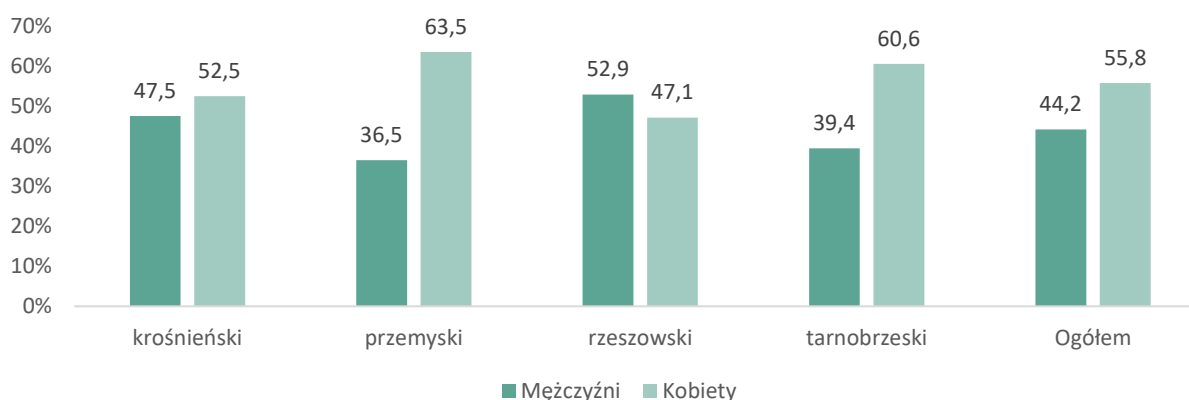
Wykres 1. Gospodarstwa domowe jednoosobowe i wieloosobowe

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Gospodarstwa domowe jednoosobowe biorące udział w badaniu częściej prowadzone były przez kobiety niż mężczyźni. Taka struktura dotyczy trzech podregionów województwa podkarpackiego: krośnieńskiego, przemyskiego i tarnobrzeskiego. Wśród nich największa przewaga kobiet nad mężczyznami odnotowana została w podregionie przemyskim (różnica 27 p. proc.). Odwrotna sytuacja – większy udział mężczyzn niż kobiet w próbie miał miejsce tylko w jednym podregionie – rzeszowskim (różnica 5,8 p. proc.).

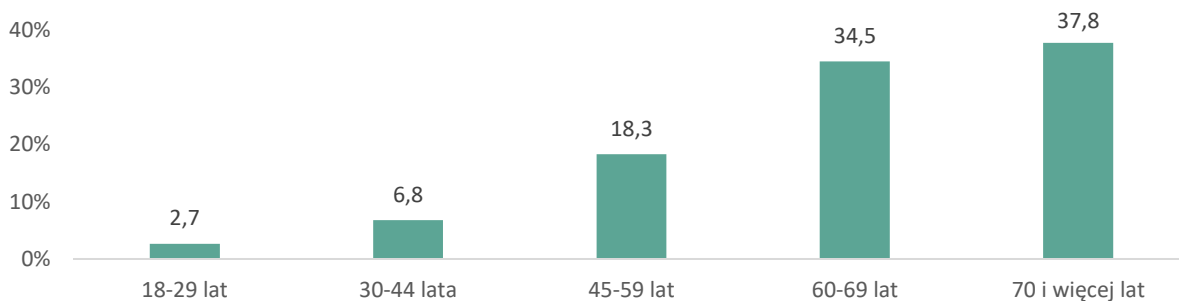
Wykres 2. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg płci w poszczególnych podregionach

Źródło: Badanie CAPI, N=339.

Więcej niż co trzeci uczestnik badania ilościowego prowadzący jednoosobowe gospodarstwo domowe to osoba w wieku 70 lat i więcej. 1/3 badanych była między 60. a 69. rokiem życia, a jeden na pięciu - między 45. a 59. rokiem życia. Najmniejszą grupę wśród jednoosobowych gospodarstw domowych stanowili najmłodsi uczestnicy badania – osoby do 29. roku życia.

Wykres 3. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg wieku

Źródło: Badanie CAPI, N=339.

Przyczyny samotnego gospodarowania zostały zweryfikowane podczas badania jakościowego z przedstawicielami gospodarstw domowych. W przypadku osób do 40. roku życia, tzw. singli, były to: brak znalezienia odpowiedniego partnera lub etap życia, w którym jeszcze nie podjęto decyzji o wspólnym mieszkaniu z partnerem, czy też kwestie finansowe:

Tak, chciałabym zdecydowanie mieć męża i dzieci, jak najbardziej. Jestem ze swoim chłopakiem już kilka lat, chcielibyśmy się pobrać i mieć dzieci. Natomiast ślub jeszcze przed nami. Myślę, że [powstrzymują nas przed ślubem] kwestie finansowe, chodzi o to, że nie możemy jednocześnie pozwolić sobie na kredyt na mieszkanie i ślub.

Kobieta, 27 lat, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Jestem kawalerem - jakoś mi się nie udało stworzyć stałego związku. A później oddałem się kształceniu i nie było czasu. Chciałem być na swoim [dlatego założyłem własne gospodarstwo domowe].

Mężczyzna, 33 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Tak się życie ułożyło, swoje najlepsze lata młodości spędziłam z nieodpowiednimi mężczyznami i dlatego nie założyłam [rodziny], bo miałam inne priorytety (...). A teraz nie mam po prostu styczności z osobami stanu wolnego. Więc pogodziłam się z myślą, że już będę sama.

Kobieta, 33 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

W przypadku respondentów po 65. roku życia, tzw. seniorów, samotne prowadzenie gospodarstwa domowego wiąże się przeważnie ze śmiercią współmałżonka oraz usamodzielnieniem się i wyprowadzką dzieci lub rozwodem i decyzją o samotnym gospodarowaniu:

Mieszkaliśmy razem, potem on [syn] się ożenił i wyjechał. To było 20 lat temu. A wcześniej rozwiodłam się, mieszkam sama - nie założyłam nowej rodziny. Miałam wybór, ale ze względu na syna, zdecydowałam się być sama. Potem to już mi było chyba wygodnie być samą. Po prostu dają sobie radę.

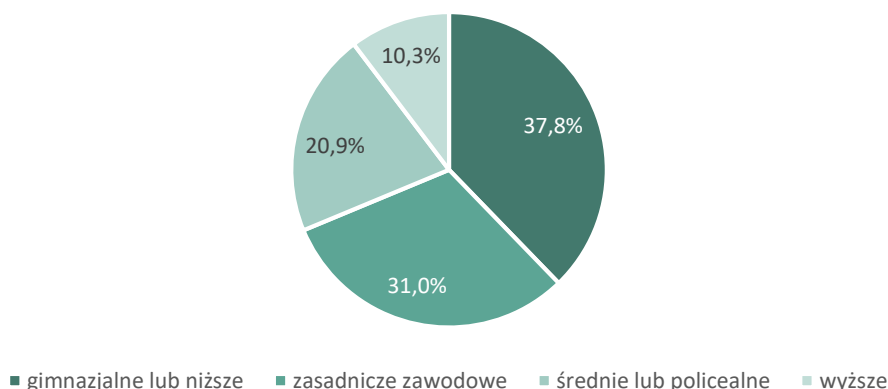
Kobieta, 65 lat, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Dzieci wyszły z domu rodzinnego, bez większego wykształcenia - jak to wtedy było, bo prawie nikt na wioskach nie miał wyższego wykształcenia. [Żona] nie żyje ...

Mężczyzna, 82 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Prowadzący jednoosobowe gospodarstwa domowe są zróżnicowani pod względem wykształcenia. Najwięcej z nich posiada wykształcenie gimnazjalne lub niższe, a najmniej wyższe.

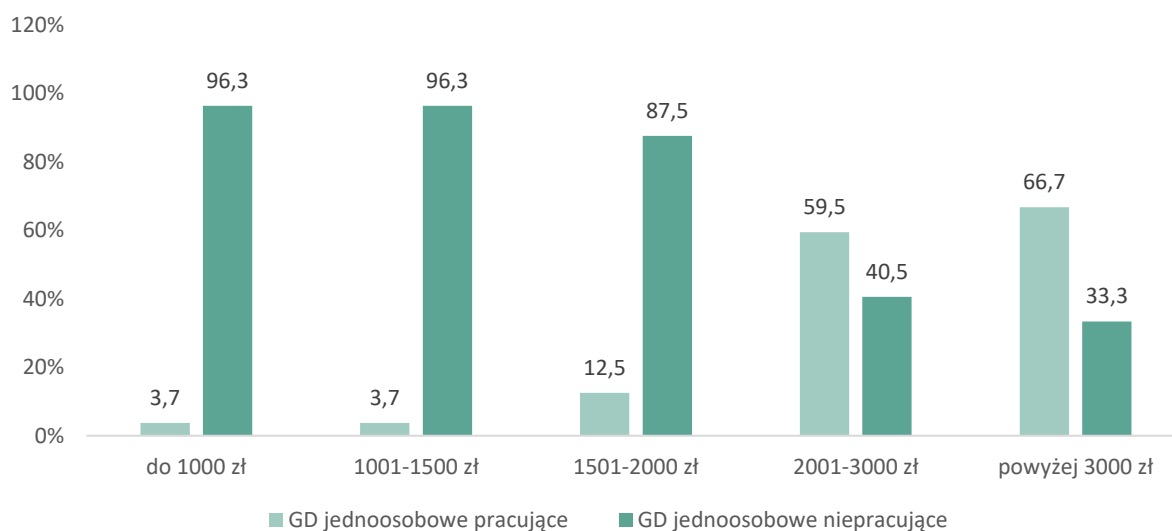
Wykres 4. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg wykształcenia

Źródło: Badanie CAPI, N=339.

Analizując dane na temat dochodów osiągniętych przez jednoosobowe gospodarstwa domowe wyraźnie widać różnicę w jego wysokości między osobami pracującymi oraz tymi, którzy utrzymują się z innych źródeł (np. ubezpieczeń społecznych). Dochód nieprzekraczający 1000 zł netto osiągają niemal wyłącznie osoby niepracujące, zaś dochód powyżej 3000 zł netto jest udziałem 2/3 pracujących i zaledwie 1/3 niepracujących.

Wykres 5. Struktura dochodów uzyskiwanych przez przedstawicieli gospodarstw domowych jednoosobowych pracujących i niepracujących

Źródło: Badanie CAPI, N=246, liczba odpowiedzi jest mniejsza ze względu na możliwość odmowy odpowiedzi.

Gospodarstwa domowe jednoosobowe osiągające dochody z pracy średnio miesięcznie dysponują kwotą 2500 zł, a utrzymujący się z ubezpieczeń społecznych kwotą o 900 zł niższą. Pozostałe źródła dochodu wskazane zostały sporadycznie przez prowadzących jednoosobowe gospodarstwa domowe, dlatego ich analiza jest niemiarodajna.

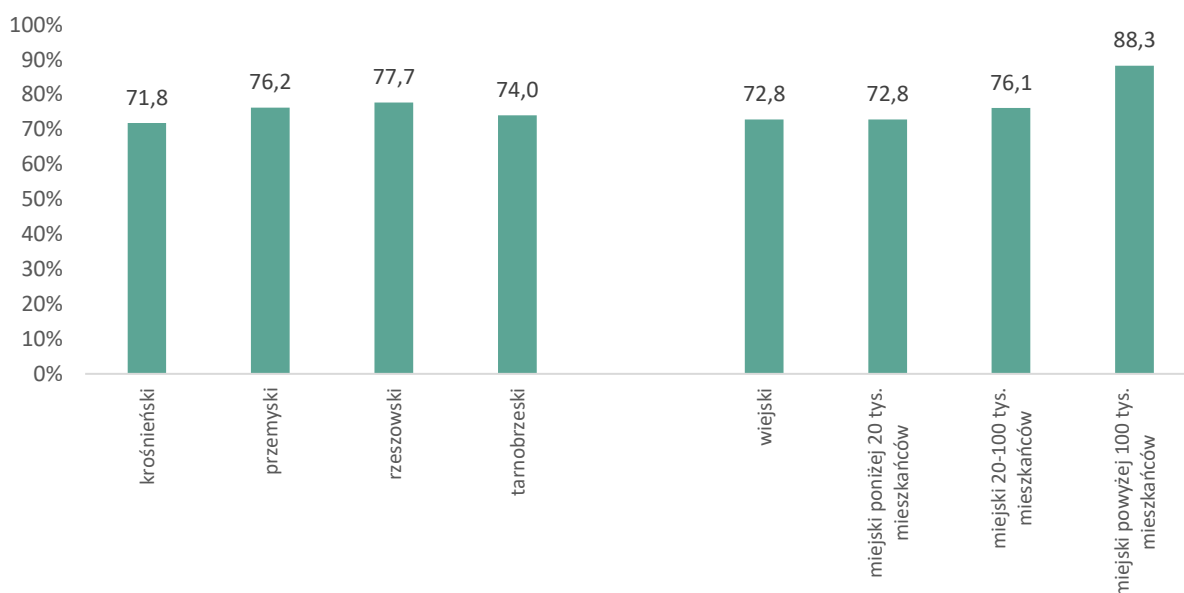
Tabela 2. Struktura dochodów przedstawicieli jednoosobowych gospodarstw domowych pracujących i niepracujących

Źródło dochodu	Do 1000 zł	1001–1500 zł	1501–2000 zł	2001–3000 zł	Powyżej 3000 zł	Przeciętny dochód
	%					zł
Dochody z pracy	1,7	3,3	18,3	73,3	3,3	2 500
Dochody z ubezpieczeń społecznych (w tym: emerytura, renta, zasiłek dla bezrobotnych)	13,7	27,3	42,1	16,4	0,5	1 600
Inne (np. darowizny, alimenty)	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	1500
Na utrzymaniu	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	400

Źródło: Badanie CAPI, N=246, liczba odpowiedzi jest mniejsza ze względu na możliwość odmowy odpowiedzi.

Gospodarstwa domowe wieloosobowe, które wzięły udział w badaniu zamieszkują w każdym z czterech podregionów województwa podkarpackiego. Ich udział jest dominujący - największy odsetek tego typu rodzin odnotowano w podregionie rzeszowskim (blisko 78%), a najmniejszy w podregionie krośnieńskim (około 72%). Gospodarstwa domowe wieloosobowe przeważają również w każdej kategorii obszaru zamieszkania – stanowią ponad 70% każdego wyodrębnionego obszaru, a w przypadku miast powyżej 100 tys. mieszkańców – prawie 90%.

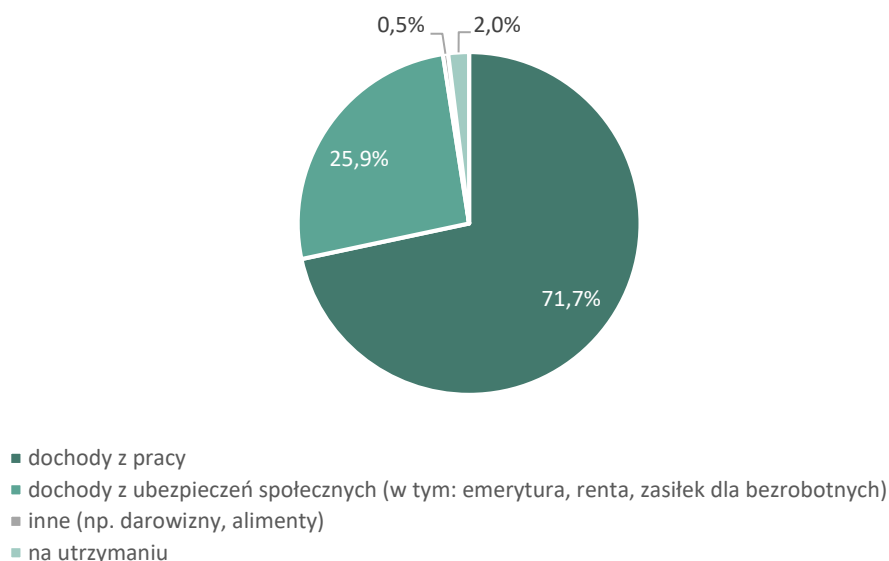
Wykres 6. Udział gospodarstw domowych wieloosobowych w próbie badawczej wg podregionów i obszaru zamieszkania

Źródło: Badanie CAPI, N=1020.

Głównym źródłem utrzymania prawie trzech na czterech gospodarstw domowych wieloosobowych są dochody osiągnięte z pracy. Dochody z ubezpieczeń społecznych stanowią główne źródło utrzymania co czwartej rodziny wieloosobowej. Inne źródła utrzymania (pozostawanie na utrzymaniu innych, darowizny, alimenty itp.) dotyczą marginalnej części rodzin (około 2%).

Wykres 7. Główne źródła utrzymania gospodarstw domowych wieloosobowych

Źródło: Badanie CAPI, N=1020.

Przeciętny dochód rodzin wieloosobowych w przeliczeniu na jednego członka osiągany z dochodów z pracy wynosi 1600 zł. Rodziny utrzymujące się z dochodów z ubezpieczeń społecznych również osiągają podobne dochody - na średnim poziomie 1600 zł. Pozostałe źródła dochodu wskazane zostały sporadycznie przez przedstawicieli wieloosobowych gospodarstw domowych, dlatego ich analiza jest niemiarodajna.

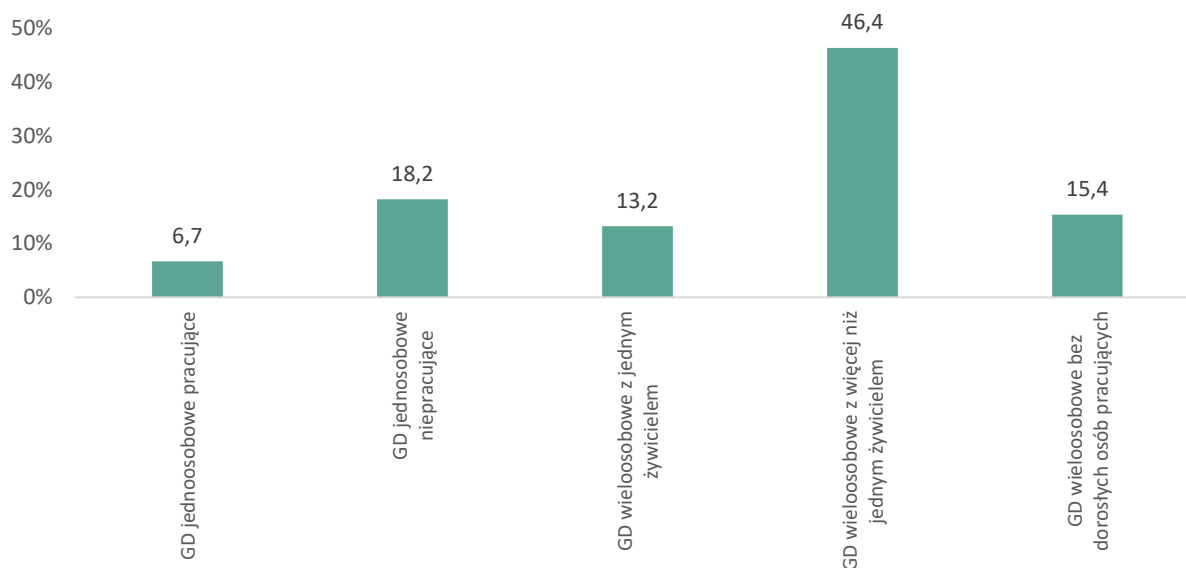
Tabela 3. Struktura dochodów wieloosobowych gospodarstw domowych z uwzględnieniem źródła dochodu w przeliczeniu na jednego członka GD

Źródło dochodu	do 1000 zł	1001–1500 zł	1501–2000 zł	2001–3000 zł	Powyżej 3000 zł	Przeciętny dochód
	%					zł
Dochody z pracy	13,3	30,7	29,9	20,0	6,1	1 600
Dochody z ubezpieczeń społecznych (w tym: emerytura, renta, zasiłek dla bezrobotnych)	16,3	27,0	36,9	8,5	11,3	1 600
Na utrzymaniu	50,0	25,0	25,0	0,0	0,0	1 200

Źródło: Badanie CAPI, N=492, liczba odpowiedzi jest mniejsza ze względu na możliwość odmowy odpowiedzi.

Biorąc pod uwagę wykonywanie pracy zarobkowej przez pełnoletnich członków gospodarstwa domowego wyodrębniono 5 typów rodzin. Najliczniejszą grupę (blisko połowę) stanowią gospodarstwa domowe wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem – są to rodziny, w których dochody z pracy osiąga więcej niż jedna osoba dorosła. Kolejny typ tworzą gospodarstwa domowe, w których nie pracuje żaden dorosły (w tym 18,2% to niepracujące jednoosobowe gospodarstwa domowe, a 15,4% to wieloosobowe gospodarstwa domowe, w których żadna z osób dorosłych nie osiąga dochodów z pracy). Co piąte badane gospodarstwo domowe jest utrzymywane przez jednego pracującego członka (w tym 6,7% to jednoosobowe gospodarstwa domowe, a 13,2% to wieloosobowe gospodarstwa domowe, w których pracuje tylko jedna osoba dorosła).

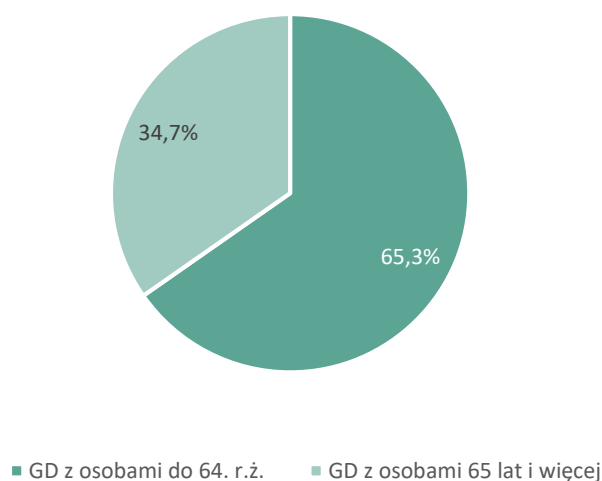
Wykres 8. Struktura gospodarstw domowych wg liczby osób pracujących

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Następny podział dotyczy występowania wśród członków rodziny osób starszych, tj. w wieku 65 lat i więcej. Na tej podstawie wyodrębniono dwa typy rodzin – z osobami starszymi i bez osób starszych. W co trzecim badanym gospodarstwie domowym mieszka osoba starsza.

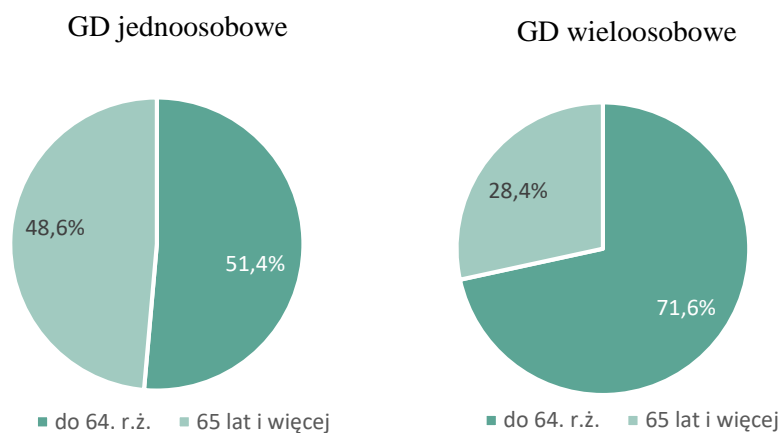
Wykres 9. Gospodarstwa domowe z osobami starszymi i bez osób starszych

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Osoby starsze stanowią prawie 50% wszystkich jednoosobowych gospodarstw domowych biorących udział w badaniu. W przypadku gospodarstw domowych wieloosobowych ich udział jest zdecydowanie niższy – około 28%.

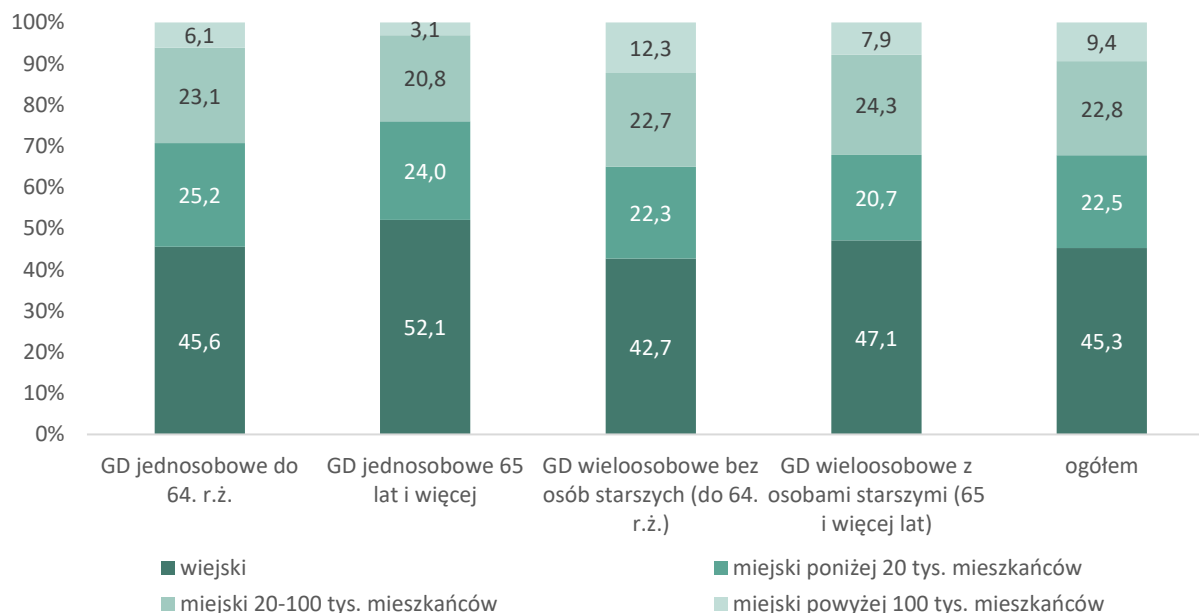
Wykres 10. Gospodarstwa domowe jednoosobowe i wieloosobowe z osobami starszymi

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Struktura gospodarstw domowych według obszaru zamieszkania jest zróżnicowana. W ogólnym ujęciu przeważają mieszkańcy miast (różnej wielkości) nad mieszkańcami wsi, a różnica wynosi około 9 p. proc. W przypadku gospodarstw domowych z osobami starszymi można zauważyć zwiększony udział mieszkańców wsi – dotyczy to zarówno gospodarstw jednoosobowych, jak i gospodarstw wieloosobowych. Wyraźnie mniejszy jest za to odsetek rodzin z osobami starszymi mieszkających w największych miastach.

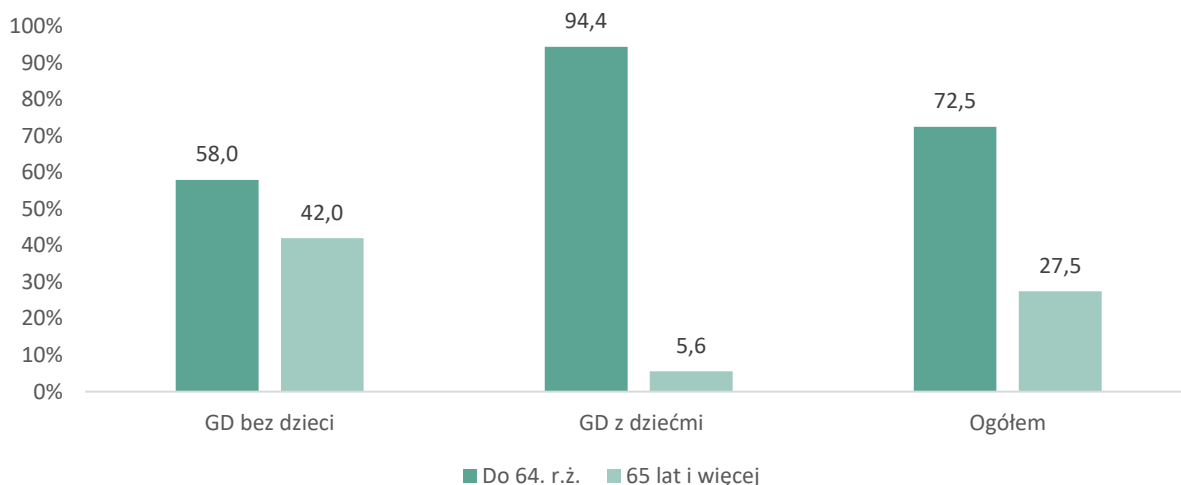
Wykres 11. Struktura gospodarstw domowych z osobami starszymi i bez osób starszych wg obszaru zamieszkania

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Udział osób starszych w gospodarstwach domowych bez niepełnoletnich dzieci wynosi ponad 40%. W prawie 6% gospodarstw domowych z dziećmi do 18. roku życia mieszkają również osoby starsze.

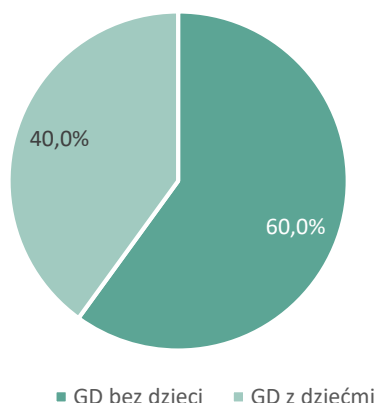
Wykres 12. Osoby starsze w gospodarstwach domowych z dziećmi i bez dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N=1020.

Kolejne dwa typy rodzin zostały wyodrębnione na podstawie posiadania niepełnoletnich dzieci - 40% gospodarstw domowych wieloosobowych spełnia to kryterium. W pozostałych rodzinach nie mieszkają dzieci w ogóle lub mieszkające dzieci są dorosłe.

Wykres 13. Gospodarstwa domowe z dziećmi i bez dzieci

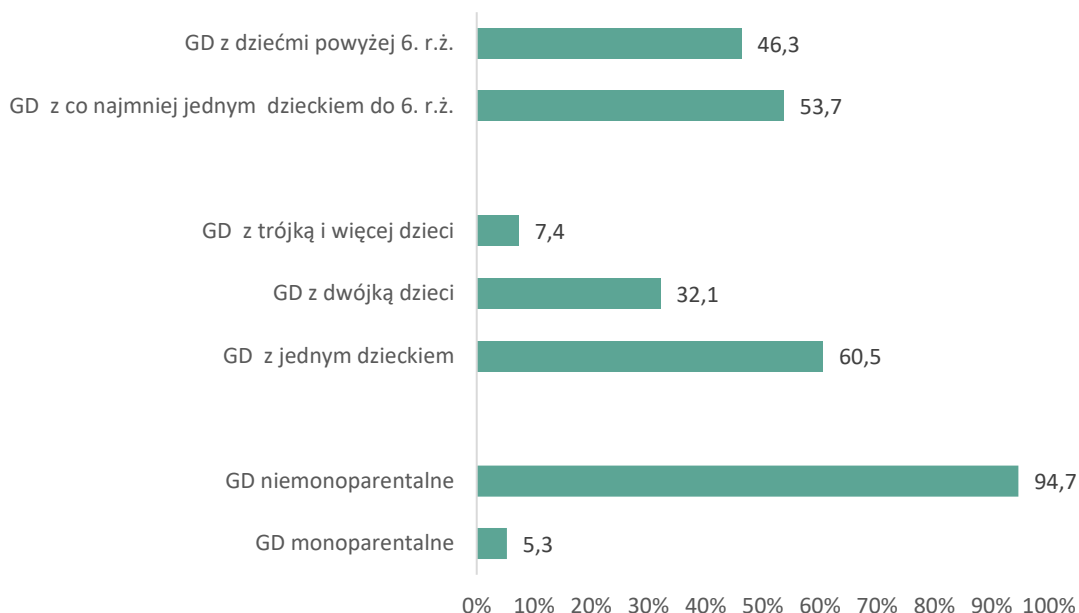
Źródło: Badanie CAPI, N=1020.

Spośród gospodarstw domowych z dziećmi wyodrębniono 12 typów rodzin, uwzględniając liczbę rodziców (opiekunów) oraz liczbę i wiek dzieci.

Około 5% gospodarstw domowych z dziećmi jest prowadzonych przez samotnych rodziców (opiekunów), to tzw. rodziny monoparentalne¹³. Pod względem liczby dzieci dominują rodziny wychowujące jedno dziecko (ponad 60%), a najmniej jest rodzin wielodzietnych, czyli z trójką lub większą liczbą dzieci (blisko 8%). Biorąc pod uwagę wiek dzieci, więcej jest rodzin z co najmniej jednym dzieckiem do 6. roku życia niż ze starszymi dziećmi (powyżej 6. roku życia).

¹³ Mała liczebność rodzin monoparentalnych uniemożliwia wykorzystanie przekroju do dalszych analiz.

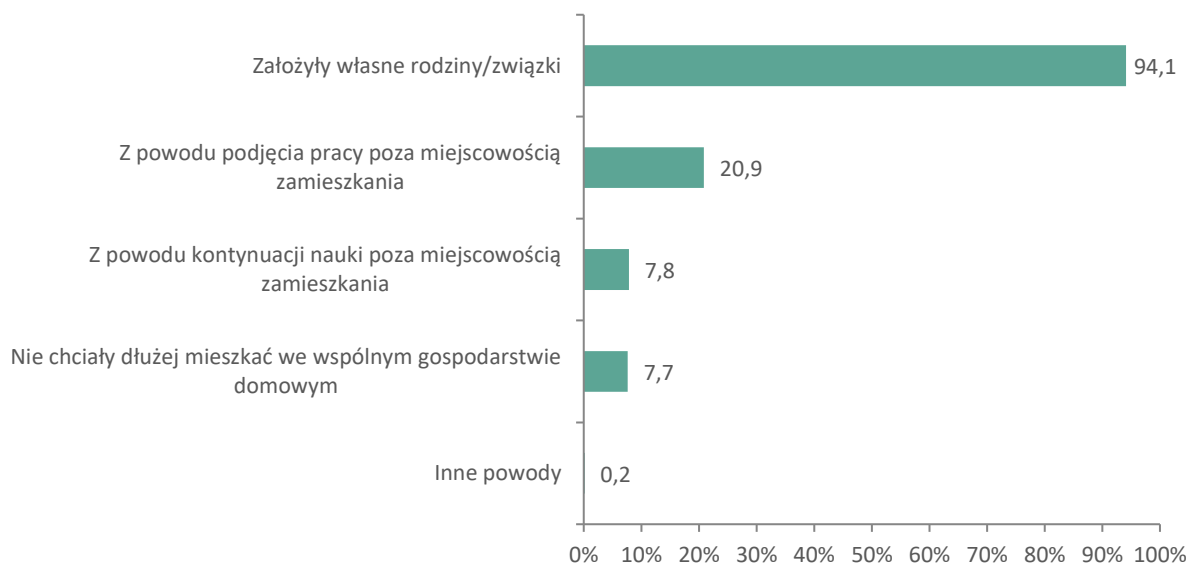
Wykres 14. Charakterystyka gospodarstw domowych z dziećmi¹⁴

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

W rodzinach, których członkami są wyłącznie osoby pełnoletnie ponad 60% stanowią te, w których dzieci wcześniej zamieszkiwały, jednak usamodzielniały się. W zdecydowanej większości przypadków dzieci opuściły gospodarstwa domowe w związku z założeniem własnych rodzin/wejściem w związki partnerskie (94%). Do innych istotnych okoliczności opuszczenia gospodarstwa domowego przez dzieci należą również podjęcie pracy w innej miejscowości (21%) oraz opuszczenie gospodarstwa domowego w związku z podjęciem nauki (8%) i w związku z chęcią usamodzielnienia się (8%).

Wykres 15. W jakich okolicznościach dzieci zdecydowały się opuścić Pana/i gospodarstwo domowe?

Źródło: Badanie CAPI, N=575, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

¹⁴ Mała liczebność rodzin monoparentalnych uniemożliwia wykorzystanie przekroju do dalszych analiz.

1.3. Funkcje rodziny

Istotą każdej instytucji jest pełnienie przez nią funkcji, czyli działań niezbędnych do jej przetrwania, ale też niezbędnych do przetrwania całego systemu (w tym ujęciu – przetrwania społeczeństwa). Według Franciszka Adamskiego rodzina, jak każda inna instytucja kładzie nacisk na niezbędne działania, które pozwalają jej przetrwać, prawidłowo przygotować potomstwo do harmonijnego życia w społeczeństwie, zapewnić wszystkim jej członkom bezpieczeństwo i autonomiczny rozwój¹⁵. Ich najobszerniejszą definicję wskazał Zbigniew Tyszka stwierdzając, że funkcje rodziny to: „(...) wyspecjalizowane oraz permanentne działania i współdziałania członków rodziny wynikające z bardziej lub mniej uświadamianych sobie przez nich zadań, podejmowanych w ramach wyznaczonych przez obowiązujące normy i wzory, a prowadzące do określonych efektów głównych i pobocznych”¹⁶. W literaturze przedmiotu występuje wiele klasyfikacji funkcji rodziny, zróżnicowanych pod względem zadań, użytej terminologii czy zasad podziału. Na potrzeby niniejszego badania wyodrębniono kilka najważniejszych funkcji, których sposób realizacji został zweryfikowany w toku badań ilościowych. Uczestnicy badań jakościowych scharakteryzowali wybrane funkcje rodziny w następujący sposób:

- a) **funkcja prokreacyjna** – uczestnicy badań jakościowych określili ją jako dążenie (chęć) do powiększenia rodziny o nowe pokolenie. Rodzicielstwo wiąże się z naturalnym instynktem, moment pojawienia się dzieci jest uzależniony od indywidualnych motywów, choć niejednokrotnie jest całkowicie niezaplanowany. Posiadanie dzieci jest dla wielu respondentów naturalną kolejną rzeczą, dopełnieniem związku oraz spełnieniem życiowych aspiracji.
- b) **funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca** – respondenci wskazywali, że to jedno z najważniejszych zadań każdej rodziny. Polega przede wszystkim na zapewnieniu opieki nad dziećmi aż do momentu ich usamodzielnienia, ale nie tylko. Obejmuje również opiekę nad innymi członkami rodziny, którzy z racji wieku lub złego stanu zdrowia nie są w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb.
- c) **funkcja socjalizacyjno-edukacyjna** – respondenci zgodzili się, że realizacja tej funkcji oznacza przygotowanie nowych pokoleń do poprawnego funkcjonowania w społeczeństwie, przekazywanie norm i wartości oraz wzorców zachowań ważnych z punktu widzenia społeczeństwa jako całości (budowanie systemu wartości), a także dostarczanie wiedzy na temat tradycji i kultury istotnych dla społeczności, w których młodzi ludzie będą żyć.
- d) **funkcja rekreacyjno-towarzyska** – w opinii respondentów obejmuje szereg działań w życiu rodzinnym polegających na zaspokojeniu potrzeby wypoczynku i odprężenia po pracy czy szkole, zachowaniu w domu przyjaznej atmosfery, która będzie sprzyjać odpoczynkowi oraz nawiązywaniu kontaktów towarzyskich przez osoby wchodzące w skład rodziny.
- e) **funkcja emocjonalno-ekspresyjna** – koncentruje się na zaspokajaniu potrzeby bezpieczeństwa członków rodziny oraz możliwości wyrażania własnych opinii i poglądów.
- f) **funkcja stratyfikacyjna** – uczestnicy badania wskazali, że ta funkcja określa miejsce rodziny w społeczeństwie, a także nadaje każdemu z członków odpowiednie role i zadania (np. rola matki czy „głowy rodziny”).

¹⁵ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa: PWN 1984, s. 50–65.

¹⁶ Z. Tyszka (red.), *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Poznań: UAM 1980, s. 183–185.

1.3.1. Funkcja prokreacyjna

W województwie podkarpackim w latach 2011–2018 utrzymywał się dodatni przyrost naturalny. Najwięcej dzieci urodziło się w roku 2017 (21 927). Współczynnik urodzeń obliczany jako liczba urodzeń żywych na 1 tys. mieszkańców w 2018 roku wynosił 10,1‰ i odpowiadał wartości krajowej (10,1‰). Od roku 2016 obserwuje się wzrost wskaźnika dzietności (w roku 2018 wynosił 1,4), który jednak jest zbyt niski, żeby pozwolić na odtworzenie się populacji w kolejnym pokoleniu. Stan równowagi demograficznej charakteryzuje się współczynnikami przekraczającymi 2 dzieci na jedną kobietę¹⁷. Współczynnik reprodukcji brutto utrzymywał się w latach 2011–2015 na zbliżonym poziomie, natomiast, począwszy od roku 2016, odnotowuje się jego wzrost. Wartość współczynnika wynosząca 0,675 (w 2018 roku) oznacza, że na 1000 kobiet w wieku rozrodczym przypada 675 córek. Wartość gwarantująca zastępowalność pokoleń powinna w tym wypadku wynosić ponad 1¹⁸.

Problematyka dzietności stała się przedmiotem badań wielu demografów, w tym prof. Ireny Kotowskiej, która przewodniczy zespołowi realizującemu badanie GGS-PL¹⁹. Na podstawie jego wyników można wysnuć wniosek, że kobiety i mężczyźni w Polsce generalnie chcą i zamierzają mieć dzieci²⁰. Irena Kotowska wskazuje, że na decyzję o posiadaniu (kolejnego) dziecka wpływa wiele czynników, do najważniejszych należy zaliczyć: posiadanie stabilnego związku, unormowaną sytuację zawodową (finansową), posiadanie własnego mieszkania, a także liczbę posiadanych dzieci lub ich brak. Autorka podkreśla, że wśród osób nieposiadających potomstwa lub posiadających jedno dziecko, to osoby z wyższym wykształceniem – zarówno kobiety jak i mężczyźni – przejawiają wyższą skłonność do posiadania kolejnych dzieci. Również ta grupa najczęściej precyzuje, że chciałyby powiększyć rodzinę w ciągu najbliższych trzech lat²¹.

W podkarpackim badaniu CAPI analizę planów prokreacyjnych respondentów rozpoczęto od ustalenia ilu respondentów aktualnie spodziewa się dziecka. Okazało się, że niewielu – narodzić potomka oczekiwało około 3,4% uprawnionych do odpowiedzi na pytania o plany prokreacyjne²², z czego 2,9% było pewnych tego faktu. W dalszej części poddano weryfikacji plany powiększenia rodziny. Co czwarty respondent zadeklarował, że chciałby mieć (kolejne) dziecko, a ponad połowa nie chciałyby mieć (więcej) dzieci. Pozostali (około 17%) nie potrafili udzielić odpowiedzi na to pytanie.

¹⁷ P. Szukalski, *Czy w Polsce nastąpi powrót do prostej zastępowalności pokoleń?* Łódź: Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica 2009, s. 231, 59–75.

¹⁸ Idem.

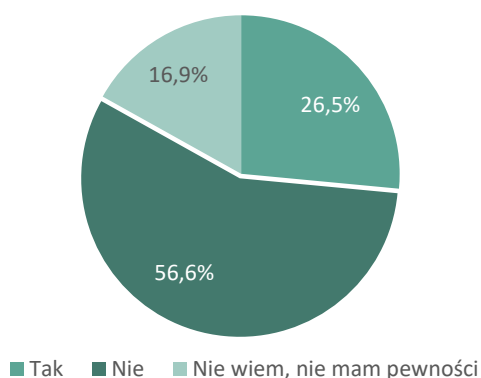
¹⁹ Badanie GGS-PL - *Generacje, rodziny i płę kulturowa*, jest częścią międzynarodowego projektu GGP (*Generations and Gender Programme*), realizowanego przez Instytut Statystyki i Demografii Szkoły Głównej Handlowej pod kierownictwem prof. Ireny Kotowskiej.

²⁰ I. Kotowska (red.), *Niska dzietność w Polsce w kontekście percepcji Polaków*, *Diagnoza Społeczna 2013*, Warszawa: 2014, s. 51–52.

²¹ Idem, s. 99.

²² Pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

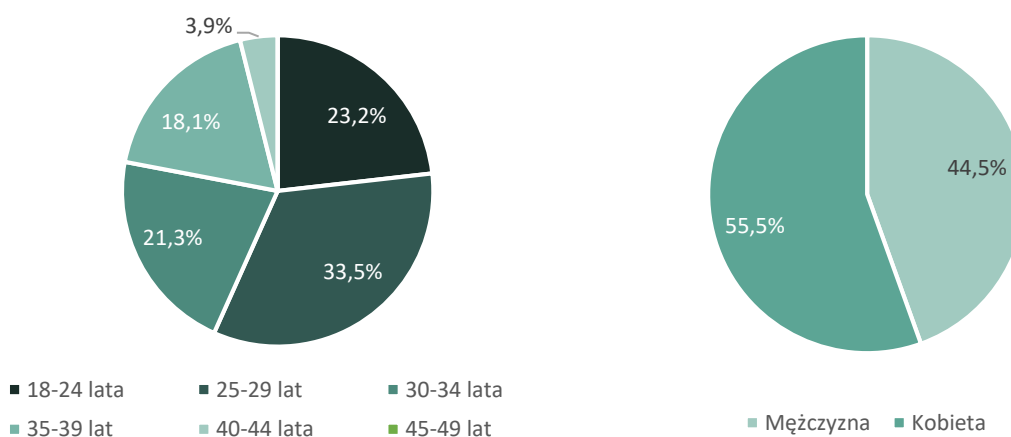
Wykres 16. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)?

Źródło: Badanie CAPI, N=585, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Wśród deklarujących chęć posiadania dziecka przeważają kobiety – stanowią ponad 55%. Analizując odpowiedzi respondentów z uwzględnieniem ich wieku, dwie dominujące grupy osób planujących potomstwo to osoby w wieku 25–29 lat i 18–24 lata. Powyżej 44. roku życia żaden z respondentów nie deklarował chęci posiadania (kolejnych) dzieci.

Wykres 17. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem wieku i płci respondentów

Źródło: Badanie CAPI, N=155, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Z analiz przeprowadzonych przez CBOS w badaniu „Plany prokreacyjne kobiet” wynika, że chęć posiadania dzieci przez kobiety jest wyraźnie uzależniona od dwóch czynników – wieku oraz liczby posiadanych dzieci. Biorąc pod uwagę pierwszy z nich, należy podkreślić, że odsetek kobiet chcących powiększyć rodzinę spada wraz z wiekiem. Wśród respondentek od 18. do 24. roku życia przeważająca część (84%) deklaruje plany prokreacyjne, podczas gdy w grupie trochę starszej (25–34 lata) już tylko nieco ponad połowa (52%). U kobiet po 35. roku życia chęć powiększenia rodziny deklaruje co dziesiąta²³.

²³ CBOS, *Plany prokreacyjne kobiet, komunikat z badań*, 2017, nr 117/2017, s. 2.

Większość wniosków opisanych w powyższym badaniu jest zbieżnych z wynikami badania CAPI z mieszkańcami województwa podkarpackiego. Odsetek kobiet planujących macierzyństwo faktycznie spada wraz z wiekiem, a największe plany macierzyńskie deklarują kobiety w wieku 18–24 lat. W starszej grupie (25–29 lat), matkami chciałoby zostać nieco mniej niż 60% respondentek, w późniejszym wieku (u 30–34-latek) już tylko niecałe 30%, a u 35–39-latek – tylko 15%. U kobiet po 40. roku życia chęć posiadania dzieci deklarowana jest sporadycznie.

U mężczyzn, odsetek deklaracji o ojcostwie jest wyższy niż w przypadku kobiet. Analizując ich odpowiedzi należy zwrócić uwagę, że w najmłodszej grupie (18–24 lata) chęć zostania ojcem ujawniło blisko 80% respondentów, a wraz z wiekiem ten odsetek zmniejsza się. Po 45. roku życia żaden z mężczyzn nie wykazał chęci posiadania potomstwa.

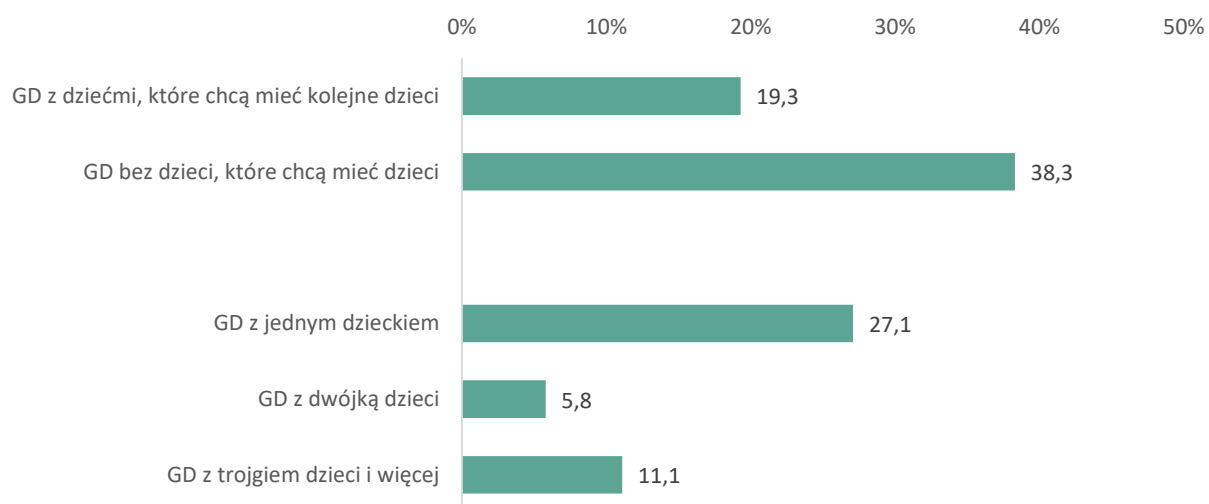
Tabela 4. Odsetek kobiet i mężczyzn w przedziałach wieku deklarujących chęć posiadania potomstwa (%)

Wiek	Kobieta	Mężczyzna
18–24 lata	61,8	78,9
25–29 lat	58,5	75,0
30–34 lata	27,3	41,4
35–39 lat	14,9	32,7
40–44 lata	3,3	9,8
45–49 lat	0,0	0,0
50–54 lata	nie dotyczy	0,0
55–59 lat	nie dotyczy	0,0

Źródło: Badanie CAPI, N=585, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

W dalszej części analizie poddano wybrane typy rodzin. Chęć posiadania dziecka zadeklarowało blisko 40% rodzin bezdzietnych oraz prawie 20% rodzin już posiadających dzieci. Wśród rodzin z dziećmi, kolejne potomstwo planują najczęściej te, w których wychowuje się jedno dziecko (co czwarta). W przypadku rodzin z dwójką dzieci plany na dalsze powiększenie rodziny są znikome – około 6%. Chęć posiadania kolejnych dzieci wyraziło zaledwie 3 przedstawicieli rodzin wielodzietnych, dlatego analiza tego typu rodziny jest niemiarodajna.

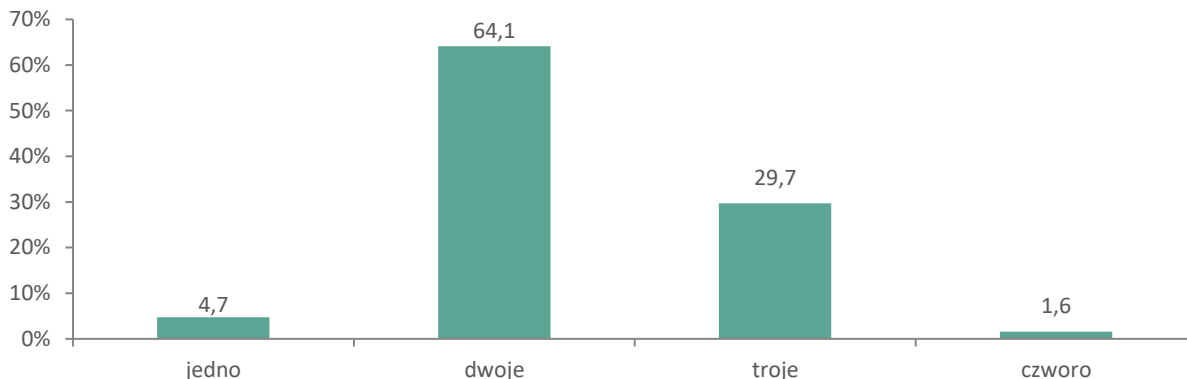
Wykres 18. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typu rodziny i liczby posiadanych dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N dla GD z dziećmi=363, N dla GD bez dzieci=222, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Osoby planujące posiadanie dzieci w przyszłości preferują niewielką ich liczbę. Tylko niecałe 2% respondentów wyraziło chęć posiadania czwórki dzieci, natomiast nikt nie chciał większej ich liczby. Najczęściej wskazywano na chęć posiadania dwójki dzieci (64%).

Wykres 19. Ile dzieci ogółem chciałby/chciałyby Pan/Pani mieć?

Źródło: Badanie CAPI, N=128, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie wiem”, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Biorąc pod uwagę rodziny bezdzietne, najwięcej z nich chciałoby mieć 2 dzieci (ponad 76%), co piąta zadeklarowała chęć posiadania 3 dzieci, a prawie 5% – 1 dziecka. W przypadku gospodarstw domowych z jednym potomkiem, również najczęściej wskazywano na 2 dzieci, a w następnej kolejności na 3 dzieci. Za to niewiele z nich chciałoby się ograniczyć tylko do jednego, posiadanego już dziecka (mniej niż 2%). W przypadku rodzin z dwójką, trójką i większą liczbą dzieci plany na dalsze powiększenie rodziny są znikome, dlatego analiza tego typu rodziny jest niemiarodajna.

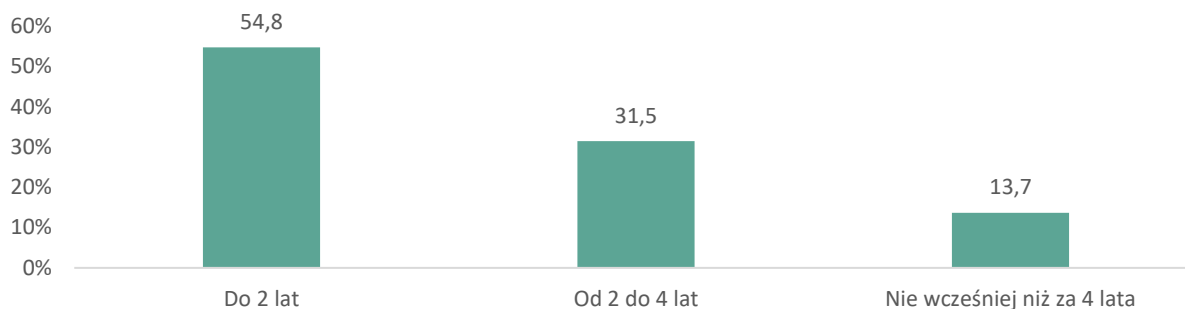
Tabela 5. Ile dzieci ogółem chciałby/chciałyby Pan/Pani mieć? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem aktualnej liczby posiadanych dzieci (%)

Liczba posiadanych dzieci	Chciałby 1 dziecko	Chciałby 2 dzieci	Chciałby 3 dzieci	Chciałby 4 dzieci
0	4,7	76,6	18,8	0,0
1	1,8	54,4	42,1	1,8
2	16,7	33,3	33,3	16,7
3 i więcej	100,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: Badanie CAPI, N=128, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie wiem”, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Osoby planujące dzieci, najczęściej wskazują stosunkowo nieodległą perspektywę czasową deklarując, że chciałyby mieć dziecko przed upływem 2 lat (prawie 55%), natomiast blisko 32% wskazuje na przedział od 2 do 4 lat. Chęć posiadania dzieci nie wcześniej niż za 4 lata wyraziło ponad 13% respondentów.

Wykres 20. Kiedy chciałby/chciałaby mieć Pan/i (kolejne) dziecko (nie wliczając dzieci, których urodzenia Pan/i obecnie oczekuje)?

Źródło: Badanie CAPI, N=124, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie wiem”, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Uwzględniając odpowiedzi gospodarstw domowych nieposiadających dzieci, najwięcej z nich chciałoby powiększyć rodzinę w okresie nieprzekraczającym 2 lat (ponad 41%). Mniejszy odsetek wskazań dotyczył dłuższej perspektywy czasu od 2 do 4 lat (ponad 33%). Najmniejsza grupa rodzin bezdzietnych odkłada plany rodzicielskie przynajmniej na 4 lata. W przypadku gospodarstw domowych z jednym dzieckiem, najwięcej (ponad 71%), chciałoby mieć kolejne dziecko przed upływem 2 lat. Co czwarta taka rodzina plany o rodzicielstwie zamierza zrealizować w okresie od 2 do 4 lat, a mniej niż 4% po upływie przynajmniej 4 lat. W przypadku rodzin z dwójką, trójką i większą liczbą dzieci, plany na dalsze powiększenie rodziny są znikome, dlatego analiza tego typu rodziny jest niemiarodajna.

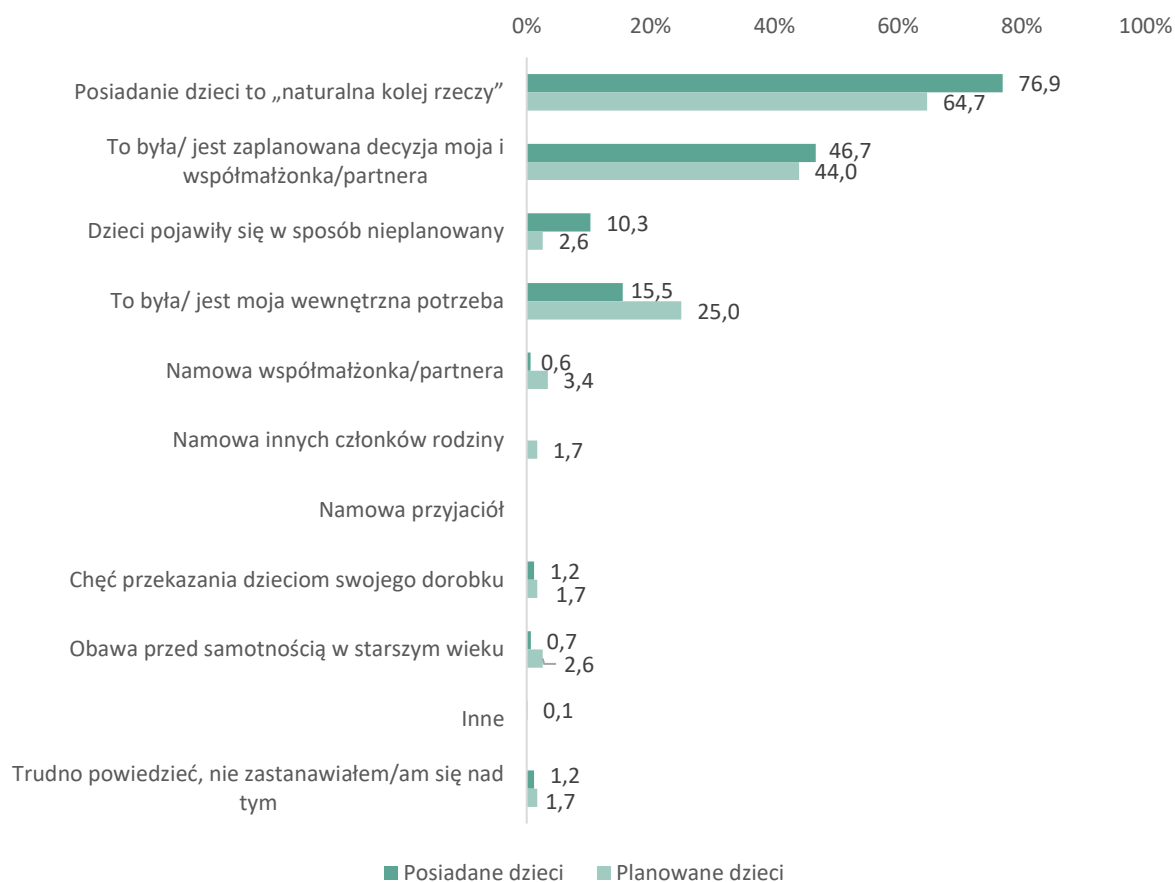
Tabela 6. Kiedy chciałby/chciałaby mieć Pan/i (kolejne) dziecko (nie wliczając dzieci, których urodzenia Pan/i obecnie oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem aktualnej liczby posiadanych dzieci (%)

Liczba posiadanych dzieci	Do 2 lat	Od 2 do 4 lat	Nie wcześniej niż za 4 lata
0	41,9	33,9	24,2
1	71,9	24,6	3,5
2	20,0	80,0	0,0
3 i więcej	0,0	0,0	0,0

Źródło: Badanie CAPI, N=124, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie wiem”, pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Respondenci będący rodzicami, zapytani o motywy posiadania dzieci, wskazywali najczęściej na postrzeganie posiadania dzieci jako „naturalną kolej rzeczy” (ponad 76%). W drugiej kolejności odnoszono się do wspólnej decyzji małżonków/partnerów (ponad 46%). Niemal co siódmy respondent przyznał, że rodzicielstwo było jego wewnętrzną potrzebą, a co dziesiąty - że dzieci pojawiły się w sposób nieplanowany. Pozostałe motywy wskazywano sporadycznie. To samo pytanie zadano respondentom, którzy zadeklarowali chęć posiadania (kolejnych) dzieci. Dwie najważniejsze przyczyny wskazano analogicznie jak w przypadku dzieci już posiadanych, natomiast różnica pojawia się w kolejnych motywach. Zdecydowanie częściej wybierano odpowiedź odwołującą się do wewnętrznej potrzeby rodzicielstwa, natomiast zmniejszył się odsetek wskazań na nieplanowane pojawienie się dzieci.

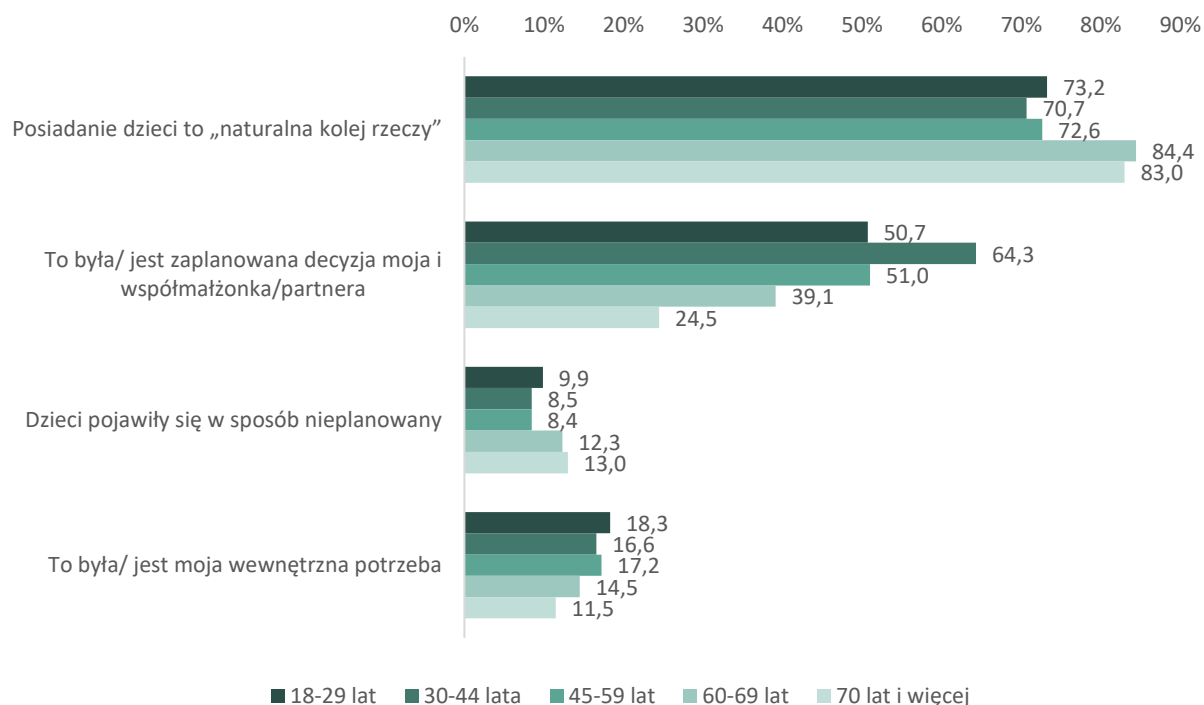
Wykres 21. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci oraz respondentów, którzy chcieliby mieć dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N dla GD posiadających dzieci (również pełnoletnich) =1126, N dla GD chcących mieć dzieci=116, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

W dalszych analizach motywów posiadania dzieci uwzględniono opinie respondentów posiadających dzieci, z uwagi na małą liczebność grupy deklarującej chęć posiadania (kolejnych) dzieci. Po przeprowadzeniu analizy motywów posiadania dzieci z uwzględnieniem płci respondentów nie stwierdzono istotnych różnic w odpowiedziach. Biorąc pod uwagę obszar zamieszkania ankietowanych (w wymiarze miasto/wieś), wskazać można, że osoby z miast powyżej 100 tys. mieszkańców częściej niż mieszkańcy innych obszarów (wsi i mniejszych miast) decyzję o posiadaniu dziecka uzasadniały wspólną decyzją podjętą z małżonkiem/partnerem, a rzadziej wewnętrzną potrzebą. Z kolei mieszkańcy wsi, częściej niż mieszkańcy innych obszarów (miast niezależnie od wielkości), przyznawali, że dzieci pojawiły się w sposób niezaplanowany, rzadziej zaś, że była to wspólna decyzja małżonków/partnerów. Przy uwzględnieniu wieku respondentów zauważyć można, że osoby po 60. roku życia, znacznie częściej niż młodsi respondenci wskazywali, że dzieci są „naturalną kolejną rzeczą”. Grupą, która najczęściej deklarowała, że dzieci pojawiły się w wyniku zaplanowanej wspólnej decyzji małżonków/partnerów byli 30–44-latkowie. Po 45. roku życia odsetki wskazań tej odpowiedzi spadały. Odsetek wyboru odpowiedzi świadczącej, że posiadanie dzieci wynika z wewnętrznej potrzeby spadał wraz z wiekiem respondentów.

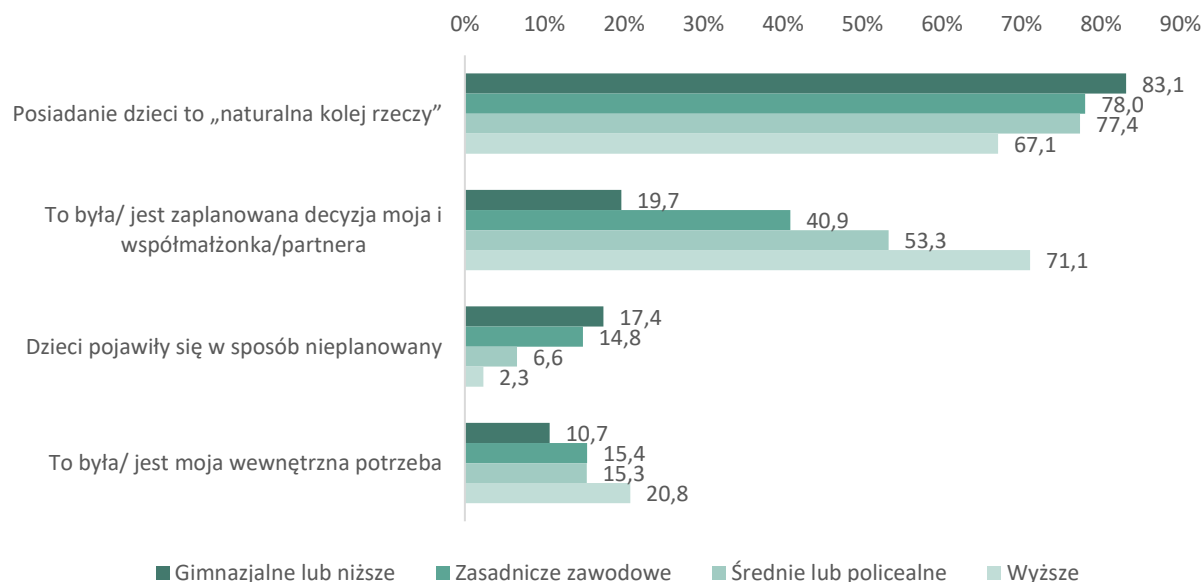
Wykres 22. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem wieku respondentów

Źródło: Badanie CAPI, N dla GD posiadających dzieci (również pełnoletnich) =1126, na wykresie zaprezentowano cztery najczęściej wskazywane odpowiedzi.

Uwzględniając kryterium wykształcenia, zauważyć można, że wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia wyraźnie rośnie częstotliwość uzasadniania chęci posiadania dzieci wspólną decyzją małżonków/partnerów, natomiast spada deklarowanie, że dzieci są „naturalną kolejną rzeczą”, oraz że dzieci pojawiły się w sposób nieplanowany.

Wykres 23. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem wykształcenia respondentów

Źródło: Badanie CAPI, N dla GD posiadających dzieci (również pełnoletnich) =1126, na wykresie zaprezentowano cztery najczęściej wskazywane odpowiedzi.

Biorąc pod uwagę odpowiedzi przedstawicieli rodzin z różną liczbą dzieci należy podkreślić, że we wszystkich wyszczególnionych rodzinach, dominującą przyczyną pojawienia się dzieci była „naturalna kolej rzeczy”. Najwyższy odsetek wskazań tej odpowiedzi, prawie 45%, dotyczy rodzin z jednym dzieckiem. Kolejną odpowiedzią, często wybieraną przez ankietowanych była planowana wspólna decyzja małżonków/partnerów. Najwięcej wskazań tego motywu odnotowano wśród przedstawicieli rodzin z jednym dzieckiem. Wewnętrzna potrzeba, to motyw, który pod względem częstości wyboru uplasował się na trzecim miejscu. Najwyższy odsetek tej odpowiedzi zaobserwowano u przedstawicieli rodzin wielodzietnych.

Tabela 7. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem liczby dzieci (%)

Motywy	Typy GD		
	GD z jednym dzieckiem	GD z dwójką dzieci	GD z trójką i więcej dzieci
Posiadanie dzieci to „naturalna kolej rzeczy”	44,8	40,9	41,2
To była/ jest zaplanowana decyzja moja i współmałżonka /partnera	39,4	37,0	29,4
Dzieci pojawiły się w sposób nieplanowany	5,2	6,3	5,9
To była/ jest moja wewnętrzna potrzeba	8,2	14,4	17,6

Źródło: Badanie CAPI, N=408, w tabeli zaprezentowano cztery najczęściej wskazywane odpowiedzi.

Opinie osób uczestniczących w indywidualnych wywiadach pogłębionych potwierdzają powyższe wyniki badania ilościowego. Najczęściej posiadanie dzieci jest dla respondentów naturalną kolejną rzeczą. Jeżeli udało się znaleźć odpowiedniego partnera to kolejnym etapem jest posiadanie potomstwa. W wielu przypadkach respondenci dążą do tego, aby dziecko nie było jedynakiem. To ważne, ponieważ ich zdaniem, w przyszłości rodzeństwo ma łatwiej - nie jest narażone na samotność i może liczyć na wsparcie w przypadku problemów. Nie zawsze jednak decyzja o powiększeniu rodziny jest podejmowana przez oboje rodziców w tym samym czasie. Zdarzało się, że jeden z partnerów był gotowy na dziecko, drugi odwlekał decyzję - przez co przyjsięcie na świat potomka było przesunięte w czasie. Na pytanie o motywy posiadania dzieci wskazywano:

- posiadanie dzieci jest naturalną kolejną rzeczą:

Każda kobieta powinna się spełnić i mieć dzieci.

Kobieta, 66 lat, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Dziecko urodziło się w 2000 roku, po prostu założyliśmy rodzinę i chcieliśmy mieć dzieci. Chcieliśmy mieć dzieci, a nie [jedno] dziecko, bo jedno dziecko to jest po prostu mało w życiu. Natura nie pozwoliła [nam mieć więcej dzieci]. Co prawda wspomniałam wcześniej, że nie chorujemy, bo w zasadzie nie mamy jakiś poważnych chorób, ale z powodów zdrowotnych, jak się okazało, nie udało mi się mieć więcej dzieci.

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

- motywem posiadania dzieci jest wewnętrzna potrzeba rodziców:

Zawsze chciałem mieć dużo dzieci. Teraz mam ich w sumie czworo.

Mężczyzna, 49, rodzina zrekonstruowana

Zdecydowaliśmy się na dziecko po prostu dlatego, że chcieliśmy powiększyć rodzinę

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna

Ja mogę powiedzieć, że to głównie mi na tym zależało [na posiadaniu dzieci], ponieważ jestem osobą młodą i chciałam posiadać własną rodzinę. Dlatego to tak długo trwało, bo mąż musiał się po prostu zdecydować.

Kobieta, 31 lat, rodzina zrekonstruowana

- *dzieci czasem pojawiają się w sposób niezaplanowany:*

Najstarsza córka pojawiła się przed ślubem, tak było, ale wtedy nikt tego nie żałował i to było na prawdę fajne. Myśmy już wcześniej myśleli nad tym [nad potomstwem], żeby trochę później było, no a wszystko się skomplikowało jak to w życiu bywa i dziecko pojawiło się wcześniej.

Mężczyzna, 51 lat, rodzina zrekonstruowana

Jakoś tak chyba z punktu widzenia kobiety zawsze się chce mieć przynajmniej jedno dziecko. My mamy akurat troje - dwójka tak bardziej planowana. Trzecie jest już z nami i nie wyobrażamy sobie domu, życia też bez niej. No i jest wesoło.

Kobieta, 31 lat, rodzina pełna

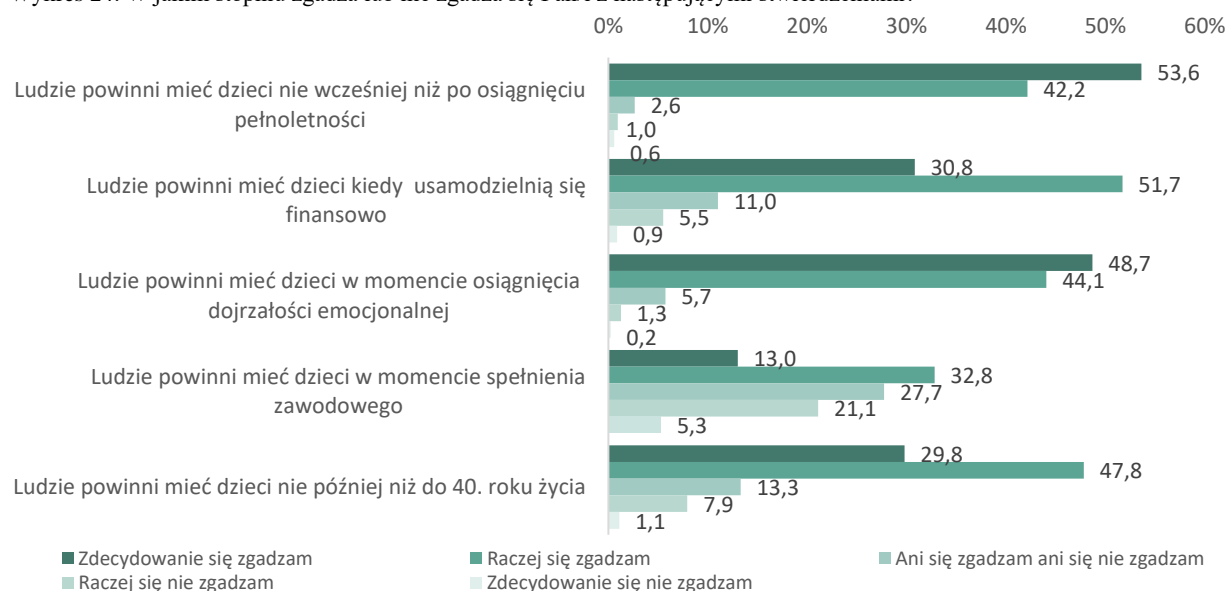
- *inne motywy posiadania dzieci:*

[Dzieci to] to taka inwestycja nie w naszą przyszłość, ale w przyszłość w ogóle świata jako takiego chyba.

Mężczyzna 38 lat, rodzina pełna

Chcąc pogłębić zagadnienie i dowiedzieć się, kiedy jest najlepszy czas na posiadanie potomstwa, ankietowanych w badaniu CAPI poproszono o ocenę kilku życiowych momentów, w których mogą pojawić się dzieci. Większość respondentów zdecydowanie uważa, że ludzie powinni mieć dzieci dopiero po osiągnięciu pełnoletności. Ogółem pogląd taki wyraża ponad 95% respondentów, w tym przeszło połowa w sposób zdecydowany. Opinię o tym, że dzieci powinno się posiadać dopiero w momencie osiągnięcia dojrzałości emocjonalnej podziela 92% respondentów, w tym nieco ponad 48% zgadza się z tą opinią w sposób zdecydowany. Usamodzielnienie finansowe, jako warunek posiadania potomstwa akcentuje ponad 82% respondentów, choć pogląd ten wyrażany jest częściej w sposób umiarkowany niż zdecydowany. Przekonanie o tym, że dzieci powinno posiadać się przed czterdziestym rokiem życia podziela łącznie przeszło 77% respondentów, w tym 30% w sposób zdecydowany. Poglądem podzielanym przez respondentów w najmniejszym stopniu jest opinia o tym, że potomstwo powinno się posiadać dopiero w momencie spełnienia zawodowego. Z tym twierdzeniem zgadza się 45% respondentów, w tym ponad 13% w sposób zdecydowany. Ponad 30% nie potrafiło jednoznacznie ustosunkować się do tego stwierdzenia.

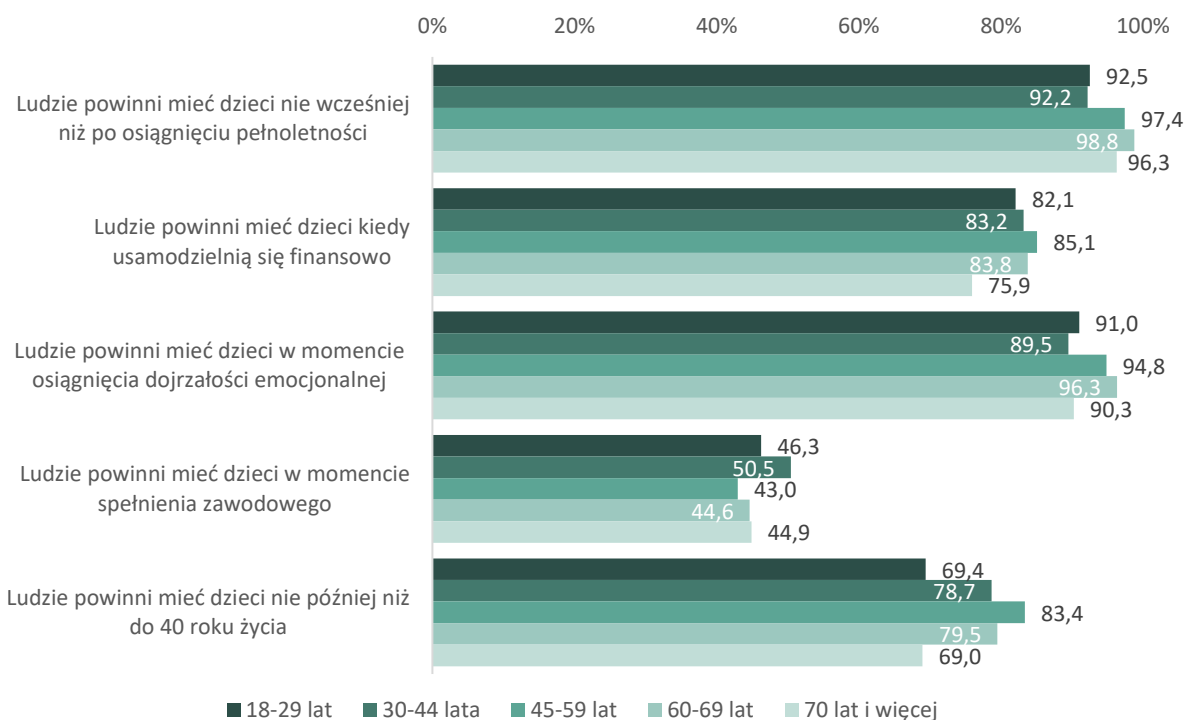
Wykres 24. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Ocenę stwierdzeń dotyczących momentów życia, w których ludzie powinni mieć dzieci, zestawiono z płcią respondentów, jednak przeprowadzona analiza nie wykazała istotnych różnic w odpowiedziach. Z opinią, że ludzie powinni mieć dzieci po wejściu w okres pełnoletności zgadzają się przedstawiciele każdej grupy wiekowej a największy odsetek wskazań dotyczy osób po 44. roku życia. Odpowiedzią wskazywaną najrzadziej było uzależnienie pojawienia się dzieci od osiągnięcia spełnienia zawodowego. Najmniej zgadzają się z tą opinią osoby w wieku 45–59 lat.

Wykres 25. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem wieku respondentów

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, na wykresie zaprezentowano skumulowane odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „raczej się zgadzam”.

W dalszej analizie uwzględniono typy rodziny z dziećmi, aby zweryfikować jak ukształtowały się opinie w gospodarstwach z różną liczbą dzieci. Ze stwierdzeniem wskazującym, że dzieci powinno się mieć dopiero po osiągnięciu pełnoletności najczęściej zgadzają się przedstawiciele rodzin wielodzietnych. Z opinią, że ludzie powinni mieć dziecko kiedy usamodzielnią się finansowo, również najczęściej zgadzają się przedstawiciele rodzin wielodzietnych. Twierdzenie, że ludzie powinni mieć dzieci w momencie spełnienia zawodowego znalazło najmniejsze poparcie wśród respondentów, a najrzadziej zgadzają się z nim osoby posiadające troje i więcej dzieci.

Tabela 8. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami? Struktura odpowiedzi respondentów z uwzględnieniem liczby dzieci (%)

Stwierdzenia	GD z jednym dzieckiem	GD z dwójką dzieci	GD z trójką i więcej dzieci
Ludzie powinni mieć dzieci nie wcześniej, niż po osiągnięciu pełnoletności	89,1	92,4	93,3
Ludzie powinni mieć dzieci kiedy usamodzielnią się finansowo	80,2	80,9	86,7
Ludzie powinni mieć dzieci w momencie osiągnięcia dojrzałości emocjonalnej	89,5	90,1	96,7
Ludzie powinni mieć dzieci w momencie spełnienia zawodowego	44,1	50,4	43,3
Ludzie powinni mieć dzieci nie później niż do 40. roku życia	73,7	82,4	76,7

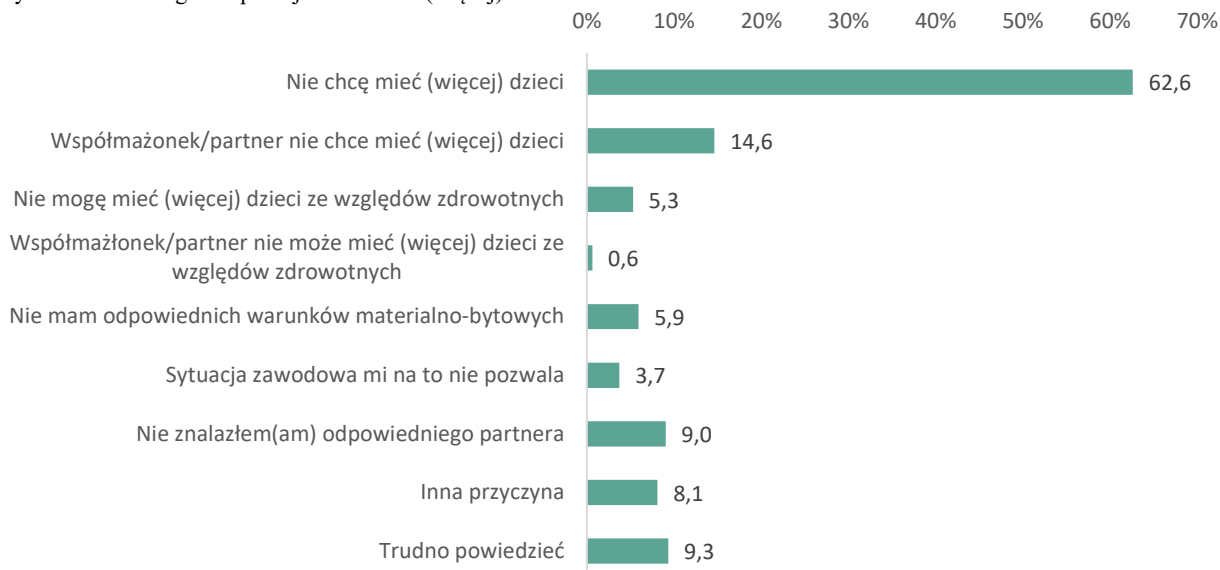
Źródło: Badanie CAPI, N=408, w tabeli zaprezentowano skumulowane odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „raczej się zgadzam”.

W dalszej części badania weryfikuje z jakich powodów ludzie nie decydują się na posiadanie dzieci. Powody rezygnacji z posiadania potomstwa stały się tematem wielu różnych badań, m.in. badania Diagnoza Społeczna 2013²⁴. W ramach tego projektu, na podstawie opinii respondentów, wyodrębniono cztery grupy przyczyn niskiej dzietności. Do najważniejszych zaliczono czynniki związane ze złą sytuacją materialną i poczuciem niestabilności (takie jak: brak pracy, niepewność zatrudnienia, złe warunki mieszkaniowe), które należą do grupy trzeciej. W następnej kolejności wymieniono czynniki tzw. obiektywne – niemożność zajścia w ciążę, brak odpowiedniego partnera czy niechęć partnera do dzieci. Te przyczyny zaliczono do grupy czwartej. Na trzecim miejscu znalazły się powody należące do grupy drugiej, związane są z niedostatecznym wsparciem państwa dla rodziców. Najrzadziej wskazywano czynniki z grupy pierwszej, które rezygnację z rodzicielstwa tłumaczą przyczynami światopoglądowymi i dążeniem do samorealizacji. Reasumując, ograniczenia życia codziennego odgrywają ważniejszą rolę w decyzji o potomstwie niż zmiany światopoglądowe czy wsparcie państwa kierowane do rodziców.

W podkarpackim badaniu ilościowym CAPI, respondenci którzy zadeklarowali, że nie chcą mieć (kolejnych) dzieci zostali poproszeni o wskazanie powodów takiej decyzji. Najczęściej brak planów prokreacyjnych argumentują tym, że po prostu nie chcą mieć (więcej) dzieci - ponad 62%. Pozostałe wyjaśnienia wskazywano dużo rzadziej. Wśród nich znalazły się: brak odpowiedniego partnera, brak chęci posiadania dzieci przez współmałżonka/partnera czy brak odpowiednich warunków materialno-bytowych.

²⁴ I. Kotowska (red.), *Niska dzietność w Polsce w kontekście percepcji Polaków*, Diagnoza Społeczna 2013, Warszawa: 2014, s. 61–64.

Wykres 26. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci?

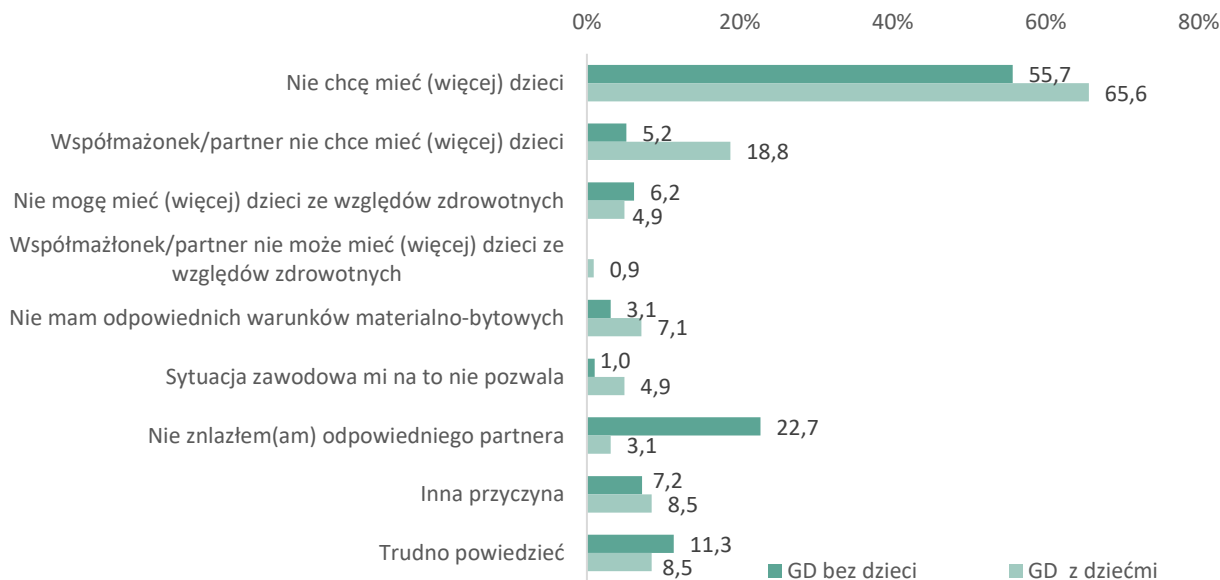

Źródło: Badanie CAPI, N=321, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedź „odmowa odpowiedzi”, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Zagadnienie braku (dalszych) planów prokreacyjnych zostało zweryfikowane z rodzinami, które mają już potomstwo oraz z tymi, którzy nie mają dzieci. W przypadku rodzin, w których są już dzieci, najczęściej wskazywano odpowiedź „nie chce mieć więcej dzieci” – blisko 66%. Kolejną przyczyną jest brak chęci posiadania kolejnych dzieci przez partnera – ponad 20%. Około 7% wskazań dotyczyło niewystarczających warunków materialno-bytowych.

W przypadku rodzin bezdzietnych, główną przyczyną braku planów prokreacyjnych również jest brak chęci posiadania dzieci, przy czym odsetek wskazań jest niższy niż w przypadku rodzin z dziećmi – prawie 56%.

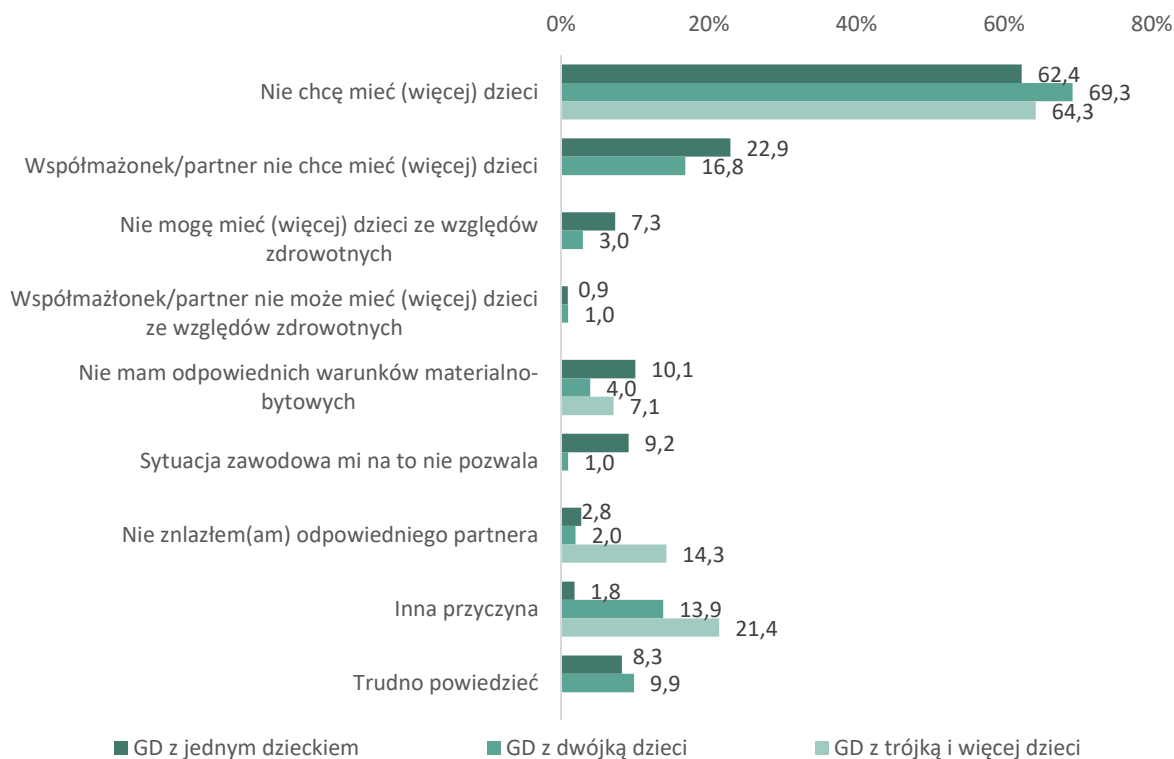
Wykres 27. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci? Struktura odpowiedzi gospodarstw domowych z dziećmi i bez dzieci do 18. r.ż.

Źródło: Badanie CAPI, N=321, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedź „odmowa odpowiedzi”, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Chcąc dowiedzieć się w jaki sposób liczba aktualnie posiadanych dzieci wpływa na chęć dalszego powiększenia rodziny zestawiono odpowiedzi uwzględniając typ rodziny wg liczby dzieci. Okazuje się, że najczęściej kolejnych dzieci nie chcą mieć rodziny, które mają już dwójkę dzieci.

Wykres 28. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typu rodziny wg liczby dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N=224, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi ponieważ z analizy wykluczono odpowiedź „odmowa odpowiedzi”, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi. Pytania o plany prokreacyjne zadano kobietom w wieku do 49 lat, mężczyznom, których partnerki są w wieku do 49 lat oraz mężczyznom w wieku do 49 lat, którzy nie mają partnerki.

Zagadnienie braku potomstwa poruszono również z respondentami badań jakościowych IDI. W ich opinii, brak dzieci jest spowodowany najczęściej problemem ze znalezieniem odpowiedniego partnera oraz niechęcią do bycia samotnym rodzicem.

Po prostu nie wyszłam za mąż... A taka opcja, żeby zostać matką samotnie wychowującą dziecko, to po prostu nie wchodziła w grę. Sama po prostu jestem i sama sobie radzę.

Kobieta, 71 lat, senior

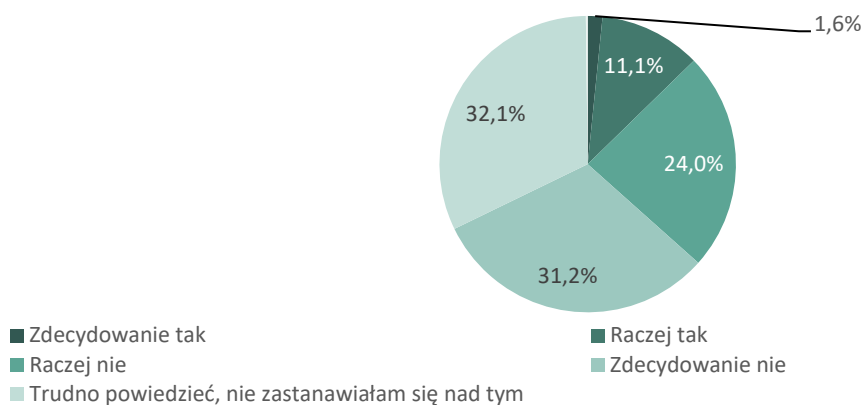
Dlatego nie założyłam [rodziny], bo miałam inne priorytety, jak na przykład założenie firmy i moi mężczyźni tego nie rozumieli. A teraz nie mam styczności z osobami stanu wolnego. Do mnie jak przychodzą do pracy [praca w charakterze fotografa], to są osoby, które chcą zawrzeć związek małżeński albo są to rodziny z dziećmi. Idąc na wesele gdzie są tłumy ludzi, bo w takich okolicznościach pracuję, są to najczęściej osoby sparowane, a moje towarzystwo jest ode mnie starsze, które też jest sparowane, więc nie mam styczności z osobami stanu wolnego. Jakoś tak pogodziłam się z myślą, że już będę sama.

Kobieta, 33 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Wiele rodzin borykających się z niemożnością posiadania biologicznych dzieci staje przed decyzją o adopcji dziecka. Oczywiście nie jest to rozwiązanie przewidziane wyłącznie dla osób zmagających się z bezpłodnością, ponieważ istnieją różne pobudki skłaniające do przysposobienia dziecka. Adopcja, inaczej przysposobienie (od łac.: adoptio oznacza przybranie, usynowienie), jest uznaniem dziecka innych rodziców, z którym nie ma więzi biologicznej, za własne. Ma ona nie tylko wymiar psychologiczny, lecz także prawny: powstałe w wyniku adopcji relacje łączące dziecko i jego nowych rodziców są tożsame z relacjami opartymi na więzach krwi i pochodzenia. Zarówno dziecko, jak i jego nowi rodzice, mają więc względem siebie takie same prawa i obowiązki, jakie istnieją między potomstwem, a jego biologicznymi rodzicami²⁵. W województwie podkarpackim działa jeden ośrodek adopcyjny zlokalizowany w Rzeszowie.

Mieszkańców województwa podkarpackiego uczestniczących w badaniu ilościowym CAPI zapytano o stosunek do adopcji. Skłonność do przysposobienia dziecka deklaruje niespełna 13%. Prawie 1/3 ankietowanych nie zastanawiała się nad taką możliwością (trudno powiedzieć), natomiast więcej niż połowa respondentów twierdzi, że nie byłaby skłonna do adopcji dziecka (ponad 55%).

Wykres 29. Czy byłby/byłaby Pan/i kiedykolwiek skłonny/a adoptować dziecko?

Źródło: Badanie CAPI, N=1356, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi osób, które posiadają adoptowane dziecko/dzieci.

W celu porównania stosunku do adopcji różnych grup respondentów, wyeliminowano z analizy pojedyncze osoby, które już zdecydowały się na adopcję, a odpowiedzi twierdzące („zdecydowanie tak” i „raczej tak”) skumulowano. Biorąc pod uwagę płeć respondenta, większy odsetek odpowiedzi twierdzących odnotowano wśród kobiet niż mężczyzn. Uwzględniając wiek, należy zwrócić uwagę, że większą otwartość na adopcję wykazują osoby z grupy wiekowej 30–44 lata – prawie co piąty przedstawiciel. Po 45. roku następuje duży spadek wskazań pozytywnych.

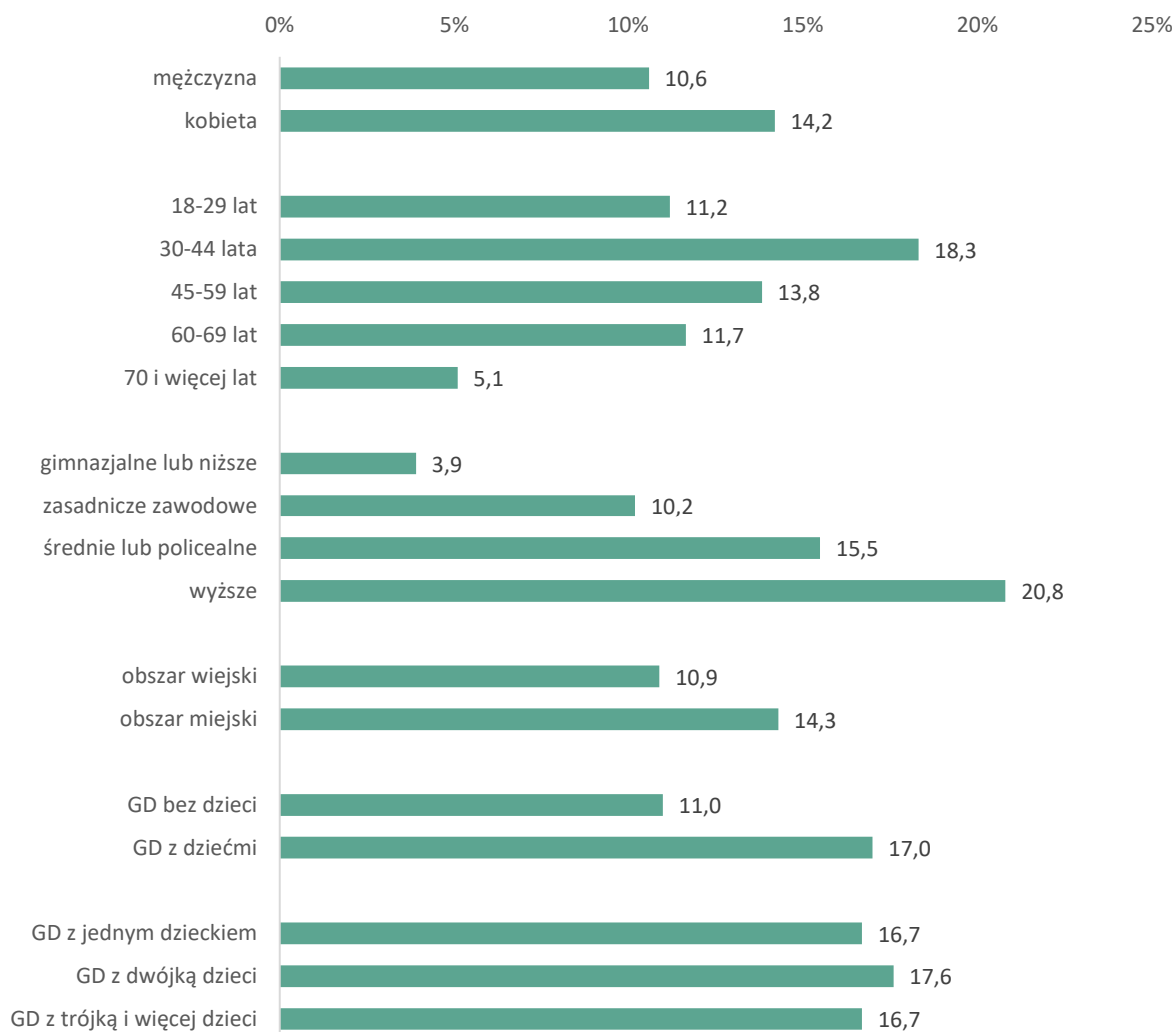
Skłonność do adopcji rośnie znacząco wraz z poziomem wykształcenia respondentów. Odpowiedzi pozytywnej na pytanie o możliwość adopcji dziecka udzieliło nie więcej niż 4% w grupie osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym, ale już ponad 20% w grupie respondentów z wykształceniem wyższym.

Porównując odpowiedzi mieszkańców obszarów miejskich i wiejskich stwierdzić można, że większą otwartość na adopcję wykazują mieszkańcy tego pierwszego obszaru.

Analizując odpowiedzi w rodzinach z dziećmi i bez nich, można zauważyć, że większą skłonność do przysposobienia dziecka przejawiają respondenci z rodzin, w których są już dzieci, różnica nie przekracza 6 p. proc. Biorąc pod uwagę liczbę dzieci w rodzinach nie widać dużych różnic w odpowiedziach.

²⁵ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.gov.pl/web/rodzina/oooinformacje-ogolne> [dostęp: 10.10.2019].

Wykres 30. Czy byłby/byłaby Pan/i kiedykolwiek skłonny/a adoptować dziecko? Struktura odpowiedzi twierdzących z uwzględnieniem płci, wieku, wykształcenia, obszaru zamieszkania oraz wybranych typów rodziny

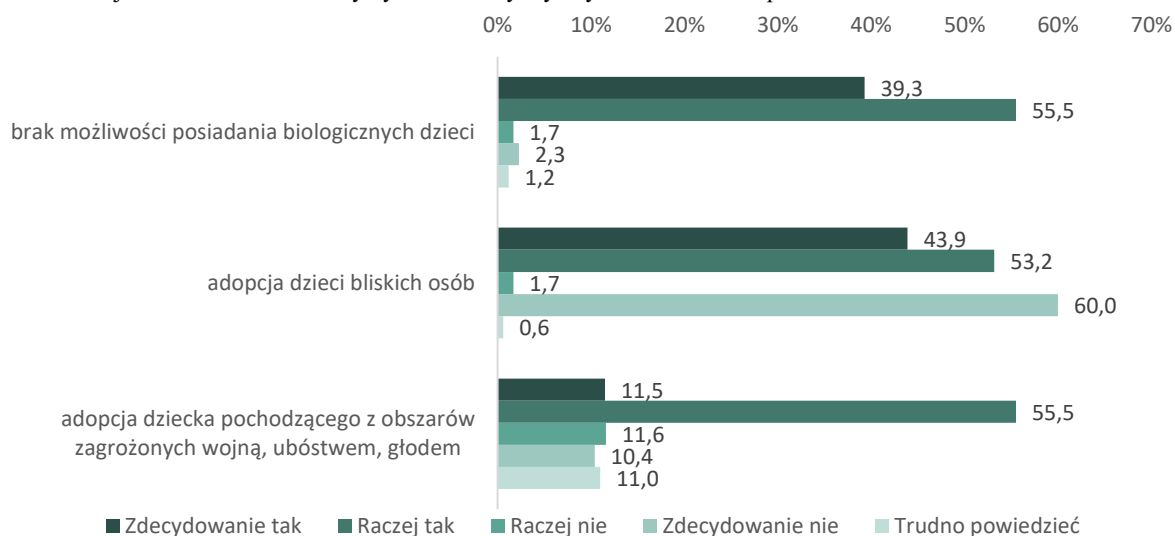
Źródło: Badanie CAPI, N=1356 (N dla GD wg liczby dzieci=407), liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi osób, które posiadają adoptowane dziecko/dzieci.

Respondentom, którzy zadeklarowali skłonność do adopcji dziecka, przedstawiono trzy hipotetyczne okoliczności do oceny poziomu otwartości na przysposobienie dziecka. Pierwsza, to sytuacja gdyby respondent lub jego partner/partnerka nie mogli posiadać biologicznych dzieci. W takich okolicznościach zdecydowaną pozytywną postawę wobec adopcji zadeklarowało ponad 39% badanych, a łącznie na adopcję zgodziłoby się ponad 90% respondentów.

Ankietowanych zapytano również o skłonność do adopcji dziecka/dzieci bliskiej im osoby, w sytuacji śmierci rodziców lub braku możliwości sprawowania przez nich właściwej opieki. W tym przypadku otwartość na adopcję jest jeszcze większa niż w pierwszym przypadku. Ponad 97% badanych byłoby gotowych przysposobić dzieci bliskiej osoby.

Trzecią okolicznością byłyby adopcja dziecka pochodzącego z obszarów zagrożonych wojną, ubóstwem, głodem lub wyzyskiem. Skłonność do przysposobienia takiego dziecka wyraziło ponad 65% respondentów, natomiast co piąty ankietowany nie chciałby adoptować dziecka w takiej sytuacji. 11% badanych miało trudność z udzieleniem odpowiedzi (wskazano odpowiedź „trudno powiedzieć”).

Wykres 31. W jakich okolicznościach byłby Pan skłonny/ byłaby Pani skłonna adoptować dziecko?

Źródło: Badanie CAPI, N=173.

Wśród rodzin biorących udział w badaniach IDI znalazły się takie, które adoptowały dzieci. Po zawarciu związku małżeńskiego chcieli posiadać potomstwo, jednak z przyczyn zdrowotnych nie było to możliwe. Zdecydowali się więc na adopcję i jak informują, była to bardzo dobra decyzja, która pozwoliła na wypełnienie luki w ich życiu.

Bez dzieci to jest smutno. Cała radość w dzieciach. Po prostu stwierdziliśmy, że stało się co się stało - nie możemy mieć własnych, więc nie korzystaliśmy z żadnych in vitro, tylko zdecydowaliśmy się na adopcję. Życie się zmieniło, ale z ogromną korzyścią.

Kobieta, 49 lat, rodzina pełna

Temat adopcji pojawił się również podczas zogniskowanych wywiadów grupowych. Dyskutowano o problemie stałego spadku liczby dzieci oczekujących na adopcję, która jest niższa niż liczba rodziców przygotowanych do tej procedury. Jak twierdzono, jest to z jednej strony efekt polityki państwa, kładącej nacisk na utrzymanie dzieci w rodzinach biologicznych, natomiast z drugiej - wzrostu liczby dzieci o nieuregulowanej sytuacji prawnej (rodzice nie chcą rezygnować z praw rodzicielskich, gdyż oznaczałoby to konieczność rezygnacji ze świadczeń finansowych wypłacanych z tytułu posiadania dziecka, np. w ramach programu „Rodzina 500+”).

Największy problem z procedurą adopcyjną, z tego co się orientuję jest taki, że jest bardzo duża liczba dzieci, które mają nieuregulowaną sytuację prawną. I właściwie z jednej strony rodziny czekają na adopcję, z drugiej strony dzieci czekają na adopcję, a to nie działa.

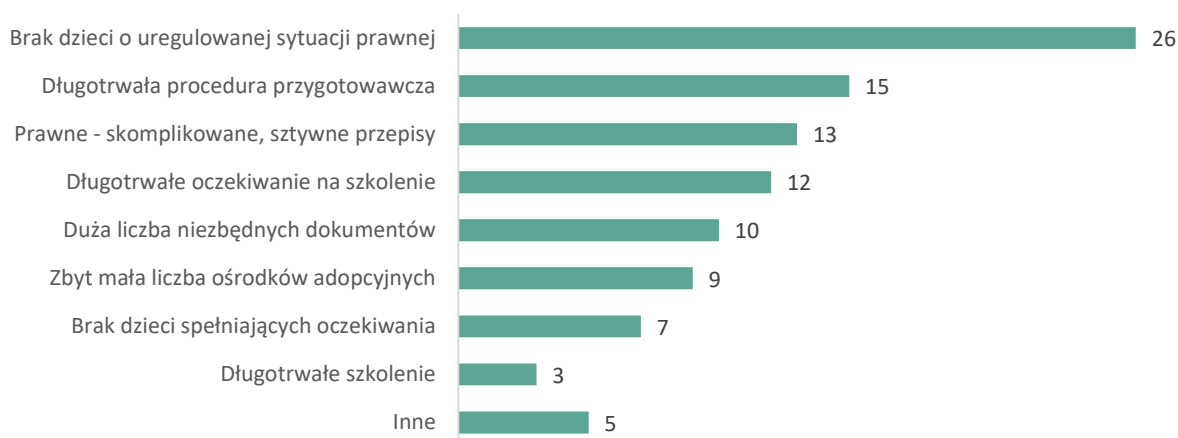
Przedstawiciel Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Rzeszowskiej

Teraz nie oplaca się oddawać dziecka, bo jest ono źródłem dochodu dla rodzin. Wszelkie świadczenia, które rodzic uzyskuje z tytułu posiadania potomstwa i tego, że nie chce mu się pracować powodują, że za wszelką cenę chce zatrzymać dzieci przy sobie.

Przedstawiciel PCPR

W roku 2017 przedstawiciele Najwyższej Izby Kontroli przeprowadzili kontrolę wybranych ośrodków adopcyjnych, na podstawie której sporządzono raport „Wykonywanie zadań przez ośrodki adopcyjne²⁶”. Dokument w sposób szczegółowy analizuje sytuację sektora adopcyjnego w Polsce, wskazując na błędy w funkcjonowaniu systemu wynikające zarówno z uwarunkowań legislacyjnych, jak i funkcjonowania ośrodków adopcyjnych. Autorzy raportu wskazują przede wszystkim na zbyt małą liczbę ośrodków adopcyjnych oraz znaczne rozproszenie terytorialne jednostek. W województwie podkarpackim jest 1 taki ośrodek, podczas gdy w sąsiadującym małopolskim 5, a w śląskim 10. Innym problemem, na który zwrócono uwagę, jest brak jednolitych wymogów stosowanych podczas adopcji, przez co poszczególne ośrodki stosują różne kryteria i zasady, niejednokrotnie wykraczające poza uregulowania ustawowe. Liczba potencjalnych rodziców znacznie przewyższa liczbę dzieci skierowanych do adopcji. Jednym z powodów jest mała liczba dzieci opuszczających pieczę zastępczą. NIK wskazuje, że problemem są niewystarczające działania powiatów mających na celu wychodzenie dzieci z pieczy zastępczej. Kontrola NIK została uzupełniona o anonimowe ankiety przeprowadzone z osobami starającymi się o adopcję dziecka. W ich opinii główną barierą występującą w procesie adopcyjnym jest brak dzieci o uregulowanej sytuacji prawnej. W dalszej kolejności wskazywano na wydłużające się procedury przygotowawcze czy sztywne, skomplikowane przepisy prawne.

Wykres 32. Bariery występujące w procesie adopcyjnym wg osób starających się o adopcję

Źródło: Informacja o wynikach kontroli NIK, *Wykonywanie zadań przez ośrodki adopcyjne*, N=922.

W przypadku, kiedy rodzina przeżywa trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, system pieczy zastępczej wspiera ją poprzez zapewnienie czasowej opieki nad dzieckiem. Zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej określa Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²⁷. Wśród respondentów indywidualnych wywiadów pogłębionych z województwa podkarpackiego pojawiły się osoby pełniące pieczę zastępczą. Zweryfikowano, jakie czynniki wpłynęły na ich decyzję o pełnieniu pieczy zastępczej. Część z badanych rodzin świadomie podjęło się tej funkcji, pełni ją w sposób zawodowy, a decyzja o jej sprawowaniu nie była podjęta pod wpływem chwili czy w wyniku losowych wydarzeń. Wśród powodów wyboru takiej ścieżki życiowej dominuje chęć posiadania dużej rodziny i potrzeba serca – chęć pomocy dzieciom, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej i bez zewnętrznego wsparcia nie miałyby szansy na normalne życie.

²⁶ Najwyższa Izba Kontroli, *Wykonywanie zadań przez ośrodki adopcyjne, informacja o wynikach kontroli*, Nr ewid. 21/2018/P/17/044/KPS <https://www.nik.gov.pl/plik/id,17494,vp,20066.pdf> [dostęp: 20.10.2019].

²⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U.2019 poz. 1111).

Powiem szczerze... No bo kocham dzieci. Każdy chce mieć dzieci, prawda? Nie można patrzeć na krzywdę dzieci, na to co się dzieje. Każdy powinien pomagać potrzebującym jak tylko potrafi.

Ja byłam wtedy z synem na urlopie wychowawczym, i tak sobie wydumałam, że przecież można by było przyjąć jeszcze jedno dziecko [do pieczy zastępczej], pomóc jakiemuś dziecku, które nie ma rodziców. A tu się okazało, że z tego się zrobiło już 16 lat pracy.

Akurat w naszej sytuacji to następują zmiany co jakiś czas, bo dzieciaki przychodzą, odchodzą. Zmiana oczywiście była, kiedy córka wyszła za mąż, wyprowadziła się do męża. Niedawno, 2 lata temu podjęła decyzję, że wyjeżdżają za granicę. [Dlatego mając w domu miejsce] przyjeśliśmy rok temu ostatnie dziecko, mamy ich 5 i na razie tak sobie żyjemy.

Kobieta, lat 52 lata, rodzina pełna pełniąca pieczę zastępczą

W kolejnym przypadku, decyzja o sprawowaniu funkcji rodziny zastępczej została podjęta w wyniku śmierci członka rodziny, decyzję podjęto szybko aby zadbać o dobro dzieci.

Jesteśmy rodziną zastępczą dla wnuków od 2010 roku, po tragicznym [wydarzeniu], od chwili kiedy córka tragicznie zmarła, dzieci się zaaklimatyzowały, przystosowały, chodzą tutaj do szkoły. Wnuczek skończył gimnazjum, wnuczka jest teraz w 6. klasie.

Kobieta, 62 lata, rodzina pełniąca pieczę zastępczą

Problemy pieczy zastępczej były szerzej omawiane podczas badań FGI. Zdaniem badanych rośnie liczba dzieci trafiających do pieczy zastępczej. Osoby te pochodzą z różnych typów rodzin. Obecnie do pieczy zastępczej trafiają również takie dzieci, które część życia spędziły w rodzinach pozbawionych zjawisk patologicznych. Często w takich przypadkach bezpośrednim powodem są migracje. Respondenci wskazują na problem rozłąki wśród małżeństw/partnerów, przez co jeden z nich (zazwyczaj ten pozostający w kraju i pełniący opiekę nad dziećmi) nie radzi sobie z własnymi problemami, co skutkuje zaniedbaniem funkcji opiekuńczej. Z drugiej strony osoby migrujące uważają, że skoro spełniają funkcję ekonomiczną to nie muszą pełnić już opieki nad dziećmi.

Rozbicie więzi międzyludzkich. Jest też jakaś taka zależność ekonomiczna, bo jeśli ktoś pracuje za granicą to pewnie świadczeń nie dostanie. Osoby prowadzą też podwójne życie, bo często tam zakładają rodziny. Mamy zwiększoną liczbę dzieciaków w pieczy zastępczej wśród rodziców, którzy pracują za granicą. Bo tutaj mamy na przykład niewydolność rodziców, którzy zostali. Bardzo często panie [których mężowie wyjechali do pracy za granicę], popadły w alkoholizm. Mężowie niby się poczuwają, żeby tę rodzinę scalić. Oni też często wychodzą z założenia, że tę swoją najważniejszą funkcję, czyli ekonomiczną, spełnili [przesyłają do domu pieniądze] i cała reszta odpowiedzialności jest po stronie tej drugiej połówki.

Przedstawiciel PCPR

Bardzo ważnym aspektem funkcjonowania pieczy zastępczej jest wzajemna pomoc międzyinstytucjonalna. Urzędnicy, sądy, Policja oraz wszystkie jednostki bezpośredniego otoczenia pieczy zastępczej powinny mieć możliwość uzyskania wzajemnego wsparcia, głównie informacyjnego. Obecnie współpraca jest bardzo sformalizowana, a wszelkie działania realizowane są w trybie formalnym, często na piśmie. W wyniku braków informacyjnych często powstają błędy na etapach proceduralnych, a czas trwania wielu procedur niepotrzebnie się wydłuża.

Jeżeli chodzi tu o działania opiekuńczo-wychowawcze, to bardzo jest istotna współpraca między sądem, między tymi wszystkimi ośrodkami, które dają tę pomoc specjalistyczną, między wszystkimi... policja, sąd, prokuratura i tak dalej. To jest niezwykle pomocne i potrzebne. Jeżeli tutaj będzie sytuacja taka, żeby my, jako osoby mające pomóc danej rodzinie w jakimś problemie, będziemy wiedzieli jak skorzystać z tej pomocy i ta pomoc z drugiej strony też nam będzie [udzielona], to wydaje mi się, że to w pracy praktycznej jest bardzo istotne.

Przedstawiciel PCPR

Wielu respondentów wskazuje na brak zastępowalności rodzin, które wypadają z pełnienia funkcji pieczy zastępczej. Brakuje zainteresowania rodzin, pomimo prowadzenia kampanii i akcji promocyjnych przez powiatowe centra pomocy rodzinie. Nie ma też diagnozy przyczyn braku zainteresowania nowych rodzin pełnieniem tej funkcji.

Fakt jest taki, choć nie wiem jak to funkcjonuje w innych miastach, że na przykład u nas jest spadek w porównaniu do tamtego roku [liczby rodzin zastępczych], wcześniej na ten czas było już więcej zapisanych tych nowych rodzin zastępczych. W tej chwili tego nie ma. Sami się zastanawiamy, co jest tego przyczyną, pomimo tego, że są cały czas różnego rodzaju kampanie, jest "Dzień rodzicielstwa", są dni otwarte, no i w gazecie umieszczamy [ogłoszenia] i gdzieś tam się cały czas poszukuje tych rodziców. Różne są formy informowania. Ale na razie widać spadek [liczby rodzin zastępczych].

Przedstawiciel PCPR

Brak zastępowalności rodzin zastępczych zaczyna być istotnym problemem. Zdaniem badanych wynika on bezpośrednio z braku zadowolenia z wykonywanej pracy rodzin funkcjonujących w systemie pieczy zastępczej.

Ważna kwestia wskazywana przez respondentów to opieszałość w działaniach w umieszczaniu dzieci w rodzinnych pieczach zastępczych. Przebywając w środowisku patologicznym, dzieci nabierają pewnych złych nawyków, z którymi później nie są w stanie poradzić sobie specjaliści odpowiedzialni za indywidualne terapie podopiecznych.

Coraz więcej rodzin zwalnia się z odpowiedzialności za swoje własne dziecko, bo ma wsparcie na prawo i na lewo. To jest jedna rzecz. Inna rzecz, że jeżeli już dzieci trafiają do pieczy instytucjonalnej bądź rodzinnej, to one są tak pokieroszowane, tak zaburzone, że specjaliści sobie zaczynają nie radzić. Czyli trafiają się coraz bardziej dzieciaki zaburzone. I mimo tego, że cenimy sobie rodzinę jako rodzinę, to naprawdę w tych rodzinach [którym są odbierane dzieci bądź powinny być odbierane] wiele rzeczy niedobrych dla dzieci się dzieje, bo z jednej strony jest tendencja taka, że ekonomią się zabezpiecza różne rzeczy. Nie ma emocjonalnej wartości i wiązania [się z dziećmi].

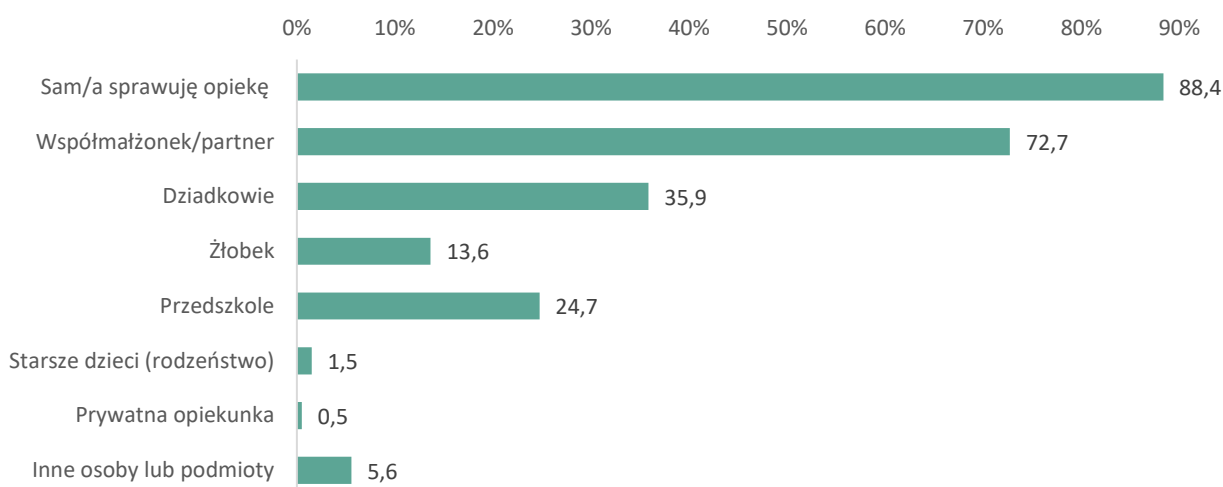
Przedstawiciel PCPR

1.3.2. Funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca

Weryfikację sposobów realizacji funkcji opiekuńczej mieszkańców województwa podkarpackiego, którzy wzięli udział w badaniu ilościowym CAPI, rozpoczęto od ustalenia możliwości zapewnienia opieki nad dziećmi przez rodzinę oraz instytucje, takie jak żłobek czy przedszkole.

Osobom posiadającym dzieci, zadano pytanie o to, kto w głównej mierze opiekuje się lub opiekował dziećmi do 6. roku życia. Zdecydowanie najczęściej respondenci wskazywali na samych siebie i współmałżonka/partnera. Ponad 35% odpowiedzi wskazywało na sprawowanie opieki przez dziadków, a 25% - na uczęszczanie dzieci do przedszkola.

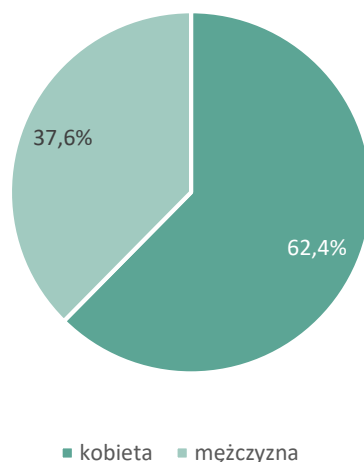
Wykres 33. Kto najczęściej opiekuje się dziećmi do 6. r. ż.?

Badanie CAPI, N=408, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

W celu uszczegółowienia zagadnienia do dalszych analiz włączono tylko gospodarstwa domowe, w których wychowuje się przynajmniej jedno dziecko do 6. roku życia. Biorąc pod uwagę płeć, w 2/3 przypadków to kobiety sprawują opiekę nad dziećmi do lat 6. Mężczyźni sprawują opiekę nad małymi dziećmi znacznie rzadziej niż ich żony/partnerki (38%).

Wykres 34. Kto najczęściej opiekuje się dziećmi do 6. r. ż.? Struktura odpowiedzi ze względu na płeć w GD, w których jest minimum jedno dziecko do 6. r.ż.

Źródło: Badanie CAPI, N=219.

Analizując kwestię sprawowania opieki nad dziećmi do 6. roku życia z punktu widzenia obszaru, na którym zamieszkują członkowie gospodarstwa domowego, zauważyć, można różnicę w zorganizowaniu opieki na obszarach miejskich i wiejskich. Gospodarstwa domowe z obszarów miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców częściej korzystają z przedszkoli (13,2%-14% dzieci w porównaniu do mniej niż 8% dzieci na obszarach wiejskich). Korzystanie z prywatnych opiekunek, odnotowano wyłącznie w pojedynczym przypadku – w gospodarstwie z obszaru miejskiego powyżej 100 tys. mieszkańców. Zwraca uwagę fakt, że na obszarach wiejskich w większym stopniu wykorzystane jest w opiece nad dziećmi wsparcie babć i dziadków (korzysta z niego 18%-22% dzieci z obszarów wiejskich i mniej niż 14% dzieci z obszarów miejskich).

Uwzględniając podział na podregiony województwa podkarpackiego nie widać silnego zróżnicowania w sposobie zorganizowania opieki dla dzieci do 6. roku życia. Można stwierdzić, że w podregionie tarnobrzeskim częściej niż w innych podregionach dzieci przebywały pod opieką któregoś z rodziców (łącznie 71,6%), a rzadziej pod opieką żłobków (2,1% dzieci w porównaniu do 5,4%-9,8% w innych podregionach) oraz przedszkoli (7,6% dzieci w porównaniu do średnio 11% w innych podregionach). Dzieci z gospodarstw domowych podregionu przemyskiego dwukrotnie rzadziej niż w przypadku pozostałych podregionów przebywały pod opieką babć i dziadków.

Kolejnym zagadnieniem poddanym ocenie w ramach realizacji funkcji opiekuńczej był podział obowiązków związanych z dziećmi. Zestawienie odpowiedzi respondentów z uwzględnieniem typu gospodarstwa domowego dotyczące podziału obowiązków domowych związanych z dziećmi wyraźnie wskazuje, że w większości typów rodzin kobiety częściej niż mężczyźni wykonywały obowiązki związane z dziećmi.

Biorąc pod uwagę liczbę dzieci w rodzinie, widać, że wraz ze wzrostem liczby dzieci, wzrasta udział kobiet we wszystkich omawianych obowiązkach. Maleje przy tym odsetek odpowiedzi wskazujących na równy podział obowiązków między kobietę i mężczyznę. Najwyższy odsetek wskazań odpowiedzi mówiącej o równym podziale obowiązków związanych z dziećmi między kobietę i mężczyznę można wskazać w rodzinach z jednym dzieckiem.

Tabela 9. Kto w Pana/i gospodarstwie domowym wykonuje następujące czynności (obowiązki) domowe? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin (%)

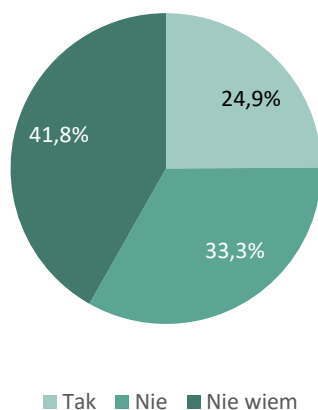
Typy GD	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna i kobieta w równym stopniu	Osoba inna niż rodzic/opiekun
Ubieranie dzieci lub dogłądanie, aby były odpowiednio ubrane				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	1,4	58,3	38,2	2,1
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	85,7	14,3	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	1,9	65,4	30,8	1,9
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	1,2	58,1	38,6	2,0
GD wieloosobowe bez osób pracujących	0,0	75,0	25,0	0,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	1,0	54,3	43,3	1,4
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	2,4	69,0	26,2	2,4
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	90,0	0,0	10,0
Uspianie dzieci i/lub dogłądanie, aby poszły do łóżka				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	2,3	52,7	42,2	2,7
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	91,7	8,3	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	2,1	66,7	27,1	4,2
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	2,3	51,4	44,0	2,3
GD wieloosobowe bez osób pracujących	0,0	75,0	25,0	0,0

Typy GD	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna i kobieta w równym stopniu	Osoba inna niż rodzic/opiekun
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,6	51,3	44,6	1,6
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,5	61,2	35,8	1,5
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	70,0	0,0	30,0
Przebywanie z dziećmi w domu, gdy są chore				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	2,4	73,2	22,3	2,1
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	92,9	7,1	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	1,9	78,8	17,3	1,9
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	2,4	72,7	22,9	2,0
GD wieloosobowe bez osób pracujących	0,0	100,0	0,0	0,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,9	70,5	24,6	1,9
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,2	81,0	16,7	1,2
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	90,0	0,0	10,0
Zabawa z dziećmi i/lub spędzanie z nimi czasu wolnego				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	2,1	24,6	71,4	1,8
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	71,4	28,6	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	4,0	26,0	68,0	2,0
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	1,7	26,7	70,0	1,7
GD wieloosobowe bez osób pracujących	0,0	50,0	50,0	0,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,5	21,6	74,5	1,5
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,3	36,3	61,3	1,3
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	60,0	30,0	10,0
Pomoc dzieciom przy odrabianiu pracy domowej				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	2,7	44,7	52,7	0,0
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	81,8	18,2	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	0,0	54,3	45,7	0,0
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	3,1	44,4	52,5	3,1
GD wieloosobowe bez osób pracujących	0,0	100,0	0,0	0,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	3,2	40,0	56,8	3,2
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,5	54,5	43,9	1,5
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	87,5	12,5	0,0
Odprowadzanie dzieci do i ze szkoły, żłobka/ przedszkola, opiekunki, czy zajęć pozalekcyjnych				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	2,7	37,8	55,6	4,0
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	0,0	83,3	16,7	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	5,6	2,0	0,0	5,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	38,9	39,4	100,0	38,9
GD wieloosobowe bez osób pracujących	52,8	54,5	0,0	52,8
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,5	34,6	59,7	3,1
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,4	50,7	43,7	4,2
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	14,3	57,1	14,3	14,3

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

W dalszej części diagnozy funkcji opiekuńczej zapytano respondentów badania ilościowego CAPI czy w przypadku problemów materialnych, wychowawczych lub innych mogą liczyć na wsparcie instytucji publicznych. Prawie 42% respondentów nie wie, czy taką pomoc mogłoby w ogóle otrzymać, a co trzeci respondent uważa, że nie uzyskałby wsparcia instytucji publicznych.

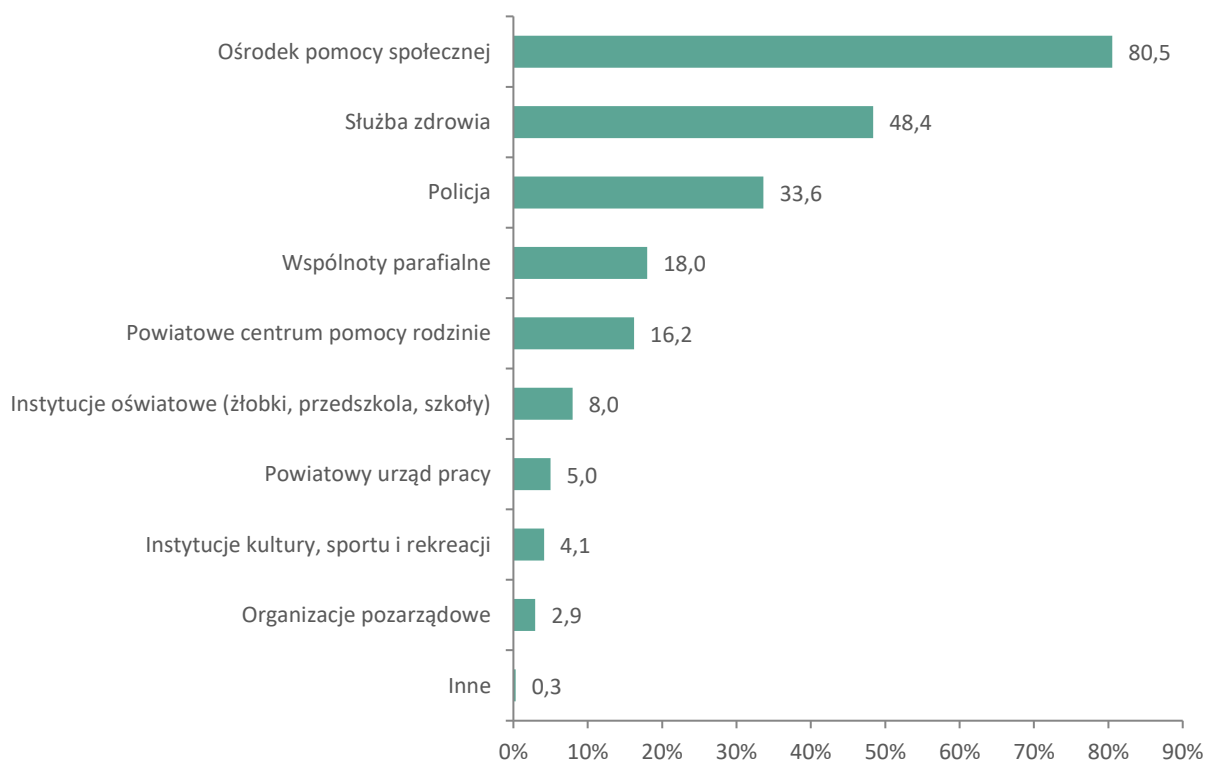
Wykres 35. Czy w przypadku problemów materialnych, wychowawczych lub innych, może Pan/i uzyskać wsparcie instytucji publicznych?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Respondenci przekonani o tym, że mogą liczyć na wsparcie instytucji publicznych, zapytani o to, na jakie instytucje mogliby liczyć w miejscowości, w której mieszkają, wskazali najczęściej na ośrodek pomocy społecznej, służbę zdrowia oraz Policję.

Wykres 36. Na kogo może Pan/i liczyć w miejscowości, w której Pan/i mieszka?

Źródło: Badanie CAPI, N=338, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Brak powszechnej wiedzy o możliwościach uzyskania wsparcia od instytucji publicznej wyrażony w powyżej opisanych wynikach badania ilościowego, znajduje potwierdzenie w pogłębionych wywiadach indywidualnych. Kiedy respondentów badania jakościowego zapytano o to, do kogo zwróciliby się w trudnej, hipotetycznej sytuacji życiowej, bez sprecyzowania jaka miałaby to być sytuacja, powszechnie wskazywali w pierwszej kolejności na rodzinę i przyjaciół. Więzy rodzinne i towarzyskie zapewniają stabilizację na poziomie emocjonalnym oraz dają poczucie przynależności i bezpieczeństwa. Rodzina i przyjaciele udzielają wsparcia materialnego i organizacyjnego w wielu nagłych sytuacjach. W wielu wywiadach badani wyrażali przekonanie, że w momencie kryzysowym mogliby liczyć na pomoc najbliższych, realizowaną w różnej formie.

Na pewno do córki i zięcia, to w pierwszej kolejności (...). Oni może nie bardzo mi pomogą, ale przynajmniej mam z kim porozmawiać, jakoś skonsultować. Mam takiego przyjaciela, przyjaźnimy się od lat, z którym też w zasadzie [utrzymujemy stały kontakt], jak on ma problemy to gada do mnie, ja do niego. To jest taki przyjaciel rodziny, dzieci moje do niego mówią wujku.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina monoparentalna

Ja głównie mam dzieci, które mnie wspierają i mi pomagają i mam przyjaciół, na których też mogę liczyć.

Kobieta, lat 48, bez dzieci, z osobą zależną

Myszę, że na początku to wiadomo, rozmowa z najbliższymi, czyli mój tato, teściowa, szwagier. Jeżeli by to nie przyniosło efektu, no to jest tu, w Tarnobrzegu poradnia psychologiczno-pedagogiczna, można by zasięgnąć opinii, ale najpierw byśmy się starali sami to rozwiązać.

Mężczyzna, lat 54, rodzina pełna

Gdzieś w rodzinie na pewno [otrzymałbym pomoc]. Zaczęłbym od rodziny.

Mężczyzna, 39 lat, rodzina pełna, wielodzietna

Wydaje mi się, że za wszelką cenę bym spróbował sobie sam z tym poradzić, a później, jeżeli bym sobie nie poradził, to u jakiś dobrych znajomych bym szukał pomocy.

Mężczyzna, 33 lata, rodzina pełna, korzystająca z pomocy społecznej

Próba rozwiązywania problemów za pośrednictwem placówek takich jak ośrodki pomocy społecznej dla wielu badanych nie stanowi oczywistego wyboru w sytuacji kryzysowej. Wydaje się, że pomimo powszechnej wiedzy o istnieniu systemu pomocy dedykowanego osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej nie jest on kojarzony jako system, z którego mógłby skorzystać przeciętny obywatel. Na pomoc instytucjonalną respondenci byliby skłonni zdecydować się dopiero po wyczerpaniu możliwości rozwiązania problemu w gronie rodziny i przyjaciół.

Wśród respondentów badania jakościowego znaleźli się również tacy, którzy korzystali z oferty wsparcia różnych instytucji publicznych. Poproszono ich o ocenę i wskazanie ewentualnych barier utrudniających uzyskanie wsparcia od instytucji publicznych. Osoby, które z powodów losowych (jak ciężka choroba lub niepełnosprawność w rodzinie) zmuszone są do korzystania (czy nawet utrzymywania się) ze środków pozyskanych z pomocy społecznej skarżyły się na opryskliwość, zbiurokratyzowanie oraz sztywne trzymanie się przepisów przez instytucje pomocy społecznej bez uwzględniania indywidualnych przypadków. Jak twierdzono, klient instytucji pomocowych znajduje się na pozycji natarczywego petenta – pracownikom tych jednostek czasem brakuje empatii, chęci zrozumienia specyficznej sytuacji konkretnej rodziny, inicjatywy i dążenia do rozwiązania pojawiających się problemów.

[Czy wsparcie byłoby poszukiwane w instytucjach?] *Nie, nie, absolutnie nie* – [nastąpiła u nas w rodzinie] *utrata zaufania do instytucji, które mają pomagać ludziom.*

[Co spowodowało przede wszystkim tą utratę zaufania?] *To, że, przez półtora roku musieliśmy udowadniać, że dziecko jest niepełnosprawne, potrzebuje pomocy, kiedy ludzie w ogóle bez fachowej wiedzy albo z branżową wiedzą, nawet nie lekarzy, jasno mówili, że sprawa jest oczywista i tutaj musieliśmy przeciągnąć się przez wszystkie szczeble aż do Urzędu Marszałkowskiego i niemalże o sąd administracyjny. Stąd też według mnie w tych ludziach [pracownikach administracyjnych] jest brak dobrej woli, tylko są przyspawani do procedur i przepisów, które są pozbawione w ogóle jakichkolwiek uczuć do innego, małego człowieka. No i uważam, że ta pomoc dalej jest nieadekwatna do potrzeb. Potem w MOPS-ie też się z taką wrogością spotykali, jakbyśmy sobie wymyślili, że mamy chore dziecko i chcieli ten zasilek, który de facto patrząc na wartość pieniądza jest śmieszny.*

Mężczyzna, 33 lata, rodzina pełna, z niepełnosprawnym dzieckiem, korzystająca z pomocy społecznej

To powiem Pani, że instytucje to ja bardzo nisko oceniam. Podam Pani przykład taki - chodzi o zwykły przykład takiego „chciejstwa urzędniczego”. Zaczniemy od przychodni a skończmy na policji... W przychodni była sytuacja, że dziecko było chore (...) i nie było miejsca, żeby je przyjąć, więc powiedzieliśmy Pani żeby napisała na skierowaniu, że nie przyjmuje dziecka, ale jak się okazało nie napisała, a ostatecznie dziecko udało się wcisnąć (...). Wczoraj miałem sytuację, byłem na przykład na policji, bo zawiesili mi dowód rejestracyjny i na jednym komisariacie pani powiedziała, że potrzebuje odpowiednich dokumentów, więc pojechałem na drugi i tam mi odblokowali bez problemu - kwestia „chciejstwa”. W urzędach i w tych instytucjach jest taka, że ciężko się połapać.

[Pytanie o to, czy jest bałagan administracyjny] *Tak, strasznie i to jest najbardziej denerwujące w tym wszystkim, że jak ktoś ma tylko chęci i siły to można się siłować z urzędami i świetnie się z tym bawić.*

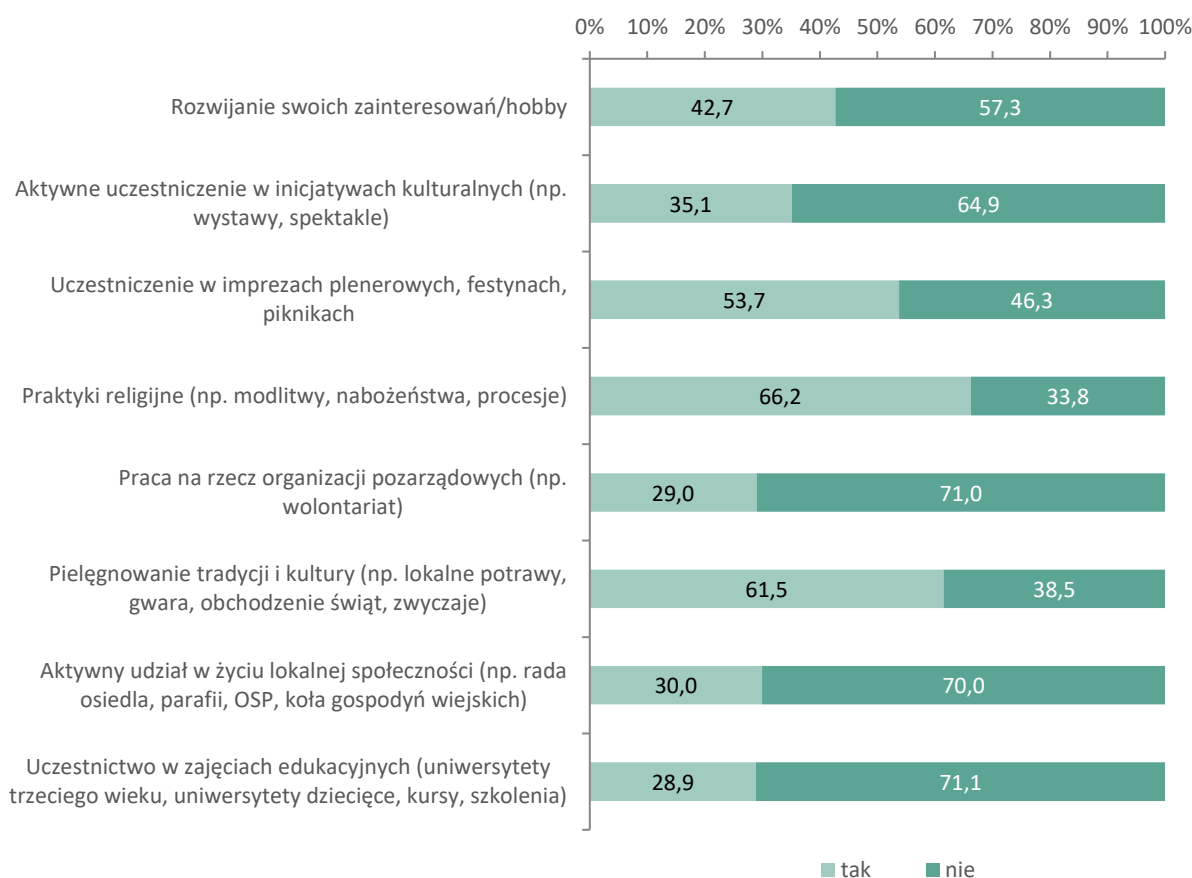
Mężczyzna, lat 39, rodzina wielopokoleniowa

1.3.3. Funkcja socjalizacyjno-edukacyjna

W celu poznania opinii na temat podejmowanych przez mieszkańców Podkarpacia aktywności zapytano uczestników badania ilościowego CAPI, w jakich inicjatywach uczestniczą członkowie ich rodzin. W ogólnym ujęciu, członkowie gospodarstw domowych, w największym stopniu uczestniczą w praktykach religijnych (66%) oraz podejmują działania mające na celu pielęgnowanie tradycji i kultury (62%). Ponad połowa członków gospodarstw domowych uczestniczy też w imprezach plenerowych, piknikach, festynach.

Z drugiej strony, członkowie rodzin, w najmniejszym stopniu podejmują pracę na rzecz organizacji pozarządowych, uczestniczą w zajęciach edukacyjnych oraz aktywnie angażują się w życie lokalnej społeczności a także uczestniczą w zajęciach edukacyjnych. We wszystkich trzech przypadkach uzyskano odsetek odpowiedzi twierdzących poniżej 1/3 członków gospodarstw domowych.

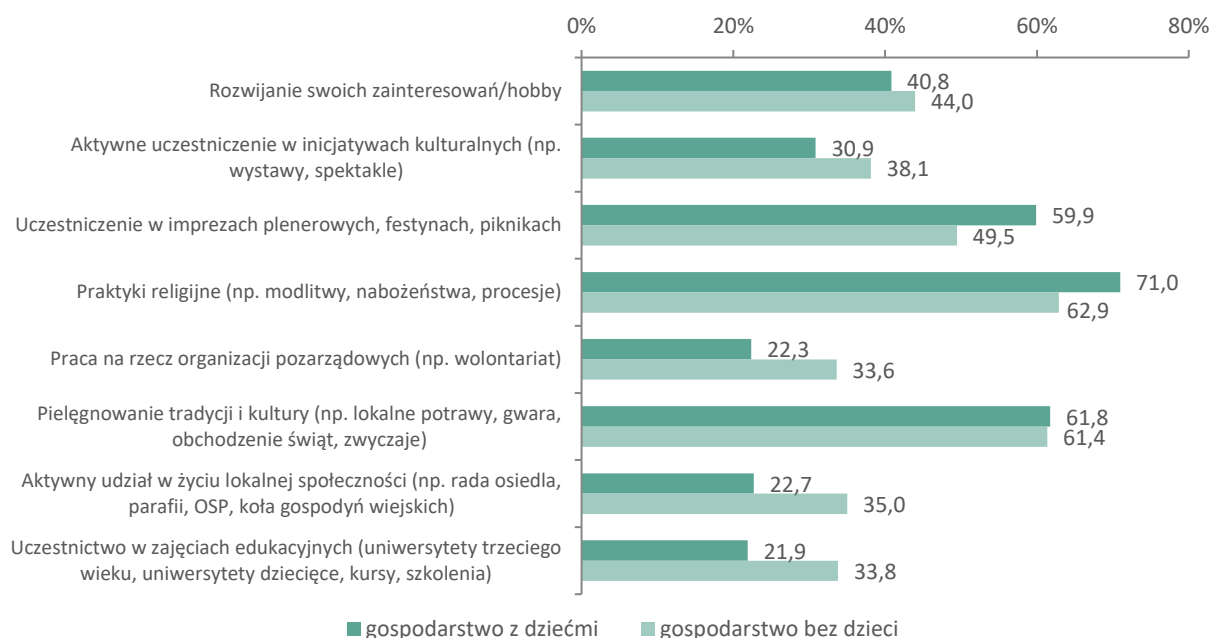
Wykres 37. Które aktywności są praktykowane przez poszczególnych członków Pana/i gospodarstwa domowego?

Źródło: Badanie CAPI, N= 3487, w analizie uwzględniono wszystkich członków badanych gospodarstw domowych.

Podejmowanie przez członków gospodarstw domowych niektórych aktywności, nakierowanych na rozwój indywidualny i społeczny powiązane jest z tym, czy w gospodarstwie domowym obecne są dzieci, czy też gospodarstwo składa się z samych osób dorosłych. Takie aktywności, jak uczestnictwo w imprezach plenerowych, praktyki religijne są bardziej powszechne wśród członków gospodarstw, w których są dzieci, natomiast angażowanie się w życie lokalnej społeczności, uczestnictwo w inicjatywach kulturalnych, podejmowanie działalności wolontariackiej czy doksztalcanie się dotyczą częściej członków gospodarstw bez dzieci.

Wykres 38. Które aktywności są praktykowane przez poszczególnych członków Pana/i gospodarstwa domowego? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi i rodzin bez dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N= 3487, w analizie uwzględniono wszystkich członków badanych gospodarstw domowych.

Biorąc pod uwagę płeć poszczególnych członków rodzin aktywności takie jak: uczestniczenie w inicjatywach kulturalnych, praktykach religijnych oraz praca na rzecz organizacji pozarządowych są podejmowane częściej przez kobiety niż przez mężczyzn. Większą różnicę można odnotować w przypadku praktyk religijnych i pracy na rzecz organizacji pozarządowych – wynosi ona około 4 p. proc., podczas gdy w przypadku podejmowania inicjatyw kulturalnych różnica między płciami to około 2 p. proc. Mężczyźni częściej niż kobiety rozwijają swoje zainteresowania, hobby oraz uczestniczą w imprezach plenerowych, festynach, piknikach (w tym przypadku różnica między płciami przekracza 6 p. proc). Pozostałe aktywności tj. pielęgnowanie tradycji i kultury, aktywny udział w życiu lokalnej społeczności oraz uczestnictwo w zajęciach edukacyjnych są podejmowane przez kobiety i mężczyzn w podobnym stopniu.

Analizując odpowiedzi respondentów z uwzględnieniem ich wieku możemy zauważyć, że rozwijanie swoich zainteresowań i hobby oraz uczestnictwo w zajęciach edukacyjnych są najczęściej podejmowane przez osoby z najmłodszej grupy wieku – do 29. roku życia. Uczestniczenie w imprezach plenerowych, praca na rzecz organizacji pozarządowych oraz udział w inicjatywach kulturalnych najczęściej podejmują osoby z dwóch pierwszych kategorii wiekowych (18-29 i 30-34). Pielęgnowanie tradycji i kultury najczęściej deklarują osoby w wieku 30-69 lat. Odsetek uczestniczących w praktykach religijnych oraz biorących aktywny udział w życiu lokalnej społeczności wzrasta wraz z wiekiem.

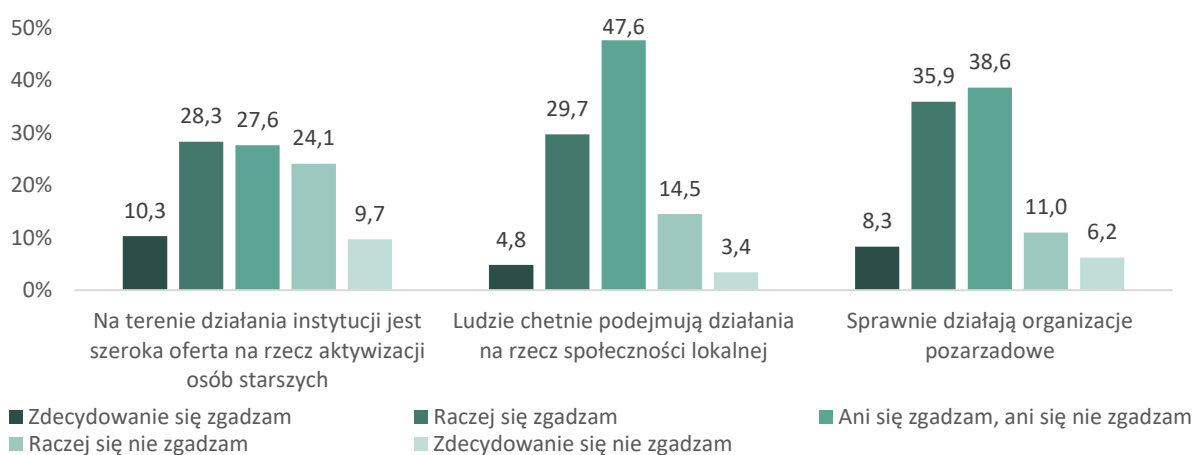
Uwzględniając wykształcenie członków rodzin najczęściej obserwowaną zależnością jest zwiększanie się udziału w poszczególnych aktywnościach wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia. Dotyczy to rozwijania zainteresowań, uczestniczenia w imprezach plenerowych, inicjatywach kulturalnych, pracy na rzecz organizacji pozarządowych i pielęgnowania tradycji i kultury. Stopień uczestniczenia w praktykach religijnych nie jest związany z wykształceniem poszczególnych osób – na każdym poziomie wykształcenia osiągnęte są podobne odsetki odpowiedzi.

Biorąc pod uwagę obszar zamieszkania w układzie miasto/wieś, członkowie rodzin mieszkający na obszarach miejskich częściej niż mieszkańcy wsi podejmują następujące aktywności: rozwijanie swoich zainteresowań/hobby, aktywne uczestniczenie w inicjatywach kulturalnych, udział w imprezach plenerowych, festynach piknikach oraz pielęgnowanie tradycji i kultury. Z kolei mieszkańcy wsi częściej

od mieszkańców miast uczestniczą w praktykach religijnych oraz biorą aktywny udział w życiu lokalnej społeczności. Pozostałe aktywności są podejmowane na podobnym poziomie przez mieszkańców miast i wsi.

W badaniu ilościowym CAWI poproszono przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego oraz organizatorów usług społecznych aby wyrazili opinię na temat oferty aktywizacyjnej osób starszych, działalności mieszkańców na rzecz lokalnej społeczności oraz funkcjonowania organizacji pozarządowych. Prawie 40% ankietowanych uznało, że na terenie działania instytucji, które reprezentują, oferta na rzecz aktywizacji osób starszych jest wystarczająca. Przeciwnego zdania był co trzeci respondent. O tym, że ludzie chętnie podejmują działania na rzecz społeczności lokalnej był przekonany co trzeci ankietowany. Z takim stwierdzeniem nie zgodziło się prawie 18% uczestników badania, natomiast pozostali udzielili odpowiedź „ani się zgadzam ani się nie zgadzam”. Przekonanie o tym, że na terenie działania instytucji, sprawnie działają organizacje pozarządowe, wyraziło 44% ankietowanych. Przeciwną opinię posiada ponad 17% uczestników badania.

Wykres 39. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami

Źródło: Badanie CAWI z JST, N=145.

O wielu inicjatywach podejmowanych na rzecz aktywizacji osób starszych dyskutowali przedstawiciele różnych instytucji wsparcia rodziny podczas zogniskowanych wywiadów grupowych. Seniorzy mają możliwość podejmowania aktywności w ramach licznych inicjatyw społecznych. Aktywności opierają się m.in. na działaniach wolontariatu, kół gospodyń wiejskich, wspólnych wyjazdach czy zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Osoby starsza zrzeszają się także w klubach seniora. Zajęcia zazwyczaj mają charakter grupowy, a ich uczestnicy mogą liczyć na wzajemne wsparcie. Nawiązywane są liczne kontakty i relacje towarzyskie, a podejmowane aktywności wzbudzają wśród uczestników poczucie przynależności do grupy i akceptacji.

Jest też grupa pań, czy panów, którzy zrzeszają się właśnie w kluby seniora. Lubią się tam spotkać, może niekoniecznie codziennie w klubie, ale mogą coś fajnego zrobić, tworzą kabarety, rozwijają się, uczą się obsługi komputera i języków obcych, chodzą też na różnego rodzaju fitness.

Przedstawiciel PCPR

Ja powiem z własnego doświadczenia, bo sama zostałam członkinią koła gospodyń wiejskich, żeby się odmłodzić trochę, i chciałam trochę tę kulturę wiejską podtrzymać. Mam spotkania także z innymi kołami i coraz więcej pań zrzeszonych w tych kołach gospodyń chce się zarejestrować, żeby nie tylko pozyskać dotację, ale żeby właśnie zwiększyć własne możliwości.

Przedstawiciel OPS

Jest taki program rzeczywiście, który pozwolił nam na uruchomienie Senior Wigor na terenie gminy, taki dzienny dom pobytu dla osób starszych, gdzie rzeczywiście osoby w wieku senioralnym zaawansowanym przebywają. Tam mają zapewnione formy wsparcia, rehabilitację ruchową, mogą się nawet przespać, bo jest pokój taki, telewizor, jakieś takie warsztaty terapii zajęciowej, kuchnia, jakieś imprezy okolicznościowe. Więc naprawdę fajny pomysł dla takich osób.

Przedstawiciel Urzędu Gminy

Kolejnym zagadnieniem omawianym z uczestnikami badania jakościowego w ramach funkcji socjalizacyjnej było zaangażowanie w życie lokalnej wspólnoty oraz relacje panujące w sąsiedztwie. Respondenci zdecydowanej większości deklarowali utrzymywanie dobrych stosunków z sąsiadami oraz brak konfliktów w sąsiedztwie. Najbliższe otoczenie społeczne wydaje się jednak być mało znaczące dla respondentów w porównaniu ze stosunkami panującymi w gospodarstwie domowym, a także w szerszym pojętym środowisku rodzinnym i towarzyskim. Z sąsiadami możliwe jest wymienienie drobnych przysług, takich jak przypilnowanie dziecka, pomoc we wniesieniu zakupów do mieszkania czy niewielkie naprawy. Jest to szczególnie widoczne w większych skupiskach ludzkich (np. osiedla bloków w miastach), gdzie ludzie często są dla siebie anonimowi, nie utrzymują kontaktów nawet z najbliższymi sąsiadami. Poszczególne gospodarstwa domowe raczej nie dążą do stworzenia wspólnoty związanej z miejscem zamieszkania, koncentrując się na samych sobie i potrzebach własnej rodziny. Oczywiście, od tej zależności istnieją wyjątki, jednak zwykle obejmują jedną lub dwie rodziny, z którymi respondenci utrzymują bardziej zażyłe stosunki. Sytuacja przedstawia się nieco inaczej w środowiskach wiejskich, w których niejednokrotnie bezpośrednie sąsiedztwo rodziny stanowią jej bliźsi lub dalsi krewni, jednak i tutaj widać pewne dystansowanie się i dążenie do anonimowości.

Myślę, że są to takie stosunki [z sąsiadami] na „dzień dobry”. Nie, broń Boże, z sąsiadami nie [nie spotykamy się]. Nie, nie ma czegoś takiego [jak wspólne podejmowanie aktywności].

Kobieta 36 lat, rodzina pełna

Z sąsiadami to nie, starsi są ode mnie, więc [stosunki z nimi] zacierają się tak jakby bardziej... Pogadać chwilę, ale żeby jakieś dłuższe spotkania to raczej nie. Nie ma jakichś większych problemów. Wiadomo, mieszkamy w mniejszej miejscowości, więc każdy się zna, ale ogólnie stosunki zaliczyłabym do dobrych.

Kobieta, 22 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

W bloku sobie pomagamy, czasami my im, czasami oni nam, to jest pomoc typu - jak jeszcze dziecko było młodsze - przy przypilnowaniu dziecka, czy ja czasem w formie jakiejś tam porady, czy np. coś wnieść.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina pełna

[Kontakty sąsiedzkie] są w porządku, aczkolwiek jakiegoś dużego kontaktu nie ma w takim bloku. Natomiast jeśli chodzi o stosunki, no to tylko na "dzień dobry, "do widzenia".

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna

Ostatnio sąsiadka przyszła na chwilę dziecko przypilnować (...) Ale chyba najbardziej przychodzą do mojego męża coś pożyczyć albo mąż pójdzie coś tam poprawić, pomóc, no bo on jest taka trochę złota rączka.

Kobieta, 31 lat, rodzina pełna, wielopokoleniowa

Myślę, że bardzo dobrze, po prostu no cóż „jak się wejdzie między wrony trzeba krakać jak i one”, - mniej więcej. Po prostu wiem, na co z kim mogę sobie w rozmowie pozwolić, jakie mamy spektrum porozumienia w danej grupie i tak raczej staram się tutaj dopasowywać. Z bloku jest bardzo dużo osób,

które są już w zaawansowanym wieku, także wiadomo, że to jest taka tam specyfika, trzeba być trochę tolerancyjnym i dostosować się do tego co oni tam lubią i co sobie wyobrażają o życiu.

Kobieta, 50 lat, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

Mam dobre stosunki z sąsiadami. Pomagamy sobie, otwieramy sobie drzwi. Czasami zabieramy się z zakupów, mówimy sobie dzień dobry. Dzieci też mówią dzień dobry, spotykają się. Gdyby trzeba było im pomóc, to im pomogę.

Mężczyzna, 34 lata, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

Nie no sąsiadów mamy naprawdę bardzo dobrych. W razie jakichś problemów, to nie powiem, każdy sąsiad jeden z drugim przyjdzie pomoże i nie chce za to nic. Tak samo my. Jeżeli ktoś potrzebuje pomocy to trzeba pomóc.

Kobieta 34 lata, rodzina pełna

Z opinii uczestników badania jakościowego IDI można wywnioskować, że rola religii w życiu jest znacząca dla wielu z nich. W przypadku niektórych respondentów praktyki religijne nie ograniczały się do niedzielnej mszy świętej (z reguły deklarowali bycie katolikami), lecz obejmowały także inne obrzędy i wydarzenia religijne (wizyta w kościele w pierwszy piątek i sobotę miesiąca, rekolekcje itp.). Taka postawa wobec wiary jest przekazywana młodszemu pokoleniu, przy czym wielokrotnie podkreślano, że dzieci powinno się wdrażać w praktyki religijne na zasadzie dobrego przykładu płynącego z góry, od rodziców oraz innych bliskich dorosłych, nie na zasadzie przymusu. Respondenci posiadający dzieci w wieku nastoletnim lub już dorosłe twierdzili, że miały one prawo do decyzji, czy – i w jakim stopniu – chcą uczestniczyć w życiu kościoła katolickiego i ich zdanie jest szanowane.

Tak, ponieważ pochodzimy z rodzin katolickich, jednak ta religia jest dla nas ważna, co niedzielę chodzimy do kościoła.

Kobieta 36 lat, rodzina pełna

Jeśli chodzi o religię to ja i mój mąż jesteśmy wychowani, w takim obowiązku, może to nawet nie jest obowiązek, ale taki wewnętrzny bardziej obowiązek, uczestniczenia we mszy w niedzielę i my po prostu swoje dziecko też tak uczyliśmy (...), że stara się uczestniczyć w tej mszy - już w tej chwili nie z nami. Praktycznie, jeśli jestem w domu, w niedziele, nie wyjeżdżamy nigdzie, to uczestniczymy we mszy świętej, ale to już kwestia jest wychowania naszego od dziecka i ja mam takie podejście, po prostu, że w niedzielę idę [do kościoła].

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

Tak, chodzimy do kościoła, jeździmy na rekolekcje.

Kobieta, 44 lata, rodzina pełna, wielodzietna

Chodzimy do Kościoła, dzieci też chodzą, później to się przekazuje, utrwala się to na lekcjach religii. Wnuczek, mówiłam całe lata był ministrantem, no ale tak zgodnie z tym co się mówiło, że jak jest bierzmowanie, to się kończy kontakt z Kościołem, no to tak u niego też trochę to wygląda teraz.

Kobieta, 62 lata, rodzina zastępcza

1.3.4. Funkcja rekreacyjno-towarzyska

W ramach funkcji rekreacyjno-towarzyskiej zweryfikowano w jaki sposób członkowie gospodarstw domowych odpoczywają i spędzają czas wolny oraz jak oceniają dostępną infrastrukturę rekreacyjną w okolicy zamieszkania.

Na podstawie odpowiedzi respondentów badania ilościowego CAPI okazuje się, że zdecydowanie najczęstszą wspólnie wykonywaną czynnością jest oglądanie telewizji. Codziennie ogląda 75% rodzin, a w co szóstą – ogląda się kilka razy w tygodniu. Z podobną częstotliwością wskazywano na wspólne jedzenie posiłków (76% codziennie) oraz rozmawianie (77% codziennie).

Członkowie prawie 3/4 gospodarstw domowych nigdy nie uprawiają wspólnie żadnych sportów (70%), a w 2/3 odpowiedzi nie grają wspólnie w gry (prawie 61%). W prawie połowie gospodarstw członkowie nigdy nie spędzają wspólnie czasu na wyjściach do kina, teatru, czy muzeum. Również wycieczki nie są dla większości gospodarstw domowych popularną formą na wspólne spędzanie czasu, gdyż 1/5 gospodarstw nigdy nie podejmuje tego typu aktywności, a ponad 43% gospodarstw podejmuje ją nie częściej niż kilka razy w roku.

Tabela 10. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin wieloosobowych (%)

Wspólne spędzanie czasu na:	Częstotliwość						
	Codziennie	Kilka razy w tygodniu	Kilka razy w miesiącu	Raz w miesiącu	Kilka razy w ciągu roku	Raz w roku	Nigdy
Oglądaniu telewizji	76,2	16,8	4,1	0,5	1,5	0,2	0,8
Graniu w gry (planszowe, komputerowe)	5,9	6,5	10,3	6,5	8,4	1,5	61,0
Wspólnym jedzeniu posiłków	76,4	18,5	3,6	0,3	0,5	0,1	0,6
Rozmowach, wymianie poglądów	77,0	18,0	3,5	0,5	0,3	0,0	0,7
Wyjściach do kina, teatru, muzeum itp.	1,6	1,7	1,0	4,9	32,8	12,5	45,6
Uprawianiu sportu	0,5	5,0	9,0	3,5	11,0	0,8	70,2
Wycieczkach	0,2	1,3	2,4	6,9	43,6	17,7	27,9
Praktykach religijnych	2,2	13,2	67,8	5,1	7,0	0,5	4,2
Imprezach domowych	0,1	1,3	2,6	7,5	80,0	3,2	5,3

Źródło: Badanie CAPI, N= 1020.

Obecność wśród członków gospodarstwa domowego przynajmniej jednego dziecka wpływa na sposób spędzania wspólnego czasu wszystkich członków gospodarstwa domowego. W gospodarstwach domowych obejmujących dzieci członkowie znacznie częściej wspólnie grają w gry (23% odpowiedzi „kilka razy w tygodniu” lub „codziennie”, a nieco ponad 30% odpowiedzi „nigdy”, w porównaniu do 9% odpowiedzi i prawie 65% odpowiedzi w gospodarstwach bez dzieci). W gospodarstwach tych także częściej je się wspólne posiłki (prawie 80% odpowiedzi „codziennie”) w porównaniu do blisko 70% odpowiedzi „codziennie” w gospodarstwach bez dzieci); częściej spędza się czas na rozmowach (prawie 73% odpowiedzi „codziennie” w porównaniu do ponad 65% odpowiedzi „codziennie”); częściej urządza się wycieczki (12% odpowiedzi „nigdy” w porównaniu do prawie 40% wskazań na odpowiedź „nigdy” w gospodarstwach bez dzieci).

Tabela 11. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi (%)

Wspólne spędzanie czasu na:	Częstotliwość						
	Codziennie	Kilka razy w tygodniu	Kilka razy w miesiącu	Raz w miesiącu	Kilka razy w ciągu roku	Raz w roku	Nigdy
Oglądaniu telewizji	78,4	15,9	3,7	0,2	1,0	0,2	0,5
Graniu w gry (planszowe, komputerowe)	8,6	14,5	20,8	11,3	11,8	0,7	32,4
Wspólnym jedzeniu posiłków	77,5	18,1	3,2	0,2	0,7	0,2	0,0
Rozmowach, wymianie poglądów	78,7	17,6	2,2	1,0	0,2	0,0	0,2
Wyjściami do kina, teatru, muzeum itp.	2,0	3,4	1,0	8,6	39,5	14,5	31,1
Uprawianiu sportu	1,0	9,1	12,5	6,1	16,2	1,2	53,9
Wycieczkach	0,0	3,2	4,2	11,0	50,7	18,6	12,3
Praktykach religijnych	1,0	14,0	62,7	8,1	10,0	0,7	3,4
Imprezach domowych	0,0	2,9	1,7	10,3	79,9	2,0	3,2

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Obecność w rodzinie osób starszych (osoby starszej) również wpływa na sposób spędzania wspólnego czasu wszystkich członków gospodarstwa domowego. W tych rodzinach, częściej niż w pozostałych, codziennie lub kilka razy w tygodniu ogląda się telewizję (93%) czy uczestniczy w praktykach religijnych. Z kolei rzadziej uprawia się sport, gra w gry planszowe lub komputerowe i wychodzi do kina, teatru czy muzeum (odsetek wskazań „nigdy” odpowiednio 90%, 83%, 70%).

Tabela 12. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin z osobami starszymi (%)

Wspólne spędzanie czasu na:	Częstotliwość						
	Codziennie	Kilka razy w tygodniu	Kilka razy w miesiącu	Raz w miesiącu	Kilka razy w ciągu roku	Raz w roku	Nigdy
Oglądaniu telewizji	80,0	12,9	2,1	1,1	2,1	0,4	1,4
Graniu w gry (planszowe, komputerowe)	2,5	1,4	3,2	2,5	5,0	2,5	82,9
Wspólnym jedzeniu posiłków	81,1	12,1	3,9	0,7	0,0	0,0	2,1
Rozmowach, wymianie poglądów	77,9	13,9	5,7	0,4	0,0	2,1	77,9
Wyjściami do kina, teatru, muzeum itp.	1,1	0,7	0,4	0,0	17,9	10,4	69,6
Uprawianiu sportu	0,0	1,4	1,8	0,4	6,4	0,0	90,0
Wycieczkach	0,4	0,0	1,1	2,1	29,6	14,3	52,5
Praktykach religijnych	5,4	18,9	63,6	2,9	3,2	0,4	5,7
Imprezach domowych	0,4	0,7	3,2	3,9	76,4	6,1	9,3

Źródło: Badanie CAPI, N=401.

Rozpatrując sposoby wspólnego spędzania czasu w odniesieniu do subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego, wskazać można, że im gorsza ocena sytuacji ekonomicznej, tym wyższy odsetek respondentów, którzy nigdy nie spędzają wspólnie czasu na wycieczkach (od 18,3% odpowiedzi nigdy wśród osób bardzo zadowolonych, po ponad 50% wśród niezadowolonych) oraz na wyjściach do kina, muzeum czy teatru (od 32,7% odpowiedzi nigdy wśród bardzo zadowolonych, po 65% wśród bardzo niezadowolonych). Wskazuje to na konieczność rezygnacji z odpłatnych atrakcji w przypadku gorszej sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego.

Temat wspólnego spędzania czasu został poruszony w toku indywidualnych wywiadów pogłębionych z mieszkańcami Podkarpacia. Sposób spędzania wolnego czasu zależy przede wszystkim od tego, czy członkowie gospodarstw domowych pracują, czy w rodzinach są dzieci a także od wieku członków rodziny. Osoby pracujące i mające dzieci zazwyczaj deklarują, że nie mają czasu wolnego, ponieważ po zakończonej pracy mają nadmiar zajęć związanych z obowiązkami domowymi a także opieką nad dziećmi. Wspólne spędzanie czasu ogranicza się do krótkiego oglądania telewizji, spacerów czy aktywności fizycznych takich jak basen lub przejażdżka rowerem po okolicznych miejscowościach. Sytuacja rodzin zmienia się wraz z dorastaniem dzieci. Im starsze, wymagające mniej uwagi dzieci, tym więcej czasu wolnego mają rodzice. Wówczas możliwe są szersze plany dotyczące spędzania wolnego czasu. Zazwyczaj plany odnośnie aktywności podejmowane są przez rodziny wspólnie tj. z włączeniem do procesu decyzyjnego dzieci. Wówczas główną aktywnością dla spędzania wolnego czasu są spacery, ale także wyjazdy, korzystanie z oferty kulturalnej jak również wspólne oglądanie telewizji, granie w gry a sporadycznie wspólne dyskusje. Starsze dzieci tj. takie, które uczęszczają do szkół ponadpodstawowych /ponadgimnazjalnych częściowo wyłączają się ze wspólnego spędzania czasu wolnego z rodzicami na rzecz własnych rozrywek w gronie rówieśników, mając przyzwolenie rodziców na takie aktywności.

(...) dzień wygląda tak, że rano wstajemy, ja odwożę dzieci do przedszkola, do szkoły, jadę do pracy, wracam z pracy, odbieram dzieci, przyjeżdżamy do domu, przyjeżdża mąż, zjadamy obiad i wtedy pędem na zajęcia z dziećmi. Czy na basen czy jakieś inne... No wieczorem jak dzieciaki zasypiają mamy chwilę dla siebie.

Kobieta, 38 lat, rodzina pełna

Przyznam się, że mało mam czasu wolnego, ponieważ wracam z pracy około 16. Jak mówiłam wcześniej, dzielimy się tymi obowiązkami [domowymi], ale mimo wszystko ja najczęściej [czasu] spędzam w kuchni. To absorbuje dużą część wolnego. Później, trzeba to wszystko doprowadzić do porządku i jest godzina, nie wiem 18, muszę pomyśleć o obiedzie na następny dzień, jeśli mamy możliwość, to wyjeżdżamy gdzieś, najczęściej na zakupy w tygodniu, w niedzielę to tak się staramy gdzieś tam sobie pojeździć, czasem na rowerach po okolicy, ale to rzadko.

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

No tak, jeżeli pracuję to ciężko jest, dlatego że pracuję w systemie zmianowym. Od 7 do 15, bądź od 13 do 21. Więc jeżeli jest ta pierwsza zmiana to jest jeszcze inaczej, bo zawsze tam znajdziemy czas, żeby wyjść wieczorem na spacer, na jakieś piwo, czy cokolwiek, czy nawet właśnie pojechać do kina w tygodniu do córki. Natomiast jeżeli [mam] drugą zmianę, no to czas do południa mija bardzo szybko, zanim się człowiek oglądnie już trzeba wyjść do pracy. A jak się przyjdzie około 22:00 do domu to już się nie chce nic.

Kobieta, 42 lata, rodzina a przynajmniej jednym dzieckiem studiującym poza miejscem zamieszkania

W obecnej chwili, to już raczej czas spędzamy oddzielnie. Dzieci próbują się czasami razem trzymać w jakichś swoich grupach. No ja spotkanie ze znajomymi, to jest sposób spędzania wolnego czasu, a to jest związane też z wyjazdami, czasami jakiś teatr, czasami jakieś kino. Dzieci [starsze] natomiast no bardziej czynnie, że tak powiem. Najczęściej w Bieszczadach. W zimie to Bieszczady i sporty zimowe.

Kobieta, 50 lat, rodzina pełna

Tak. Jeżeli to dotyczy na przykład ich sposobów spędzania wolnego czasu. To na pewno w tych decyzjach uczestniczą. No bo wiadomo, że jak na coś nie mają ochoty, to mówią, że nie chcą jechać tu czy tu, czy iść tam czy tam... na takiej zasadzie [uczestniczą w podejmowaniu decyzji odnośnie spędzania wolnego czasu].

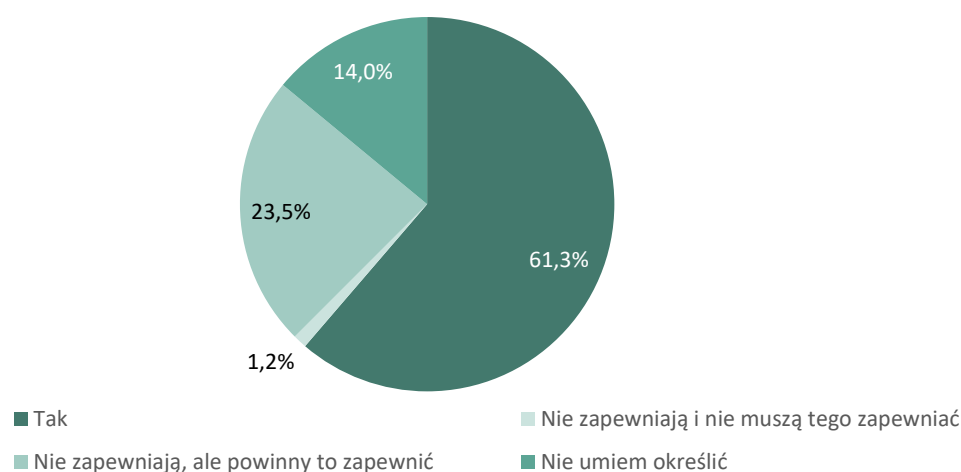
Kobieta, 31 lat, rodzina pełna

Dzieci już z nami nie mieszkają, z pracą już też nie jest tak, że trzeba cały dzień robić, no to jest i czas na to, żeby pójść na spacer, usiąść porozmawiać, pooglądać wiadomości, a przede wszystkim pójść na ryby.

Mężczyzna 59 lat, rodzina z przynajmniej jednym dzieckiem studiującym poza miejscem zamieszkania

W celu weryfikacji dostępności infrastruktury rekreacyjnej dla dzieci i młodzieży poproszono o ocenę przedstawicieli rodzin z dziećmi. Infrastruktura rekreacyjna w najbliższej okolicy oceniana jest jako wystarczająca przez ponad 60% respondentów, jednak co czwarty przedstawiciel gospodarstw domowych uważa, że jest niewystarczająca, a władze lokalne powinny ją zapewnić.

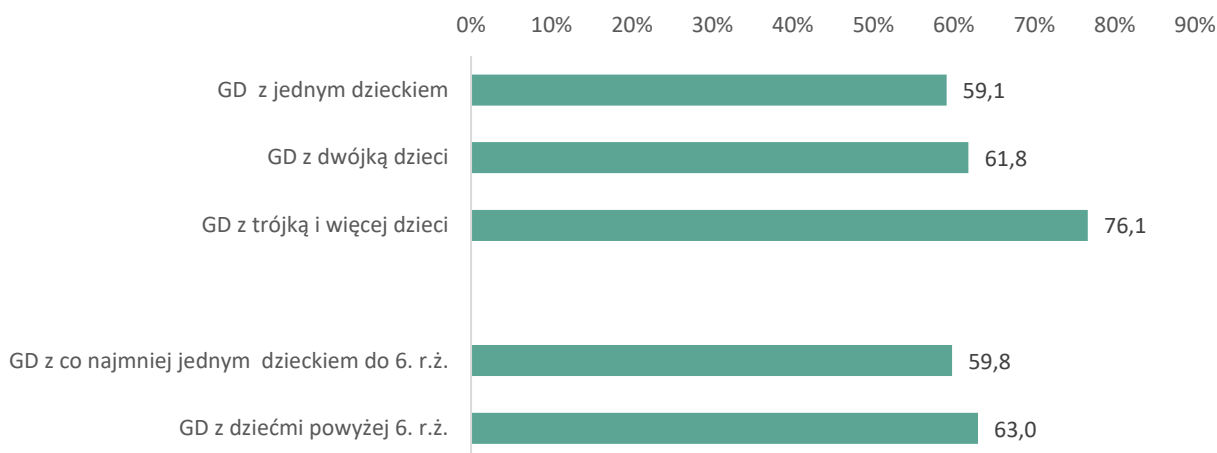
Wykres 40. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi (%)

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Chcąc zgłębić zagadnienie, zestawiono odpowiedzi twierdzące różnych typów rodzin z dziećmi. Biorąc pod uwagę liczbę dzieci, widać, że wraz z liczbą dzieci w rodzinie, wzrasta odsetek odpowiedzi twierdzących, że w miejscowości zamieszkania i jej okolicach władze zapewniają wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży. Analizując zestawienie odpowiedzi uwzględniające wiek dzieci odpowiedzi są zbliżone.

Wykres 41. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin z dziećmi, odpowiedzi twierdzące

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Dostępność do różnego typu infrastruktury wydaje się być ściśle powiązana z rodzajem lokalizacji, dlatego dokonano zestawienia omówionych wyników z typem obszaru, prezentując odsetek osób uważających istniejącą infrastrukturę za wystarczającą. Ze względu na wysokie odsetki odpowiedzi niejednoznacznych („nie umiem określić”), dla potrzeb porównania zostały one wyłączone z analizy (100% stanowią odpowiedzi jednoznaczne: pozytywne i negatywne). Dostępność infrastruktury rekreacyjnej oceniana jest zdecydowanie najslabiej przez respondentów z obszarów. Dostęp najlepiej oceniają mieszkańcy obszarów miejskich od 20–100 tys. mieszkańców.

Tabela 13. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi twierdzących rodzin z dziećmi z uwzględnieniem podziału na obszar zamieszkania (%)

	Obszar			
	wiejski	miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	miejski 20–100 tys. mieszkańców	miejski powyżej 100 tys. mieszkańców
Infrastruktura rekreacyjna dla dzieci i młodzieży	64,9	73,6	82,9	67,4

Źródło: Badanie CAPI, N=351, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie umiem określić”.

Biorąc pod uwagę podział województwa na podregiony, widać, że infrastrukturę dla dzieci najslabiej oceniają respondenci z podregionu rzeszowskiego.

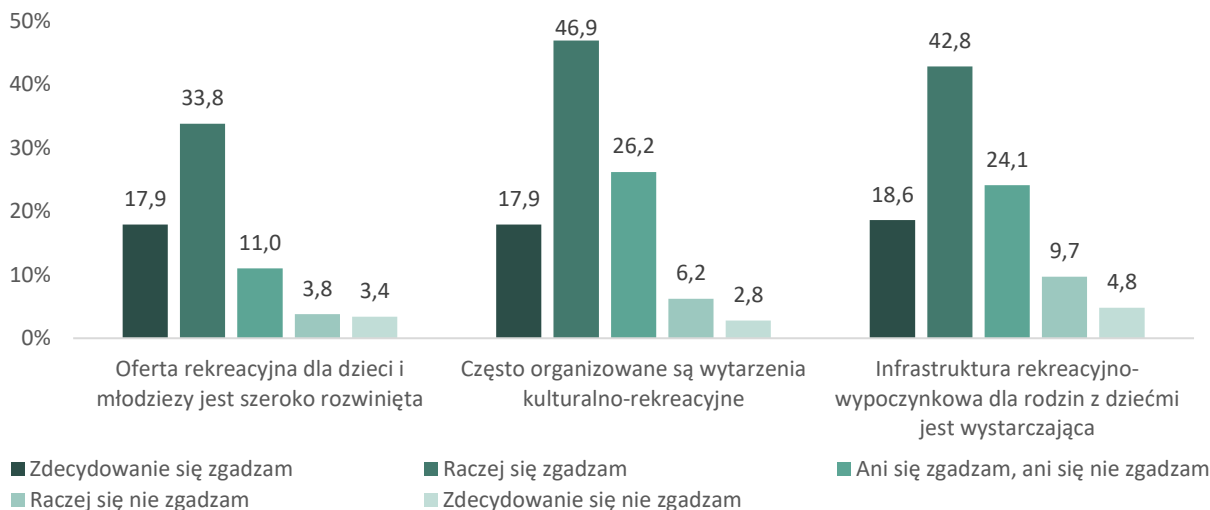
Tabela 14. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi twierdzących rodzin z dziećmi z uwzględnieniem podziału na podregion zamieszkania (%)

	Podregion			
	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Infrastruktura rekreacyjna dla dzieci i młodzieży	77,8	77,6	64,2	69,2

Źródło: Badanie CAPI, N=351, liczba odpowiedzi jest mniejsza niż uprawnionych do odpowiedzi, ponieważ z analizy wykluczono odpowiedzi „nie umiem określić”.

O opinii na temat lokalnej infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej zostali poproszeni także przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego i organizatorzy usług społecznych w badaniu internetowym CAWI. Większość z nich uważa, że oferta rekreacyjna dla dzieci i młodzieży, częstotliwość organizacji wydarzeń kulturalno-rekreacyjnych oraz infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa dla rodzin z dziećmi jest wystarczająco rozwinięta na terenie działania ich jednostki.

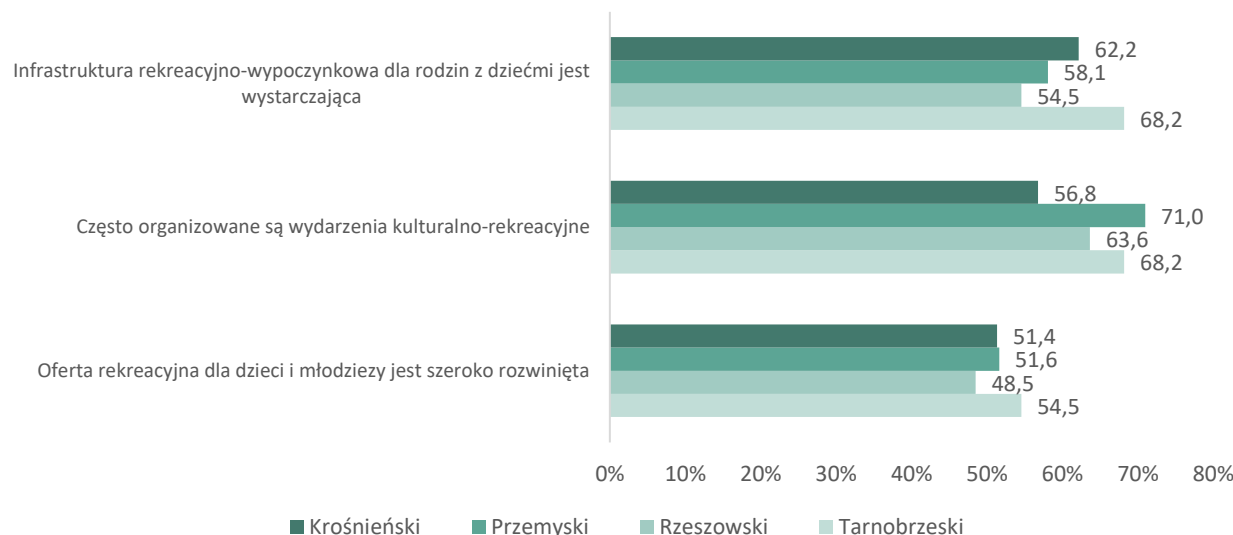
Wykres 42. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami

Źródło : Badanie CAWI z JST, N=145.

Odpowiedzi przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego i organizatorów usług społecznych zostały zestawione z podregionem, w którym funkcjonuje dana jednostka. Odpowiedzi uczestników badania ilościowego CAWI różnią się od ocen respondentów badania CAPI. W przypadku oceny infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej dla rodzin z dziećmi – została ona lepiej oceniona przez mieszkańców poszczególnych podregionów. Największa różnica w ocenie dotyczy podregionu przemyskiego (blisko 20 p. proc.) i krośnieńskiego (około 16 p. proc.).

Wykres 43. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami. Struktura odpowiedzi twierdzących z uwzględnieniem podregionu

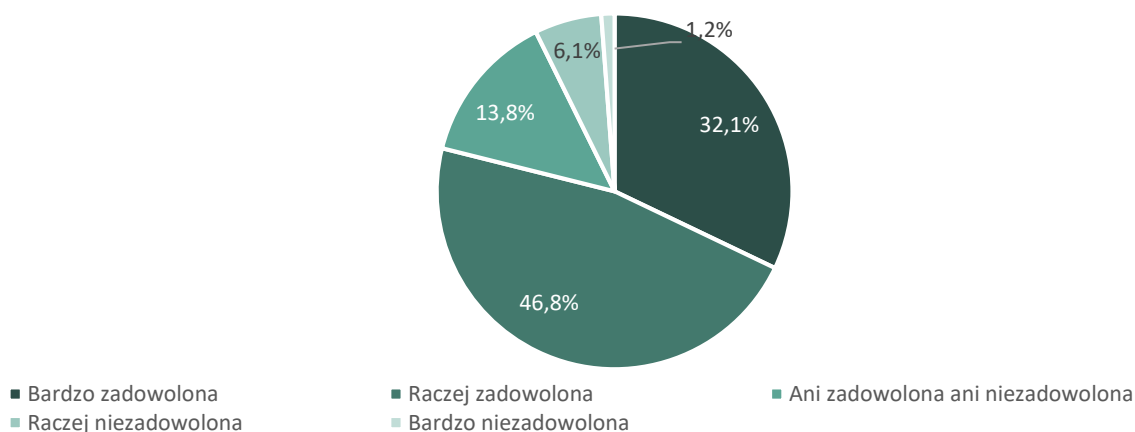

Źródło: Badanie CAWI z JST, N=145, skumulowano odpowiedzi zdecydowanie się zgadzam i raczej się zgadzam.

1.3.5. Funkcja emocjonalno-ekspresyjna

W zakresie analizy funkcji emocjonalno-ekspresyjnej zapytano mieszkańców Podkarpacia uczestniczących w badaniu ilościowym CAPI o ocenę zadowolenia z życia rodzinnego. Okazuje się, że ponad trzech na czterech ankietowanych deklaruje zadowolenie ze swojego życia rodzinnego. Warto zaznaczyć, że jednak liczniejsze były odpowiedzi umiarkowanie pozytywne (prawie 47%) niż zdecydowanie pozytywne (ponad 32%). Brak zadowolenia z tego aspektu życia wyraziło mniej niż 10% respondentów, w tym zaledwie nieco ponad 1% przyznało, że jest bardzo niezadowolona z życia rodzinnego. Co ósmy ankietowany nie potrafił udzielić jednoznacznej odpowiedzi wybierając opcję „jestem ani zadowolony ani niezadowolony”.

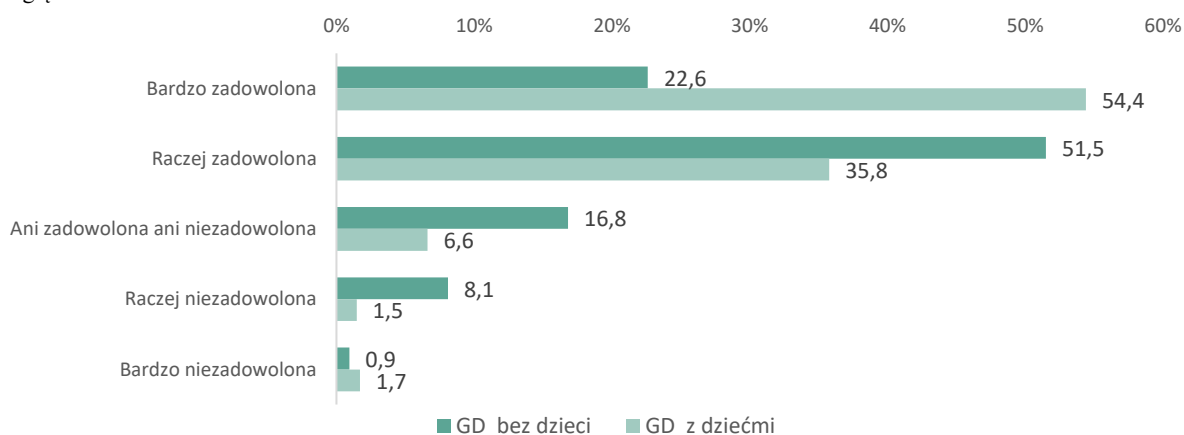
Wykres 44. Jak ogólnie określiliby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Analizując zadowolenie z życia rodzinnego w podziale na gospodarstwa domowe, których członkami są dzieci oraz te, w których dzieci nie ma, zauważyć można, że znacznie wyższy poziom zadowolenia z życia rodzinnego wyrażają osoby z gospodarstw domowych obejmujących dzieci. O ile w gospodarstwach z dziećmi ponad 54% respondentów jest bardzo zadowolonych z życia rodzinnego, o tyle w gospodarstwach bez dzieci odpowiedź tę wskazało tylko 23% respondentów. Co więcej, w gospodarstwach z dziećmi brak zadowolenia z życia rodzinnego (odpowiedzi raczej niezadowolony i bardzo niezadowolony łącznie) wyraziło zaledwie około 3% respondentów, a w gospodarstwach bez dzieci – 9% respondentów.

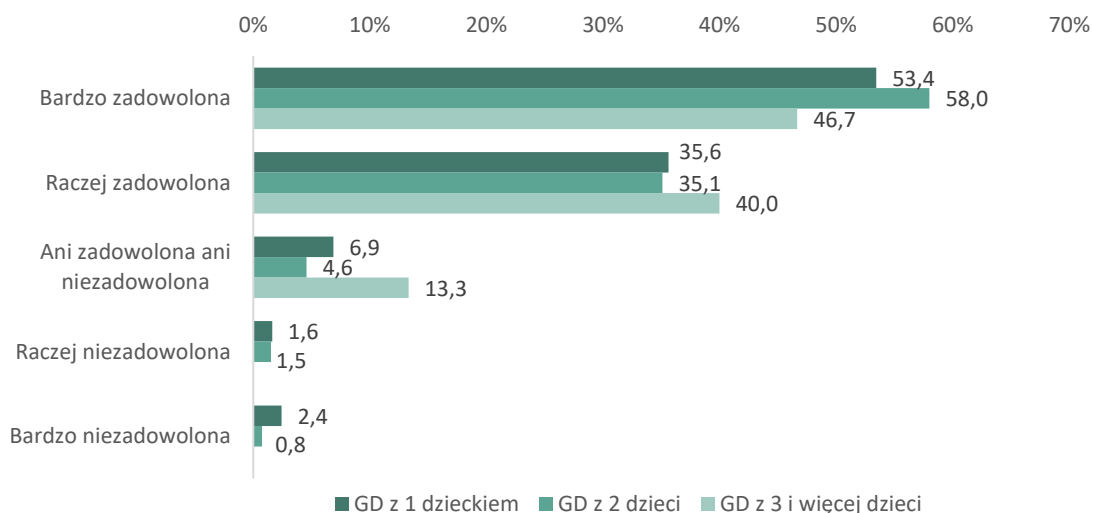
Wykres 45. Jak ogólnie określiliby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem rodzin z dziećmi i bez dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Chcąc zweryfikować czy liczba dzieci wpływa na poziom zadowolenia z życia rodzinnego zestawiono odpowiedzi respondentów z tej kategorii. Przedstawiona na poniższym wykresie analiza wskazuje, że liczba dzieci nie wpływa w znaczący sposób na poziom deklarowanego zadowolenia z życia rodzinnego (biorąc pod uwagę odpowiedzi „bardzo zadowolona/y i raczej zadowolona/y”). Jedyne znaczące różnice występują w odpowiedzi „bardzo zadowolona/y” – najwyższy odsetek wskazań odnotowano u rodzin z dwójką dzieci.

Wykres 46. Jak ogólnie określiliby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Chcąc w możliwie syntetyczny sposób porównać ocenę zadowolenia z życia rodzinnego wśród różnych respondentów dokonano wyliczenia średniej ocen na pięciopunktowej skali, gdzie im wyższa średnia, tym wyższe zadowolenie z życia rodzinnego. Dane pokazują, że wyższy poziom zadowolenia z życia rodzinnego cechuje kobiety (4,1 pkt) niż mężczyźni (4,0 pkt), jednak różnica ta nie jest duża. Uwzględniając wiek respondentów zauważyć można, że poziom zadowolenia z życia rodzinnego jest stosunkowo wysoki u osób poniżej 30. roku życia (prawie 4,3 pkt), najwyższe wartości przyjmuje w grupie osób między 30. a 44. rokiem życia (ponad 4,3 pkt), a potem stopniowo spada, by wśród osób po 70. roku życia przyjmując wartość 3,6 pkt.²⁸

Porównując wyniki uzyskane wśród gospodarstw z różnego typu obszarów nie widać znaczących różnic w zadowoleniu z życia rodzinnego mieszkańców obszarów wiejskich i różnej wielkości obszarów miejskich. Najwyższy średni poziom zadowolenia odnotowano wśród mieszkańców miast od 20 do 100 tys. mieszkańców (4,1 pkt), na pozostałych obszarach wyniósł między 3,9 a 4,0 pkt w pięciopunktowej skali ocen.

Zadowolenie z życia rodzinnego jest silnie powiązane z poziomem zadowolenia z sytuacji ekonomicznej. Im mniejsze zadowolenie z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego tym niższy średni poziom zadowolenia z życia rodzinnego: od 4,6 pkt wśród osób bardzo zadowolonych z sytuacji ekonomicznej, przez 3,8 pkt wśród osób przeciętnie zadowolonych, po 2,9 pkt wśród osób bardzo niezadowolonych z własnej sytuacji ekonomicznej.

²⁸ Pytanie w pięciopunktowej skali, gdzie 1 oznacza bardzo niezadowolony a 5 bardzo zadowolony. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi wyciągnięto wartości średnie.

Uwzględniając podział na podregiony województwa podkarpackiego zauważyć można, że podregion rzeszowski cechuje wyższy niż pozostałe regiony poziom zadowolenia z życia rodzinnego, o czym świadczy blisko 40% wskazań na odpowiedź „jestem bardzo zadowolony/a” i tylko 5,1% wskazań na odpowiedzi negatywne.

Podregion tarnobrzeski cechuje się nieznacznie niższym poziomem zadowolenia z życia rodzinnego, natomiast wyniki uzyskane w podregionie krośnieńskim i przemyskim są mniej korzystne (nie więcej jak 25% odpowiedzi „bardzo zadowolony/a” i ponad 7% odpowiedzi negatywnych).

O ocenę roli rodziny i istotność więzi rodzinnych poproszono uczestników indywidualnych wywiadów pogłębionych. Rodzinność to bardzo ważny dla zdecydowanej większości respondentów element codziennego życia, bez względu na to, czy w skład gospodarstwa domowego wchodzi dzieci, czy też nie. Silne więzi łączą rodziców z dorosłymi już dziećmi, które prowadzą odrębne gospodarstwa domowe. W wielu przypadkach rozmówcy deklarowali także bliskie relacje z rodzeństwem własnym i partnerów oraz ze starszym pokoleniem (rodzice i teściowie). Zdarza się, że do grona najbliższych włączane są osoby z dalszej rodziny (ciocie i wujkowie, kuzynostwo). Z wypowiedzi badanych przebija duża troska o pielęgnowanie relacji rodzinnych, które traktowane są jako wsparcie w codziennym życiu oraz gwarant bezpieczeństwa (przede wszystkim emocjonalnego, lecz często także finansowego). O utrzymanie dobrych relacji z rodziną dba się zarówno poprzez regularne kontakty codzienne (odwiedzanie się bez okazji, zapraszanie na niedzielne obiady, wspólne grillowanie), jak też poprzez pamiętanie o ważnych datach i wspólne ich świętowanie (urodziny i imieniny, lecz często także rocznice ślubu) oraz celebrowanie takich wydarzeń jak chrzty, komunie i śluby. Niezmiernie istotnym punktem w kalendarzu wszystkich badanych rodzin są także święta: Boże Narodzenie oraz Wielkanoc. Okres świąteczny jest traktowany jako okazja do utrwalania rodzinnych więzów oraz spotkania się rozproszonych rodzin (członkowie rodzin przebywający za granicą zwykle przyjeżdżają na święta do kraju). Niemal wszędzie święta obchodzone są w bardzo tradycyjny sposób, z uwzględnieniem elementów religijnych (jak modlitwa przed kolacją wigilijną, śpiewanie kolęd czy święcenie potraw). Dotyczy to także rodzin deklarujących się jako niewierzące. Kulturowanie tradycyjnych rytuałów i przekazywanie ich młodszemu pokoleniom miało dla wielu respondentów duże znaczenie.

Myszę, że tradycja, to tak przy okazji świąt najbardziej. To tradycyjna wigilijna kolacja. To wielkanocne śniadanie. No i Boże Ciało tak zawsze uroczystej, idzie się na procesję - też jest to związane na pewno z Kościołem. Jesteśmy praktykujący. Rodzina jest rozproszona, tak więc nie zawsze spotykamy się czy to na urodziny czy inne wydarzenia, ale zawsze każdy dzwoni na te urodziny, i bez okazji też żeby pogadać i podtrzymać jakoś te relacje.

Kobieta, 34 lata, rodzina pełna

Urodziny i imieniny obchodzimy, to jest taki miły dzień dla każdego. Jak ktoś ma urodziny, to np. wtedy nie sprząta, po prostu ma dzień dla siebie i wybiera co chce robić. Idziemy sobie wtedy np. na dobry obiad do restauracji i każdy zamawia sobie co chce. Wtedy nie myślimy o pracy i wyłączamy komórki. Święta też spędzamy razem, jedziemy do rodziców, albo rodzice przyjeżdżają do nas.

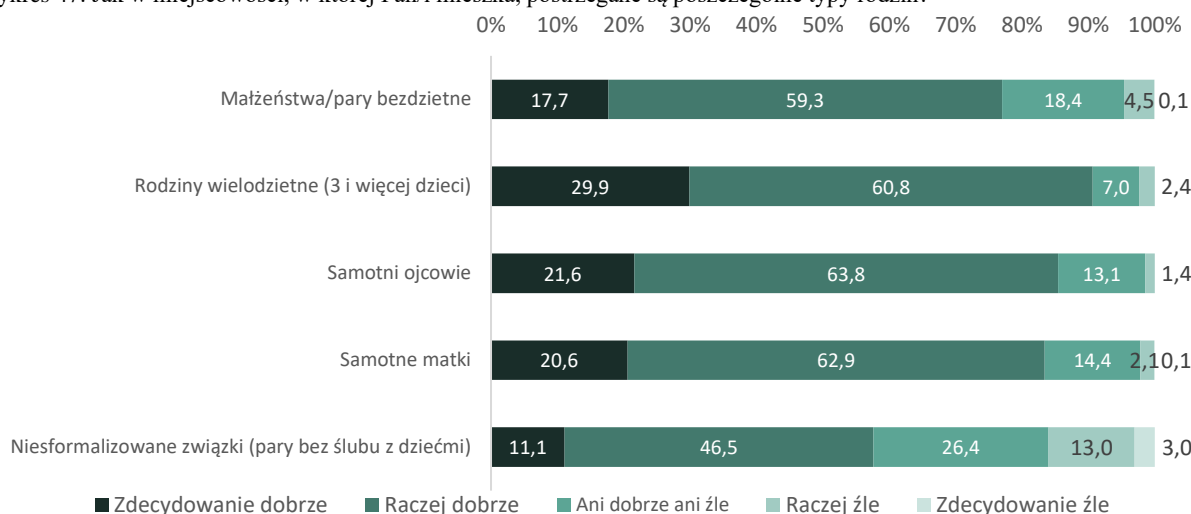
Mężczyzna, 34 lata, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

1.3.6. Funkcja stratyfikacyjno-identyfikacyjna

W ramach funkcji stratyfikacyjno-identyfikacyjnej podjęto próbę oceny w jaki sposób poszczególne typy rodzin są traktowane przez lokalną społeczność. Zweryfikowano, które rodziny są narażone na dyskryminację.

Respondenci badania ilościowego CAPI zapytani o to, jak w ich społeczności lokalnej postrzegane są poszczególne typy rodzin, najczęściej wskazywali na pozytywny sposób oceny rodzin wielodzietnych. Najniższy odsetek odpowiedzi zdecydowanie pozytywnych, przy jednoczesnym najwyższym odsetku odpowiedzi negatywnych, odnotowano w odniesieniu do par bez ślubu, posiadających dzieci.

Wykres 47. Jak w miejscowości, w której Pan/i mieszka, postrzegane są poszczególne typy rodzin?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Chcąc w możliwie syntetyczny sposób porównać sposób postrzegania różnych typów rodzin dokonano wyliczenia średniej ocen na pięciopunktowej skali, gdzie im wyższa średnia, tym pozytywniejszy stosunek do danego typu rodzin. Średnia ocena w sposób jednoznaczny wskazuje, że najlepiej są oceniane rodziny wielodzietne, a najgorzej pary z dziećmi pozostające w związku nieformalnym.

Tabela 15. Średnia ocena postrzegania poszczególnych typów rodzin

Małżeństwa/pary bezdzietne	Rodziny wielodzietne (3 i więcej dzieci)	Samotni ojcowie	Samotne matki	Niesformalizowane (pary bez ślubu z dziećmi)
3,8	4,1	3,9	3,9	3,5

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Stosunek do poszczególnych typów rodzin, w przypadku respondentów z województwa podkarpackiego nie jest powiązany z tym, czy w ich gospodarstwie domowym są dzieci, czy też dzieci nie ma.

Tabela 16. Sposób postrzegania poszczególnych typów rodzin przez rodziny z dziećmi i bez dzieci

Postrzeganie rodzin	GD z dziećmi	GD bez dzieci
Małżeństwa/pary bezdzietne	3,9	3,8
Rodziny wielodzietne (3 i więcej dzieci)	4,1	4,1
Samotni ojcowie	4,0	3,9
Samotne matki	4,0	3,9
Niesformalizowane (pary bez ślubu z dziećmi)	3,6	3,4

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Ocena sposobu postrzegania przez mieszkańców małżeństw bezdzietnych oraz niesformalizowanych par posiadających dzieci powiązana jest z wiekiem respondentów wyrażających swoją opinię na ten temat. Z każdą kolejną kategorią wiekową (18-29 lat, 30-44 lat, 45-59 lat, 60-69 lat, 70 lat i więcej) średnia ocena tego typu rodzin maleje, przy czym w przypadku małżeństw bezdzietnych i samotnych ojców spadek średniej ocen jest niewielki, o tyle w przypadku niesformalizowanych par posiadających dzieci jest znaczący – od 3,7 wśród osób poniżej 30. roku życia, do 3,1 u osób mających co najmniej 70 lat. Analiza danych nie wykazała natomiast związku płci respondenta ze sposobem postrzegania poszczególnych typów rodzin.

Sposób postrzegania poszczególnych typów rodzin przez społeczeństwo, jest też związany z poziomem wykształcenia respondentów oceniających to zjawisko. W przypadku małżeństw bezdzietnych, niesformalizowanych par z dziećmi oraz osób samotnie wychowujących dzieci, wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie średni poziom akceptacji - pozytywnego postrzegania tych rodzin. Największa zmiana średniej ocen wraz ze wzrostem wykształcenia dotyczy postrzegania niesformalizowanych par posiadających dzieci (3,1 pkt wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym oraz 3,8 pkt wśród osób z wykształceniem wyższym).

Uwzględnienie podziału na obszary nie wykazuje szczególnych różnic w sposobie postrzegania różnych typów rodzin, za wyjątkiem pozytywniejszego stosunku do rodzin niesformalizowanych wśród respondentów z obszarów miejskich powyżej 100 tys. mieszkańców (średnia wynosząca 3,9 pkt w porównaniu do średnich poniżej 3,5 pkt na mniejszych obszarach miejskich i wiejskich).

Zagadnienie postrzegania różnych typów rodzin zostało uzupełnione w toku indywidualnych wywiadów pogłębionych z mieszkańcami województwa podkarpackiego. Relacje z sąsiadami są przez respondentów oceniane jako bardzo dobre. Ich zdaniem, nie są oni postrzegani inaczej niż reszta społeczeństwa (dotyczy przedstawicieli różnych typów gospodarstw domowych). Dotyczy to zarówno obszarów wiejskich jak i miejskich. Sąsiedzi są grzeczni, kulturalni, pomagają w razie potrzeb i są bezinteresowni. Zdarza się również, że sąsiedzi spotykają się w celach towarzyskich.

Myślę, że dobrze. Jak nawet gdzieś idę tutaj sama na spacer na wieś, to się uśmiecham do wszystkich, tam mówię „dzień dobry”, odpowiadają mi „dzień dobry”, czy czasami ktoś pierwszy mi powie „dzień dobry”, jak na przykład wieszam pranie tutaj w ogrodzie. Czy też młodzi ludzie, ja ich w ogóle nie kojarzę, nie wiem kto to jest, ale zawsze odpowiadam, więc no myślę, że życzliwie (...) Myślę też, że mój mąż jest dobrym człowiekiem i znają też jego historię [problemy rodzinne z innego związku] i to, jak mu się życie potoczyło i myślę, że wszyscy też dobrze mu życzą, żeby po prostu mu się ułożyło w rodzinie.

Kobieta, 31 lat, rodzina zrekonstruowana

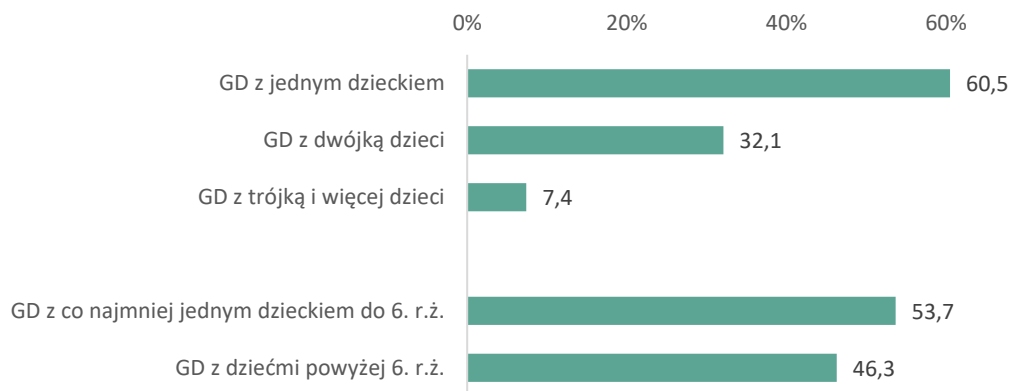
Na samym początku pamiętam, że była taka sytuacja, bo chciałem kupić od jednego sąsiada taką po prostu deskę, bo potrzebowałem deski i on powiedział, że mi ją da za darmo. Żeby tutaj nam się dobrze żyło i tak dalej. I na koniec zadał mi takie pytanie: “Czy wie pan co o panu tutaj ludzie mówią?” Ja mówię: “No nie wiem”. Zaczęłam się nawet bać co ludzie o mnie mówią. “No że Pan żyje według starych zasad. Bardzo ludzie to szanują”. Więc chyba tak po prostu jest.

Mężczyzna, 38 lat, rodzina pełna

1.4. Sytuacja rodzin z dziećmi

W badaniu ilościowym CAPI uczestniczyło 408 gospodarstw domowych, w których wychowują się dzieci do 18. roku życia. Pod względem liczby dzieci, dominują rodziny z jednym dzieckiem (stanowią ponad 60%), w następnej kolejności występują gospodarstwa z dwójką pociech (32%). Najmniej znalazło się rodzin wielodzietnych, czyli z trójką i większą liczbą dzieci (nieco więcej niż 7%). Biorąc pod uwagę wiek dzieci, w ponad połowie rodzin, wychowuje się minimum jedno dziecko w wieku przedszkolnym – do 6. roku życia. Starsze dzieci, powyżej 6. roku życia, posiadało ponad 46% respondentów.

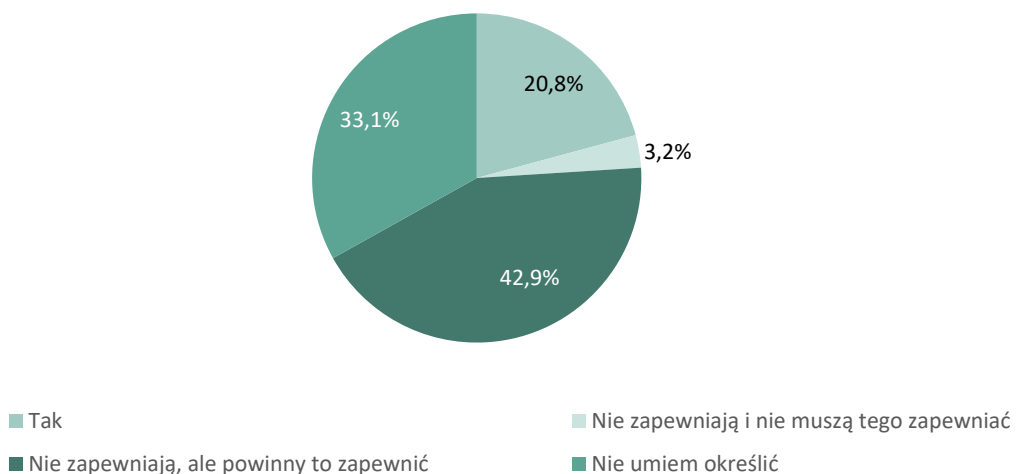
Wykres 48. Struktura rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

W toku badania ilościowego zweryfikowano sytuację poszczególnych typów rodzin z dziećmi. W pierwszej kolejności zbadano rodziny z dziećmi pod kątem korzystania ze żłobków i oceny dostępności miejsc w żłobkach w okolicy zamieszkania. Analizując odpowiedzi wszystkich rodzin z niepełnoletnimi dziećmi (bez uwzględnienia wieku dzieci) należy zwrócić uwagę, że najwięcej respondentów (prawie 43%) wskazało na brak zapewnienia przez władze publiczne wystarczającej liczby miejsc w żłobkach, mimo, że – w ich opinii – powinny to zapewnić.

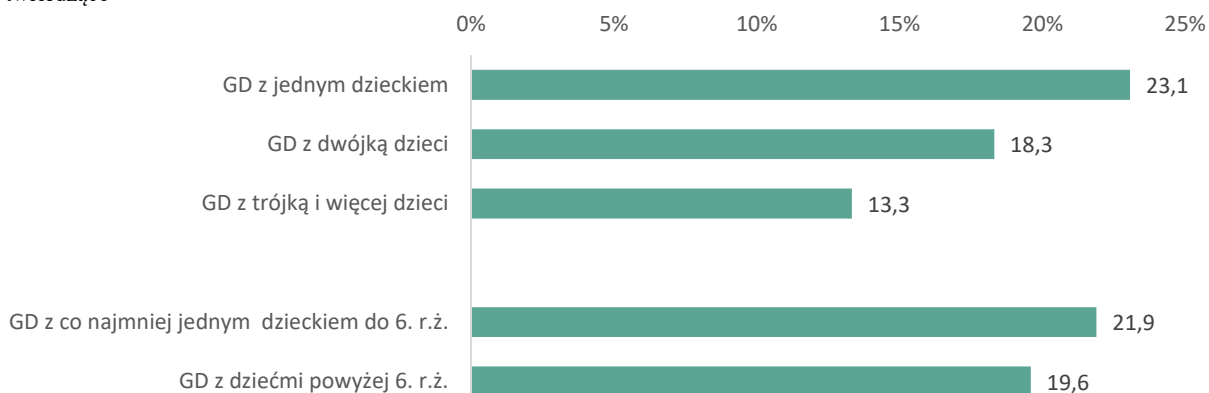
Wykres 49. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Biorąc pod uwagę liczbę dzieci w rodzinie, można zauważyć, że wraz ze wzrostem liczby dzieci spada przekonanie respondentów o tym, że w okolicy władze publiczne zapewniają wystarczającą infrastrukturę i liczbę miejsc w żłobkach. Analizując odpowiedzi ankietowanych z uwzględnieniem wieku dzieci, najbardziej miarodajne są wskazania tych osób, które posiadają najmłodsze dzieci, ponieważ one aktualnie (lub w ciągu ostatnich kilku lat) mogą (mogły) korzystać ze żłobka. Blisko 22% tych rodzin ocenia pozytywnie dostęp do żłobków.

Wykres 50. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę oraz liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące

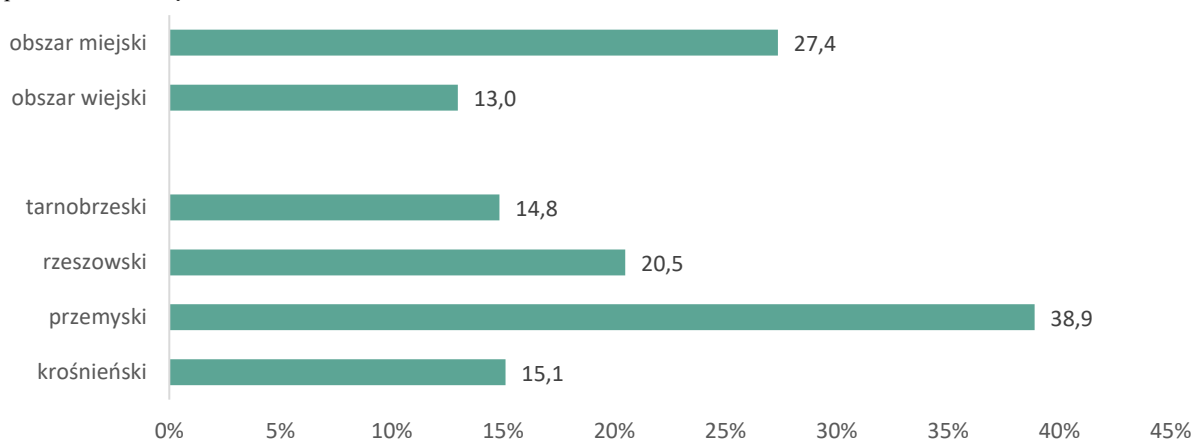

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Odpowiedzi respondentów analizowane ze względu na obszar zamieszkania (w wymiarze miasto/wieś) wskazują, że mieszkańcy miast lepiej ocenili dostępność do żłobków od mieszkańców wsi (różnica ponad 14 p. proc.), co należy wyjaśnić tym, że liczba żłobków w miastach jest znacznie wyższa niż na wsiach. Według danych GUS w 2018 roku w województwie podkarpackim odsetek żłobków zlokalizowanych w miastach przekroczył 78%, podczas gdy na obszarach wiejskich wynosił niespełna 22%. Mimo to, odsetek mieszkańców miast świadczący o odpowiedniej liczbie miejsc w żłobkach jest przeciętny (ponad 27%).

Ocena dostępności miejsc w żłobkach ze względu na podregion zamieszkania wskazuje, że najlepsza sytuacja występuje w podregionie przemyskim, a najgorsza w tarnobrzeskim i krośnieńskim (około 15%).

Wykres 51. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę oraz liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące

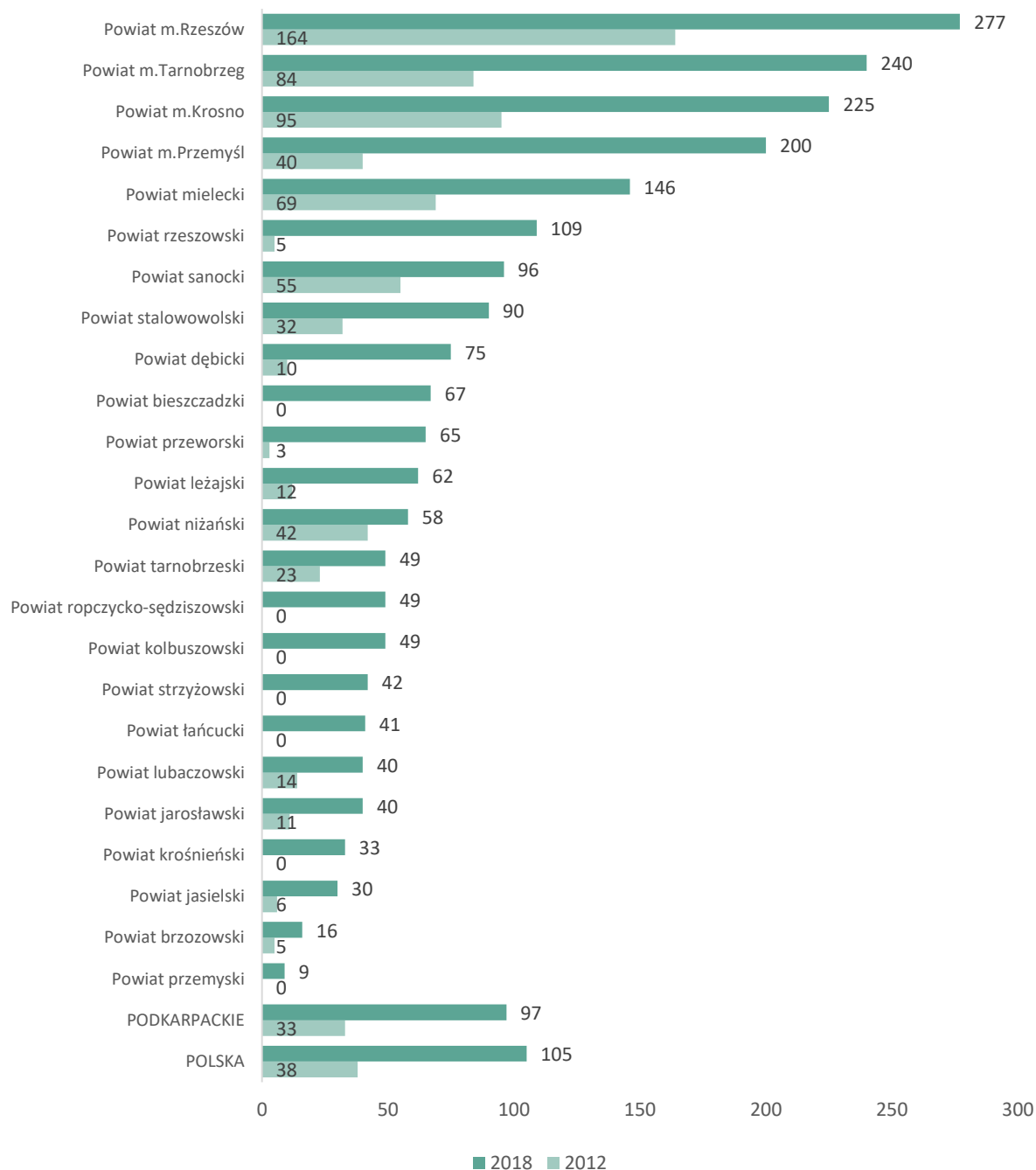

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Weryfikacja danych na temat liczby żłobków i liczby miejsc w tych placówkach pochodzących ze statystyki publicznej wskazuje, że sytuacja w ostatnich latach uległa znacznej poprawie. Liczba żłobków na Podkarpaciu zwiększyła się z 31 (w roku 2012) do 148 (w roku 2018).

Ogólnie w województwie w roku 2018 na 1 tys. dzieci w wieku do 3 lat do żłobków uczęszczało 97 (10% dzieci w wieku do 3 lat). We wszystkich powiatach zaobserwowano wzrost liczby dzieci uczęszczających do żłobka. Wyniki badania CAPI z rodzinami z dziećmi wskazują, że do żłobka uczęszczały dzieci z ponad 13% badanych gospodarstw domowych.

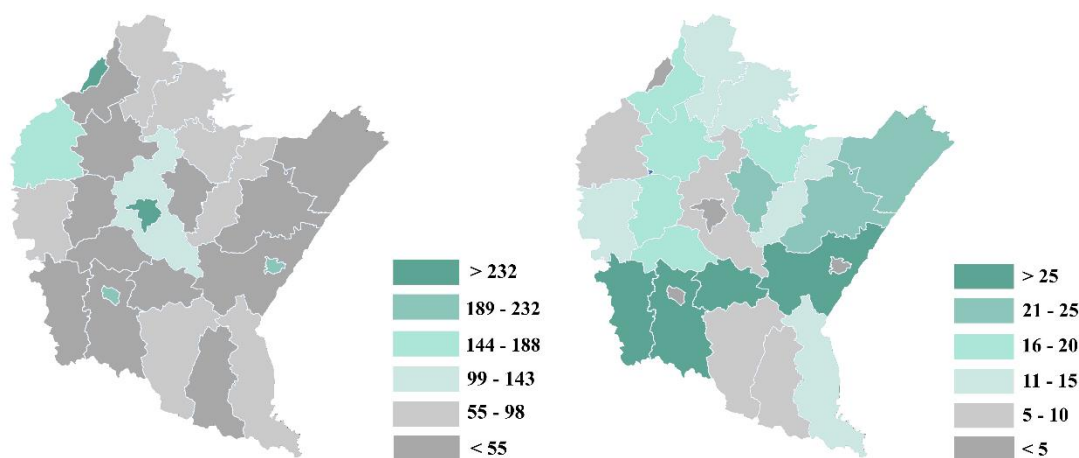
Wykres 52. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 tys. dzieci w wieku do 3 lat w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego, na Podkarpaciu i w Polsce

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Relatywnie najlepsza sytuacja w 2018 roku była w Rzeszowie, gdzie na jedno miejsce w żłobku przypadało 3 dzieci oraz w Tarnobrzegu, Przemyśle i Krośnie (na jedno miejsce 4 dzieci). Najgorsza sytuacja była w powiecie przemyskim, w którym na miejsce w żłobku przypadało aż 111 dzieci w wieku do 3 lat. Średnio w województwie podkarpackim na jedno miejsce w żłobku przypadało 10 dzieci do 3. roku życia.

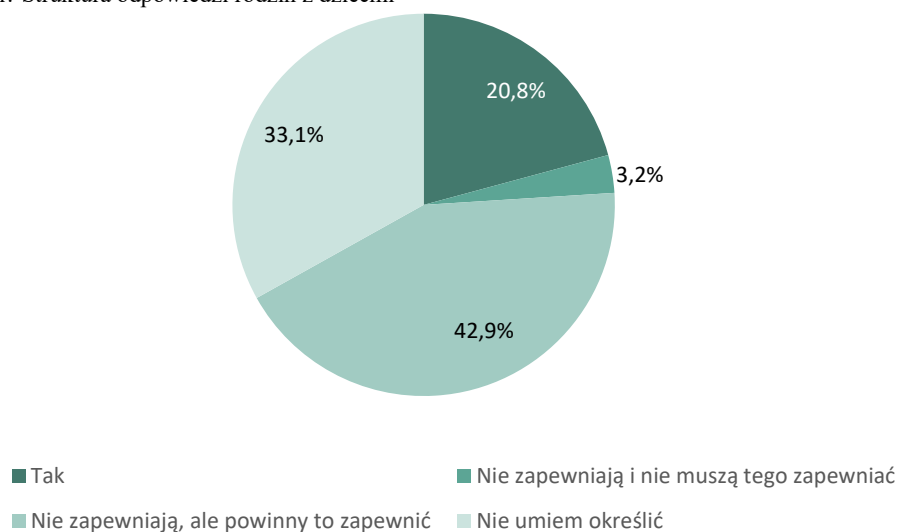
Rycina 1. Dzieci w żłobkach na 1 tys. dzieci w wieku do 3 lat w 2018 roku na Podkarpaciu (lewa strona) oraz dzieci w wieku do 3 lat przypadające na jedno miejsce w żłobku w 2018 roku na Podkarpaciu (prawa strona)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W następnej kolejności zebrano opinie respondentów na temat dostępności odpowiedniej liczby miejsc w przedszkolach. Analizując odpowiedzi wszystkich rodzin z dziećmi (bez uwzględnienia wieku dzieci), przekonanie o tym, że władze lokalne zapewniają wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach wyraziło ponad 20% respondentów, ponad 40% uważa, że miejsc tych brakuje, a władze powinny je zapewniać.

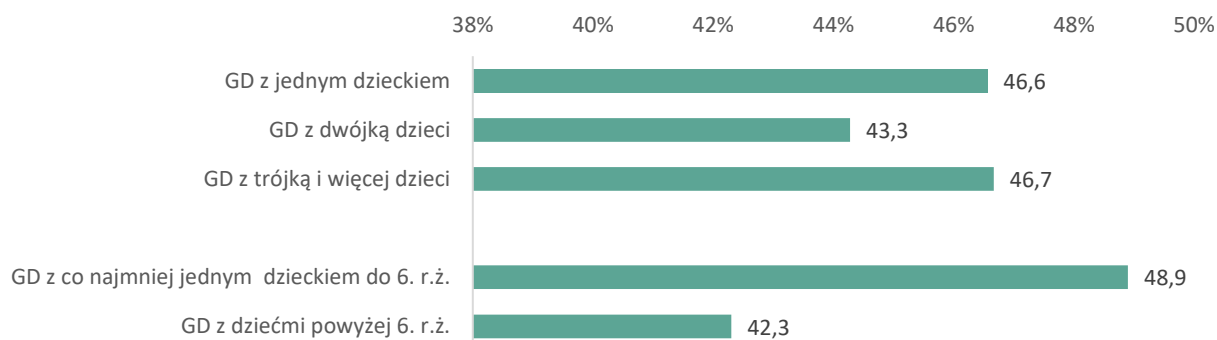
Wykres 53. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Biorąc pod uwagę liczbę dzieci w rodzinie można zwrócić uwagę, że odpowiedzi respondentów nie są zróżnicowane, natomiast w przypadku rodzin z dziećmi do 6. roku życia, ocena dostępność do przedszkoli jest wyższa – blisko 50% ocenia ją jako wystarczającą.

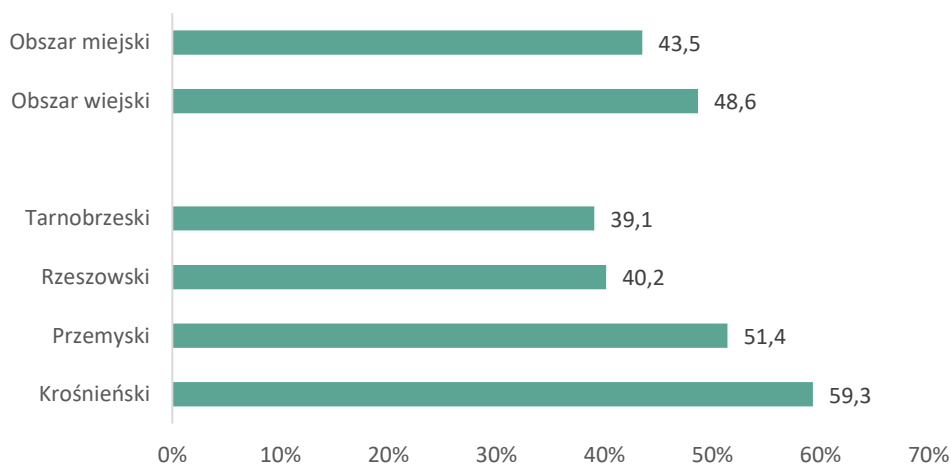
Wykres 54. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Odpowiedzi respondentów analizowane ze względu na obszar zamieszkania (w wymiarze miasto/wieś) wskazują, że mieszkańcy wsi lepiej ocenili dostępność do przedszkoli od mieszkańców miast. Ocena dostępności miejsc w przedszkolach ze względu na podregion zamieszkania wskazuje, że zdecydowanie najlepsza sytuacja występuje w podregionie krośnieńskim (prawie 60% odpowiedzi twierdzących), a najgorsza w tarnobrzeskim.

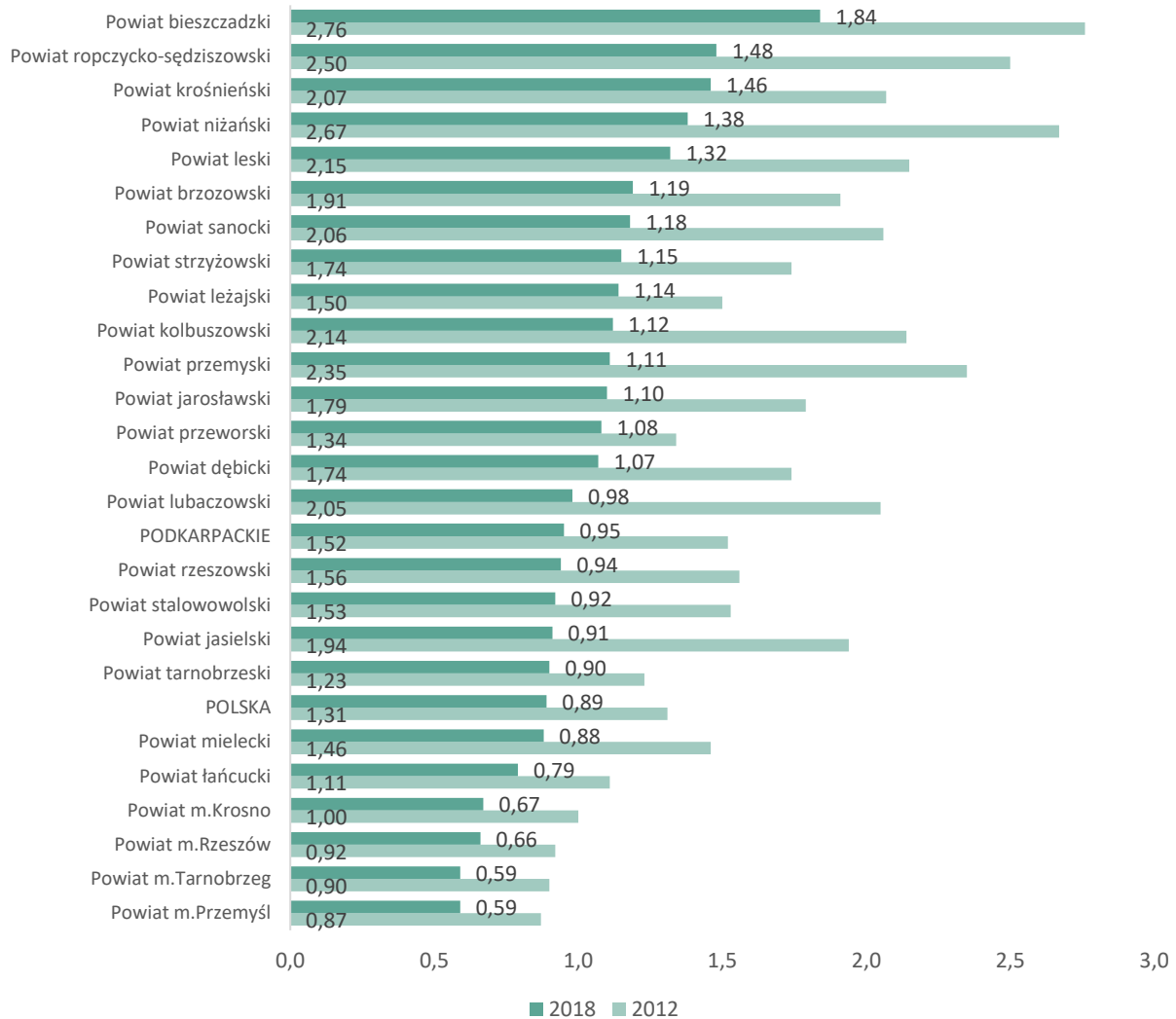
Wykres 55. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

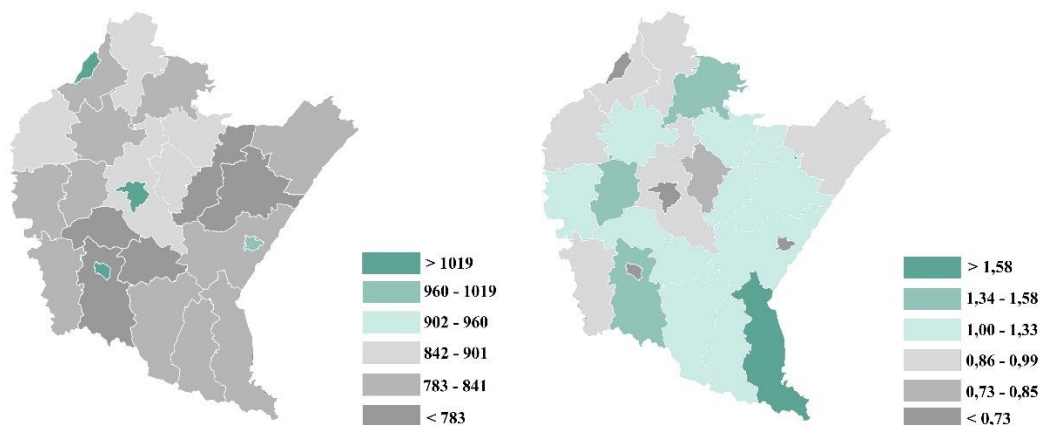
Weryfikacja danych pochodzących ze statystyki publicznej, dotyczących przedszkoli wskazuje, że ich liczba w województwie podkarpackim zwiększyła się z 509 (w roku 2012) do 686 (w roku 2018). We wszystkich powiatach w analizowanym okresie, liczba dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w przedszkolu spadała, jednak mimo to, w 9 powiatach województwa w 2018 roku na jedno miejsce w przedszkolu przypadało więcej niż jedno dziecko. Wyniki badania CAPI z rodzinami z dziećmi wskazują, że do przedszkola uczęszczały dzieci z prawie 25% badanych gospodarstw domowych.

Wykres 56. Dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w przedszkolu z uwzględnieniem powiatów województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

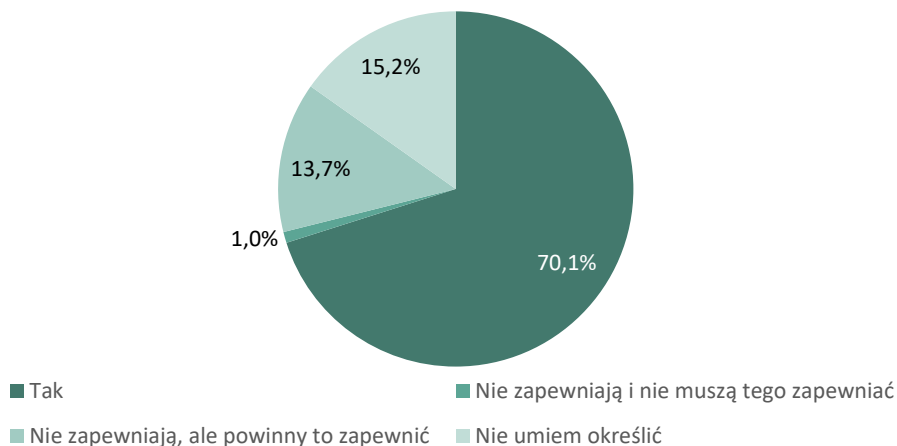
Rycina 2. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3–5 lat w 2018 roku na Podkarpaciu (lewa strona) oraz dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w 2018 roku na Podkarpaciu (prawa strona)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Rodziny z dziećmi poproszono również o wyrażenie opinii na temat dostępności miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych. Analizując odpowiedzi wszystkich rodzin z dziećmi (bez uwzględnienia wieku dzieci), opinie o tym, że władze lokalne zapewniają wystarczającą liczbę miejsc w omawianych placówkach wyraziła prawie ¾ respondentów, a tylko prawie 14% uważa, że miejsc tych brakuje, a władze powinny je zapewnić.

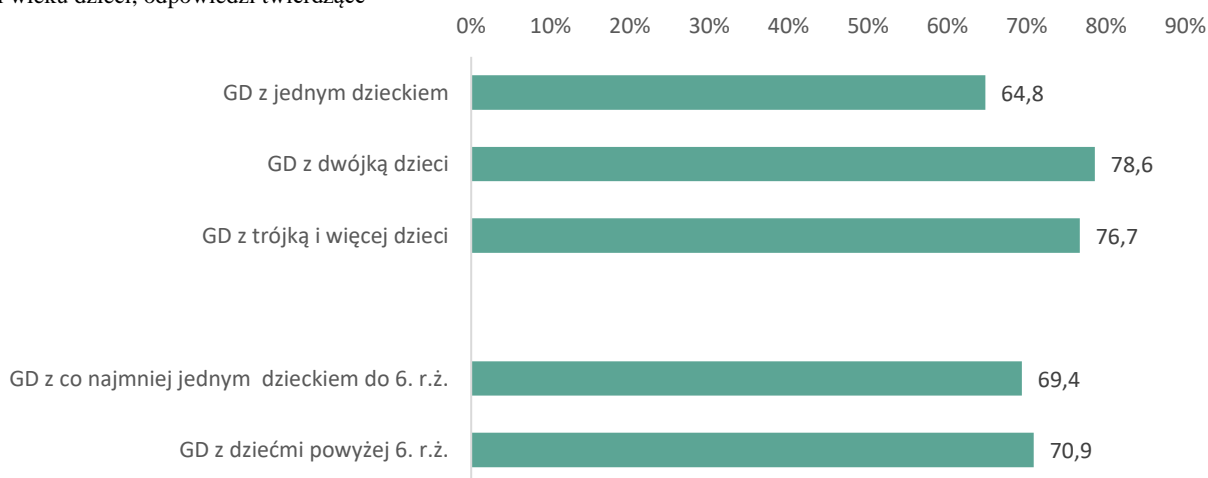
Wykres 57. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Biorąc pod uwagę liczbę dzieci w rodzinie, można zauważyć, że respondenci lepiej ocenili liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych w przypadku posiadania dwójki i większej liczby dzieci, niż rodziny wychowujące jedno dziecko. Analizując odpowiedzi ankietowanych z uwzględnieniem wieku dzieci nie ma różnicy w ocenie tego zagadnienia.

Wykres 58. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące

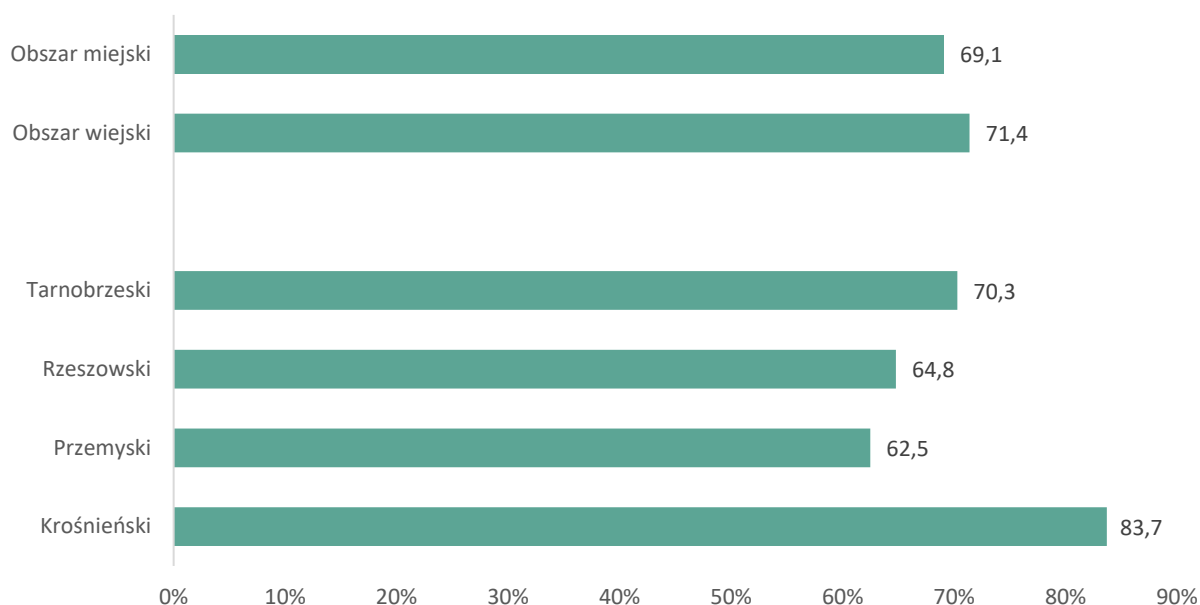

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Odpowiedzi respondentów analizowane ze względu na obszar zamieszkania (w wymiarze miasto/wieś) wskazują, że mieszkańcy wsi i obszarów miejskich ocenili dostępność do szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych na podobnym poziomie.

Ocena dostępności miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych ze względu na podregion zamieszkania wskazuje, że najlepsza sytuacja występuje w podregionie krośnieńskim.

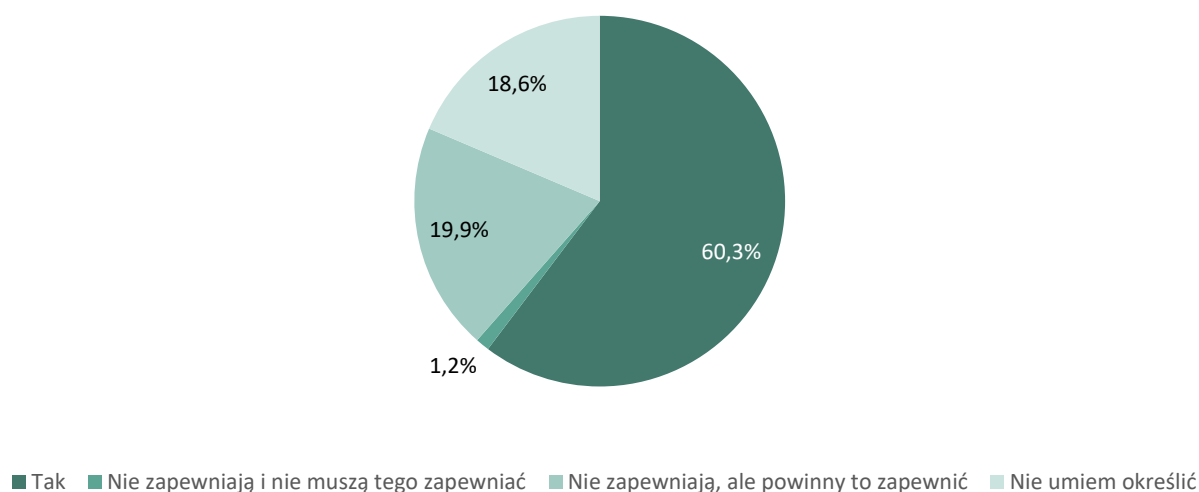
Wykres 59. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi twierdzących rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Kolejnym zagadnieniem poddanym ocenie respondentów badania CAPI jest oferta zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży. Za wystarczającą uznaje ją ponad 60% respondentów, natomiast co piąty respondent uważa, że oferta ta jest zbyt uboga, a jej zapewnienie powinno leżeć w obowiązku władz lokalnych.

Wykres 60. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi

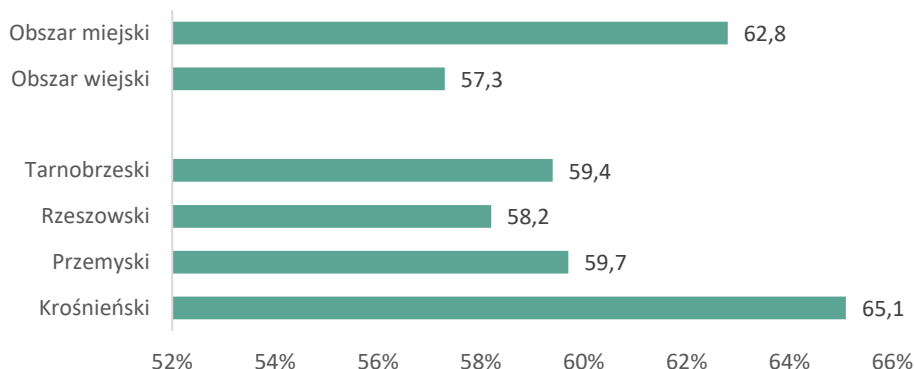

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Odpowiedzi respondentów badania CAPI analizowane ze względu na obszar zamieszkania (w wymiarze miasto/wieś) wskazują, że mieszkańcy obszarów miejskich lepiej ocenili ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży niż mieszkańcy wsi.

Pod względem podregionu zamieszkania, wskazano że najlepsza sytuacja występuje w podregionie krośnieńskim.

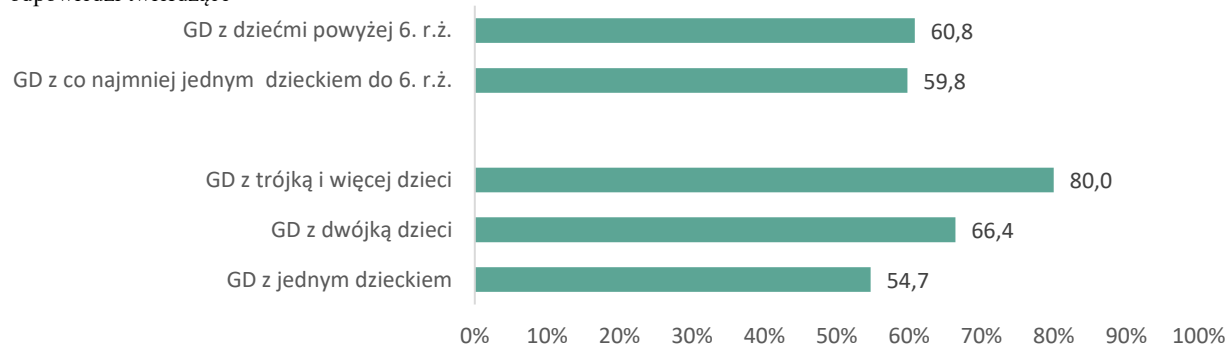
Wykres 61. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Uwzględniając liczbę dzieci w rodzinie widać, że wraz ze wzrostem liczby dzieci wzrasta przekonanie o tym, że władze publiczne zapewniają wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży. Analizując odpowiedzi ankietowanych z uwzględnieniem wieku dzieci nie ma różnicy w ocenie tego zagadnienia.

Wykres 62. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące

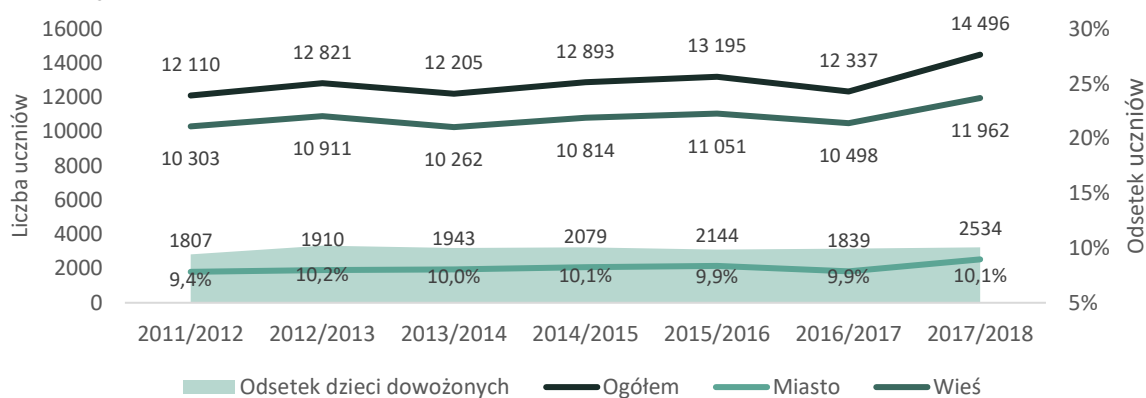
Źródło: Badanie CAPI, N=408.

W celu pogłębienia informacji na temat sytuacji rodzin z dziećmi w wieku szkolnym zweryfikowano dane na temat dojeżdżania dzieci do szkół. Przepisy Ustawy Prawo oświatowe regulują, że w przypadku gdy odległość do szkoły uczniów klas I–IV szkół podstawowych przekracza 3 km (w przypadku uczniów klas V–VIII przekracza 4 km), to obowiązkiem gminy jest zapewnienie bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu dziecka albo zwrot kosztów przejazdu dziecka środkami komunikacji publicznej. W przypadku kiedy dowóz do szkoły zapewniają rodzice, (aż do ukończenia przez dziecko 7 lat) zwrot kosztów dojazdu środkami komunikacji publicznej przysługuje również opiekunowi dziecka. Jeżeli odległości te są mniejsze, gmina może zorganizować transport dla dzieci, jednak nie jest to obowiązkowe²⁹.

²⁹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. 2019 poz. 1148, 1078, 1287, 1680, 1681, 1818, 2197 i 2248).

Na Podkarpaciu dowóz do szkół podstawowych w roku szkolnym 2017/2018 dotyczył 14,5 tys. dzieci, z czego zdecydowana większość zamieszkiwała obszary wiejskie. Na obszarach tych zauważalny jest niewielki wzrost liczby dzieci, kwalifikujących się do dowozu. Liczba dzieci dowożonych do szkół na obszarach miejskich w analizowanym okresie wzrosła o około 1 600³⁰. Ogółem, spośród wszystkich uczniów szkół podstawowych z gminnego dowozu korzystało prawie 7% dzieci (rok szkolny 2017/2018). Transport organizowany był na różnych dystansach. Najwięcej dzieci dojeżdżało z domów oddalonych o 3–5 km od szkoły – 74,4%. Znacznie mniej, bo 20,7% pokonywało dystans od 5 km do 10 km, a większą odległość przejeżdżało 4,9% dzieci.

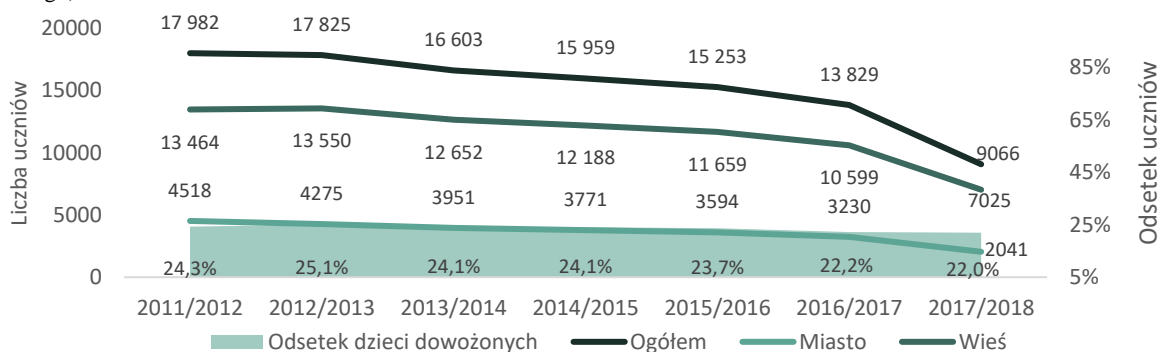
Wykres 63. Liczba dzieci dowożonych do szkół podstawowych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018 (dotyczy roku szkolnego)³¹

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Uczniowie, korzystający z dowozów do gimnazjów musieli mieszkać w odległości co najmniej 4 kilometrów od szkoły. W analizowanym okresie widoczny jest wyraźny spadek liczby uczniów dowożonych do szkoły. W ostatnim roku poddanym analizie spadek spowodowany był reformą systemu edukacji, w wyniku której nie prowadzono rekrutacji do klas pierwszych gimnazjów. Ogółem z dowozu do szkół korzystała ponad 1/5 wszystkich gimnazjalistów. W roku szkolnym 2017/2018, najwięcej dzieci było dowożonych na dystansie do 5 km od miejsca zamieszkania – 53,3%. Nieco mniej bo 39,2% dojeżdżało z miejsc zamieszkania oddalonych od 5 km do 10 km, a dystans powyżej 10 km pokonywało 7,5% wszystkich dowożonych gimnazjalistów.

Wykres 64. Liczba dzieci dowożonych do gimnazjów w województwie podkarpackim w latach 2012–2018 (dotyczy roku szkolnego)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

³⁰ Dane dotyczą uczniów klas I-VI szkół podstawowych. Nie uwzględniają one uczniów klas 7., którzy od roku szkolnego 2017/2018 również objęci są edukacją w szkołach podstawowych.

³¹ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20162017,1,12.html> [dostęp 12.10.2019].

1.5. Przemiany we współczesnej rodzinie

W literaturze przedmiotu podkreśla się przemiany rodzin w Polsce, których dynamika znacznie wzrosła wraz z nadejściem XXI wieku. Obok tradycyjnych rodzin, w skład których wchodzi rodzice i dzieci coraz częściej występują także tzw. alternatywne formy życia rodzinnego, jak kohabitacja (związek niesformalizowany), życie w samotności, monoparentalność (obecność tylko jednego z rodziców), związki homoseksualne czy też tzw. komuny³²(koncepcja zbiorowych małżeństw). Rodzinę współczesną często konfrontuje się z tzw. rodziną tradycyjną. Należy przy tym podkreślić, że nie ma jednego modelu rodziny tradycyjnej³³. Różne są bowiem tradycje. Zakłada się jednak, że wszystkie rodziny tradycyjne pełnią, co najmniej cztery funkcje „seksualną, reprodukcyjną, ekonomiczną i wychowawczą. (...) Życie w rodzinie o alternatywnym modelu polega na budowaniu nowych, innych niż krewniacze, więzi przez ludzi funkcjonujących w ramach sieci”³⁴. Zestawienie tradycyjnych i alternatywnych form rodziny zamieszczono poniżej.

Tabela 17. Alternatywne modele rodziny

Tradycyjny sposób życia rodzinnego	Modele alternatywne wobec tradycyjnych wzorców
Legalnie zawarte małżeństwo	Życie w pojedynkę; zamieszkiwanie z partnerem bez formalnego ślubu
Życie z dziećmi	Życie bez dzieci obrane świadomie
Dwójka rodziców	Jeden rodzic (nigdy nieżonaty/niezamężna lub po rozwodzie)
Trwale „dozgonne” małżeństwo	Rozwód i ponowny ożenek (w tym rodziny rekonstruowane i rodzinne patchworki)
Wyłączność seksualna	Brak wyłączności seksualnej (w tym małżeństwa swingersów, małżeństwa otwarte)
Heteroseksualność	Homoseksualność
Dwoje dorosłych w gospodarstwie domowym	Wielu dorosłych w gospodarstwie domowym (rodziny rozszerzone, grona przyjacielskie, układy sieciowe seniorów)

Źródło: E.D. Macklin, *Nontraditional Family Forms: A Decade of Research*, „Journal of Marriage and the Family” 1980, t. 42, nr 4, s. 905-922. V. Zaborowska, *Współczesna rodzina - kryzys czy przemiana?*, „Tożsamość i posłannictwo rodziny”, M. Brzeziński, J. Jęczeń (red.), Lublin: KUL 2014, s. 79.

Tematyka przemian we współczesnych rodzinach została szeroko omówiona z uczestnikami wywiadów grupowych pogłębionych. Wśród najważniejszych zmian i barier w realizowaniu poszczególnych funkcji rodzin należy wymienić:

- zmiany w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi

Starzenie się społeczeństwa a także zmiana modelu rodziny wielopokoleniowych na nuklearne wpływa na wzrost liczby gospodarstw domowych prowadzonych przez seniorów. Gospodarstwa te często funkcjonują poprawnie dopóki składają się z dwóch osób. Sytuacja gospodarstw jednoosobowych jest zwykle trudniejsza – borykają się one z problemami zarówno natury finansowej, jak i społeczno-emocjonalnej (brak środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb jak: codzienne zakupy, opłaty za mieszkanie czy leki, samotność, brak poczucia własnej wartości). Tradycyjne modele opieki nad

³² L. Bakiera, *Rodzina z perspektywy socjologicznej i psychologicznej: ciągłość i zmiana*, „Roczniki Socjologii Rodziny XVII”, Poznań: UAM 2006, s. 102.

³³ Idem, s. 103: klasyczny układ mąż-żona może przyjąć takie formy jak: współmąż/współżona, mąż/żona dodatkowy(a), odwiedzający(a), próbny(a), czasowy(a).

³⁴ A. Zaborowska, *Współczesna rodzina - kryzys czy przemiana?*, „Tożsamość i posłannictwo rodziny”, Lublin: 2014, s. 71-84.

osobami starszymi (opieka realizowana przez osoby najbliższe, tzn. dzieci i wnuki) przestają być traktowane jako naturalna kolej rzeczy. Zmiany w tempie i stylu życia takie jak: aktywizacja zawodowa kobiet, zwiększająca się intensywność pracy, częste migracje, również poza granice kraju oraz rozpad rodzin wielopokoleniowych (dążenie młodych do posiadania własnego mieszkania) prowadzą do rozluźnienia więzi rodzinnych i wycofywania się młodszych pokoleń z obowiązku opieki nad seniorami. Ci z kolei coraz częściej są przekazywani do Domów Opieki Społecznej, gdzie zdaniem rodzin powinny im zostać zapewnione wszelkie warunki do życia. Rodziny te przestają się interesować losem najbliższych co może mieć negatywny wpływ na kondycje psychiczną seniorów. Jednocześnie DPSy, które funkcjonują na terenie województwa nie są w stanie przyjąć większej liczby seniorów, z powodów braku miejsc a także braków kadrowych, które są wynikiem bardzo niskich płac w sektorze opiekuńczym, które są niewspółmierne do zakresu obowiązków pracowników. Problem kadrowy będzie się pogłębiał, gdyż zainteresowanie pracą w DPS jest marginalne.

Zmienił się model rodziny co szczególnie widać tutaj u nas na Podkarpaciu, ludzie nie chcą już mieszkać z rodzicami, przejmować gospodarkę i opiekować się nimi na starość. Teraz każdy chce jak najszybciej wyprowadzić się na swoje, założyć rodzinę pracować po swojemu i żyć po swojemu. I starsi zostają sami w tych wielkich domach i nie wiedzą co z sobą zrobić. Dobrze, jeżeli są we dwójkę chociaż, ale pewnego dnia jeden z nich umrze, a druga osoba, pewnie już w podeszłym wieku przestanie sobie wtedy radzić. I tu pojawia się problem bo dzieci się raczej tym nie interesują, a w Domach Pomocy Społecznej nie ma miejsca. A nawet jak jest to nikt za tą osobą nie będzie płacić bo koszty są spore. Także tutaj jest ogromny problem z osobami starszymi, których będzie coraz więcej.

Przedstawiciel MOPS

Ale to jest też konsekwencją tego, że te rodziny w ostatnich latach zmieniły się z tych wielopokoleniowych na rodziny nuklearne. To są rodziny tylko i wyłącznie dwupokoleniowe, czego konsekwencją jest też oddawanie rodziców do DPS-ów, do ZOL-i, których nam brakuje. Brakuje nam opiekunek dla osób starszych.

Nie ma w DPS-ach wolnych miejsc. Kiedyś były wolne miejsca. W tej chwili jest taka tendencja, że nie ma. Natomiast problem jest taki, że potrzeby, tak jak tutaj Pan mówił, służby zdrowia, pomocy społecznej i tego systemu wsparcia rodziny pod kątem osób starszych umieszczanych w DPS-ach jeszcze z innymi schorzeniami, to tendencja jest taka, bo jestem właśnie po takim dość burzliwym spotkaniu z dyrektorem domu pomocy społecznej, że zainteresowanie jest ogromne, natomiast są bardzo niskie płace, które są w DPS-ach. Wzrasta także liczba osób, które powinny być w ZOL-ach, a są w DPS-ach. Czyli klient, mieszkaniec trafiający do DPS-u nie jest już osobą wymagającą jakiegoś takiego wsparcia w czynnościach życia codziennego, tylko bardziej chodzi o zdrowie.

Przedstawiciel Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie

➤ zmiany w sprawowaniu opieki nad dziećmi

Zauważalne są zmiany w sposobach realizacji funkcji opiekuńczej rodziny w stosunku do dzieci. Powrót kobiet na rynek pracy po urodzeniu dziecka w połączeniu z brakiem możliwości zapewnienia najmłodszemu opieki w ramach najbliższego środowiska (dominacja rodzin nuklearnych, ograniczenie znaczenia „instytucji babci”) znacząco zwiększa zapotrzebowanie na pozarodzinne formy opieki takie jak żłobki czy nianie. Tendencja do cedowania funkcji opiekuńczej na różnego rodzaju instytucje ma miejsce także w rodzinach z dziećmi w wieku do lat sześciu (upowszechnianie się opieki przedszkolnej) oraz w wieku szkolnym (opieka świetlicowa, wzrost zainteresowania zajęciami pozaszkolnymi). Powszechnie zdarza się, że mimo włączenia babci i dziadków w aktywną opiekę nad dziećmi, to dzieci i tak oddawane są do żłobków czy przedszkoli.

Teraz wszyscy pracują, nikt nie ma czasu na opiekowanie się dziećmi, to i potrzebne są miejsca w przedszkolach czy żłobkach, gdzie te dzieci będą mogły spędzać czas jak rodzice są zajęci. To też dobrze, bo te dzieci przebywają z rówieśnikami i się socjalizują dzięki czemu będzie im łatwiej w nawiązywaniu kontaktu z innymi w przyszłości. Z drugiej strony zanikają przez to więzy rodzinne bo te dzieci nie spędzają czasu z babkami czy dziadkami tak jak to było kiedyś.

Przedstawiciel MOPS

To też często teraz bywa tak, bo akurat mamy te dzieci w świetlicy, że one wykonują ten telefon do babci. Okazuje się, że często gdzieś ta mama za granicą jest. No i ta babcia przychodzi, czy ten dziadek przychodzi. Także to jest dość częste, że dziadkowie są opiekunami.

Przedstawiciel Archidiecezji Przemyskiej

- odkładanie decyzji o posiadaniu dziecka

W wypełnianiu funkcji prokreacyjnej dostrzegalne jest opóźnianie decyzji o urodzeniu dziecka, co może być jedną z przyczyn mniejszej liczby dzieci (jednym, dwoma) lub rodzin bezdzietnych.

Wcześniej, ta wielodziećność, była tak po prostu, a teraz jest trudno znaleźć jakieś rozwiązanie. Plany w rodzeniu są opóźnione, najpierw trzeba mieszkać, potem pracować, a potem dopiero czas na dziecko. To w obecnej sytuacji wydaje się być zrozumiałe.

Przedstawiciel MOPS

- brak wsparcia rządu i samorządów w wypełnianiu funkcji prokreacyjnej

Zwrócono uwagę na problem braku instytucjonalnego wsparcia w przypadku problemów z płodnością oraz dla rodzin oczekujących narodzin dziecka. Badania diagnostyczne są odpłatne (np. prenatalne), brak jest wystarczającej informacji na temat możliwości leczenia niepłodności, leczenie takie nie jest dofinansowywane. Osoby mające problem z biologiczną ciążą mają problemy z uzyskaniem doradztwa odnośnie sztucznego zapłodnienia czy procedur adopcyjnych. Państwo, zdaniem respondentów nie wspiera przyszłych rodziców w tym zakresie. Niektórzy respondenci wprost mówią, że Ośrodki Pomocy Społecznej mogłyby takie poradnictwo prowadzić, jednak tego nie robią. Inni wskazują na istniejące programy, jednak przyznają, że nie są one realizowane w wymaganym zakresie. Przedstawiciele samych instytucji przyznają, że czują się niedoinformowani w tym zakresie. Wsparcie w zakresie niepłodności jest jednak świadczone przez inne instytucje, np. kościelne, które nawiązują współpracę ze specjalistami z zakresu niepłodności i wspólnie próbują pomóc rodziną z problemami w zakresie prokreacji.

Zgodzę się tutaj z przedmówcą, ale też znam wiele rodzin i też mam takie osobiste doświadczenia, że odkąd rząd przestał finansować wspomaganie rozrodu, też te rodziny jakby nie mają tutaj innej możliwości i takie naturalne leczenie nic nie daje, właśnie pozbawione są tutaj możliwości.

Przedstawiciel MGOPS

Znaczy ja nie chciałbym wchodzić tutaj szerzej w tą rozmowę, natomiast naprotechnologia to naprawdę nie jest - to też dość kiepskie określenie - naturalne leczenie niepłodności, bo to jest bardzo zaawansowane mikrochirurgiczne leczenie (...) Brak zastosowania tego w medycynie na szerszą skalę jest bardzo widoczne, bo to przecież bardzo kosztowna terapia i w tym momencie koło się zamyka.

No tutaj trzeba przyznać, że Duszpasterstwo Rodzin bardzo intensywnie stara się działać nie agresywnie, ale całe przygotowanie do małżeństwa, narzeczeństwa - no to jest w bardzo dużym stopniu przedstawianie pozytywnego wzorca rodziny. Kolejna sprawa no staramy się wspierać, bo też jest

ogromny problem z niepłodnością. Nie mówię tu tylko o takich ludziach, którzy w żaden sposób sobie z tym nie poradzą, tylko czasem kwestia obniżonej płodności, może tak by trzeba było o tym mówić. Więc budujemy tutaj bardzo mocne wsparcie. I mamy bardzo fajne środowisko tutaj w Rzeszowie, ludzi, którzy potrafią to robić, kilku bardzo dobrych ginekologów, wielu bardzo kompetentnych doradców, którzy nie tylko uczą naturalnego planowania rodziny na zasadzie odkładania poczęcia, ale właśnie no tego, żeby zwiększyć szansę na poczęcie i bardzo wiele osób właśnie od tego zaczynało w ogóle przyjaźń jakąś z naszymi instytucjami Duszpasterstwa Rodzin, że szukają tutaj takiego wsparcia.

Przedstawiciel Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Rzeszowskiej

➤ przenoszenie funkcji wychowawczej na instytucje

Postępująca instytucjonalizacja opieki nad dziećmi ma swoje źródło również w zmianach w postrzeganiu funkcji wychowawczej rodziny. Coraz wyraźniej artykułowane przez rodziców/opiekunów jest przeświadczenie, że odpowiedzialność za wychowanie dziecka w dużej mierze ponoszą placówki opiekuńczo-wychowawcze. Z innej strony funkcja wychowawcza realizowana jest także przez środowisko, w którym obraca się dziecko. Rówieśnicy, lub starsze dzieci mają bardzo wyraźny wpływ na kształtowanie postaw młodego społeczeństwa. Ważne jest aby uświadamiać to tym wszystkim grupom rówieśniczym, aby dobre postawy dzieci wzajemnie na siebie oddziaływały.

(...) przecież skoro Ci rodzice spędzają 10 godzin w pracy, potem jeszcze muszą zrobić zakupy i przygotować siebie i dzieci do następnego dnia w szkole, to kiedy mają jeszcze to dziecko wychowywać? No i wiadomo, oczekują aby te podstawowe funkcje z zakresu wychowania były wypełniane przez przedszkola, szkoły czy żłobki bo skoro za to płacą, to też wymagają.

Przedstawiciel PUP

(...) bardzo mocno zwracamy uwagę na to, żeby było takie wsparcie środowiska wychowawczego. Z jednej strony jako kolejny głos, obok rodzica, obok szkoły jest jeszcze głos autorytetu religijnego. Natomiast, to co jest ważne, to budowanie dobrych środowisk, na przykład dobrych grup rówieśniczych i to jest kwestia dobrych półkolonii, jak i wyjazdów, jak i grup rówieśniczych w środowisku. To ma za zadanie jakby dawanie takiego wsparcia nawzajem tym ludziom. To nawet nie o to chodzi co się im przekazuje informacyjnie, ale to, żeby oni chcieli utożsamić z pewnym systemem wartości z podejściem do życia, które oczywiście jest no akceptowane przez rodziców, jest jakimś tam ideałem. Ale ci ludzie nie są sami, bo bardzo często zwracamy uwagę na to, że na przykład, w środowisku szkolnym samym ich wartości są wysmiewane i tak dalej. Dobrze jest zaprezentować im środowisko, w którym tak nie jest.

Przedstawiciel Duszpasterstwa Rodzin Diecezji Rzeszowskiej

➤ rozluźnienie więzi emocjonalnych

Więzi emocjonalne w rodzinach rozluźniają się (duże tempo życia, ograniczenie kontaktów rodzinnych do osób zamieszkujących gospodarstwo domowe, mało czasu spędzanego wspólnie), w związku z czym domownicy (w szczególności dzieci) nie mają poczucia emocjonalnego bezpieczeństwa. Kontakty międzyludzkie (sąsiedzkie, z grupą rówieśniczą) stają się ograniczone. W efekcie młodzi ludzie u progu dorosłości często są nieprzygotowani do funkcjonowania w świecie zewnętrznym, nie mają rozwiniętych umiejętności miękkich, nie potrafią nawiązywać trwałych relacji.

Rodzice zmęczeni całym dniem poświęcają dziecku mniej czasu, w czym wyręcza ich telewizor czy telefon. To złe, szczególnie że dzieci mają dostęp do tych urządzeń od najmłodszych lat a wszelkie badania ukazują jak negatywne skutki ma naświetlanie dziecka od wieku dziecięcego.

Przedstawiciel OPS

➤ nadmierne wykorzystywanie wsparcia finansowego

W opinii niektórych respondentów, funkcja bytowa rodzin wydaje się być w dużej mierze zaspokajana. Niewątpliwie duży wpływ na ten stan rzeczy mają transfery pieniężne skierowane do rodzin (w tym transfery w ramach programu „Rodzina 500+”, świadczenia z pomocy społecznej, zasiłki itp.). Respondenci zwrócili jednak uwagę na mogące występować zjawisko związane z modelem państwa opiekuńczego - zwiększania się liczby osób biernych zawodowo oraz liczby rodzin, w których funkcjonowanie w oparciu o bezpośrednie transfery pieniężne oraz środki otrzymywane z opieki społecznej staje się sposobem na życie przekazywanym z pokolenia na pokolenie.

Wiem co mówię, ponieważ w kamienicy obok mieszka kobieta, która ma siedmioro dzieci. Tam jest jedna wielka libacja non stop, chyba tylko dwoje dzieci ma z jednym ojcem i ona sama się śmieje, że ma więcej pieniędzy niż dyrektor MOPS-u. I ona nigdy nie pójdzie do pracy. Ona się tymi dziećmi nie zajmuje. To nie, że ona nie pójdzie [do pracy], bo ma dzieci... bo ona się tymi dziećmi nie zajmuje.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina monoparentalna

Jeżeli rodzic, który jest osobą bezrobotną podejmuje zatrudnienie, zmienia się ta sytuacja ekonomiczna, pokazywane są te wzorce. [Chodzi o to], żeby jednak rodzinie nie wskazywać takich wzorców, że osoba bezrobotna, tam wyciągnie powiedzmy pieniądze z MOPS-u, tutaj z 500+, i tak dalej (...), ale jednak [pokazać dzieciom], że ten aspekt pracy jest istotny i ważny.

Przedstawiciel PUP

Temat przemian w funkcjonowaniu rodzin został poruszony w indywidualnych wywiadach pogłębionych z przedstawicielami gospodarstw domowych. Zmiany, na które zwrócono uwagę to przede wszystkim:

- uczestnictwo dzieci w decyzjach gospodarstwa domowego,
- zmiany w sposobie wychowania dzieci,
- wpływ posiadania dzieci na pracę zawodową.

W zdecydowanej większości badanych rodzin dzieci posiadają dużą swobodę decyzyjną w zakresie ich codziennego funkcjonowania, na przykład wyboru jedzenia, ubrania czy wystroju pokoju. Z wywiadów zrealizowanych z przedstawicielami rodzin w dobrej sytuacji materialnej (rodziny pełne, z dwoma żywicielami) wyłania się wręcz obraz rodzin, których życie jest budowane wokół oczekiwań dziecka (dowożenie na wybrane przez dziecko zajęcia dodatkowe, staranie się o atrakcyjne zagospodarowanie czasu wolnego itp.). Także wybór ścieżki życiowej (wybór szkoły średniej oraz decyzje odnośnie dalszej edukacji) jest pozostawiany dzieciom - rodzice pełnią zwykle rolę doradców, nie narzucają dzieciom swojego zdania. Generalnie standardem wydaje się być bardzo podmiotowe traktowanie dzieci oraz podążanie za ich potrzebami. Dzieci są również włączane w proces podejmowania decyzji dotyczących gospodarstwa domowego jako całości (na przykład związanych z wyborem miejsca na wyjazd wakacyjny).

Ja jestem, że tak powiem zdania, że syn w jak największym zakresie powinien współdecydować i wyrażać swoje zdanie. Jeśli to nie ma jakichś dużych przeciwwskazań to powinniśmy się z tym zdaniem liczyć.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina pełna

No takich domowych rzeczy, czy jakaś zmiana wystroju nawet, czy mebli zawsze uczestniczy starsza córka i jest jej zdanie brane pod uwagę.

Kobieta, 34 lata, rodzina zrekonstruowana

Jeżeli to ich dotyczy na przykład spędzania wolnego czasu. No to na pewno w tych decyzjach uczestniczą. No bo wiadomo, że jak tam na coś nie mają ochoty no to nam mówią, że nie chcą jechać tu czy tu, czy iść tam czy.. na takiej zasadzie. No z jedzeniem to akurat jest ciekawy temat, powiem szczerze. My podporządkowujemy się, dorośli bardziej się podporządkowują pod dzieci, przynajmniej u nas tak jest, bo.. bywa tak że no.. każde z nas by chciało jeść co innego, no ale my wiadomo na rzecz dzieci jesteśmy w stanie zrezygnować. Bo to wiadomo, że jest czasochłonne [gotowanie różnych posiłków]. Ubrania? No to różnie wygląda, no ale raczej też tak nie narzucam, że jeżeli no nie wiem czy jakoś by tam nie chciała założyć to będąc surowym rodzicem kazalabym jej to zakładać.

Kobieta, 35 lat, rodzina pełna

Jeśli chodzi o remonty albo ewentualnie jakieś zakupy to jest konsultacja: czy warto, czy to, czy tamto. One [dzieci] mają na to wpływ i to duży.

Mężczyzna 51 lat, rodzina pełna, zrekonstruowana korzystająca z pomocy społecznej

Teraz była na przykład rozważana, tak spontanicznie, zmiana szkoły dla syna. No i oczywiście, jakby też, pytaliśmy go czy chce, czy jest otwarty. Jak najbardziej wyraził zgodę. Bo gdyby jego zgody nie było, no to [decyzja nie została by podjęta]. On jakby był najbardziej zainteresowany, tak jakby to tylko jego będzie dotyczyło więc, jakby, musieliśmy go zapytać. No i jak najbardziej, był chętny, otwarty.

Mężczyzna 49 lat, rodzina pełna

Ogólnie jeśli chodzi o decyzje takie jak np. gdzie mamy jechać na wakacje, to tak, rozmawiamy na ten temat [z dziećmi]. I czasami czekamy rok czy dwa żeby pojechać gdzieś dalej na lepsze wakacje. W niedzielę mamy tak, że to jest dzień dla dzieci, np. kino, popcorn, lody czy basen, zależy co wybierają. Losujemy po prostu. Zależy od pogody. Czy jakieś muzeum czy basen.

Mężczyzna 34 lata, rodzina pełna wielodzietna

Wielokrotnie podkreślano, że model wychowywania dzieci przyjęty w rodzinach objętych badaniem znacznie odbiega od standardów obowiązujących w poprzednich pokoleniach. Respondenci często odnosili się do własnych doświadczeń z domów rodzinnych twierdząc, że jako dzieci nie cieszyli się taką swobodą decyzyjną ani podmiotowym traktowaniem. Częściowo różnice te wynikają z faktu przeżywania dzieciństwa w społeczeństwie niedoboru, jakim było społeczeństwo polskie przed kilkudziesięcioma laty, w dużej mierze jednak z odmiennego postrzegania roli dziecka w rodzinie kiedyś i dziś (stopniowe odchodzenie od powszechnego przed laty modelu wychowania opartego o zasadę „rodzic ma zawsze rację”). Kilku respondentów stwierdziło wprost, że praktykowany przez nich w dorosłym życiu sposób postępowania z dziećmi został stworzony niejako w odpowiedzi do tego, jaki wzorzec wychowania respondent wyniósł z rodziny pochodzenia.

Ale to bez dwóch zdań – wtedy [za czasów dzieciństwa respondenta] było tych sklepów dużo mniej. Dużo mniejszy wybór. Internetu nie było. To jakby zmiana diametralna, wtedy moje dzieciństwo, to po rzeczy stało się w kolejkach. A teraz jest nadmiar wszystkiego, jest Internet, i także dzieci mają [wszystko]. Jest zmiana - kolosalna. Jakies gry dochodzą do tego, Jakies atrakcje, jakies wyjazdy.

Mężczyzna 49 lat, rodzina pełna

Jest różnica, bo na pewno jak ja byłem wychowywany no to tak: na pewno miałem pole, ale nie miałem możliwości żeby gdzieś wyjechać, bo pochodzę z takiej rodziny, gdzie głównie pracowało się na roli. Nikt się mnie nie pytał o zdanie tylko trzeba było robić to co trzeba było. Dzisiaj dzieci mają większe perspektywy, np. jakieś wakacje. Ja cały czas musiałem pracować w polu. No i wielu rzeczy nie miałem - nie mogłem pójść do kina, pojechać np. na zieloną szkołę, bo zawsze trzeba było pieniądze przeznaczać gdzieś indziej. To jest taka duża różnica. W szkole jest tak samo, są wyjazdy.

Mężczyzna 34 lata, rodzina pełna wielodzietna

My wiedzieliśmy, że musimy coś robić, a tutaj... Jak się nie powie [dziecku] - to nie będzie robić. A tak samo i z młodszym rodzeństwem. Ja, z tego co pamiętam, no to np. ja musiałam bawić siostrę, bo byłam najstarsza i potem te młodsze rodzeństwo musiałam bawić. A teraz to nie raz się zdarza, że im się nie chce. Ale przedtem było inaczej.

Kobieta, 38 lat, rodzina pełna, zrekonstruowana posiadająca kuratora lub asystenta rodziny

Urodzenie dziecka często wiązało się z koniecznością zmiany planów zawodowych, głównie przez matki. Żadna z badanych nie wskazała przykładu działań ze strony pracodawców, które wychodziłyby naprzeciw potrzebom matek wracających do pracy po urodzeniu dziecka. W grę często nie wchodzi zmniejszenie wymiaru etatu lub propozycja elastycznej formy zatrudnienia. W przeciwieństwie do kobiet, badani mężczyźni nie rezygnowali z pracy, a przyjmowali dodatkowe obowiązki aby sprostać wymogom utrzymania powiększonej rodziny.

No i poszłam na macierzyński, ale jak się skończył, to chciałam wrócić do pracy no ale właściciel się nie zgodził bo chciałam na pół etatu chociaż. No ale nie było możliwości to musiałam zrezygnować i tak już siedzę w tym domu kilka lat.

Kobieta, 34 lata rodzina pełna

No pracował [mąż]. Nie raz było tak, że przychodził z pracy i jeszcze dorabiał sobie tam ciągnikiem w polu albo u kogoś tam. Było ciężko.

Kobieta, 38 lat, rodzina pełna, zrekonstruowana

W toku badania ilościowego CAPI poruszono kwestie podziału obowiązków domowych między kobiety i mężczyzn. Uzyskane dane pokazują, że zdecydowanie największy poziom obciążenia obowiązkami domowymi mają kobiety. Wyjątek stanowi organizowanie życia towarzyskiego, jako czynność podejmowana w największej liczbie gospodarstw w równym stopniu przez kobiety i mężczyzn. Jest to czynność najłatwiej kojarząca się z obowiązkami domowymi. Uzyskane dane pokazują jednoznacznie, że w większości gospodarstw domowych takie obowiązki jak przygotowywanie posiłków, zmywanie naczyń, kupowanie żywności oraz sprzątanie wykonywane są głównie przez kobiety. Jedynie w przypadku wykonywania drobnych napraw w domu i wokół domu znacznie częściej wskazywano na mężczyzn niż na kobiety. Dodatkowo, w rodzinach z dziećmi można zauważyć, że wraz ze wzrostem liczby dzieci zwiększa się poziom obciążenia kobiet wszystkimi obowiązkami w domu.

Tabela 18. Kto w Pana/i gospodarstwie domowym wykonuje następujące czynności (obowiązki) domowe? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin

Typy gospodarstw domowych	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna i kobieta w równym stopniu	Zwykle ktoś spoza gospodarstwa
Przygotowanie codziennych posiłków				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	5,4	80,4	13,9	0,3
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	10,4	81,4	7,5	0,7
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	10,8	72,4	15,7	1,1
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	5,9	71,7	22,4	0,0
GD wieloosobowe bez osób pracujących	4,3	77,5	17,8	0,4
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	3,1	72,4	24,5	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	3,0	83,2	13,8	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	92,3	7,7	0,0
Zmywanie naczyń				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	5,2	69,8	24,9	0,1
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	11,1	74,9	14,0	0,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	9,0	70,6	19,8	0,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	5,7	69,5	24,8	0,0
GD wieloosobowe bez osób pracujących	8,6	76,6	14,8	0,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,9	62,8	34,3	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	0,0	76,4	23,6	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	90,0	10,0	0,0
Kupowanie żywności				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	11,1	54,5	34,2	0,3
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	24,0	49,8	25,1	1,1
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	17,2	56,1	26,1	0,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	10,6	54,4	34,8	0,2
GD wieloosobowe bez osób pracujących	24,4	46,9	27,3	1,4
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	10,1	44,1	45,7	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	5,3	51,1	43,5	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	3,3	76,7	20,0	0,0
Sprzątanie mieszkania				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	5,4	65,4	29,1	0,1
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	12,9	65,6	21,1	0,4
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	12,2	66,7	20,6	0,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	5,6	66,0	28,4	0,0
GD wieloosobowe bez osób pracujących	9,1	62,7	27,8	0,5
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	2,0	55,9	42,1	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	1,5	71,0	27,5	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	0,0	86,7	13,3	0,0
Małe naprawy w domu i wokół domu				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	83,2	8,5	4,7	3,5
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	78,9	12,9	1,4	6,8
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	75,6	16,7	3,9	3,9
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	83,5	8,1	4,6	3,8
GD wieloosobowe bez osób pracujących	83,3	8,6	1,4	6,7

Typy gospodarstw domowych	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna i kobieta w równym stopniu	Zwykle ktoś spoza gospodarstwa
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	82,2	6,1	9,3	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	85,5	7,6	2,3	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	76,7	13,3	6,7	0,0
Płacenie rachunków i księgowość domowa				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	27,0	47,7	25,1	0,1
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	30,4	50,0	18,6	1,1
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	31,1	49,4	18,9	0,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	26,0	48,5	25,4	0,2
GD wieloosobowe bez osób pracujących	31,1	46,9	21,1	1,0
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	26,7	40,9	32,4	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	22,9	52,7	24,4	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	20,0	56,7	23,3	0,0
Organizowanie życia towarzyskiego				
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	14,7	32,1	52,8	0,4
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	21,3	33,5	44,3	0,9
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	19,5	34,0	45,9	0,6
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	14,2	33,8	51,6	0,3
GD wieloosobowe bez osób pracujących	20,9	25,3	52,5	1,3
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	12,0	28,2	59,8	0,0
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	6,3	40,2	52,0	0,0
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	11,1	51,9	37,0	0,0

Źródło: Badanie CAPI, N= 1020 zróżnicowane dla poszczególnych typów rodziny, wykluczono z analizy odpowiedzi osób prowadzących jednoosobowe GD.

Temat podziału obowiązków poruszony został również w toku indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami gospodarstw domowych. Respondenci w większości przypadków nie wskazywali na jasny podział obowiązków w ich gospodarstwach domowych pomiędzy poszczególnymi członkami. Role, oraz wykonywane zadania wynikały raczej z obecności w domu. Osoby, które nie podejmowały zatrudnienia wykonywały prace związane z utrzymaniem domu, przygotowaniem posiłków a także opieką nad dziećmi. W większości przypadków były to kobiety. Pomimo braku deklaracji o wykonywaniu konkretnych obowiązków przez poszczególnych członków rodziny, to kobiety częściej zajmowały obowiązkami stricte domowymi np. praniem czy sprzątaniami. Mężczyźni z kolei wykonywali prace bardziej fizyczne czy takie związane z utrzymaniem domostw w dobrym stanie technicznym. Jeżeli rodzina miała więcej niż jednego żywiciela, to obowiązki domowe były wykonywane przez osobę, która wcześniej wracała z domu do pracy. Respondenci wskazywali na zaangażowanie partnerów w utrzymanie domu oraz dobrowolne wykonywanie obowiązków takich jak sprzątanie czy gotowanie. W rodzinach pełnych, młodsze dzieci chętnie włączały się w wykonywanie obowiązków domowych, chociaż zdarzało się że rodzice wyręczały ich w wykonywaniu oddelegowanych wcześniej zadań. Dzieci starsze w wieku szkolnym (dotyczy dzieci uczęszczających do szkół ponadpodstawowych/ponadgimnazjalnych) również pomagały w wykonywaniu czynności codziennych, jednak podchodziły do tego mniej entuzjastycznie. Niektórzy respondenci informowali, że ich dzieci wykonują obowiązki domowe jednak nie z własnej inicjatywy a wyłącznie na polecenie rodziców. Generalnie im starsze dzieci, tym mniejsza chęć pomocy w wykonywaniu codziennych obowiązków domowych. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku rodzin wielopokoleniowych. Tutaj

osoby starsze (rodzice, dziadkowie, teściowie), przejmują część obowiązków związanych z utrzymaniem domu tj. przede wszystkim sprzątanie, gotowanie czy codzienne zakupy, a także opiekę nad dziećmi (jeżeli są w pełni sił i nie mają problemów zdrowotnych), dzięki czemu oboje rodzice mają możliwość wykonywania pracy zarobkowej.

My z mężem pracujemy, ja chodzę do pracy, więc generalnie jeśli chodzi na przykład o to proste gotowanie, które w domu jest, no to zazwyczaj robi to teściowa dla wszystkich. Ewentualnie tam siostra męża jest w domu, to pomaga w tej kwestii. Ja to jak, wiadomo, jak tam są jakieś porządki, takie rzeczy, no to też pomagam, dzielimy się z właśnie z Wiołą czy teściową, z siostrą męża takimi rzeczami, ... No tak różnie, że prace są koło domu, a jak to już takie bardziej męskie, no to mąż wykonuje. Teść jest już schorowany trochę, i tak się do takich prac fizycznych za bardzo nie nadaje. Koszenie, bo wie Pan, jak jest dom, koszenie trawy, i te różne inne takie rzeczy, to raczej mąż się tym zajmuje

Kobieta, 34 lata rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

Mąż jeździ na nocę więc tak po 6-7 rano wraca, a ja już wyjeżdżam, bo pracuję od 6, to więc muszę dojechać do Rzeszowa. No to trochę mi zejdzie. No także wiadomo, pranie, gotowanie, sprzątanie na mojej głowie, obiady itd., A mamy jakieś tam pole, no to mąż w tym polu obrabia ziemniaki, warzywa itd. No to tak się uzupełniamy, a dzieci we wszystkim pomagają chętnie.

Kobieta, 49 lat, rodzina pełna

Generalnie mąż pracuje, zarabia, a ja w zasadzie też pracuję i zarabiam [charakter dorywczy], ale to ja się zajmuję dziećmi. Odwożę dzieci, przywożę dzieci... no mąż mi pomaga w pracach domowych. [Dzieci] pomagają mało. Mało może dlatego, że są małe. Ale są wyręczane [przez rodziców]. Przyznam się, że są wyręczane głównie przeze mnie.

Kobieta, 38 lat, rodzina pełna

No to jak wiadomo, kobieta odpowiada za dom, czyli przeważnie za sprzątanie, gotowanie, również za zakupy i rachunki, czyli pilnowanie takich tych papierowych spraw, o czym zawsze mężowi przypominam ale to dlatego zapewne, że mąż tylko pracuje. Ale no [mąż] jeżeli jest w domu, to stara się pomóc, czyli czasami jak ja czegoś nie zdążę zrobić, albo po prostu na dzień dzisiejszy nie jestem w stanie, no nie wiem, posprzątać wszystkiego czy tam umyć nawet i podłogi czy te okna, to mąż to po prostu w międzyczasie to robi. I tak samo z gotowaniem, no to przeważnie w tygodniu to ja gotuję, natomiast są niedziele, kiedy mąż ugotuje ten obiad, to wtedy ja mam przysłowiowe wolne. Jeśli chodzi o dzieci, no nie bardzo się angażują. Chyba, że ja poproszę, ale to tak nie z własnej inicjatywy. Uważają, że mają swoje ważniejsze sprawy.

Kobieta, 31 lat rodzina zrekonstruowana

Staramy się, jakoś na równi [wykonywać obowiązki domowe]. No aczkolwiek, powiem tak, że mąż umie wszystko zrobić, w tym sensie że umie gotować, sprzątać i w ogóle wszystkie różne rzeczy. Wiadomo jeżeli mu tam na czas pozwala no to wiadomo, że mi tam pomaga i raczej na wymiennie, czy przy dzieciach też pomaga. Aczkolwiek no często go też nie ma w domu, bo jest spowodowane też tymi wyjazdami z pracy. Są różne poligony czy jakieś tam szkolenia no to wtedy już wszystko spoczywa na mnie. Ale raczej w większości staramy się razem wspólnie te obowiązki domowe dzielić.

Kobieta, 35 lat, rodzina pełna

To dzielimy obowiązki między sobą w ten sposób, że ja wracam, powiedzmy, nieco wcześniej z pracy niż mój mąż, więc zaczynam obiad. Jak mąż przychodzi, to po prostu ten obiad kończy robić. Jeśli chodzi o zmywanie. Jemy zawsze razem z mężem. Dzieci sobie jedzą we własnym zakresie, również w domu. I są samoobsługowe w tej kwestii. Nie chcą zmywać, ale ich tutaj ja przynajmniej gonię. Oni wszystko zostawiają ojcu do zmywania. No co? Syn ma za zadanie wyrzucać śmieci i czasami to robi. No co, no

to są już duże dzieci. Powiem szczerze, że jak na swój wiek, nie mają jakiś obowiązków domowych. Na zakupy mimo jakiś tam, no, problemów ze zdrowiem, no też z tej racji, że jesteśmy kierowcami, no to jeżdżę albo ja, albo mąż. Rządziej razem. Dzieci używam tylko do wyładowywania zakupów z samochodu i wnoszenia ich. Właściwie głównym obowiązkiem dzieci jest, tak na prawdę, nauka. Nie mają jakiś przesadnych obowiązków. Wiadomo, no, są samoobsługowe, zaścielą po sobie łóżko. Ale to są jakieś takie minimalne rzeczy, prawda, o których nawet bym nie mówiła w kategoriach obowiązków domowych. Po prostu, pobałaganieś, to posprzątaj po sobie. Jeśli chodzi o robienie prania, no to albo ja albo mąż. To zależy kto jest w domu. O wieszanie prania. No sporadycznie córka rozwiesza. Wczoraj, na przykład, mieliśmy awanturę na ten temat. I rozwiesiła.

Kobieta, 45 lat, rodzina pełna

1.6. Podsumowanie rozdziału

- Mieszkańcy Podkarpacia, ogólnie ujmując, chcą mieć dzieci - co czwarty respondent w wieku rozrodczym zadeklarował, że chciałby mieć (kolejne) dziecko. Wśród nich przeważają ci, którzy jeszcze nie mają potomstwa. Osoby planujące powiększenie rodziny, najczęściej chciałyby mieć dwójkę dzieci.
- Kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały chęć posiadania dzieci. Odsetek kobiet planujących macierzyństwo spada wraz z wiekiem, a największe plany macierzyńskie zaobserwowano u kobiet w wieku 18–24 lata. Mężczyźni, mimo, że w ogólnym ujęciu, w mniejszym stopniu deklarowali chęć posiadania dzieci, to w każdej grupie wiekowej odsetek ich deklaracji prokreacyjnych przewyższał wskazania kobiet.
- Respondenci badania ilościowego i jakościowego pytani o główne motywy posiadania dzieci jednoznacznie wskazywali, że jest to „naturalna kolej rzeczy”. W dalszej kolejności odnoszono się do wspólnej decyzji małżonków/partnerów, wewnętrznej potrzeby rodzicielstwa oraz niezaplanowanego pojawienia się dzieci.
- Przyczyną braku planów prokreacyjnych jest najczęściej brak chęci posiadania (kolejnych) dzieci przez respondenta lub współmałżonka/partnera. W przypadku rodzin już posiadających dzieci barierą są także niewystarczające warunki materialno-bytowe, a w przypadku osób bezdzietnych - brak odpowiedniego partnera i problemy zdrowotne.
- Skłonność do adopcji zadeklarował co ósmy respondent badania ilościowego, co drugi badany, nie byłby w stanie przysposobić dziecka. Pozostałym uczestnikom trudno było odpowiedzieć na to pytanie. Skłonność do adopcji rośnie znacząco wraz z poziomem wykształcenia respondentów. Do głównych problemów adopcji zaliczono wzrost dzieci o nieuregulowanej sytuacji prawnej uniemożliwiającej dokonanie adopcji, niejednolite procedury różnych ośrodków adopcyjnych oraz zbyt małą liczbę takich ośrodków.
- W opinii uczestników badań jakościowych, system pieczy zastępczej, boryka się z problemem pozostawiania dzieci w rodzinach biologicznych, często kosztem dobra dzieci. Respondenci wskazali również, że liczba rodzin zastępczych zmniejsza się. Ich zdaniem funkcję tę pełnią jedynie osoby z powołaniem i zamiłowaniem do dzieci, a w obecnym pokoleniu brakuje osób/rodzin chętnych do tworzenia rodzin zastępczych na miejsce wygaszanych.
- Z opinii uczestników badania ilościowego CAPI wynika, że zdecydowanie najczęściej rodzice samodzielnie sprawują opiekę nad dziećmi do 6. roku życia. Dodatkowo, 36% odpowiedzi respondentów wskazywało na sprawowanie opieki przez dziadków, a 25% - na uczęszczanie dzieci do przedszkola.
- W rodzinach, w których jest przynajmniej jedno dziecko do 6. roku życia, w 2/3 przypadków to kobiety sprawują opiekę nad tym dzieckiem (tymi dziećmi).
- Gospodarstwa domowe z dziećmi do 6. roku życia z obszarów miejskich powyżej 20 tys. mieszkańców) częściej od mieszkańców wsi korzystają z przedszkoli (około 14% dzieci w porównaniu do mniej niż 8% na obszarach wiejskich). Z kolei mieszkańcy obszarów wiejskich w większym stopniu wykorzystują w opiece nad małymi dziećmi wsparcie babć i dziadków (korzysta z niego około 22% dzieci z obszarów wiejskich i mniej niż 14% dzieci z obszarów miejskich).

- Analiza odpowiedzi respondentów badania ilościowego CAPI wyraźnie wskazuje, że w większości typów rodzin, kobiety częściej niż mężczyźni wykonywały obowiązki związane z dziećmi. Wraz ze wzrostem liczby dzieci w rodzinie, wzrasta zaangażowanie kobiet we wszystkie obowiązki związane z dziećmi a maleje przy tym odsetek odpowiedzi wskazujących na równy podział obowiązków między kobietę i mężczyznę.
- Prawie 42% respondentów badania ilościowego CAPI nie wie czy mogłoby otrzymać wsparcie instytucji publicznych w przypadku problemów materialnych, wychowawczych lub innych, a ponad 33% respondentów uważa, że nie uzyskałoby wsparcia instytucji publicznych. Respondenci, którzy zadeklarowali, że mogą liczyć na instytucje publiczne, najczęściej wskazali na możliwość uzyskania pomocy z ośrodka pomocy społecznej, służby zdrowia oraz Policji. Brak powszechnej wiedzy o możliwościach uzyskania wsparcia od instytucji publicznych potwierdzają opinie uczestników IDI. Badani, z reguły wskazywali, że w momencie kryzysowym mogliby liczyć na pomoc najbliższych, a zwrócenie się do instytucji publicznych byłoby dla nich ostatecznością.
- Osoby korzystające ze wsparcia instytucji publicznych wskazały najczęstsze problemy, z którymi stykają się podczas korzystania z usług tych placówek:
 - Wydłużające się procedury
 - Nadmierną biurokratyzację
 - Brak informacji o możliwych formach wsparcia
 - Sztywne przepisy uniemożliwiające indywidualizację przypadków
 - Brak empatii pracowników instytucji publicznych
 - Opryskliwość ze strony niektórych pracowników
 - Stereotypy stygmatyzujące osoby korzystające z pomocy instytucji wsparcia
- Na podstawie analizy odpowiedzi uczestników badania ilościowego CAPI można wywnioskować, że podejmowanie przez członków gospodarstw domowych aktywności, nakierowanych na rozwój indywidualny i społeczny powiązane jest z tym, czy w gospodarstwie domowym obecne są dzieci, czy też gospodarstwo składa się z samych osób dorosłych. Takie aktywności, jak uczestnictwo w imprezach plenerowych, praktyki religijne są bardziej powszechne wśród członków gospodarstw, z dziećmi, natomiast angażowanie się w życie lokalnej społeczności, uczestnictwo w inicjatywach kulturalnych, podejmowanie działalności wolontariackiej czy dokształcanie się dotyczą częściej członków gospodarstw bez dzieci.
- Rodzaj wybieranych aktywności uwarunkowany jest też wiekiem, płcią, wykształceniem czy obszarem zamieszkania. Mężczyźni częściej niż kobiety preferują rozwijanie hobby i udział w imprezach plenerowych, natomiast kobiety częściej uczestniczą w inicjatywach kulturalnych praktykach religijnych czy pracują na rzecz organizacji pozarządowych. Najczęściej obserwowaną zależnością jest zwiększanie się udziału w poszczególnych aktywnościach wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia (nie dotyczy praktyk religijnych).
- Prawie 40% ankietowanych przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego i organizatorów usług społecznych uznało, że na terenie działania instytucji, które reprezentują, oferta na rzecz aktywizacji osób starszych jest wystarczająca. O tym, że ludzie chętnie podejmują działania na rzecz społeczności lokalnej było przekonanych prawie 34% ankietowanych. Przekonanie o tym, że na terenie działania instytucji, sprawnie działają organizacje pozarządowe, wyraziło około 44% ankietowanych.
- Na podstawie badania ilościowego CAPI zweryfikowano sposoby odpoczynku i spędzania wolnego czasu przez członków gospodarstw domowych. Okazuje się, że najczęściej wspólnie wykonywaną czynnością jest oglądanie telewizji, wspólne jedzenie posiłków oraz rozmawianie i wymienianie poglądów. Obecność w rodzinie przynajmniej jednego dziecka wpływa na sposób wspólnego spędzania czasu wszystkich członków gospodarstwa domowego. W gospodarstwach

domowych z dziećmi znacznie częściej gra się wspólnie w gry, je się wspólne posiłki, częściej spędza się czas na rozmowach i częściej organizuje się wycieczki. Obecność w rodzinie osób starszych (osoby starszej) również wpływa na sposób spędzania wspólnego czasu wszystkich członków gospodarstwa domowego. W tych rodzinach, częściej niż w pozostałych, codziennie lub kilka razy w tygodniu ogląda się telewizję czy uczestniczy w praktykach religijnych. Z kolei rzadziej uprawia się sport, gra w gry planszowe lub komputerowe i wychodzi do kina, teatru czy muzeum.

- Infrastruktura rekreacyjna w najbliższej okolicy oceniana jest jako wystarczająca przez ponad 60% respondentów posiadających dzieci, jednak co czwarty przedstawiciel gospodarstw domowych uważa, że jest niewystarczająca, a władze lokalne powinny ją zapewnić. O opinię na temat lokalnej infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej zostali poproszeni także przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego i organizatorzy usług społecznych w badaniu internetowym CAWI. Większość z nich uważa, że oferta rekreacyjna dla dzieci i młodzieży, częstotliwość organizacji wydarzeń kulturalno-rekreacyjnych oraz infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa dla rodzin z dziećmi jest wystarczająco rozwinięta na terenie działania ich jednostki.
- Prawie 80% ankietowanych w badaniu CAPI deklaruje zadowolenie ze swojego życia rodzinnego. Brak zadowolenia z tego aspektu życia wyraziło mniej niż 10% respondentów, a co ósmy ankietowany nie potrafił udzielić jednoznacznej odpowiedzi wybierając opcję „jestem ani zadowolony ani niezadowolony”. Znacznie wyższy poziom zadowolenia z życia rodzinnego wyrażają osoby z gospodarstw domowych obejmujących dzieci. Zadowolenie z życia rodzinnego jest silnie powiązane z poziomem zadowolenia z sytuacji ekonomicznej. Im mniejsze zadowolenie z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego tym niższy średni poziom zadowolenia z życia rodzinnego.
- Respondenci badania ilościowego CAPI zapytani o to, jak w ich społeczności lokalnej postrzegane są poszczególne typy rodzin, najczęściej wskazywali na pozytywny sposób oceny rodzin wielodzietnych. Z kolei uczestnicy badania jakościowego IDI – przedstawiciele rodzin wielodzietnych – nie zawsze potwierdzili pozytywne traktowanie przez najbliższe otoczenia społeczne. Przyznali, że zdarza się, że przez posiadanie większej liczby dzieci stawali się ofiarami żartów czy sugestii, że duża liczba dzieci wynika z chęci korzystania z dostępnych form wsparcia finansowego.
- Prawie 43% respondentów posiadających dzieci (bez uwzględnienia ich wieku) wskazało na brak zapewnienia przez władze publiczne wystarczającej liczby miejsc w żłobkach, mimo, że – w ich opinii – powinny to zapewnić, a nieco ponad 20% z nich uznało liczbę miejsc w żłobkach za wystarczającą. Biorąc pod uwagę tylko odpowiedzi ankietowanych posiadających dzieci do 6. Roku życia odsetek wskazań o wystarczającej liczbie miejsc w żłobkach porównywalny – 22%. Mieszkańcy miast lepiej ocenili dostępność do żłobków od mieszkańców wsi, co należy wyjaśnić tym, że liczba żłobków w miastach jest znacznie wyższa niż na wsiach. Według danych GUS w 2018 roku w województwie podkarpackim odsetek żłobków zlokalizowanych w miastach przekroczył 78% podczas gdy na obszarach wiejskich wynosił niespełna 22%. Mimo to, odsetek mieszkańców miast, którzy ocenili liczbę miejsc w żłobkach jako wystarczającą jest przeciętny (ponad 27%).
- Prawie 43% respondentów posiadających dzieci (bez uwzględnienia ich wieku) wskazało na brak zapewnienia przez władze publiczne wystarczającej liczby miejsc w przedszkolach, mimo, że – w ich opinii – powinny to zapewnić, a nieco ponad 21% z nich uznało liczbę miejsc w przedszkolach za wystarczającą. W przypadku rodzin z dziećmi do 6. roku życia, ocena dostępność do przedszkoli jest wyższa – blisko 50% ocenia ją jako wystarczającą. Mieszkańcy wsi lepiej ocenili dostępność do przedszkoli od mieszkańców miast. Weryfikacja danych pochodzących

ze statystyki publicznej, dotyczących przedszkoli wskazuje, że ich liczba w województwie podkarpackim zwiększyła się z 509 (w roku 2012) do 686 (w roku 2018). We wszystkich powiatach w analizowanym okresie, liczba dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w przedszkolu spadała.

- 20% respondentów posiadających dzieci (bez uwzględnienia ich wieku) wskazało na brak zapewnienia przez władze publiczne wystarczającej oferty zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży, mimo, że – w ich opinii – powinny to zapewnić, a ponad 60% z nich uznało tę ofertę za wystarczającą. Wraz ze wzrostem liczby dzieci wzrasta przekonanie o tym, że władze publiczne zapewniają wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży. Mieszkańcy miast lepiej ocenili ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży niż mieszkańcy wsi.
- Z opinii respondentów badań jakościowych wynika, że zmienia się kształt współczesnych rodzin. Osoby młode coraz częściej dążą do usamodzielnienia się i zakładania własnych gospodarstw domowych. Zanika model rodziny wielopokoleniowej, charakterystyczny przede wszystkim dla obszarów wiejskich. Tendencja ta stawia wyzwania dla instytucji opiekuńczych zajmujących się osobami starszymi. W gospodarstwach wielopokoleniowych część zadań związanych z opieką nad starszym pokoleniem była przejmowana przez dzieci. Obecnie czynności te są przejmowane przez Domy Pomocy Społecznej czy Zakłady Opiekuńczo-Lecznicze. System ten jest jednak niewydolny z powodu zbyt małej liczby miejsc, a także wysokich kosztów utrzymania. Rodziny często nie godzą się na opłacanie wysokich rachunków za utrzymanie miejsca w jednostce przez co osobom starszym nie jest zapewniana godziwa opieka. W najgorszej sytuacji są seniorzy tworzący jednoosobowe gospodarstwo domowe, których nie stać na usługi opiekuńcze lub nie mają świadomości o możliwościach uzyskania wsparcia. Sytuacje osób starszych będzie ulegała stałemu pogarszaniu, gdyż jak wynika z danych demograficznych liczba osób w podeszłym wieku, które wymagają opieki będzie rosła a rozbudowa infrastruktury opiekuńczej jest niewystarczająca. Dodatkowym problemem jest niedostateczne finansowanie sektora opiekuńczego i wynikające z tego braki kadrowe.
- Zmiana w stylu wychowania dzieci jest widoczna wśród osób młodszych tj. takich, które mają dzieci w wieku przedszkolnym. Coraz rzadziej w opiekę włączani są dziadkowie, lub inni członkowie rodzin na rzecz przedszkoli oraz żłobków. Z jednej strony jest to zjawisko korzystne dla rozwijania cech socjalizacyjnych wśród dzieci dzięki przebywaniu wśród rówieśników. Z drugiej strony powoduje to zanikanie więzi emocjonalnych wewnątrz rodziny. Rodzice, których dzieci uczęszczają do żłobków/przedszkoli w mniejszym stopniu zwracają uwagę na pełnienie funkcji wychowawczych, gdyż uważają, że tą rolę powinny pełnić instytucje przedszkolne a w późniejszym wieku także szkoły. Sytuacja ta ma miejsce szczególnie w rodzinach, w których obydwój opiekunów pracuje. Zmęczenie codzienną pracą oraz konieczność wykonywania obowiązków domowych ogranicza czas, który poświęcają na spędzanie czasu z dziećmi, wypełniając ich czas bajkami, czy grami na urządzeniach elektronicznych.
- Dzieci w dużej części gospodarstw domowych włączane są w procesy decyzyjne dotyczące funkcjonowania rodziny. Największa część rodziców liczy się ze zdaniem dzieci dotyczących czynności dnia codziennego takich jak zakupy czy przygotowanie posiłków. Zdarza się, że rodzice przykładają większą wagę do tego, co dzieci chciałby zjeść, niż do tego na co sami mają ochotę. Równie często rodzice pozwalają dzieciom na samodzielne decydowanie o zakupach związanych z ubraniami. Dzieci mają zazwyczaj decydujące zdanie na temat rodzaju i miejsc spędzania wolnego czasu oraz mają znaczny wpływ na decyzję o wyjazdach wakacyjnych. Generalnie rodzice coraz więcej swoich decyzji konsultują z młodszym pokoleniem traktując je na zasadzie partnerstwa i w zdecydowanej większości liczą się ze zdaniem swoich potomków. Jedynym aspekt,

który zazwyczaj nie jest poddawany konsultacji z dziećmi to finanse rodziny. Tutaj wszelkie decyzje zazwyczaj są konsultowane wyłącznie przez rodziców. Taki typ rodziny znacząco różni się od tego, jaki miał miejsce w czasach dzieciństwa rodziców. Wskazują oni przede wszystkim na zmianę w sposobach życia. Za ich młodości, każdy miał określony zakres obowiązków, które musiał wykonywać, a konsultowanie decyzji rodzinnych miało charakter sporadyczny.

- Wykonywanie obowiązków domowych to w większości rola kobiet. Nie wynika to jednak z niechęci po stronie mężczyzn do wykonywania tego typu obowiązków. Przedstawiciele obu płci informują, że taki tryb dnia wynika bezpośrednio z charakterystyki rodziny oraz czasu spędzanego na pracy zarobkowej każdego dnia. Mężczyźni częściej niż kobiety są żywicielami rodzin. W przypadku podejmowania zatrudnienia przez obojga rodziców to kobiety zazwyczaj szybciej niż mężczyźni wracają do domu. Kobiety podkreślają przy, że pomimo ich większego zaangażowania w sprawy domowe, mężczyźni chętnie pomagają w tych pracach. Gorzej jest w przypadku włączenia w wykonywanie obowiązków dzieci.

Rozdział 2. Diagnoza warunków życia współczesnych rodzin

Niniejszy rozdział składa się z ośmiu podrozdziałów i ma weryfikację warunków życia współczesnych gospodarstw domowych. Przedstawione dane i analizy koncentrują się na udzieleniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jak wyglądają warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych?
2. Jakie są główne źródła utrzymania i struktura wydatków?
3. Jak wygląda stopień zaspokojenia podstawowych potrzeb gospodarstwa domowego?
4. Jak wygląda korzystanie z pomocy społecznej w rodzinach?
5. Jaka jest skala przemocy w rodzinie?
6. Jak wygląda sytuacja na rynku pracy?
7. Jak wygląda dostęp do najważniejszych instytucji usług publicznych?

Diagnozę warunków życia współczesnych rodzin oparto na źródłach zastanych pochodzących ze statystyki publicznej oraz badaniach pierwotnych, ilościowych i jakościowych. W ostatnim podrozdziale znajduje się podsumowanie najważniejszych informacji prezentowanych w rozdziale.

2.1. Gospodarka mieszkaniowa

Gospodarka mieszkaniowa jest kluczowym elementem warunkującym jakość życia mieszkańców danego obszaru terytorialnego. Jest też jednym z elementów, który determinuje chęć osiedlania się lub podejmowania migracji. W celu weryfikacji sytuacji mieszkaniowej zebrano opinie mieszkańców Podkarpacia w toku badania ilościowego i jakościowego, które uzupełniono informacjami pochodzącymi ze statystyki publicznej.

Na przestrzeni lat 2011–2018 można zauważyć wzrost liczby mieszkań średnio o 1,1% każdego roku. Przyjmując 2011 rok jako bazowy, ich liczba zwiększyła się o 7,3% - mniej niż średnio w całym kraju gdzie od 2011 roku przybyło 7,6%. Łączna liczba mieszkań na koniec analizowanego okresu wynosiła w województwie podkarpackim 670 256. Wskaźnik liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców w województwie był znacznie niższy niż w kraju (380,5 mieszkań) i wynosił 314,8.

Najwięcej mieszkań w województwie podkarpackim znajdowało się w rękach prywatnych właścicieli, a ich liczba stale rosła – od 2013 do 2018 roku dynamika wyniosła 108%. Zmniejszył się z kolei gminny zasób mieszkań, zasób spółdzielczy oraz zasób zakładów pracy. Województwo podkarpackie jako jedyne w Polsce charakteryzowało się większą liczbą mieszkań zlokalizowanych na terenach wiejskich niż miejskich. Średnio w województwie 48,2% mieszkań znajdowało się w miastach, a 51,8% na obszarach wiejskich.

Tabela 19. Zasoby mieszkaniowe w województwie podkarpackim

Zasoby mieszkaniowe wg formy prawnej	Liczba mieszkań				Dynamika (%) [*]
	2013	2015	2016	2018	
Zasoby gminne (komunalne)	17 230	16 586	16 150	15 275	88,7
Zasoby spółdzielni mieszkaniowych	84 244	83 435	80 816	78 984	93,8
Zasoby zakładów pracy	1679	1505	1407	1276	76,0
Zasoby osób fizycznych	530 123	544 643	554 988	572 304	108,0
Zasoby Skarbu Państwa	614	705	640	724	117,9
Zasoby товариств будownицтва społecznego (TBS)	1344	1468	1387	1592	118,5

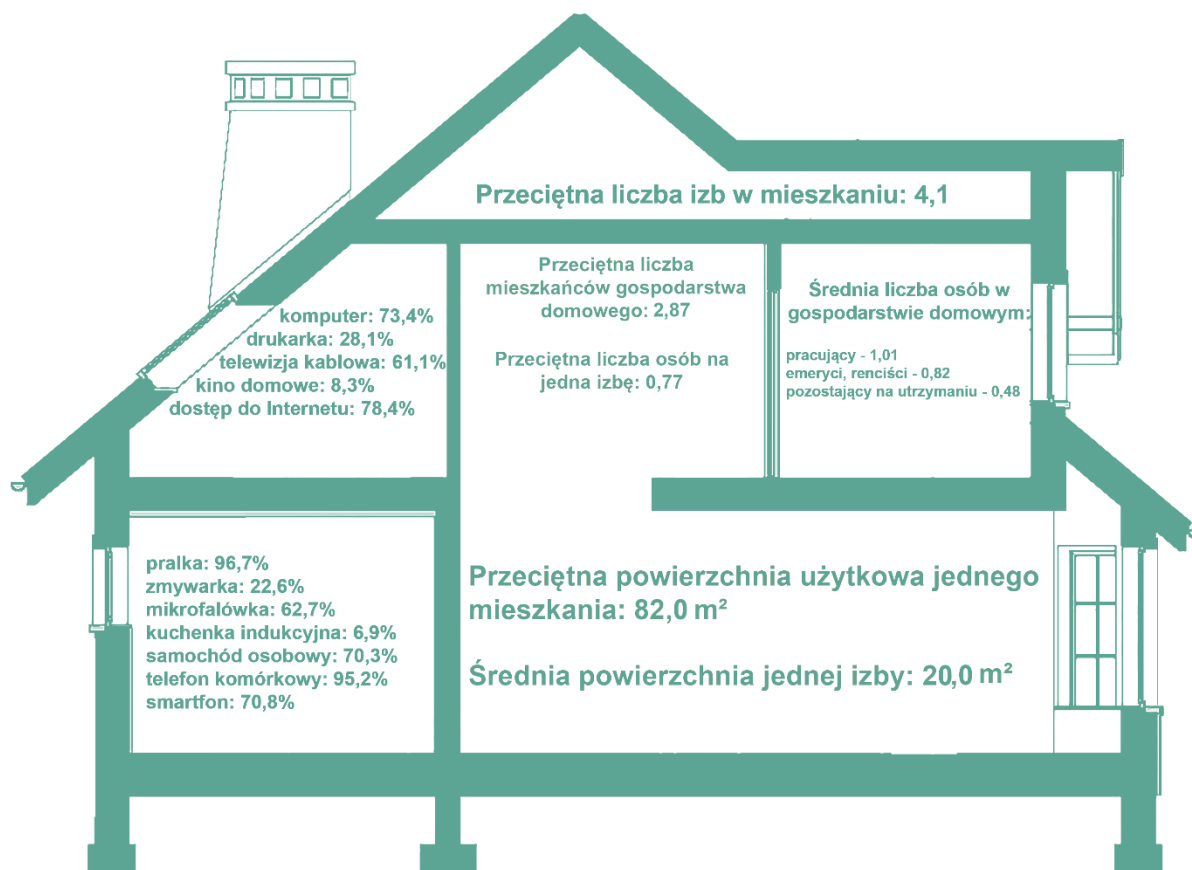
Zasoby mieszkaniowe wg formy prawnej	Liczba mieszkań				Dynamika (%)*
	2013	2015	2016	2018	
Zasoby w budynkach objętych wspólnotami mieszkaniowymi	62 654	67 027	70 642	72 922	116,4
Zasoby osób fizycznych w budynkach objętych wspólnotami mieszkaniowymi	52 615	56 276	60 521	63 829	121,3
Zasoby innych podmiotów	435	131	351	101	23,2

*2013=100%

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Rośla powierzchnia użytkowa mieszkań. Średnio w całym województwie w 2018 roku wynosiła 82,0 m². Wzrost wyniósł niecałe 2 m² na przestrzeni 6 lat. W Polsce średnia powierzchnia mieszkań również systematycznie rosła i w 2018 roku wynosiła ponad 74 m². W skali powiatowej można było zauważyć duże zróżnicowanie pod względem średniej powierzchni mieszkaniowej na poszczególnych obszarach. Najmniejsze mieszkania znajdowały się we miastach na prawach powiatu. W Przemyśle średni metraż mieszkania wynosił 61,4 m². Na drugim końcu skali znajdował się powiat rzeszowski, gdzie mieszkania miały średnio 95,7 m². Za wyjątkiem Rzeszowa, we wszystkich powiatach województwa powierzchnia mieszkań systematycznie rosła. Malą za to liczbą poszczególnych członków gospodarstw domowych. Mniej było osób pracujących (spadek o 13,7% w porównaniu do 2011 roku), emerytów i rencistów (spadek o 2,5%) oraz pozostających na utrzymaniu (spadek o 53,7%).

Rysunek 1. Wybrane dane o sytuacji mieszkaniowej w województwie podkarpackim w 2018 roku

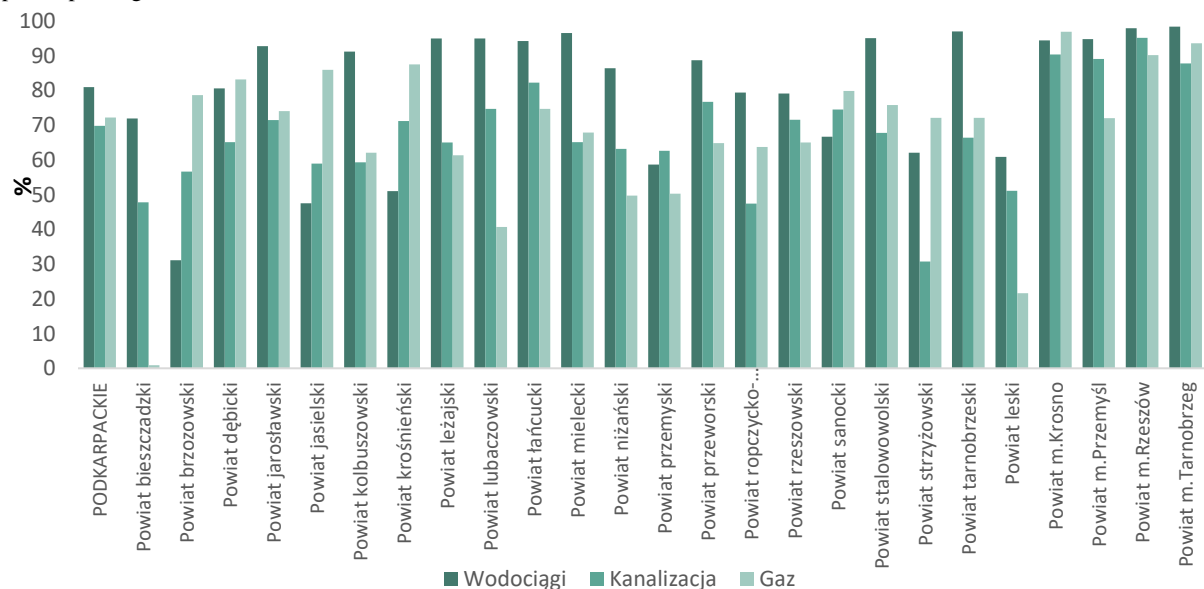

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Duża część budynków mieszkalnych w województwie nie jest podłączonych do ogólnodostępnych sieci przesyłowych (dostęp do sieci wodociągowej czy przyłącza gazowego). W skali województwa w 2017 roku budynki z dostępem do sieci wodociągowej stanowiły 72,6% ogółu, a odsetek w odniesieniu do 2015 roku wzrósł o 0,1 p. proc. Zdecydowanie mniej budynków posiada stały dostęp do sieci kanalizacyjnej – 61% przy czym w odniesieniu do 2015 roku nastąpił wzrost. Sytuacja w miastach jest zdecydowanie lepsza w odniesieniu do obszarów wiejskich. Tutaj w wodociągi wyposażonych jest 87% budynków (na wsiach 67,5%) a w kanalizację 81,1% (na wsiach 36,5%). W odniesieniu do danych ogólnopolskich Podkarpacie wypada podobnie. W Polsce woda doprowadzana jest do 84,1% budynków a podłączenie do kanalizacji ma 49,5% budynków. Lepiej z dostępem do wody jest zarówno w miastach jak i na wsi. W Polsce w miastach dostęp do bieżącej wody ma 87,2% budynków, do kanalizacji 74%. Na wsiach dostęp do wody miało 82,2% budynków, a do kanalizacji 36,0%.

Dostęp do sieci gazowniczej warunkuje wiele aspektów jakości życia w tym również jakości powietrza. Gaz w gospodarstwach domowych użytkowany jest przede wszystkim dla potrzeb kulinarnych ale również jako źródło ciepła w sezonie grzewczym. Jako źródło energii jest znacznie bardziej ekologiczny w porównaniu do paliw stałych (węgiel, drewno), dlatego ważne jest aby stał się dostępny dla jak największej liczby odbiorców. Według danych pochodzących ze sprawozdań spółek energetycznych funkcjonujących na terenie województwa podkarpackiego, dostęp do gazu przesyłowego ma 72,4% ogółu ludności, to więcej niż średnio w Polsce, gdzie przesył dociera do 52,1% ludności. Dla coraz większej liczby gospodarstw domowych gaz staje się źródłem energii cieplnej. W 2011 roku to źródło energii do ogrzewania mieszkań wykorzystywało 145 386 odbiorców gazu a w 2018 już 178 809.

Wykres 65. Odsetek osób korzystających z infrastruktury technicznej w ogóle ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2017 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Temat mieszkań został poruszony w toku badań ilościowych CAWI. Przedstawiciele jednostek samorządów terytorialnych zostali zapytani o problemy z dostępnością mieszkań na obszarze działania ich instytucji³⁵. Ponad 80% respondentów wskazało, że problem występuje, a połowa że występuje często lub umiarkowanie. Jednocześnie według większości wskazań badanych skala problemu nie

³⁵ W interpretacji urzędników dotyczy mieszkań w zasobach gminnych.

zmieniła się na przestrzeni ostatnich lat, a 15% uznało, że się nasiliła. Mieszkańcy Podkarpacia, zdaniem przedstawicieli JST, otrzymują wsparcie w zakresie mieszkalnictwa jednak ma to charakter incydentalny. Częste wsparcie to co 50 odpowiedzi a, wsparcie w tym obszarze nie jest świadczone według wskazań przez 40% jednostek. JST nie jest jedyną instytucją, która wspiera mieszkańców w zakresie mieszkalnictwa. Według badanych robią to także instytucje pomocy społecznej, organizacje pozarządowe w także wspólnoty parafialne, jednak w żadnym zakresie wsparcie to nie jest wystarczające.

Pogarszającą się sytuację dotyczącą liczby mieszkań komunalnych oraz socjalnych potwierdzają opinie urzędników z lokalnych jednostek samorządu terytorialnego. Ponad połowa z nich uważa, że brak mieszkań komunalnych jest znaczącym problemem. Podobny odsetek wskazań odnosił się do mieszkań wspomaganych. Najgorsza sytuacja, w opinii respondentów, dotyczy dostępu do mieszkań socjalnych. Problem ten jako znaczący wskazało 6 na 10 urzędników.

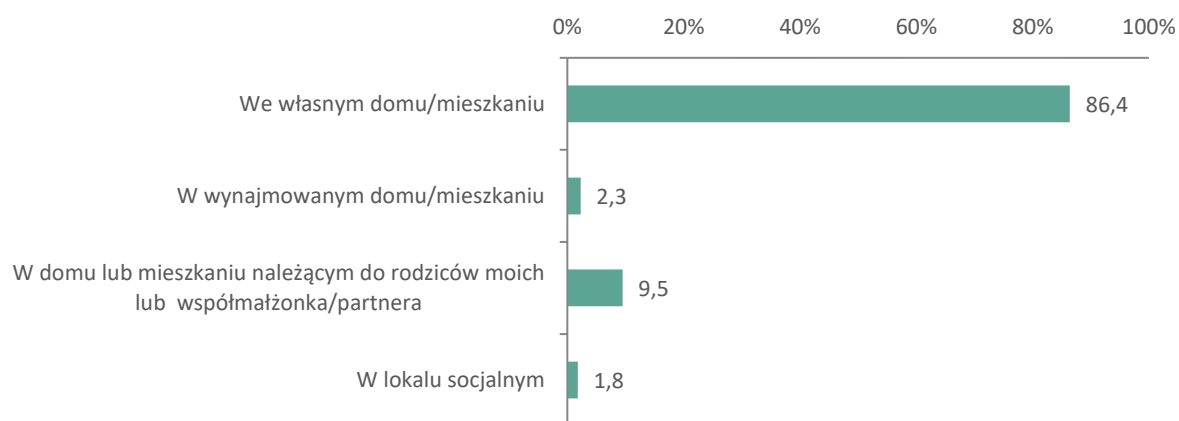
Wykres 66. Jaka jest sytuacja mieszkaniowa na terenie działania Pana/i instytucji?

Źródło: Badanie CAWI z JST, N=145.

Warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych zdiagnozowano w toku badania ilościowego CAPI. Na wstępie zweryfikowano miejsce zamieszkania respondentów pod kątem własności lokalowej. Badanie wykazało, że 86,4% respondentów z obszaru województwa podkarpackiego zamieszkuje domy/mieszkania, stanowiące ich własność. Z możliwości wynajmu korzysta 2,3% respondentów, a co dziesiąty mieszka w domu należącym do ich rodziców lub rodziców współmałżonka/partnera. Z lokalu socjalnego korzysta 1,8% respondentów.

Wykres 67. Gdzie Pan/i mieszka?

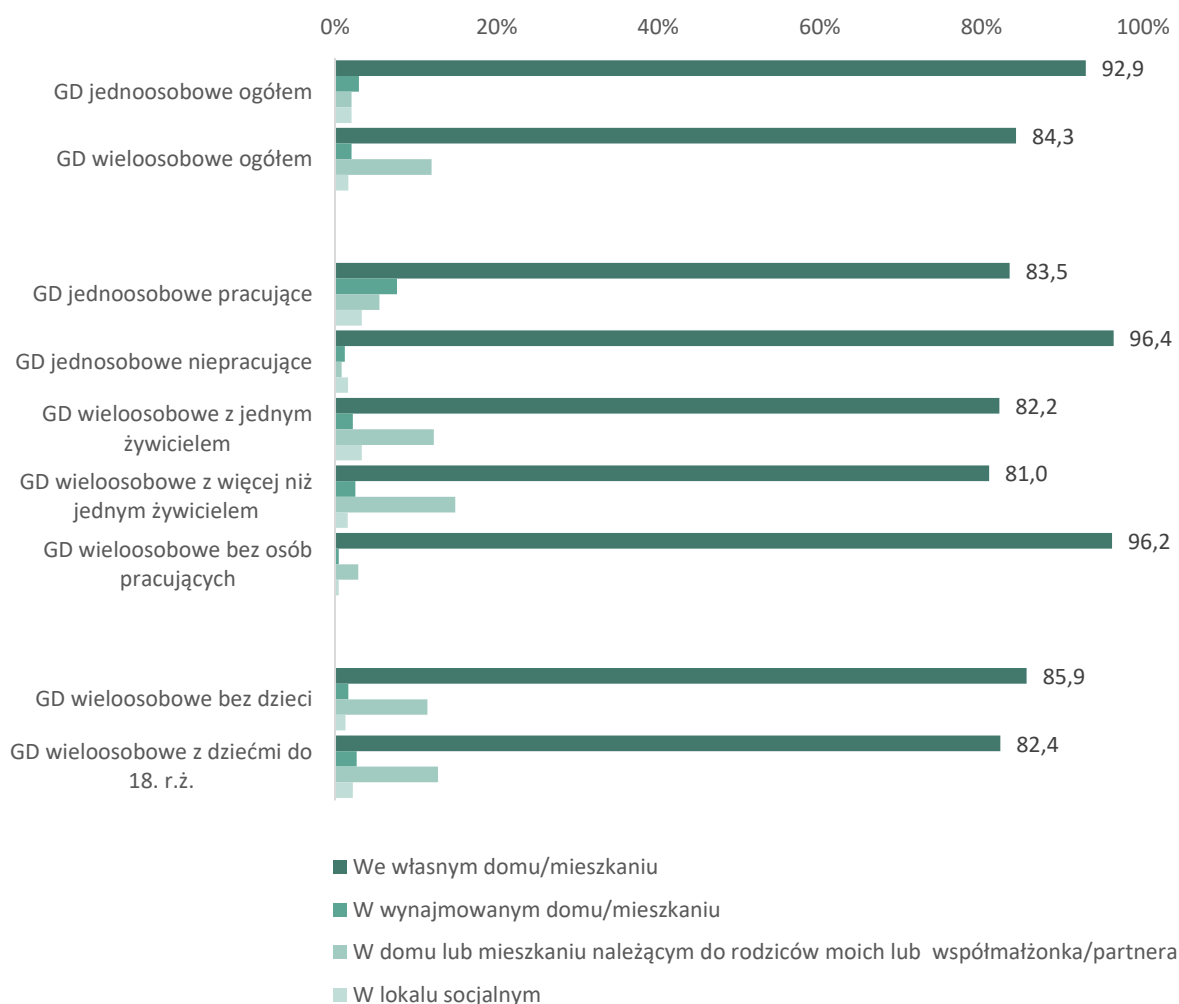

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Uwzględniając podział na podregiony, widać nieznacznie mniejszy odsetek respondentów posiadających domy i mieszkania objęte kredytem w podregionie tarnobrzeskim (6,3%, gdy w pozostałych podregionach przekracza 8,5%). Można również zauważyć, że respondenci z gospodarstw domowych, których członkiem są dzieci częściej mieszkają w domach/mieszkaniach objętych kredytowaniem. Kredyty tego typu posiada co czwarte gospodarstwo z dziećmi i niespełna 2% gospodarstw bez dzieci. Poziom kredytowania obiektów mieszkalnych na Podkarpaciu jest podobny we wszystkich typach obszarów miejskich i oscyluje wokół 10%, natomiast na obszarach wiejskich jest niższy i wynosi 5,7%.

Miejsce zamieszkania ze względu na typ gospodarstwa domowego nie różnicuje w przypadku gospodarstw jednoosobowych a także wieloosobowych łącznie z dziećmi w odniesieniu do danych wojewódzkich. Różnice widoczne są analizując gospodarstwa domowe ze względu na liczbę osób pracujących. Najmniejszy odsetek gospodarstw domowych wieloosobowych z więcej niż jednym żywicielem mieszka we własnym domu (81%).

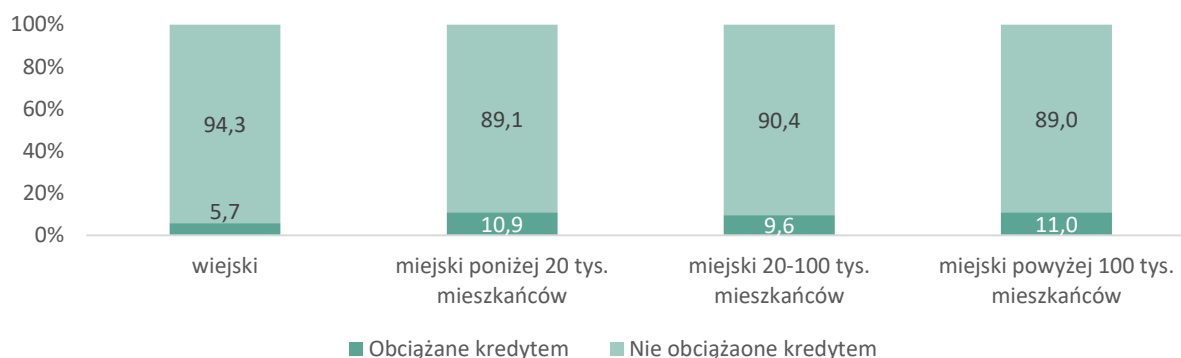
Wykres 68. Gdzie Pan/Pani mieszka? Z uwzględnieniem typu GD

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Co siódmy dom/mieszkanie własnościowe objęte jest kredytem (8,3%). Warto zauważyć, że skala kredytowania domów i mieszkań jest powiązana z obszarem zamieszkania. O ile na terenach wiejskich kredytem objętych jest około 6% lokali, w których respondenci zamieszkują, o tyle na terenach miejskich około 10%.

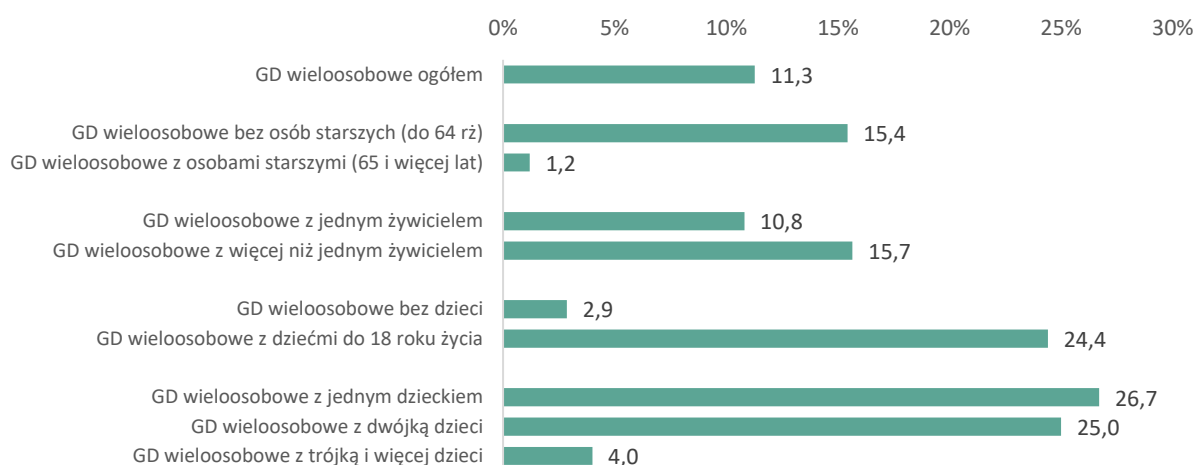
Wykres 69. Czy mieszkanie/dom jest na kredyt? – rozkład odpowiedzi w podziale na obszar zamieszkania

Źródło: Badanie CAPI, N=1175.

Podział na podregiony nie obrazuje wyraźnych różnic – najmniej domów/mieszkań na kredyt jest w podregionie tarnobrzeskim (6,3%) a najwięcej w podregionie krośnieńskim (9,9%). Można również zauważyć, że respondenci z gospodarstw domowych z dziećmi częściej mieszkają w domach /mieszkaniach objętych kredytowaniem. Kredyty tego typu posiada co trzecie gospodarstwo z dziećmi w tym najwięcej bo 27% gospodarstw z jednym dzieckiem i 3% gospodarstw domowych wieloosobowych bez dzieci.

Wykres 70. Czy mieszkanie/dom jest na kredyt? Dane z uwzględnieniem typu GD

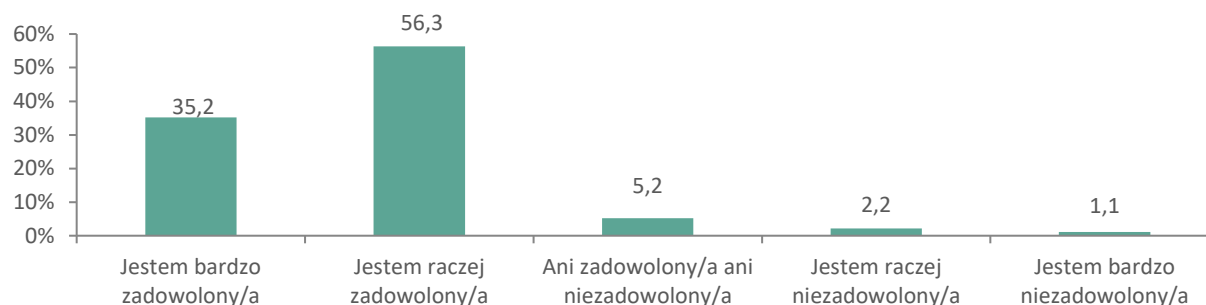
Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Tylko 1,4% gospodarstw domowych korzystało przy zakupie domu, mieszkania z programów mieszkaniowych oferowanych przez rząd, takich jak: „Mieszkanie+” czy „Rodzina na Swoim”. Zdecydowana większość respondentów weszła w posiadanie zamieszkiwanych obiektów bez wsparcia ze strony państwa.

Zmianę warunków mieszkaniowych, poprzez remont aktualnie zamieszkiwanego obiektu, planuje w najbliższych dwóch latach 14,6% gospodarstw domowych, natomiast 2,4% planuje w tym czasie zakup nowego domu lub mieszkania.

Przedstawiciele gospodarstw domowych w większości deklarują zadowolenie z własnych warunków mieszkaniowych, choć znacznie częściej wskazywano odpowiedź „jestem raczej zadowolony” (56,3%) niż „jestem bardzo zadowolony” (35,2%). Niezadowolenie z warunków mieszkaniowych wyraziło 3,3% respondentów.

Wykres 71. Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków mieszkaniowych?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Zadowolenie z warunków mieszkaniowych nie jest powiązane z tym czy w gospodarstwie domowym przebywają dzieci, ani z tym czy gospodarstwo utrzymuje się głównie z pracy czy też osiąga dochody z ubezpieczeń społecznych (emerytury, renty itp.). Znacznie gorzej zadowolone z warunków mieszkaniowych oceniają osoby z gospodarstw, których głównym źródłem dochodu są alimenty i darowizny, jednak niewielka reprezentacja tych gospodarstw w próbie badawczej nie pozwala na uogólnianie wniosków.

Poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych z uwzględnieniem typu gospodarstwa domowego przedstawiono na pomocą średniej ocen respondentów. Z tabeli wynika, że najbardziej zadowoleni z własnej sytuacji mieszkaniowej są przedstawiciele wieloosobowych (4,3), najmniejsze zadowolenie wyrażają przedstawiciele gospodarstw jednoosobowych z osobą starszą i gospodarstwa domowe jednoosobowe niepracujące - 4,0.

Tabela 20. Średni poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych w podziale na obszar zamieszkania

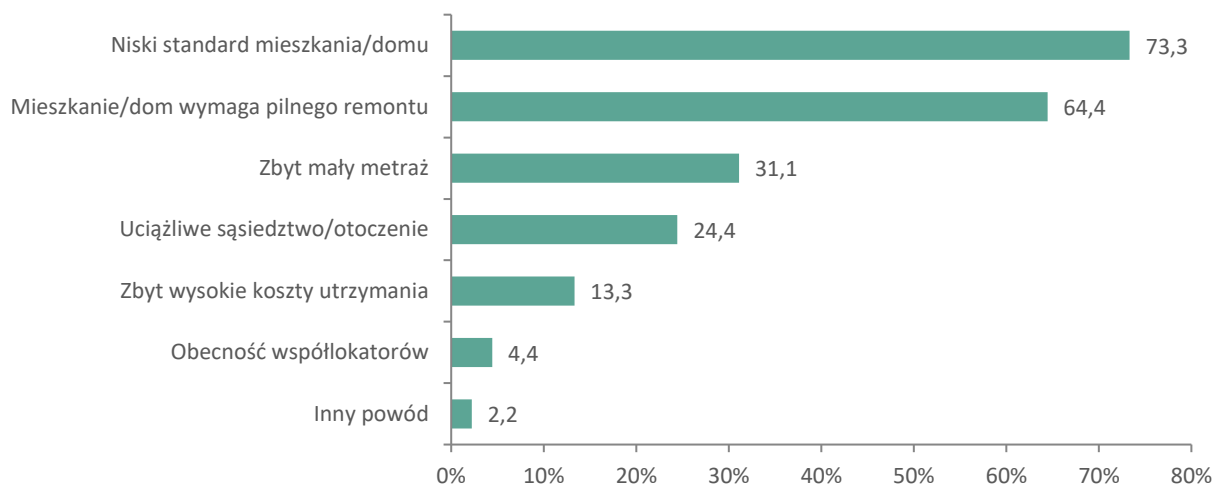
Typ GD	Średni poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych*
GD jednoosobowe ogółem	4,1
GD wieloosobowe ogółem	4,3
GD jednoosobowe do 64. r.ż.	4,1
GD jednoosobowe 65 lat i więcej	4,0
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	4,3
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	4,2
GD jednoosobowe pracujące	4,1
GD jednoosobowe niepracujące	4,0
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	4,2
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	4,3
GD wieloosobowe bez osób pracujących	4,3
GD wieloosobowe bez dzieci	4,3
GD wieloosobowe z dziećmi do 18. roku życia	4,2

*wyrażony na pięciopunktowej skali, gdzie 1=bardzo niezadowolony, a 5=bardzo zadowolony

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Powodem niezadowolenia z warunków mieszkaniowych jest zazwyczaj niski standard obiektu mieszkalnego a także konieczność remontu oraz wysokie koszty utrzymania obiektu. W trzeciej kolejności wskazywano na zbyt mały metraż domu/mieszkania (blisko 1/3 przypadków), natomiast co czwarty z niezadowolonych skarży się na uciążliwe sąsiedztwo.

Wykres 72. Dlaczego nie jest Pan/i zadowolony/a z warunków mieszkaniowych?

procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: Badanie CAPI, N=45.

O ocenę warunków mieszkaniowych poproszono respondentów badania jakościowego IDI. Najlepiej swoją sytuację mieszkaniową oceniają osoby posiadające własne mieszkania lub domy oraz te korzystające z lokali należących do członków najbliższej rodziny. W kilku przypadkach zakup domu/mieszkania wiązał się z koniecznością wzięcia kredytu hipotecznego, jednak żaden z rozmówców nie postrzegał rat kredytowych jako dużego obciążenia budżetu domowego, żaden z respondentów nie przyznawał się także do problemów z ich spłatą. Warto w tym miejscu wspomnieć o charakterystycznym – jak twierdzono – dla wsi zjawisku niechęci młodych do zamieszkiwania w jednym domu z rodzicami, które z jednej strony skutkuje lokalnym *boomem* budowlanym, z drugiej jednak powoduje wzrost liczby gospodarstw domowych prowadzonych przez osoby starsze, często mieszkające w dużych, z założenia wielopokoleniowych domach, kosztownych w utrzymaniu.

Posiadanie przysłowiowego „własnego M” wydaje się być elementem silnie wiążącym jego mieszkańców z lokalną społecznością – zdecydowana większość badanych posiadających nieruchomości nie rozważała zmiany miejsca zamieszkania, deklarowali oni natomiast duże przywiązanie do aktualnego lokum. Z odnotowanych wypowiedzi przebija akceptacja posiadanego miejsca do życia i dbałość o jego utrzymanie w dobrej kondycji. Wszelkie bieżące naprawy oraz większe i mniejsze remonty realizowane są zwykle na bieżąco, ze środków własnych (żaden z respondentów nie przewidywał zaciągania pożyczek/ kredytów na ten cel).

W ramach badań jakościowych IDI i FGI wytypowano następujące problemy związane z sytuacją mieszkaniową:

- brak wystarczającej liczby mieszkań chronionych

Mieszkania chronione są istotne z punktu widzenia osób niepełnosprawnych lub opuszczających pieczę zastępczą czy rodzinny dom dziecka. Osoby te są często nieprzystosowane do samodzielnego życia i dopiero uczą się sposobu na odnalezienie w samodzielności. Takim osobom powinny być udostępniane właśnie lokale o charakterze chronionym. Tego typu lokale funkcjonują, natomiast ich liczba jest nieadekwatna do potrzeb. Okazuje się, że w niektórych przypadkach mieszkania są dostępne, wyremontowane, gotowe do wprowadzenia lokatorów, jednak z powodu zawiłych przepisów nie są one udostępniane potrzebującym.

(...) Tak, w mieście mamy mieszkania chronione, wspierane. Bardzo ładne, mamy cztery mieszkania składające się z bardzo ładnych pokoi, kuchni, łazienki, po prostu całe wyposażenie, cała sala do takiego wspólnego spędzania czasu. Tam mogą być osoby chore przewlekle, zdiagnozowane pod względem psychologiczno-neurologicznym. Stoi puste w tym momencie. Teraz będziemy zabierać na ofiarę przemocy, no to jest jedyna osoba. No ze względu na to, że jest dużo tych dalej przesłanek, które osoby muszą spełnić mieszkanie stoi puste. (...) a jest to paradoks, bo mieszkań brakuje wszędzie a jak są to nie mogą [potrzebujący] w nich zamieszkać.

Przedstawiciel MOPS

- brak wystarczającej liczby mieszkań wspomaganych

Zapotrzebowanie na mieszkania wspomagane rośnie w związku z realizacją programów rządowych np. „Za Życiem”, gdzie zdaniem respondentów jednym z elementów wsparcia są usługi mieszkalnictwa. Sama idea projektu cieszy się dobrymi opiniami, jednak możliwości uczestniczenia przez beneficjentów są ograniczone z powodu dużej biurokratyzacji.

Nie wystarczy nasza opinia, że ta osoba wymaga pomocy i nie musi być chorą osobą chorą przewlekle. No, ale tam musi być kompleksowe leczenie, być historia choroby, no jest dużo kryteriów, które trzeba spełnić, żeby spełnić. Za dużo biurokracji (...).

Przedstawiciel MOPS

- brak wystarczającej liczby mieszkań komunalnych i socjalnych

Generalne zapotrzebowanie na mieszkania jest spore, a problem nie jest rozwiązywany. Osoby, które oczekują na mieszkania starają się o przydział różnymi sposobami, jednak infrastruktura jest ograniczona – mieszkań komunalnych i socjalnych w zasobach gmin jest coraz mniej.

Ale mówię cały czas jednak bolączka mieszkań jest, bo obserwujemy, że ci ludzie kupę rodzin jest na wynajmach. Koszty wynajmów niesamowicie wzrastają. Generuje to koszty w gospodarstwach, tak albo zadłużają przenosząc się, tak? Teraz też bardzo wzrastają opłaty. Jednak jest tendencja wzrostowa”

Przedstawiciel NGO

- trudności w dostosowaniu mieszkania do potrzeb osób niepełnosprawnych

W przypadku rodzin z osobą niepełnosprawną zachodzi niejednokrotnie konieczność dostosowania warunków mieszkaniowych dla jej prawidłowego funkcjonowania (szerokie przejścia, duża łazienka i pokoje umożliwiające poruszanie się po nich osobie na wózku), jednak wiąże się to ze znacznymi kosztami wynajmu, w których ponoszeniu nie jest wspomagana przez instytucje pomocowe. Z drugiej strony, zdaniem uczestniczki badania, mieszkania socjalne pozostające w dyspozycji miasta nie spełniają minimalnych standardów komfortu (wspólna łazienka na kilka mieszkań, metraż nieadekwatny dla osoby niepełnosprawnej).

(...) no i żyją sobie w tych złych, często strasznych warunkach i nie mają wyjścia. Nawet jak ktoś jakimś cudem dostanie mieszkanie to przecież ono się nie nadaje, tzn. nikt by nie chciał w takich warunkach mieszkać. A wiadomo, że to są osoby, które potrzebują więcej, potrzebują dostosowanych sanitariatów, a w komunalce często ubikacje są na korytarzu.

Przedstawiciel MOPS

- konieczność remontu przestarzałych mieszkań

Część badanych otwarcie informowała o złych warunkach mieszkaniowych i konieczności modernizacji, czy wręcz dostosowania zamieszkiwanego lokum do niezbędnych potrzeb. Plany

remontowe były związane z koniecznością zaciągnięcia kredytów/pożyczek, gdyż sytuacja materialna, w której aktualnie się znajdowali nie pozwalała na samodzielne sfinansowanie inwestycji. Były to zazwyczaj osoby, znajdujące się w trudnej sytuacji finansowej, a zobowiązanie kredytowe to poważne obciążenie dla comiesięcznego budżetu.

No i co mamy zrobić, jak dach nam się dosłownie wali nad głową. Tutaj jak się wprowadziliśmy, to chyba nigdy nic nie było wcześniej robione i wstyd nam szczerze mówiąc tu nawet kogoś zapraszać. No więc musimy ten remont zrobić, a mąż już pożyczkę załatwia i będziemy własnymi siłami starać się doprowadzić to do stanu używalności. A spłacać będziemy musieli sami, bo nikt się nie poczuwa do obowiązku.

Kobieta, 39 lat, rodzina pełna

Sytuacja na rynku mieszkaniowym będzie coraz trudniejsza, co spowodowane jest przede wszystkim zmianą w strukturze gospodarstw domowych. Model gospodarstw wielopokoleniowych występuje coraz rzadziej, a tendencja spadkowa będzie towarzyszyła przez następne lata. Według prognoz³⁶ do 2030 roku zapotrzebowanie na mieszkania, pomimo znacznego ubytku ludności w Polsce będzie rosło adekwatnie do zmieniającej się liczby gospodarstw domowych. W późniejszych latach tendencja będzie spadkowa. Podobna sytuacja będzie utrzymywała się w województwie podkarpackim, gdzie szacuje się, że w 2030 w stosunku do 2016 przybędzie ponad 80 tysięcy gospodarstw domowych przy jednoczesnym spadku liczby osób zamieszkujących dane gospodarstwo domowe. Według prognoz GUS w 2050 roku przeciętne gospodarstwo domowe będzie zamieszkiwane przez 2,76 osób (o 0,32 mniej niż w roku 2016)³⁷.

Tabela 21. Prognozowana zmiana liczby gospodarstw domowych w Polsce oraz poszczególnych województwach do roku 2050

	2017	2020	2030	2040	2050	Zmiana 2016 - 2050
W tysiącach						
Polska	14 072,5	14 463,3	15 286,6	14 268,9	13 692,8	-574,4
Dolnośląskie	1 132,6	1 156,1	1 200,5	1 114,1	1 060,9	-89,1
Kujawsko - pomorskie	759,5	783,2	830,4	761,0	722,8	-44,5
Lubelskie	765,5	784,6	824,5	746,7	696,9	-79,3
Lubuskie	379,2	390,2	412,4	379,9	359,7	-20,4
Łódzkie	957,1	967,8	990,9	898,5	840,0	-131,9
Małopolskie	1 139,6	1 190,7	1 294,2	1 245,1	1 230,4	71,2
Mazowieckie	2 023,9	2 073,4	2 234,7	2 202,6	2 193,0	132,0
Opolskie	363,3	372,5	389,2	338,4	306,2	-59,8
Podkarpackie	683,7	712,0	764,9	712,6	684,0	-9,8
Podlaskie	434,8	448,1	467,9	431,1	406,7	-31,2
Pomorskie	842,0	865,7	923,4	898,0	887,9	35,4
Śląskie	1 771,5	1 815,4	1 883,5	1 692,0	1 584,7	-216,7
Świętokrzyskie	442,6	453,8	475,2	1 419,6	384,9	-60,2
Warmińsko-mazurskie	531,4	539,6	556,3	519,2	489,2	-45,8
Wielkopolskie	1 182,0	1 228,9	1 331,1	1 257,3	1 227,0	26,7
Zachodniopomorskie	663,9	681,3	707,5	652,6	618,6	-51,1

Źródło: Opracowano na podstawie raportu firmy Heritage Real Estate „Ile mieszkań brakuje w Polsce?”, 2018.

³⁶ Heritage Real Estate 2018, <https://heritagere.pl/wp-content/uploads/2018/12/HRE-TT-RAPORT-ILE-MIESZKA%C5%83-BRAKUJE.pdf> [dostęp: 10.10.2019].

³⁷ M. Potyra, *Prognoza gospodarstw domowych na lata 2016 – 2050*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2016, s.25.

2.2. Źródła utrzymania i struktura wydatków

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych w województwie podkarpackim z roku na rok były wyższe, jednak wzrost był niższy niż średnio w Polsce. Zmieniała się również struktura wydatków. Żywność i napoje bezalkoholowe stanowiły największe obciążenie dla budżetu gospodarstw domowych. W podkarpackim udział tych wydatków w ogóle kosztów wzrósł w analizowanym okresie (2011-2018), w przeciwieństwie do tendencji ogólnopolskich.

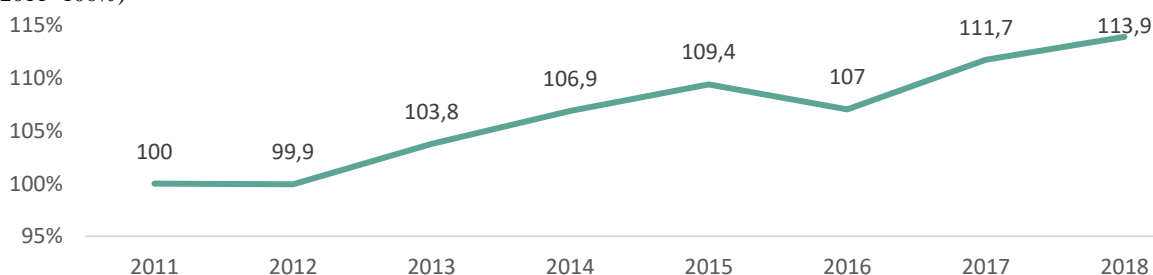
Tabela 22. Przeciętne wydatki na jedną osobę w gospodarstwie domowym z uwzględnieniem kategorii w latach 2011–2018

Polska			Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych (zł)	Podkarpacie		
2011	2014	2018		2011	2014	2018
1 015,12	1 078,74	1 186,86	ogółem	843,00	900,95	960,22
Udział w wydatkach ogółem (%)						
25,0	24,4	24,8	żywność i napoje bezalkoholowe	27,9	27,3	28,8
2,7	2,5	2,5	napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	2,3	2,2	2,2
5,1	5,4	4,9	odzież i obuwie	4,9	5,8	5,2
20,7	20,1	18,3	użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	18,7	17,9	17,0
4,8	4,9	5,7	wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	5,0	4,6	6,2
5,0	5,0	5,0	zdrowie	4,8	5,1	4,9
9,6	9,2	10,5	transport	11,0	9,6	10,2
4,2	5,0	4,0	łączość	3,9	4,7	4,1
8,1	6,5	6,5	rekreacja i kultura	6,7	6,0	5,4
1,2	1,1	1,0	edukacja	1,2	0,8	0,7
2,4	4,2	5,0	restauracje i hotele	2,1	3,0	3,4
5,2	5,8	6,1	pozostałe wydatki na towary i usługi	5,4	5,5	5,9

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Ogólny wzrost wydatków w latach 2011 – 2018 w województwie wyniósł 13,9%, przy wzroście krajowym na poziomie 16,9%.

Wykres 73. Dynamika przeciętnych miesięcznych wydatków gospodarstw domowych na jedną osobę w latach 2011–2018 (2011=100%)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowych to jeden ze wskaźników określających zamożność danej grupy społecznej. Analizie poddano wartości dochodu w okresie 2011–2018. W ogólnym rozrachunku mieszkańcy Podkarpacia w 2018 roku mieli do dyspozycji o 409 zł więcej niż w roku 2011, co oznacza wzrost o ponad 43% w ciągu 7 lat, o 5 p. proc. więcej niż średnia w kraju. Analizując zmiany roczne poziom dochodu zwiększał się o 4,7% każdego roku.

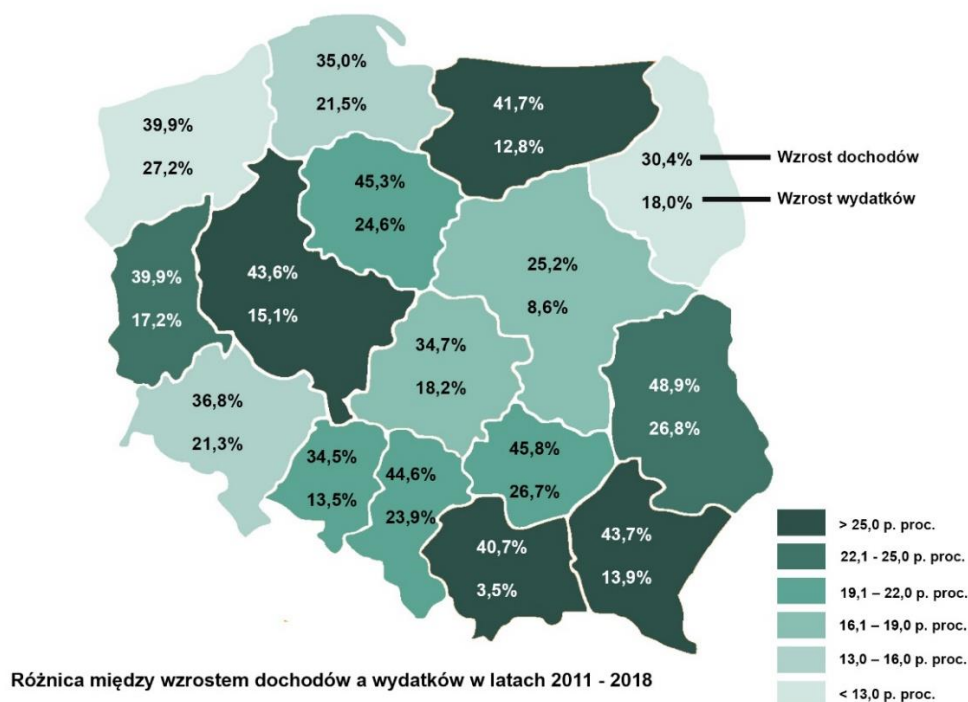
Tabela 23. Dochód rozporządzalny na jednego członka gospodarstwa domowego w latach 2011–2018 w Polsce oraz województwie podkarpackim

Polska			Dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym w uwzględnieniu źródeł dochodu (zł)	Podkarpacie		
2011	2014	2018		2011	2014	2018
1 226,95	1 340,44	1 693,46	ogółem	937,85	1 053,02	1 347,26
667,03	723,57	889,99	z pracy najemnej	488,99	568,12	716,28
44,61	44,65	63,64	z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	17,31	22,12	15,79
109,01	114,51	147,29	z pracy na własny rachunek	57,45	62,68	75,60
348,86	387,70	528,38	ze świadczeń społecznych	332,48	356,67	498,49
-	-	67,35	ze świadczeń społecznych; w tym ze świadczenia wychowawczego "Rodzina 500+"	-	-	75,67

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Poziom dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym w analizowanym okresie wzrastał we wszystkich województwach. Wzrastały również wydatki. Aby określić realny wzrost pieniędzy do dyspozycji należy wskazać zależności pomiędzy tymi zmiennymi. Dochód rozporządzalny wzrósł najbardziej w Wielkopolsce a najmniej na Mazowszu. Wydatki wzrosły najbardziej w województwie zachodniopomorskim, a najmniej w Małopolsce, gdzie realny wzrost dochodu wyniósł ponad 37 p. proc. Wzrost realnego dochodu w najmniejszym stopniu odczuli mieszkańcy województwa podlaskiego, tylko 12,4 p. proc w przeciągu 7 lat. W województwie podkarpackim realny wzrost wyniósł 29,8 p. proc.

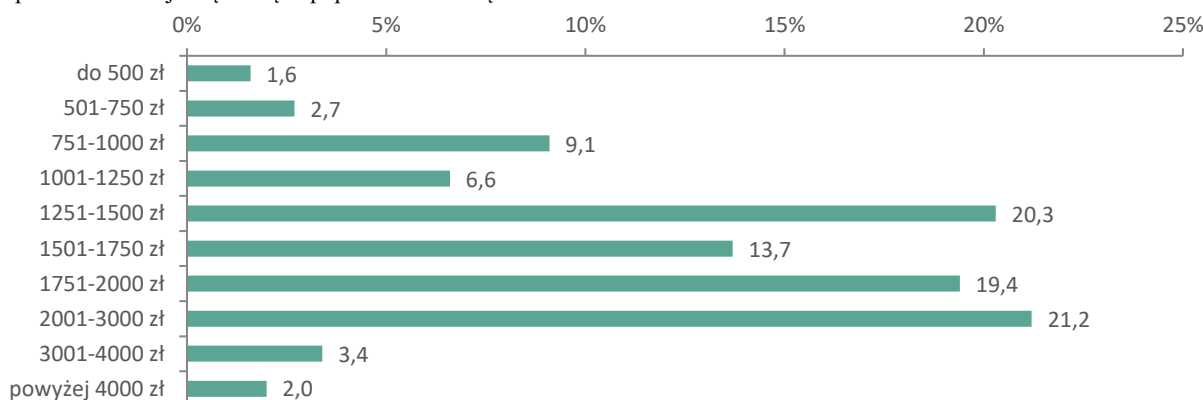
Rycina 3. Różnica pomiędzy wzrostem dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym a wzrostem wydatków na jedną osobę w gospodarstwie domowym w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Informacje pozyskane w toku badań ilościowych z mieszkańcami województwa podkarpackiego potwierdzają informacje o dochodzie rozporządzalnym (netto) w statystyce publicznej. Należy przy tym pamiętać, że badania realizowane były w roku 2019, co zgodnie z trendami powinno skutkować wyższymi wartościami wynagrodzeń osiągniętych przez gospodarstwa domowe. Bardzo niski poziom dochodów – nie przekraczający 750 zł na osobę – dotyczy niespełna 4,3% gospodarstw domowych. Dochody na jedną osobę wynoszące od 750 zł do 1000 zł deklaruje 9,1% respondentów. W szerokim przedziale powyżej 1000 zł do 2000 zł mieści się 60% gospodarstw domowych, kolejne 21,2% deklaruje dochody na poziomie 2001 – 3000 zł. Dochody wyższe, tj. powyżej 3000 zł na członka uzyskuje 5,4% gospodarstw domowych. Biorąc pod uwagę średnią wartość uzyskanego dochodu na jedną osobę, wynosił on w skali województwa 1887 złotych a wartość przeciętna 1700 zł. W ujęciu regionalnym najwyższe przeciętne³⁸ dochody na osobę według deklaracji respondentów osiągnęli mieszkańcy powiatu przemyskiego – 1800 zł. W podregionie krośnieńskim 1600 zł, rzeszowskim 1600 zł, tarnobrzeskim 1700 zł. Uwzględniając różnice wynikające z zamieszkania na wsi oraz w mieście widoczne jest znaczne zróżnicowanie w przeciętnym dochodzie na jedną osobę. W miastach było to 1800 zł a na wsiach 1600 zł.

Wykres 74. Jakie były łączne miesięczne dochody netto („na rękę”) osiągnięte w Pana/i gospodarstwie domowym w przeliczeniu na jedną osobę w poprzednim miesiącu?

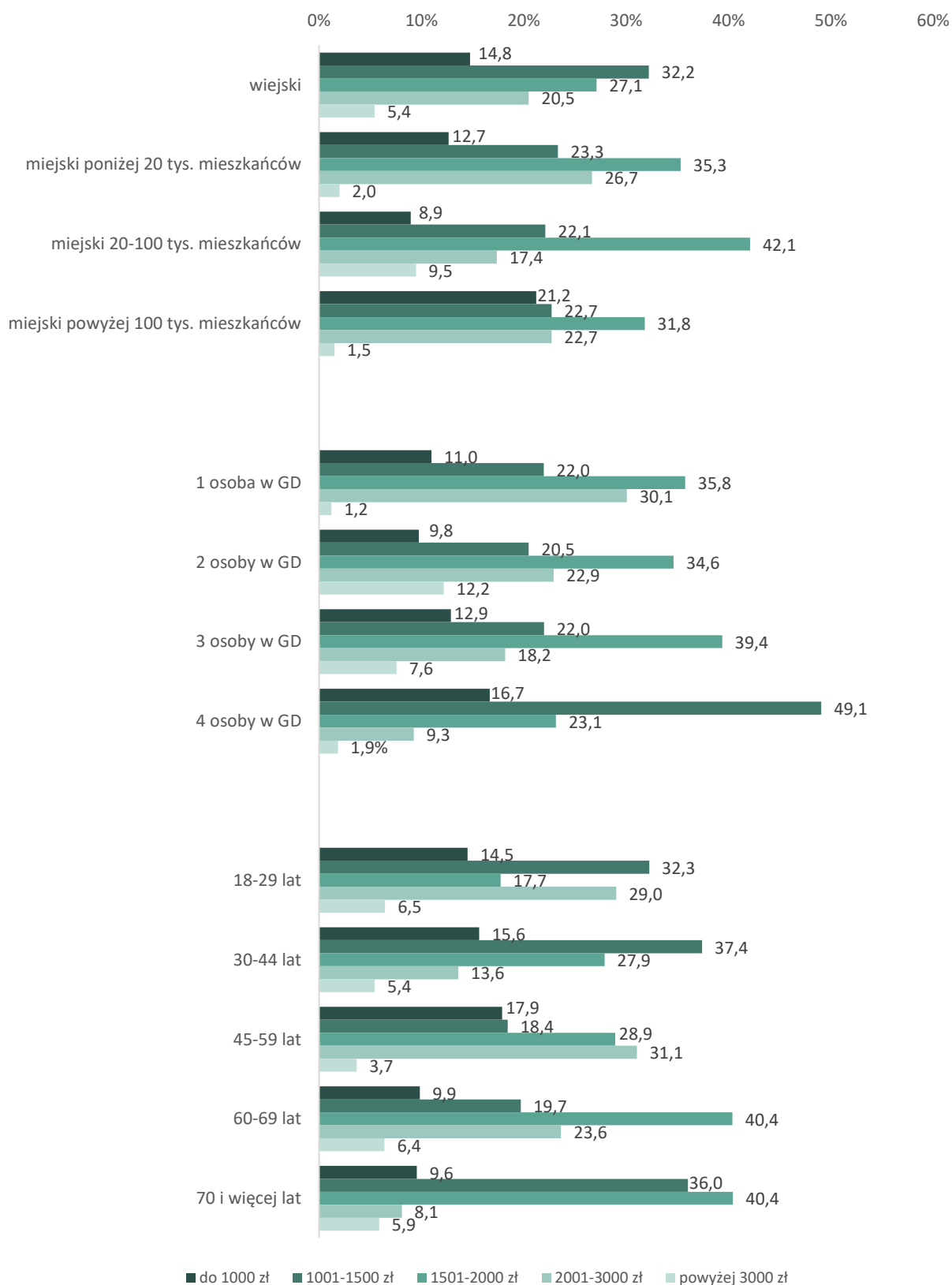
Źródło: Badanie CAPI, N=738, liczba odpowiedzi jest mniejsza ze względu na możliwość odmowy odpowiedzi.

Miesięczne dochody netto gospodarstw domowych w przeliczeniu na jednego członka rodziny zagregowano do pięciu przedziałów: do 1000 zł, 1001–1500 zł, 1501–2000 zł, 2001–3000 zł i powyżej 3000 zł. Aby zweryfikować sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych uzyskane informacje o wysokości dochodów zestawiono z obszarem zamieszkania (miasto, wieś), wiekiem respondentów oraz liczbą osób w gospodarstwie domowym.

Można zauważyć, że wśród mieszkańców obszarów miejskich powyżej 100 tys. mieszkańców występuje największy odsetek osób osiągających najniższe dochody nie przekraczające 1000 zł netto na osobę. Z kolei wśród mieszkańców miast poniżej 20 tys. mieszkańców największy jest odsetek osób osiągających najwyższe dochody – prawie 30% zadeklarowało kwoty powyżej 2000 zł na osobę. Liczba członków w gospodarstwie domowym nie ma bezpośredniego przełożenia na wysokość osiągniętych dochodów jeżeli w gospodarstwie domowym są nie więcej niż 3 osoby. Biorąc pod uwagę wiek respondentów należy podkreślić, że ich sytuacja finansowa jest również bardzo zróżnicowana. W grupie najmłodszych respondentów ponad jedna trzecia dysponuje dochodem powyżej 2000 zł. W tej samej grupie blisko 15% nie przekracza 1000 zł. W najsłabszej kondycji finansowej znajdują się osoby najstarsze – w grupie wiekowej powyżej 70 lat.

³⁸ Mediana dochodów deklarowanych w badaniu CAPI.

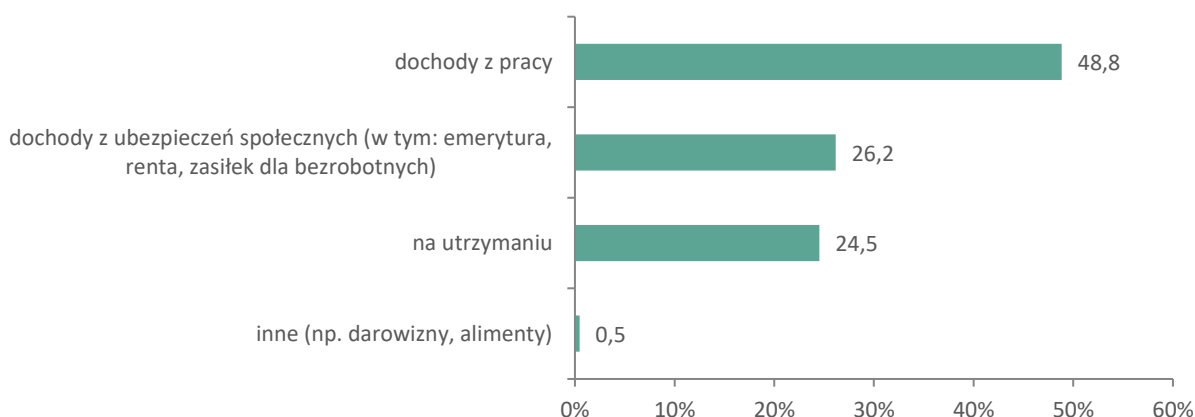
Wykres 75. Jakie były łączne miesięczne dochody netto („na rękę”) osiągnięte w Pana/i gospodarstwie domowym w przeliczeniu na jedną osobę w poprzednim miesiącu? Dane uwzględniające obszar zamieszkania, liczbę członków GD*, wiek respondentów

*Gospodarstwa domowe z większą liczbą członków zostały wykluczone z powodu zbyt małej liczby odpowiedzi.
Źródło: Badanie CAPI, N=738, liczba odpowiedzi jest mniejsza ze względu na możliwość odmowy odpowiedzi.

Dochody z tytułu wykonywania pracy zarobkowej posiada 48,8% członków gospodarstw domowych. Co czwarty członek uzyskuje dochody z ubezpieczeń społecznych, podobna liczba osób przebywa na utrzymaniu innych domowników.

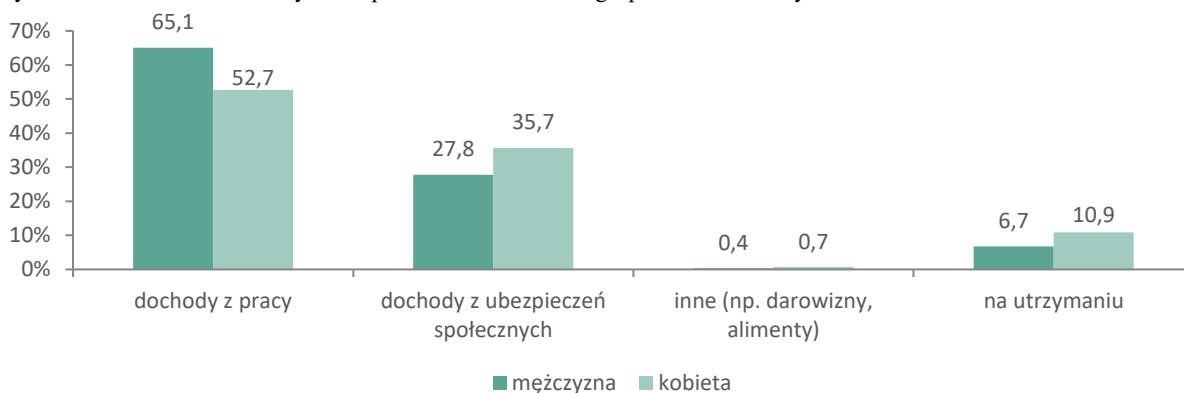
Wykres 76. Główne źródło utrzymania członków rodziny

Źródło: Badanie CAPI, N=3487.

Biorąc pod uwagę główne źródła utrzymania pełnoletnich członków gospodarstw domowych można zauważyć, że dochód z pracy osiąga więcej mężczyzn niż kobiet (odpowiednio 65,1% do 52,7%). Z kolei na utrzymaniu pozostaje więcej kobiet niż mężczyzn. Odsetek kobiet uzyskujących dochody z ubezpieczeń społecznych jest również wyższy niż w przypadku mężczyzn. Mężczyźni później niż kobiety przechodzą na emeryturę, a kobiety częściej niż mężczyźni rezygnują z pracy na rzecz wychowania dzieci i utrzymania domu co może mieć wpływ na wyniki ankiety w kwestii źródeł utrzymania.

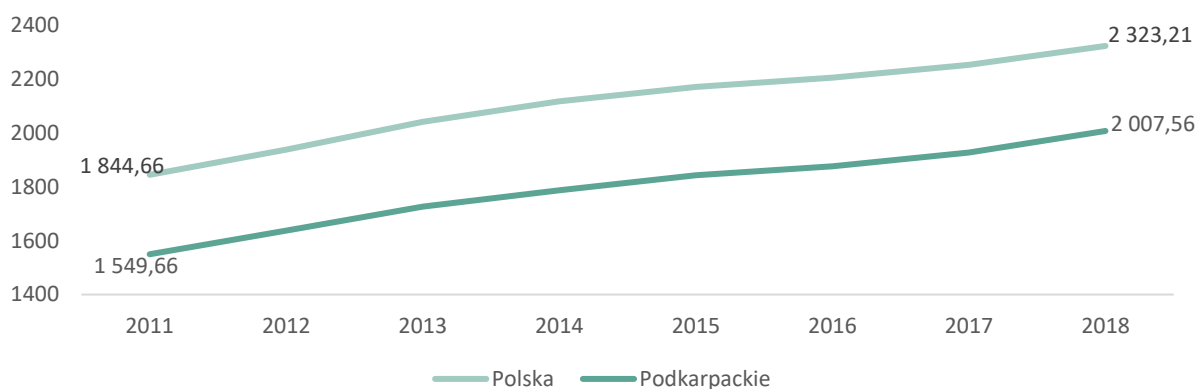
Wykres 77. Główne źródło utrzymania pełnoletnich członków gospodarstw domowych

Źródło: Badanie CAPI, N=2862, wzięto pod uwagę tylko pełnoletnich członków gospodarstw domowych.

Wartość wypłacanych emerytur z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych w województwie podkarpackim w 2018 roku była niższa o ponad 300 zł niż średnio w kraju. W analizowanym okresie tj. 2011–2018 występował stały wzrost wysokości świadczeń. We wszystkich województwach wzrost ten przyjmował podobne wartości około 3,6% rocznie. W przypadku rent rodzinnych również występował stały wzrost na terenie całego kraju a jego wartość była zbliżona do wzrostu emerytur. W 2018 roku w Polsce na emeryturze lub rencie było 9 198 956 osób (23,9% ogółu społeczeństwa) a w województwie podkarpackim 462 754 osób (21,7% mieszkańców).

Wykres 78. Zmiana przeciętnej wysokości emerytur w latach 2011–2018 w Polsce i w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Analizując temat dochodów wskazano wartości transferów pieniężnych Polaków mieszkających za granicą do Polskich rodzin. Z badań CAWI realizowanych wśród polskich migrantów wynika, że 43% z nich wspiera finansowo swoje rodziny w Polsce. Jakimi kwotami? Ta kwestia nie została wprost oszacowana w trakcie badań pierwotnych. Możemy jednak przyjąć średnie kwoty pieniężnych transferów przekazywanych co miesiąc przez Polaków będących na migracji do odbiorców w naszym kraju. Z raportów opracowanych przez firmy zajmujące się świadczeniem usług transferowych wynika, że średnie miesięczne transfery pieniężne Polaków do rodzin w Polsce z Niemiec to 2,2 tys. zł, Irlandii – 2 tys., Wielkiej Brytanii – 2 tys., a Holandii – 1,6 tys. Informacje te w odniesieniu do danych na temat przeciętnych zarobków Polaków za granicą wskazuje, że Polacy z Niemiec przesyłają do kraju 28 proc. swoich dochodów, z Irlandii – 23%, z Wielkiej Brytanii – 26%, a z Holandii – 25%. Mniej więcej 1/4 dochodów emigrantów, którzy wspierają rodziny pozostawione w Polsce trafia do kraju, co oznacza, że ci nie myślą tylko o sobie, ale również żyją w warunkach powyżej minimum egzystencji³⁹. Zarobki Polaków za granicą są znacznie wyższe niż w Polsce i średnio sięgają kwoty 7,7 tys. zł brutto. Najwięcej Polacy zarabiają w Austrii (8,9 tys.), Irlandii (8,6 tys.), Wielkiej Brytanii (7,8 tys.), Niemczech (7,8 tys.) i Holandii (6,5 tys.). Najmniejsza średnia wynagrodzeń dotyczy Polaków, którzy pracowali w Belgii – zarobili oni średnio 5943 zł.⁴⁰

³⁹ HM Revenue & Customs TransferGO Raport na temat zagranicznych transferów do Polskich odbiorców.

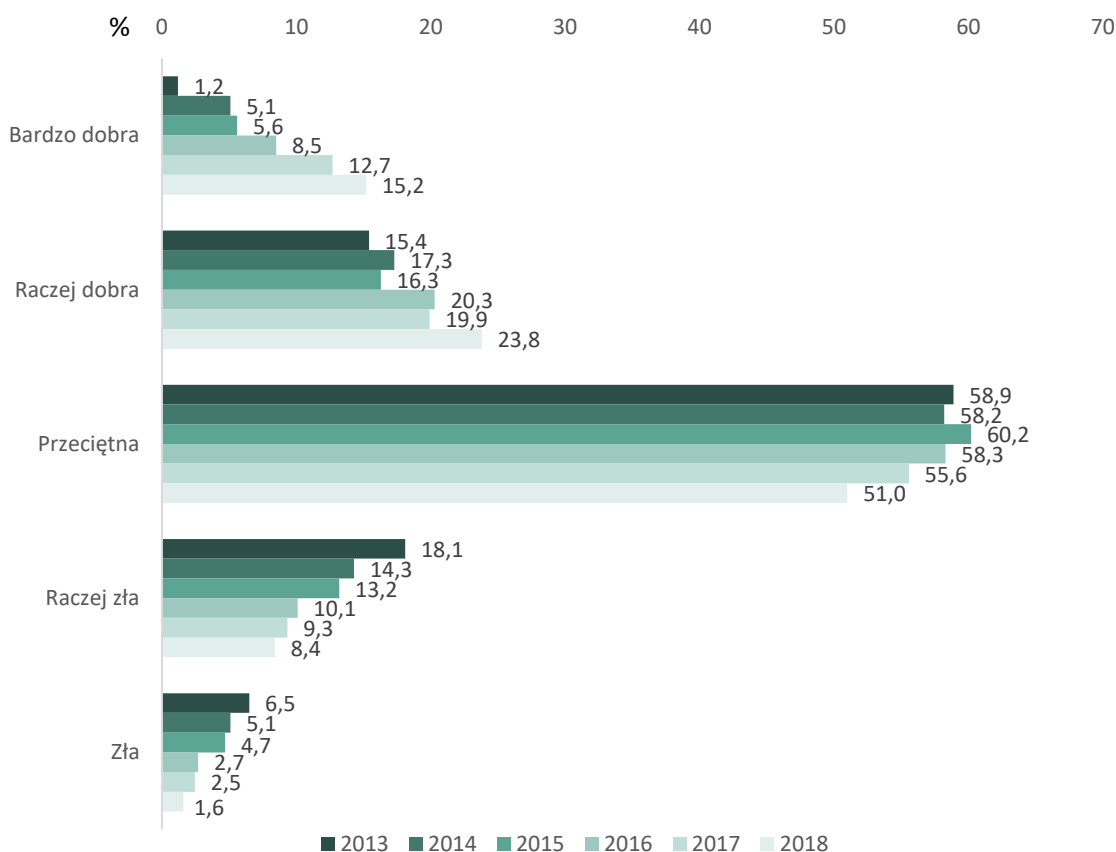
⁴⁰ Eurotax, *Wynagrodzenia Polaków za granicą w 2017*, https://media.euro-tax.pl/raporty/Raport_ETX_2018.pdf [dostęp: 10.10.2019].

2.3. Stopień zaspokojenia podstawowych potrzeb gospodarstwa domowego

Potrzeby gospodarstw domowych są zróżnicowane i wynikają w dużej mierze z typu gospodarstwa, lokalizacji czy korzystania domowników z pomocy społecznej. Wszystkie te elementy mają wpływ na subiektywną ocenę zaspokojenia najważniejszych potrzeb. Odczucie satysfakcji z sytuacji ekonomicznej rodziny zbadano wielotorowo. Na wstępie zweryfikowano dane pochodzące z badania budżetów gospodarstw domowych.

Według wskaźnika subiektywnej oceny zadowolenia z sytuacji materialnej gospodarstwa domowego, jakość życia w województwie podkarpackim rosła. Coraz więcej osób wskazywało, że ich sytuacja materialna była bardzo dobra. W 2013 roku było to 1,2% a w roku 2018 już 15,2%. Rośnie także liczba osób, które deklarowały dobrą sytuację materialną. Odsetek gospodarstw, w których sytuacja była przeciętna, zła lub bardzo zła - spadał.

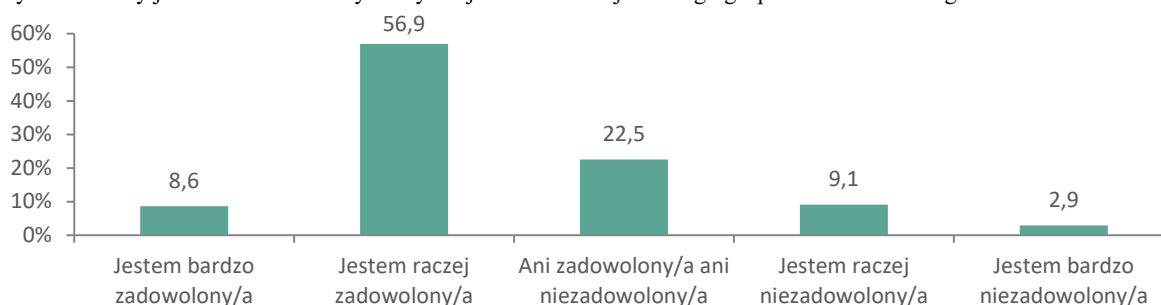
Wykres 79. Subiektywna ocena zadowolenia z sytuacji materialnej gospodarstwa domowego w województwie podkarpackim w latach 2013 - 2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Podobna kwestia została zbadana w toku badań ilościowych CAPI. Przedstawiciele gospodarstw domowych zostali poproszeni o dokonanie oceny poziomu zadowolenia z sytuacji ekonomicznej swoich gospodarstw domowych. Blisko 2/3 respondentów wyraża zadowolenie z tego aspektu życia, ale tylko 8,6% respondentów to osoby bardzo zadowolone, a 56,9% - raczej zadowolone. Niezadowolone z sytuacji ekonomicznej wyraziło 12% przedstawicieli gospodarstw domowych. Pozostali respondenci nie ocenili swojego zadowolenia jednoznacznie, decydując się na odpowiedź „ani zadowolony/a, ani niezadowolony/a”.

Wykres 80. Czy jest Pan/i zadowolony/a z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

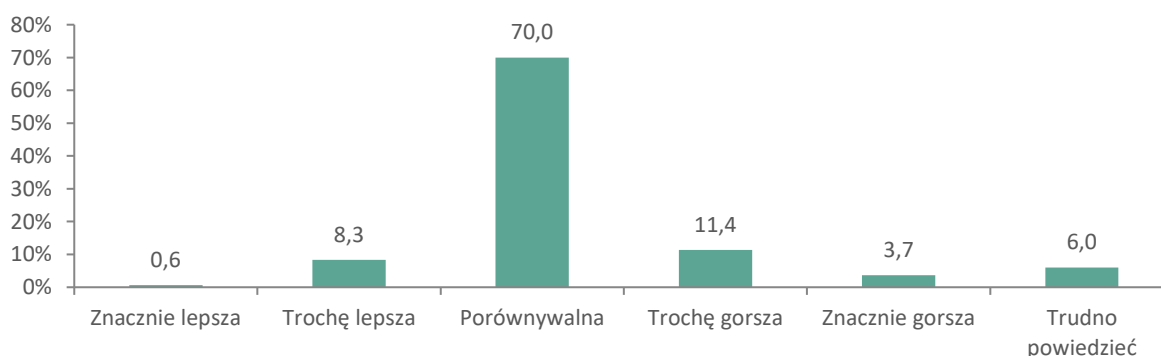
Uwzględniając podział na obszar zamieszkania respondentów raczej nie stwierdzono znacznych różnic w średnim poziomie zadowolenia z sytuacji ekonomicznej, o czym świadczy fakt, że średnie przyjmują wartości od 3,5 do 3,7 pkt. Jedyne odstępstwo dotyczy obszarów miejskich liczących powyżej 100 tys. mieszkańców, na których średni poziom zadowolenia jest wyższy i wynosi 3,8 pkt. .

Znacznie wyższy poziom zadowolenia z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego deklarują osoby, z gospodarstw, dla których głównym źródłem dochodu jest praca zarobkowa (3,8 pkt) niż z gospodarstw utrzymujących się przede wszystkim z ubezpieczeń społecznych (3,3 pkt).

Poziom zadowolenia z sytuacji ekonomicznej nie jest zróżnicowany z punktu widzenia płci respondentów, jednak zmienia się wraz ze zmianą poziomu ich wykształcenia. Im wyższy poziom wykształcenia tym wyższy poziom zadowolenia z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego. Średni poziom zadowolenia z tej sfery życia wynosi odpowiednio: 3,1 pkt wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym; 3,5 pkt wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym; 3,7 pkt wśród osób z wykształceniem średnim i 4,0 pkt wśród osób z wykształceniem wyższym.

Odnosząc własną sytuację materialną do sytuacji innych gospodarstw domowych w miejscowości, 70% przedstawicieli gospodarstw domowych oceniło, że ich sytuacja ekonomiczna nie odbiega od przeciętnej i jest porównywalna z sytuacją innych gospodarstw w okolicy. Przekonanie o lepszej sytuacji ekonomicznej wyrazili przedstawiciele 8,9% gospodarstw domowych, z czego tylko 0,6% określiło tę sytuację, jako „znacznie lepszą”. Przekonanie o gorszej sytuacji wyraziło 15,1% respondentów, a odpowiedzi skrajnej (sytuacja jest znacznie gorsza) udzieliło 3,7% respondentów.

Wykres 81. Sytuacja ekonomiczna gospodarstwa domowego, w porównaniu do innych gospodarstw domowych z tej samej miejscowości

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Na podstawie uzyskanych informacji stwierdzić można, że osoby z gospodarstw domowych, których głównym źródłem dochodu jest praca, częściej niż osoby z gospodarstw utrzymujących się z ubezpieczeń społecznych postrzegają swoją sytuację ekonomiczną, jako lepszą od innych. Własną sytuację ekonomiczną za lepszą uznało 12,1% gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy i 3,9% gospodarstw utrzymujących się głównie z ubezpieczeń społecznych. Jako gorszą od innych, własną sytuację ekonomiczną postrzega 6,7% respondentów z gospodarstw osiągających dochody z pracy oraz blisko 28,4% respondentów z gospodarstw osiągających dochody głównie z systemu ubezpieczeń społecznych.

Poziom zadowolenia respondentów z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego jest uzależniony od dochodu na jednego członka gospodarstwa domowego. Im wyższy poziom dochodów, tym wyższy poziom zadowolenia. Z dochodu do 1000 zł na osobę w gospodarstwie domowym zadowolonych jest 30% respondentów, Ponad 60% badanych jest zadowolonych z dochodów do 1500 zł na osobę, a z najwyższych dochodów tj. powyżej 3000 zł zadowolonych jest blisko 7/10 badanych.

Tabela 24. Średni poziom zadowolenia z sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego w podziale na uzyskiwane miesięczne dochody netto

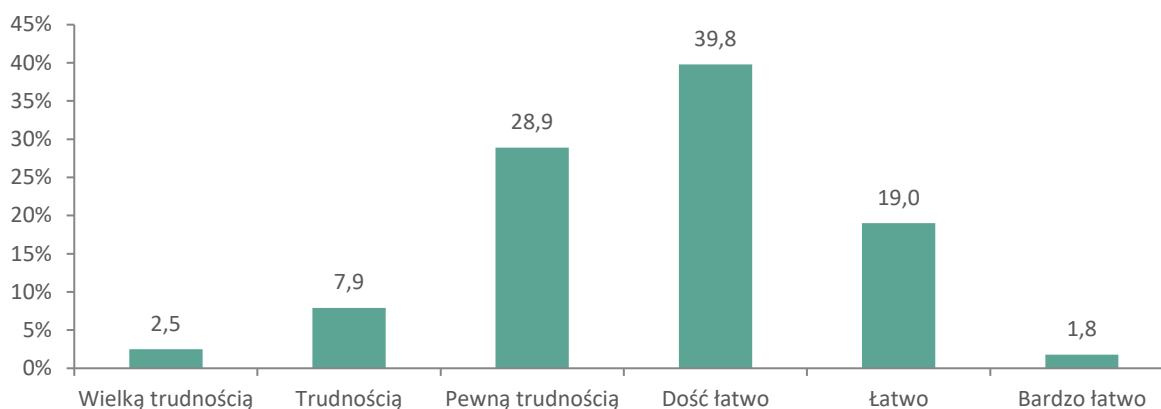
Zadowolenie z sytuacji ekonomicznej	Miesięczne dochody netto przypadające na jedną osobę (%)				
	do 1000 zł	1001–1500 zł	1501–2000 zł	2001–3000 zł	powyżej 3000 zł
Jestem bardzo zadowolona	2,0	6,5	6,6	10,9	7,5
Jestem raczej zadowolona	26,3	54,3	63,9	72,4	60,0
Ani zadowolona ani niezadowolona	22,2	24,1	21,3	14,7	30,0
Jestem raczej niezadowolona	29,3	11,6	7,8	0,6	2,5
Jestem bardzo niezadowolona	20,2	3,5	0,4	1,3	0,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Badanie CAPI, N=738.

Niemal 2/3 przedstawicieli gospodarstw domowych zadeklarowało, że w sytuacji nieoczekiwanego wydatku w wysokości 1200 zł, byłoby w stanie pokryć go z własnych środków – 34,7% deklaruje, że nie miałyby takiej możliwości.

W trakcie badania poproszono respondentów o określenie czy trudno czy łatwo ich gospodarstwom dopiąć comiesięczny budżet. Największa grupa respondentów tj. niemal 40% zadeklarowała, że wiązanie końca z końcem przychodzi dość łatwo. Trudności z dopięciem domowego budżetu ma 39,3% gospodarstw domowych, z czego większość (28,9%) dostrzega tylko niewielkie trudności, a 2,5% dostrzega w tym wielką trudność. Domykanie comiesięcznego budżetu jest zadaniem łatwym dla 19% gospodarstw domowych, a dla 1,8% - bardzo łatwym.

Wykres 82. Czy Państwa gospodarstwo domowe wiąże „koniec z końcem” z...

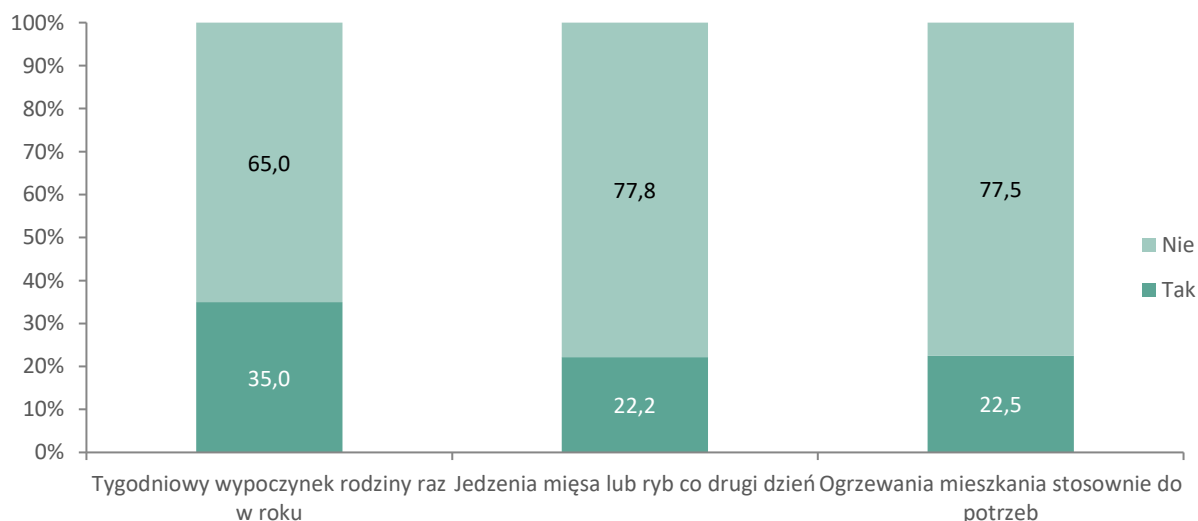
Źródło: Badanie CAPI, N= 1359.

Respondenci z gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy zarobkowej zarządzają miesięcznym domowym budżetem ze znacznie większą łatwością niż gospodarstwa utrzymujące się głównie ze świadczeń systemu ubezpieczeń społecznych. Łącznie 26,6% gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z pracy wskazuje na posiadanie mniejszych czy większych trudności finansowych, gdy wśród gospodarstw utrzymujących się głównie z ubezpieczeń społecznych odsetek ten wynosi 58,1%, a więc jest ponad dwukrotnie wyższy.

Zdecydowanie najniższy odsetek gospodarstw domowych, które mają trudności w zarządzaniu budżetem domowym odnotowano w podregionie tarnobrzeskim (24,3%). W następnej kolejności wymienić należy podregion rzeszowski (41,1% gospodarstw zgłasza trudności) i przemyski (48,3%). Najmniej korzystny wynik dotyczy podregionu krośnieńskiego, w którym ponad połowa gospodarstw domowych deklaruje trudności z wiązaniem końca z końcem (51%).

Około 22% gospodarstw domowych w ciągu ostatniego roku miało problemy z wygosparowaniem środków na jedzenie mięsa i ryb co drugi dzień oraz na ogrzewanie mieszkania stosownie do potrzeb. Odsetek gospodarstw domowych, odczuwających trudność z zaspokojeniem potrzeby rodzinnego urlopu (jeden tydzień w ciągu roku) jest wyższy i wynosi 35%.

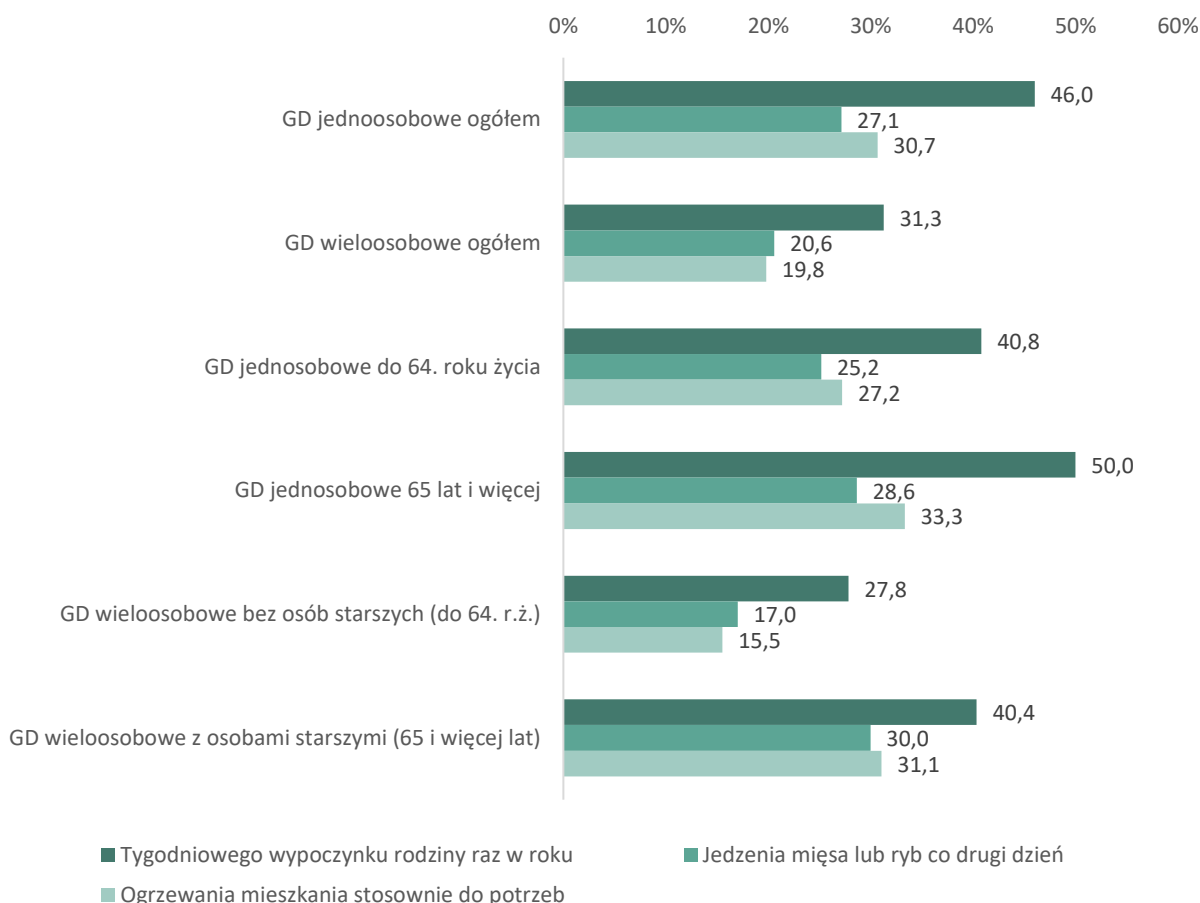
Wykres 83. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Państwa gospodarstwie domowym wystąpiły trudności w zaspokojeniu następujących potrzeb?

Źródło: Badanie CAPI, N= 1359.

Jak wynika z badania CAPI w poszczególnych typach gospodarstw domowych największe trudności występowały w potrzebach związanych z zapewnieniem tygodniowego wypoczynku raz w roku. Problem ten miała połowa przedstawicieli gospodarstw domowych jednoosobowych z osobami w wieku 65 lat i więcej. Najrzadziej problem występował w gospodarstwach wieloosobowych bez osób starszych – nieco ponad 1/4 wskazań. Inne problemy z zaspokojeniem potrzeb takich jak jedzenie mięsa lub ryb co drugi dzień lub ogrzewanie mieszkania stosownie do potrzeb również najczęściej występowały w gospodarstwach w wieku 65 lat i więcej.

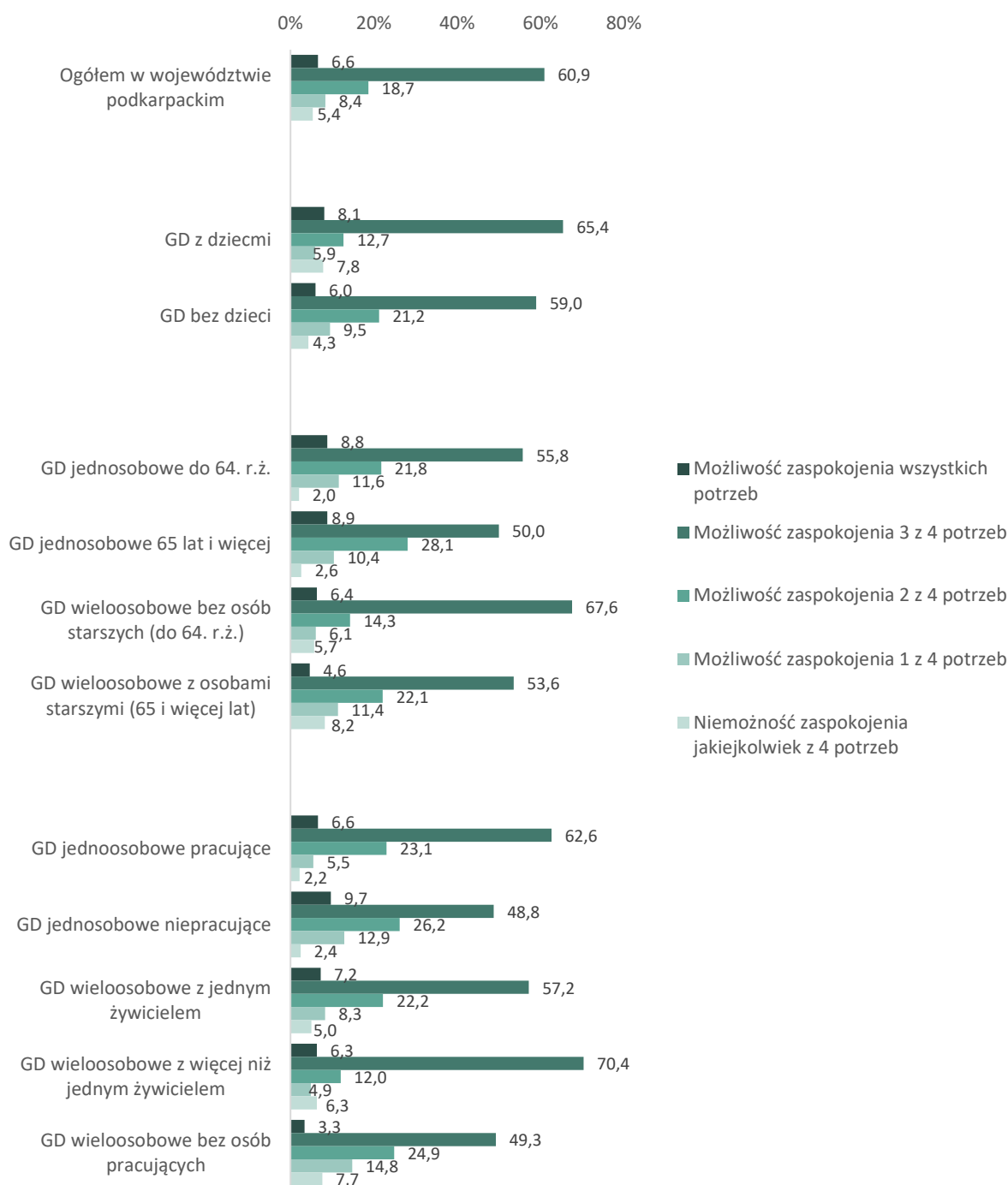
Wykres 84. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Państwa gospodarstwie domowym wystąpiły trudności w zaspokojeniu następujących potrzeb?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Respondentom w badaniu CAPI zadano pytania dotyczące możliwości zaspokojenia wydatków w 4 kategoriach (wyodrębnione kategorie są składowymi wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej). Pierwszą z nich była, możliwość pokrycia z własnych środków nieoczekiwanego wydatku w wysokości 1200 zł, drugą zapewnienie tygodniowego wypoczynku rodziny raz w roku, kolejną jedzenie mięsa lub ryb co drugi dzień i ostatnią możliwość ogrzewania mieszkania stosownie do potrzeb. Zweryfikowano w ten sposób jaki odsetek mieszkańców województwa podkarpackiego oraz jakie typy rodzin mają możliwość zaspokojenia wszystkich z nich. Ogólnie w województwie na zaspokojenie wszystkich analizowanych potrzeb może pozwolić sobie 6,6% gospodarstw domowych. Rodziny z dziećmi rzadziej niż bez dzieci mogą pozwolić sobie na zaspokojenie wszystkich potrzeb, a różnica wynosi 2,1 p. proc. Gospodarstwa domowe jednoosobowe do 64. roku życia częściej niż pozostałe mają możliwość zaspokojenia wszystkich analizowanych potrzeb na co wskazał co 12 badany.

Wykres 85. Miary ubóstwa - możliwość zaspokojenia potrzeb (możliwość pokrycia z własnych środków nieoczekiwanego wydatku w wysokości 1200 zł, zapewnienie tygodniowego wypoczynku rodziny raz w roku, jedzenie mięsa lub ryb co drugi dzień, ogrzewania mieszkania stosownie do potrzeb)

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

W trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami gospodarstw domowych w województwie podkarpackim dyskutowano na temat sytuacji finansowej i pojawiających się problemów ekonomicznych.

Zdarza się, że poważne trudności finansowe przeżywają także jednoosobowe gospodarstwa domowe, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarstw prowadzonych przez osoby starsze. W wypowiedziach badanych przewijał się wątek osób starszych pozostawianych na gospodarstwie przez

dorosłe dzieci zakładające własne rodziny. Seniorzy zostają wtedy z problemem utrzymania (często dużego) domu, nie zawsze mogą liczyć na pomoc młodszego pokolenia. Sytuacja pogarsza się w momencie gdy w gospodarstwie domowym pozostaje samotna osoba starsza, zwłaszcza gdy nie jest w pełni sprawna fizycznie i boryka się z problemami zdrowotnymi. Wydaje się, że zjawisko to będzie zataczało coraz szersze kręgi z uwagi na częste migracje (w tym zarobkowe) oraz powszechne dążenie dorosłych dzieci do opuszczania domów rodzinnych (potrzeba mieszkania „na swoim”).

Bardzo skromnie [żyję], ja mam bardzo małą emeryturkę, taką najniższą, i to mam po mężu, a po mężu wiadomo, 80% mniej, to raz. A moja córka też nie za wiele [pomaga], tak żeby aż miała coś więcej to pewnie by pomogła.

Kobieta, 73 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

[Jaka jest ocena sytuacji materialnej swojej rodziny] *Mojej rodziny? No chyba raczej dobrze, ale tak szczerze to średnio. [A sposób realizacji zakupów?] To z ołówkiem w rękę. Bo jeżeli nie policzę to po prostu mi zabraknie [pieniędzy].*

Kobieta, 66 lat, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Typy rodzin składające się z kilku członków najczęściej wypowiadały się na temat swojej sytuacji materialnej raczej pozytywnie. Niewielu skarżyło się na trudności z terminowym regulowaniem płatności czy też zakupem podstawowych artykułów spożywczych i przemysłowych, natomiast duża część respondentów twierdziła, że ich rodziny mogą sobie pozwolić na regularne wyjazdy wakacyjne, w tym zagraniczne. Większość rozmówców deklarowała rozsądne podejście do codziennych zakupów (trzymanie się wcześniej przygotowanej listy), jednak z reguły przyznawali, że nie mają nawyku porównywania cen w sklepach w poszukiwaniu najtańszych opcji, a czasem pozwalają sobie także na produkty bardziej kosztowne czy też luksusowe. Problemu nie stanowią także zakupy odzieżowe czy inne wydatki bieżące. Respondenci często zaznaczali wprawdzie, że nie stać ich na spełnianie wszelkich zachcianek swoich czy dzieci, a większe wydatki muszą planować z wyprzedzeniem i się do nich przygotowywać. Taki stan rzeczy jest jednak dla nich akceptowalny i nie stanowi powodu do niepokoju. Dochody osiągnane przez partnerów/współmałżonków nie zawsze w całości zasilają domowy budżet. Zdarzają się rodziny, w których każdy z współmałżonków posiada własne dochody, a do wspólnego gospodarowania trafia tylko niezbędna część. Osoby te cenią sobie własną niezależność finansową i pomimo zawarcia związku małżeńskiego nie przekazują całych dochodów do wspólnego budżetu.

Myślę, że dobrze [sytuacja materialna]. Zakupy? Znaczący to wygląda tak, że moja pensja, idzie też i na zakupy bieżące, też na swoje jakieś po prostu zaplanowane zakupy, typu, że coś kupię do domu, no jakieś ubrania dla siebie, kosmetyki, no i wiadomo, utrzymanie mojego samochodu. Moja pensja nie jest zbyt duża, więc ona bardzo szybko się kończy przed końcem miesiąca. Natomiast no mąż głównie opłaca rachunki, robi również zakupy do domu, ale też z jego pensji są wszelkie jakieś inwestycje takie grubsze. Jeżeli chodzi o jakieś wspólne wyjazdy czy coś takiego, no to tutaj mamy zasadę „50–50”, czyli każdy płaci za siebie, więc tak to jest rozdzielane. No chyba, że faktycznie mnie po prostu przystawi finansowo, to wtedy mąż coś tam po prostu więcej doloży, żeby było na przykład na tą wycieczkę czy coś takiego

Kobieta, 31 lat, rodzina pełna zrekonstruowana

2.4. Pomoc społeczna

Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, której zadania określone zostały przepisami ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej. Podstawowym celem pomocy społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych, których nie są oni w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Dodatkowo wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Zadaniem pomocy społecznej jest również zapobieganie trudnym sytuacjom rodzinnym, przez podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem. Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi.⁴¹

Ośrodki Pomocy Społecznej są najważniejszymi jednostkami świadczącymi pomoc społeczną. Są to jednostki budżetowe, które nie posiadają osobowości prawnej, a bieżące zadania pokrywane są z budżetu. Obszar działalności związany jest przede wszystkim z wypłacaniem na rzecz potrzebujących świadczeń pieniężnych, a także realizację świadczeń niepieniężnych (np. praca socjalna, poradnictwo specjalistyczne, usługi opiekuńcze, zapewnienie schronienia, posiłków, ubrań i inne). Głównym celem jednostek jest pomoc społeczna skierowana do grupy społeczeństwa, która znalazła się w trudnej sytuacji życiowej, i nie są w stanie samodzielnie sprostać wszelkim problemom.

Liczba mieszkań komunalnych będących w zasobie gminnym w województwie podkarpackim w latach 2012–2018 spadła o 2420 (tj. o 16,5%). Wraz ze spadkiem liczby mieszkań komunalnych zmniejszała się liczba wniosków na nie. W roku 2012 złożono 2921 wniosków, natomiast sześć lat później 2291 – prognozuje się, że liczba ta będzie dalej sukcesywnie spadać, a w roku 2019 zostanie złożonych 2169 wniosków na mieszkania komunalne.

Po początkowym wzroście w latach 2011 – 2013 zmniejszała się również liczba wyroków eksmisyjnych bez wskazania lokalu socjalnego. W 2011 roku było to 159 wyroków, w 2013 roku 283. W roku oceny liczba wniosków wynosiła 216 i prognozowano dalszy spadek.

Systematycznym wzrostem charakteryzowała się natomiast liczba klubów i innych miejsc dla seniorów. W roku wyjściowym (2011) w województwie podkarpackim było zaledwie 33 takich miejsc. W 2018 roku ich liczba wynosiła aż 233 a prognozy na 2019 rok wskazywały utworzenie 20 kolejnych. Od 2018 roku zaobserwowano znaczny spadek liczby dzieci, dla których zabrakło miejsc w żłobkach. Do 2017 roku ich liczba systematycznie rosła by w kulminacyjnym punkcie sięgnąć 893 przypadków. Rok później liczba ta spadła o prawie 300.

Infrastruktura społeczna, do której należą między innymi, mieszkania komunalne w zasobie gminnym, mieszkania socjalne, kluby seniora, hospicja czy ośrodki dla cudzoziemców w ogólnym rozrachunku jest coraz lepiej rozwinięta.

Tabela 25. Wybrane zasoby pomocy społecznej w województwie podkarpackim w latach 2012 - 2018

Zasoby	2012	2015	2018	Prognoza 2019
Mieszkania komunalne w zasobach gmin	17 079	16 586	15 275	14 226
Wnioski na mieszkanie komunalne	2 921	2 716	2 291	2 169
Liczba mieszkań socjalnych	2 051	2 117	2 199	2 245
Wnioski na mieszkania socjalne	1 322	1 460	1 346	1 367
Liczba wyroków eksmisyjnych bez wskazania lokalu socjalnego	-	457	216	205

⁴¹ Na podstawie Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2019 poz. 1507).

Zasoby	2012	2015	2018	Prognoza 2019
Liczba klubów i innych miejsc spotkań seniorów	70	125	233	253
Liczba hospicjów	13	20	23	23
Liczba ośrodków dla cudzoziemców	0	1	1	1

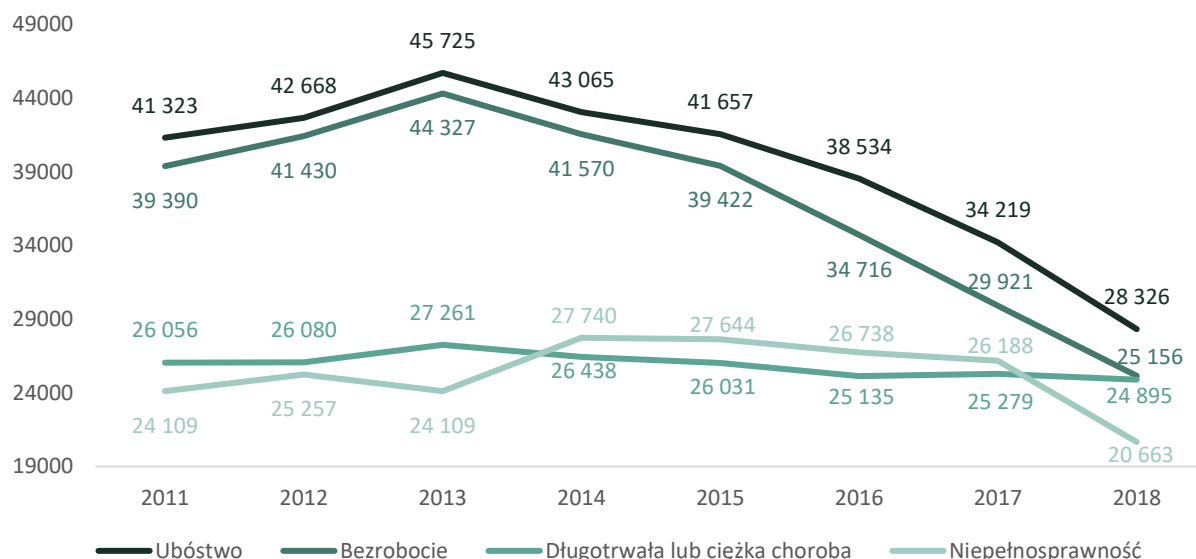
Źródło: Opracowano na podstawie danych OZPS województwa podkarpackiego.

Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa Konstytucja RP⁴². W związku z powyższym jednostki pomocy społecznej na poziomie gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim realizują szereg działań mających na celu poprawę jakości życia osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji. Pomocy i wsparcia w województwie podkarpackim w 2018 roku udzielono 159 889 osobom, co stanowiło 7,5% wszystkich mieszkańców województwa. W roku oceny, w stosunku do 2017 roku, łączna liczba osób korzystających z pomocy i wsparcia zmniejszyła się o 7996 osób. W analogicznym zakresie w roku 2011 liczba ta wynosiła 173 367 osób. Średnia roczna zmiana liczby osób, którym udzielano wsparcia wynosiła -3,3%, a całkowita zmiana w odniesieniu do 2011 roku to -18,8%.

Powody udzielania wsparcia były bardzo zróżnicowane. Ustawa z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej wyodrębnia 19 głównych powodów świadczenia usług na rzecz rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. W ramach niniejszej analizy wyodrębniono powody, które były najczęstszą przyczyną udzielanego wsparcia. Na wstępie należy zauważyć, że z roku na rok liczba rodzin obejmowana wsparciem była coraz niższa. Przyczyn może być wiele. Niewątpliwie głównymi z nich były: spadek liczby mieszkańców województwa podkarpackiego, spadek stopy bezrobocia rejestrowanego, wzrost przeciętnego wynagrodzenia brutto oraz programy rządowe np. „Rodzina 500+”. Najpoważniejszym powodem w 2018 roku na przestrzeni lat do 2011 roku włącznie było ubóstwo gdzie wsparcie zostało udzielone 28 326 rodzinom. W całym analizowanym okresie można zauważyć znaczny spadek liczby rodzin objętych wsparciem. W 2011 roku było 41 388. Najwyższa liczba rodzin objętych wsparciem (45 725 rodzin) wystąpiła w 2013 roku. Drugą najczęściej występującą w całym analizowanym okresie przyczyną wspierania rodzin było zjawisko bezrobocia, gdzie pomocą objęto 25 156 rodzin. Tutaj w odniesieniu do 2011 roku również wystąpił znaczny spadek bo o 14 234 przypadków. W 2018 roku w porównaniu z rokiem 2011 minimalnie zmalała liczba rodzin tj. 24 895, otrzymujących wsparcie z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz niepełnosprawności – 20 663. Ogółem wsparcie rodzin na podstawie wydanych decyzji zmniejszyło się we wszystkich badanych obszarach w odniesieniu do 2011 roku: ubóstwo -31,5%, bezrobocie -36,1%, długotrwała lub ciężka choroba -4,5%, niepełnosprawność -14,3%.

⁴² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997 nr 78 poz. 483).

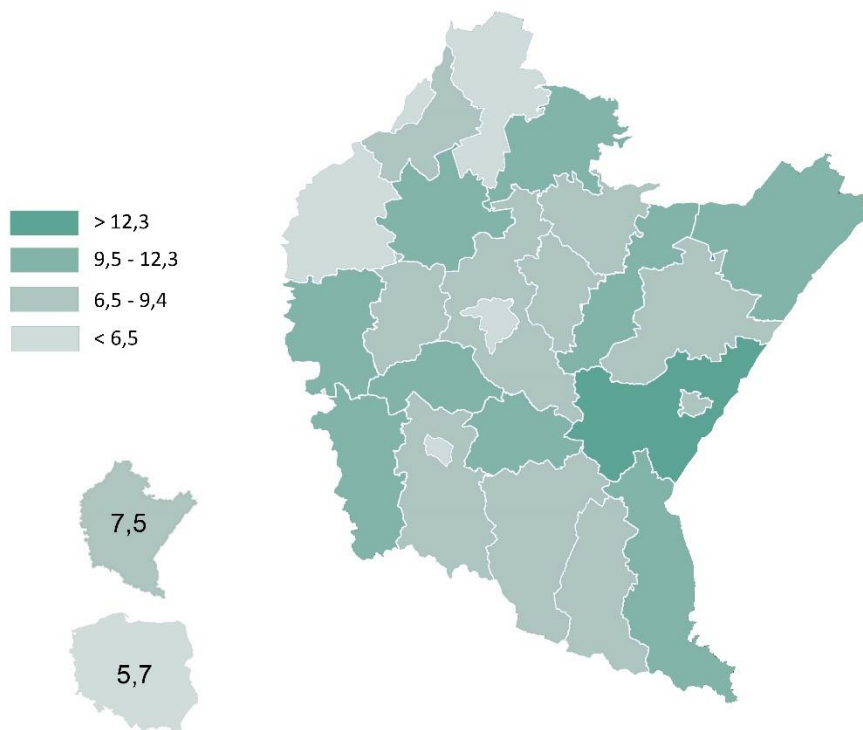
Wykres 86. Liczba rodzin objętych wsparciem z uwzględnieniem najważniejszych powodów w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie sprawozdania OZPS w województwie podkarpackim w latach 2011–2018.

Odsetek osób korzystających z pomocy społecznej jest zróżnicowany. Istnieją duże różnice między poszczególnymi powiatami. Najniższy odsetek osób korzystających z pomocy społecznej występował w powiecie łańcuckim i wynosił 4,6%. Ponad 3 razy więcej osób potrzebowało wsparcia w Przemyślu, było to prawie 15% mieszkańców. Dane prezentowane na mapie przedstawiają liczbę beneficjentów pomocy społecznej jak również odsetek do ogólnej liczby mieszkańców danego obszaru.

Rycina 4. Odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w województwie podkarpackim w 2017 roku (%)

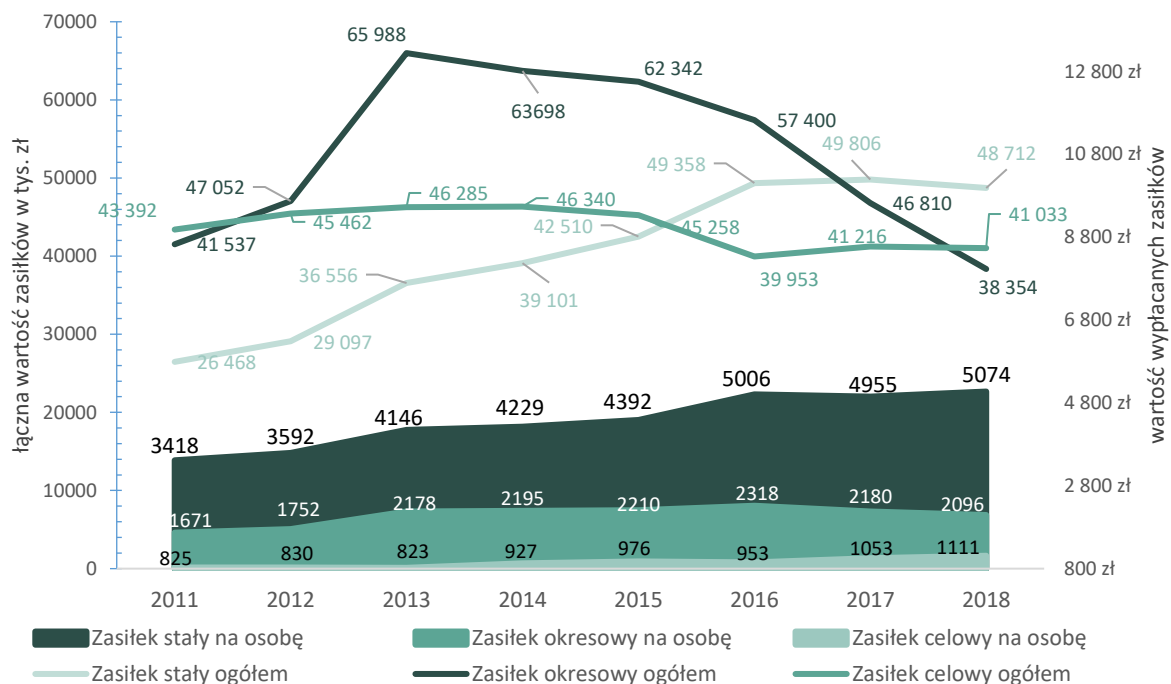
Źródło: Opracowano na podstawie sprawozdania OZPS województwa podkarpackiego za rok 2018.

Analizie poddano łączną wysokość kosztów zasiłków wypłacanych przez gminy województwa podkarpackiego w latach 2011–2018. Zweryfikowano wydatki związane z wypłatą zasiłków stałych⁴³, zasiłków okresowych⁴⁴ i celowych⁴⁵. Wartość wypłacanych zasiłków stałych w latach 2011–2018 charakteryzowała się stałym wzrostem (w 2018 roku zanotowano minimalny spadek w odniesieniu do 2017). Zmieniała się także liczba osób korzystających z tej formy wsparcia w roku bazowym było to około 7500 osób a 7 lat później już prawie 10 000. Znaczny wzrost dotyczył również średniej rocznej kwoty zasiłków w przeliczeniu na jedną osobę. W 2011 roku było to około 3400 zł, a siedem lat później ponad 5000 zł. rocznie.

Wartość zasiłku okresowego w województwie podkarpackim charakteryzowała się największymi zmianami w badanym okresie. W 2011 roku suma zasiłków wynosiła 41,5 miliona złotych, a dwa lata później prawie 66 milionów. W 2018 roku kwota zmniejszyła się do nieco ponad 38 milionów złotych. Kwota zasiłku na jedną osobę w ciągu analizowanych lat nie charakteryzowała się takimi wahaniami. Na przestrzeni lat można zauważyć systematyczny wzrost (za wyjątkiem 2 ostatnich lat poddanych analizie). Znacznie spadła liczba osób korzystających z tej formy wsparcia. W analizowanym okresie spadek liczył 6565 osób tj. 26,4%.

Łączna wysokość wypłaty zasiłków celowych w 2018 roku była niższa niż w roku wyjściowym. Systematycznie w całym analizowanym okresie rosła wysokość zasiłku w przeliczeniu na osobę w ciągu roku. W latach 2011–2018 kwota ta wzrosła o prawie 300 zł. Znacznie spadła za to liczba beneficjentów. W 2018 roku było o 29,8% osób mniej niż w 2011 roku.

Wykres 87. Łączna wysokość zasiłków udzielonych mieszkańcom województwa podkarpackiego w latach 2011–2018 według typu

Źródło: Opracowano na podstawie sprawozdania OZPS w województwie podkarpackim w latach 2011–2018.

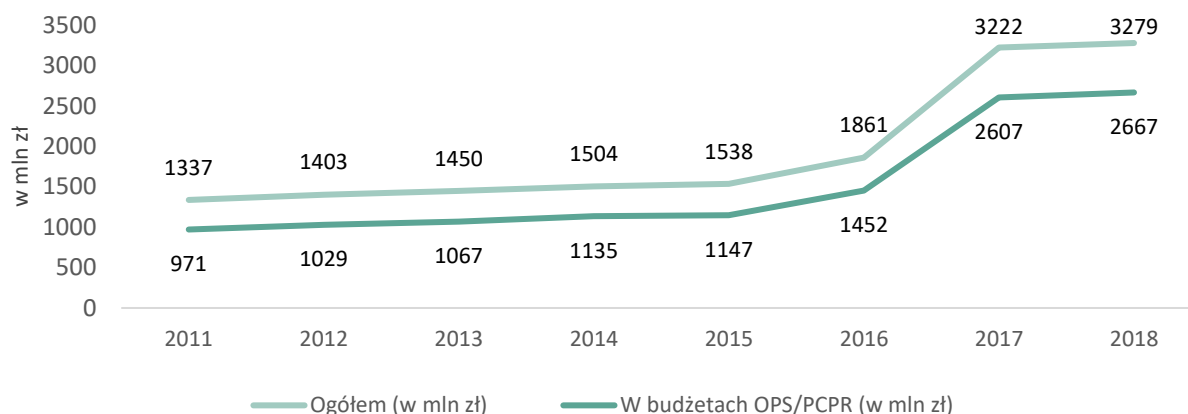
⁴³ Przysługuje on zarówno osobie samotnej, jak i osobie w rodzinie. Warunkiem jest tu niezdolność do pracy: całkowita lub z powodu wieku oraz spełnianie kryterium dochodowego.

⁴⁴ Zasiłek wypłacany jest w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego.

⁴⁵ Zasiłek celowy jest to jednorazowe świadczenie, wypłacane na konkretny cel i służący zaspokojeniu ściśle określonej potrzeby bytowej. Zasiłek celowy może być przyznany w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu.

Wydatki na pomoc społeczną w województwie podkarpackim systematycznie wzrastały. W analizowanym okresie (2011–2018) był to niemal 3-krotny wzrost który w 2018 sięgnął kwoty powyżej 3 miliardów 279 milionów złotych. Wzrost w budżetach Ośrodków Pomocy Społecznej oraz Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie był symetryczny względem kwoty ogólnej.

Wykres 88. Łączne wydatki na pomoc społeczną w województwie podkarpackim w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie sprawozdania OZPS w województwie podkarpackim za lata 2011–2018.

Infrastruktura pomocy społecznej związana jest także z działalnością tzw. podmiotów ekonomii społecznej⁴⁶, w skład której wchodzi przede wszystkim przedsiębiorstwa społeczne, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej oraz zakłady pracy chronionej. Przedsiębiorstwo społeczne nie jest obecnie w żaden sposób zdefiniowane na poziomie prawodawstwa krajowego. Taka kategoria podmiotów ekonomii społecznej została wprowadzona do działalności Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej na podstawie „Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020” Przedsiębiorstwo społeczne jest podmiotem wyodrębnionym pod względem organizacyjnym i rachunkowym, prowadzącym działalność gospodarczą zarejestrowaną w Krajowym Rejestrze Sądowym, działalność odpłatną pożytku publicznego, działalność oświatową lub działalność kulturalną. Według danych ROPS w Rzeszowie w województwie podkarpackim funkcjonuje 136 przedsiębiorstw społecznych. Rotacja przy ich tworzeniu i zamykaniu jest bardzo duża, dlatego problematyczne jest oszacowanie dokładnej wartości w danym okresie. Wiele tego typu jednostek widnieje w rejestrach jednak nie prowadzi działalności zgodnej z ideą ekonomii społecznej. Zakład aktywności zawodowej jest wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo jednostką tworzoną w celu zatrudnienia osób niepełnosprawnych zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności i osób zaliczonych do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną.

Podmiotami uprawnionymi do tworzenia ZAZ-ów są powiaty, gminy, oraz NGO. W województwie według sprawozdań OZPS prowadzonych przez ROPS w Rzeszowie funkcjonuje 13 ZAZ-ów. Innym podmiotem ekonomii społecznej są warsztaty terapii zajęciowej. Są to placówki, które umożliwiają rehabilitację społeczną i zawodową w zakresie zdobywania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podejmowania zatrudnienia. Osoby posiadające orzeczenia o stopniu niepełnosprawności umiarkowanym lub znacznym, ze wskazaniem do terapii zajęciowej, mogą ubiegać się o rehabilitację w ramach WTZ w celu zdobycia samodzielności, umiejętności i kwalifikacji

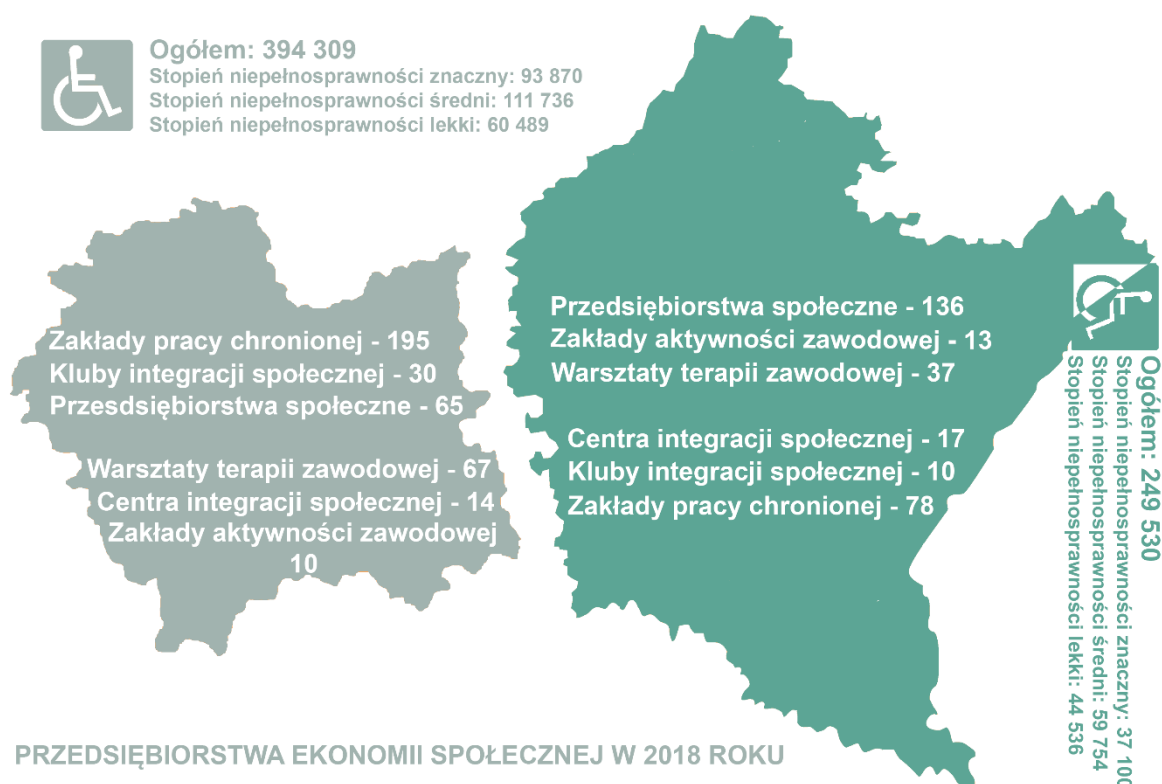
⁴⁶ Na podstawie uchwały nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 zmieniającej uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą "Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej".

umożliwiających w efekcie podjęcie pracy. Warsztaty mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia lub przez inne podmioty jak np. jednostki samorządu terytorialnego czy zakłady pracy chronionej, posiadające osobowość prawną lub zdolność do czynności prawnych i stanowią część ich struktury organizacyjnej.

W ramach ekonomii społecznej funkcjonują również centra integracji społecznej - instytucje realizujące specjalistyczne programy pracy z osobami wykluczonymi społecznie lub zagrożonymi wykluczeniem, w określonym czasie. Misją Centrum Integracji Społecznej jest aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz działania długofalowe mające wpływ na postawę człowieka i jego sposób funkcjonowania w środowisku. Inną funkcją aktywizującą społeczeństwo są Kluby Integracji Społecznej czyli miejsca spotkań dla osób pozostających bez zatrudnienia, które chcą być aktywniejsze i poszukują możliwości własnego rozwoju. Czynne uczestnictwo w zajęciach w ramach Klubu pomaga w rozszerzeniu swoich umiejętności społecznych, podniesieniu kwalifikacji zawodowych oraz jest okazją do poznania osób w podobnej sytuacji życiowej.

Ostatnią omawianą formą są Zakłady pracy chronionej czyli przedsiębiorstwa przystosowane do zatrudniania osób z wyższymi stopniami niepełnosprawności. Do głównych celów jego funkcjonowania należy nie tylko wypracowanie zysku, jak w każdej firmie, ale także aktywizacja zawodowa osób, które nie poradziłyby sobie na otwartym rynku pracy. W odniesieniu do szacunkowej liczby osób niepełnosprawnych w województwie oferta aktywizująca wydaje się być niewystarczająco rozwinięta. Należy jednak zauważyć, że PES-y w województwie podkarpackim stale się rozwijają i przyciągają coraz większą grupę beneficjentów. Dane odnoszące się do osób niepełnosprawnych nie wydają się być wystarczająco aktualne, gdyż pochodzą z roku 2011 w ramach spisu powszechnego. Dokument ten jest jednak jedynym źródłem informacji na temat liczebności niepełnosprawnych w regionie.

Rycina 5. Podmioty ekonomii społecznej w województwie podkarpackim oraz małopolskim wraz z informacją na temat liczby osób niepełnosprawnych. Dane dotyczące liczby osób niepełnosprawnych pochodzą z NSP 2011

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Podmioty ekonomii społecznej nie są rozłożone równomiernie na terenie powiatów województwa podkarpackiego. W wielu z nich, brakuje poszczególnych jednostek. Najgorsza sytuacja jest w powiecie bieszczadzkim, leskim, przemyskim, gdzie zagęszczenie infrastruktury PES jest najmniejsze. Największa liczba jednostek funkcjonuje w Rzeszowie – 2 ZAZ, 2 WTZ, 15 ZPCH, jednak brakuje klubów integracji społecznej i centrów integracji społecznej.

Tabela 26. Podmioty ekonomii społecznej w powiatach województwa podkarpackiego

Powiat	Zakłady Aktywności Zawodowej	Warsztaty Terapii Zajęciowej	Kluby Integracji Społecznej	Centra Integracji Społecznej	Zakłady Pracy Chronionej
Powiat bieszczadzki	0	1	0	1	0
Powiat brzozowski	0	2	0	1	0
Powiat dębicki	1	1	1	0	6
Powiat jarosławski	1	1	0	1	1
Powiat jasielski	1	1	2	0	7
Powiat kolbuszowski	0	1	0	1	3
Powiat krośnieński	1	2	1	0	2
Powiat leski	0	1	0	0	0
Powiat leżajski	1	0	1	2	0
Powiat lubaczowski	1	1	0	1	0
Powiat łańcucki	1	1	0	0	0
Powiat mielecki	1	1	0	1	3
Powiat niżański	0	1	1	0	1
Powiat przemyski	0	1	0	0	1
Powiat przeworski	0	1	0	1	0
Powiat ropczycko- sędziszowski	0	2	0	1	0
Powiat rzeszowski	1	1	2	0	7
Powiat sanocki	0	2	0	1	5
Powiat stalowowolski	0	3	2	0	9
Powiat strzyżowski	0	1	0	1	9
Powiat tarnobrzeski	0	2	0	0	0
Powiat m. Krosno	2	1	0	1	5
Powiat m. Przemyśl	0	3	0	1	1
Powiat m. Rzeszów	2	2	0	0	15
Powiat m. Tarnobrzeg	0	2	1	0	1

Źródło: Opracowano na podstawie danych OZPS województwa podkarpackiego za rok 2018.

Ze sprawozdań OZPS oraz opinii respondentów zogniskowanych wywiadów grupowych w województwie podkarpackim widoczny jest spadek liczby osób, którym udzielono pomocy i wsparcia, w tym osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej. Od kilku lat a w zasadzie w całym analizowanym okresie głównym powodem udzielania pomocy było ubóstwo a obecnie także długotrwała lub ciężka choroba oraz niepełnosprawność. Niejednokrotnie zjawiska te występują jednocześnie negatywnie wpływając na jakość życia osób dotkniętych.

Systematycznie wzrasta liczba osób wymagających opieki całodobowej, które z uwagi na brak możliwości zapewnienia opieki ze strony rodziny umieszczane są w domach pomocy społecznej poza ich dotychczasowym miejscem zamieszkania.

Systematycznie wzrasta także liczba osób korzystających z dziennych domów pomocy. Jednostki te są istotnym elementem infrastruktury pomocy społecznej gdyż stanowią formę pomocy i opieki półstacjonarnej, służą utrzymaniu osób starszych w ich środowisku, a jednocześnie zapewniają możliwość kontaktu z innymi osobami, co łagodzi poczucie osamotnienia. Ponadto zapewniają udział w różnych formach aktywizacji fizycznej i umysłowej, edukacji i rekreacji oraz korzystania z posiłku. Zakres zadań, którymi zajmują się pracownicy pomocy społecznej wymagana wkładu wiedzy, umiejętności oraz doświadczenia. Ważna jest, więc dbałość o podwyższanie kwalifikacji i kompetencji

kadry poprzez uczestnictwo w szkoleniach, superwizji, a także spotkaniach naukowo-dydaktycznych. Działania te wpłyną na jakość świadczonej pomocy na rzecz osób i rodzin wykazujących trudności w prawidłowym funkcjonowaniu w środowisku społecznym oraz zmniejszą zjawisko wypalenia zawodowego. Nieodzowne jest jednak dostosowanie systemu wynagrodzeń do faktycznego zakresu obowiązków pracowników opieki. Brak możliwości rozwoju zawodowego oraz fakt, że osoby korzystające z pomocy społecznej w wielu przypadkach osiągają wyższe dochody z zasiłków i zapomogi negatywnie wpływa na jakość świadczonej pracy oraz warunkuje efekt wypalenia zawodowego.

Zauważalny jest wzrost liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych. Należy kontynuować zmiany ukierunkowane na deinstytucjonalizację pieczy zastępczej, a więc tworzyć warunki do powstawania i rozwijania rodzinnych form pieczy zastępczej, zbliżone do naturalnego środowiska dla dziecka. Ważna jest promocja rodzicielstwa zastępczego, w tym pozyskiwanie kandydatów na zawodowych i niezawodowych rodziców zastępczych, a także kandydatów do prowadzenia rodzinnego domu dziecka. Aby jednak było to możliwe należy dostosować warunki wsparcia tych rodzin do ich faktycznych oczekiwań oraz potrzeb. Obecna oferta wspierania rodzin niejednokrotnie mija się z realnymi potrzebami i możliwościami (np. logistycznymi) w uczestniczeniu w różnego rodzaju aktywnościach. Dodatkowo należy usprawnić proces orzecznictwa sądowego wobec małoletnich. Obecne sprawy mogą toczyć się latami co negatywnie wpływa na rozwój emocjonalny dzieci oraz jest związane z częstymi zmianami miejsca zamieszkania.

Zwiększa się liczba osób korzystających z mieszkań chronionych. Pomimo, że prowadzenie i zapewnienie miejsc w tego typu mieszkaniach należy do zadań własnych gminy o charakterze obowiązkowym, to wiele gmin wskazuje wciąż na niedostateczną ich liczbę. Trudna sytuacja życiowa, podeszły wiek, niepełnosprawność, czy choroba sprawiają często, że zmagające się z nimi osoby potrzebują wsparcia w codziennym życiu, a są na tyle samodzielne, że nie wymagają całodobowej opieki. Problem z dostępem do mieszkań w niektórych gminach zdaje się być pomijany, gdyż na przestrzeni lat sytuacja mieszkaniowa nie ulega poprawie.

Wzrasta liczba uczestników w placówkach takich jak: centrum integracji społecznej, kluby integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej. Należy w dalszym ciągu wspierać rozwój podmiotów ekonomii społecznej oraz podejmować działania upowszechniające ideę ekonomii społecznej a przede wszystkim ważne jest podejmowanie czynności mających na celu utrzymywanie aktualnie istniejących podmiotów ekonomii społecznej. Duża rotacja w liczbie oraz lokalizacji PES negatywnie wpływa na utrzymywanie jakości świadczonych usług skierowanych do odbiorców.

Tabela 27. Liczba miejsc oraz liczba osób korzystających z ośrodków wsparcia w 2018 roku

Ośrodek wsparcia	Liczba miejsc	Liczba osób korzystających 2017	Liczba osób korzystających 2018
Domy Pomocy Społecznej	4861	5336	5318
Mieszkania Chronione	117	57	84
Ośrodki Interwencji Kryzysowej	108	2781	2718
Jednostki Specjalistycznego Poradnictwa	nd	2421	1855
Placówki Opiekuńczo-Wychowawcze ogółem	828	791	736
Centrum Integracji Społecznej	nd	601	677
Klub Integracji Społecznej	nd	244	313
Warsztat Terapii Zajęciowej	nd	1713	1740
Zakład Aktywności Zawodowej	nd	467	689

Źródło: Opracowano na podstawie OZPS województwa podkarpackiego za rok 2018.

W ramach analizy wyników badania CAPI pozyskano opinie respondentów na temat wyzwań związanych z opieką nad osobami niepełnosprawnymi i zależnymi a także wsparcia uzyskanego przez instytucje świadczące pomoc społeczną.

Analiza danych wykazała, że w 4,3% gospodarstw domowych w województwie podkarpackim obecne są osoby wymagające stałej opieki ze względu na przewlekłą chorobę lub niepełnosprawność. Na pytanie, czy fakt opiekowania się niepełnosprawną osobą wpływa na aktywność zawodową członków gospodarstwa domowego, 74,1% respondentów odpowiedziało, że w ogóle nie ma to wpływu na ich życie zawodowe. Jednocześnie 10,3% deklaruje, że opieka nad osobami zależnymi zmusiła do rezygnacji z pracy. 3,6% gospodarstw domowych z województwa podkarpackiego korzystało w ostatnich 12 miesiącach ze wsparcia różnych osób lub instytucji w związku ze sprawowaniem opieki nad osobą zależną lub w związku z inną trudną sytuacją. Większość przedstawicieli gospodarstw domowych (tj. 44 z 52 osób) ocenia otrzymywane wsparcie jako wystarczające, a 8 osób uznało je za niewystarczające. Respondenci swoje niezadowolenie z uzyskanego wsparcia tłumaczą głównie zbyt niskim poziomem świadczeń finansowych w odniesieniu do potrzeb.

Wsparcia gospodarstwom domowym najczęściej udzielają instytucje pomocy społecznej. Stosunkowo często respondenci wskazywali na wsparcie udzielane im przez szkołę oraz na wsparcie ze strony krewnych, niebędących członkami gospodarstwa domowego.

Ocena wsparcia nie została poddana analizie z powodu zbyt małej liczby gospodarstw domowych z osobami niepełnosprawnymi, które znalazły się w próbie badawczej. Poniższa tabela prezentuje rozkład liczby odpowiedzi na poszczególne formy wsparcia.

Tabela 28. Jakiego typu było to wsparcie otrzymywało Pana/i gospodarstwo domowe? (gospodarstwa domowe z osobami niepełnosprawnymi)

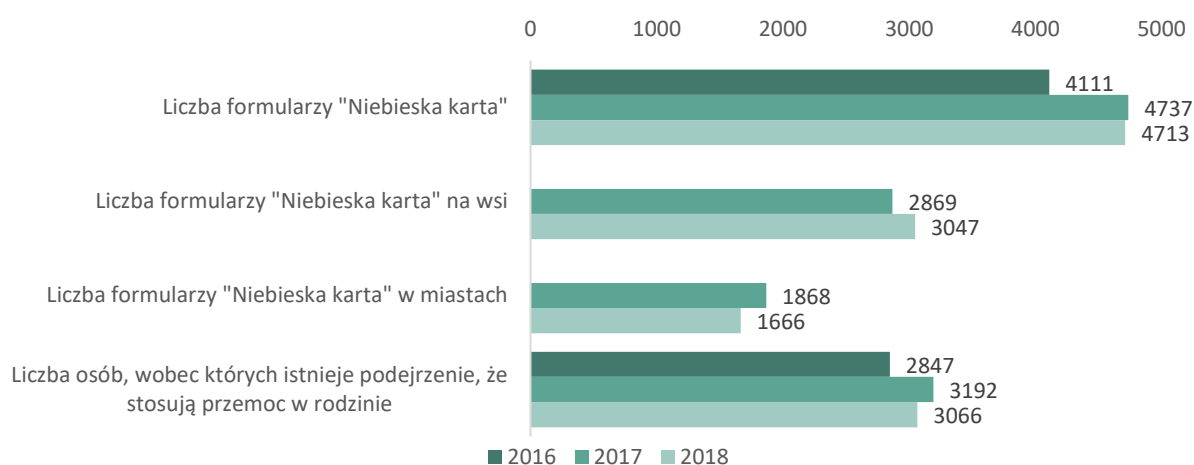
Rodzaj wsparcia	Osoby i instytucje udzielające wsparcia (liczba wskazań respondentów)							
	Osoby spokrewnione mieszkające poza gosp. domowym	Znajomi, przyjaciele	Instytucje pomocy społecznej	Organizacje pozarządowe	Szkoła	Pracodawca	Wspólnota parafialna	Inne
Wsparcie finansowe	4	2	35	2	2	1	2	2
Wsparcie rzeczowe	1	1	17	1	2			2
Usługi rehabilitacyjne	1		7					1
Wsparcie medyczne inne niż rehabilitacja			9		1			
Pomoc w zapewnieniu opieki nad osobą zależną		1	8		0			
Zajęcia edukacyjne/szkoleniowe			1		4			
Pomoc psychologiczna			4		1		1	
Pomoc prawna			3					
Wsparcie emocjonalne	4	2	35	2	2	1	2	2

Zródło: Badanie CAPI, N=52.

2.5. Przemoc w rodzinie

Analizując zagadnienia związane z przemocą w rodzinie zweryfikowano statystyki policyjne odnoszące się do „Niebieskich Kart”⁴⁷. Według danych policyjnych⁴⁸ liczba „Niebieskich Kart” wystawianych przez funkcjonariuszy Policji w województwie podkarpackim w 2018 roku wyniosła ponad 4 700 (to niewiele mniej niż w 2017 roku jednak znacznie więcej niż w 2016 roku – ponad 600). W przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców w Polsce funkcjonariusze Policji wypełnili 208 formularzy „Niebieska Karta”, a w województwie podkarpackim 221⁴⁹.

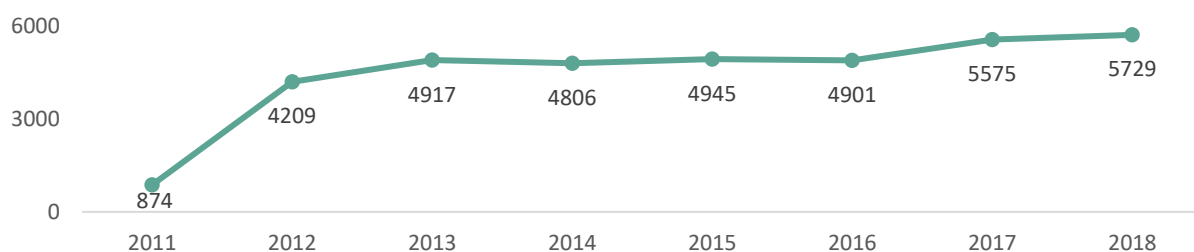
Wykres 89. Liczba formularzy "Niebieska Karta" wystawianych przez Policję w województwie podkarpackim w latach 2016 - 2018

Źródło: Dane statystyczne Biura Prewencji Komendy Głównej Policji 2018.

Z danych dostępnych w Wydziale Polityki Społecznej Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie⁵⁰ wynika, że ogólna liczba formularzy „Niebieska Karta – A” sporządzonych w latach 2011 – 2018 wzrosła z 874 w 2011 roku do 5729 w 2018. Należy podkreślić, że liczby te dotyczą formularzy sporządzonych łącznie przez Policję, Jednostki Organizacyjne Pomocy Społecznej, Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i jednostki Oświaty.

Wykres 90. Ogólna liczba formularzy "Niebieska Karta - A" sporządzonych w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie 2019.

⁴⁷ „Niebieska Karta” jest dokumentem służbowym wypełnianym przez funkcjonariusza Policji w przypadku stwierdzenia przemocy w rodzinie. „Niebieska Karta” służy dokumentowaniu faktów związanych z przemocą w danej rodzinie, ocenie zagrożenia dalszą przemocą. Jest także dowodem w sprawach sądowych.

⁴⁸ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> [dostęp: 10.10.2019].

⁴⁹ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quot-Niebieskie-Kartyquot.html> [dostęp: 10.10.2019].

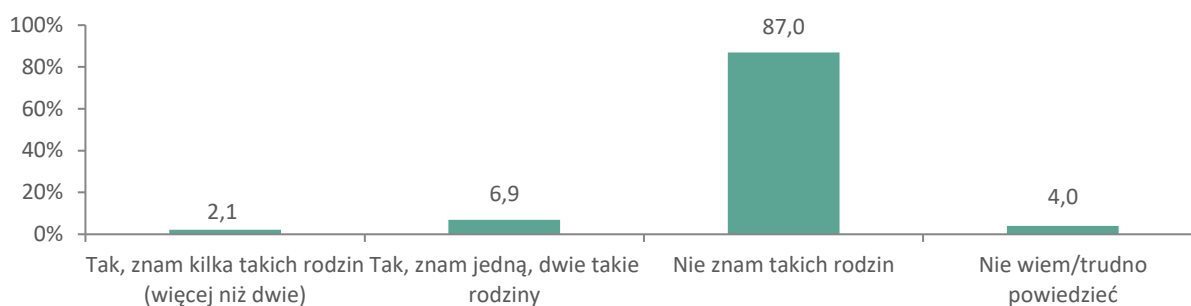
⁵⁰ <https://rzeszow.uw.gov.pl/wp-content/uploads/2019/04/Ankieta-dotyczaca-skali-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-zadania-gmin.pdf> [dostęp: 10.11.2019].

Występowanie zjawiska przemocy w rodzinie to kolejny dział pytań kierowanych do respondentów badania CAPI. Zadano pytania o bycie świadkiem występowania przemocy w rodzinie, a także poproszono o opinie odnoszące się do praktykowania zjawisk przemocy stosowanych w trakcie wychowywania dzieci.

Kontakt z problemem przemocy względem członków rodziny miało we własnej społeczności lokalnej w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy 10,6% przedstawicieli badanych gospodarstw domowych. W 2,7% przypadków problem został dostrzeżony w sąsiedztwie, a w 1,3% przypadków – we własnej rodzinie. Łącznie 9% respondentów zadeklarowało, że zna co najmniej jedną rodzinę, której członkowie doświadczają problemu przemocy, natomiast 87% uznało jednoznacznie, że nie znają żadnej rodziny z tego typu problemami.

Biorąc pod uwagę podregiony województwa podkarpackiego, zwraca uwagę fakt, że z problemem przemocy w rodzinie spotykali się na terenie własnej miejscowości zdecydowanie częściej respondenci podregionu krośnieńskiego (23,4% odpowiedzi jednoznacznych) niż pozostałych podregionów (od 2,2% w podregionie tarnobrzeskim do 5,8% w podregionie przemyskim).

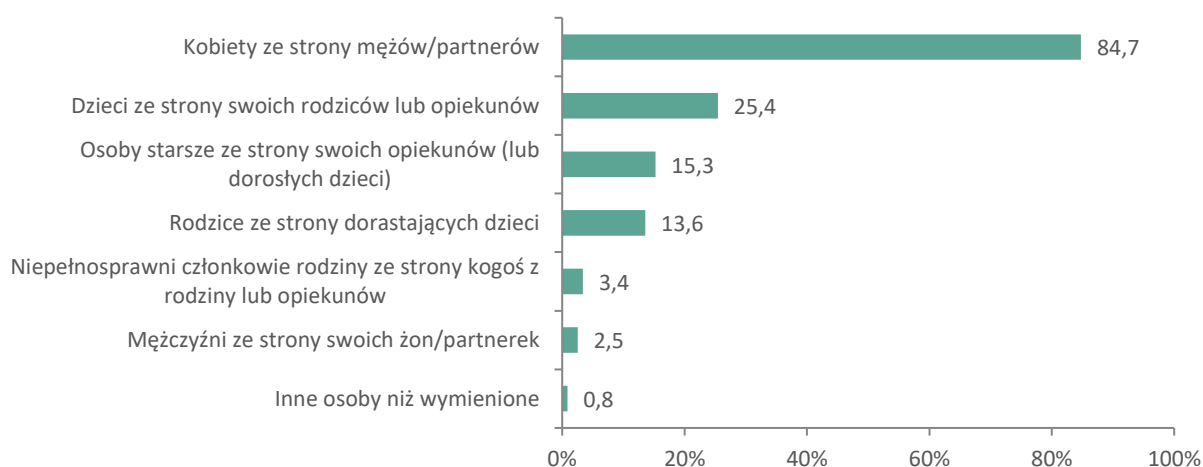
Wykres 91. Czy zna Pan/i rodziny, w których występuje problem przemocy?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Zdecydowanie najczęściej w znanych respondentom przypadkach przemoc stosowana jest wobec kobiety przez jej męża/partnera (84,7%). Ponad 25% respondentów obserwujących przemoc w rodzinach wskazuje na jej stosowanie przez rodziców względem dzieci. Na stosowanie przemocy wobec osób starszych oraz przez dorastające dzieci wobec rodziców, opiekunów wskazywano ze znacznie mniejszą częstotliwością.

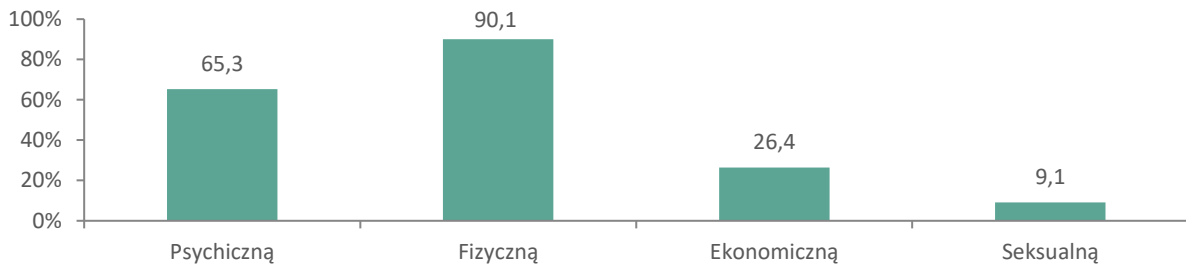
Wykres 92. Kto doświadcza przemocy w rodzinach w znanych Panu/i przypadkach?

Źródło: Badanie CAPI, N=118, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Respondenci wskazywali najczęściej na problem przemocy fizycznej (90,1%), choć odsetek odpowiedzi odnoszących się do przemocy psychicznej jest również wysoki (65,3%). Częściej niż 1/4 respondentów deklarowała styczność z rodzinami, w których stosowana jest przemoc ekonomiczna, a niemal 1/10 z rodzinami, w których istnieje problem przemocy seksualnej.

Wykres 93. Z jakiego rodzaju przemocą spotkał/a się Pan/i w znanych przypadkach?

Źródło: Badanie CAPI, N=231, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Zdaniem respondentów badań CAPI, najczęściej przemocy doświadczają kobiety ze strony mężczyzn we wszystkich analizowanych wymiarach tj. przemocy psychicznej, fizycznej, ekonomicznej, a także seksualnej.

Tabela 29. Kto doświadcza przemocy w rodzinach w znanych Panu/i przypadkach? Dane uwzględniające typ przemocy (%)

	Forma przemocy			
	Psychiczna	Fizyczna	Ekonomiczna	Seksualna
Niepelnosprawni członkowie rodziny ze strony kogoś z rodziny lub opiekunów	4,0	2,8	9,4	18,2
Mężczyźni ze strony swoich żon/partnerek	2,7	2,8	9,4	18,2
Rodzice ze strony dorastających dzieci	10,7	14,2	31,3	54,5
Osoby starsze ze strony swoich opiekunów (lub dorosłych dzieci)	21,3	15,1	15,6	54,5
Dzieci ze strony swoich rodziców lub opiekunów	28,0	26,4	21,9	45,5
Kobiety ze strony mężów/partnerów	86,7	86,8	81,3	72,7

Źródło: Badanie CAPI, N=121, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Respondentom zadano także szereg pytań dotyczących ich opinii na temat możliwości karania i nagradzania dzieci. Do każdego z twierdzeń respondenci ustosunkowali się wykorzystując pięciostopniową skalę odpowiedzi: „od zdecydowanie się zgadzam” do „zdecydowanie się nie zgadzam”. Wpływ na rozkład odpowiedzi ma nadreprezentacja osób starszych w próbie badawczej, którzy częściej niż osoby młodsze przyznawali na stosowanie różnego rodzaju przemocy w wychowaniu dzieci.

Ponad 83% przedstawicieli gospodarstw domowych uważa, że dzieciom należy ustalić jasny system nagród i kar. Pogląd przeciwny wyraziło 8,3% respondentów.

Większość respondentów akceptuje również twierdzenie, że na dziecko trzeba czasami nakrzyczeć. Zdecydowanie pozytywnie odnosi się do tej kwestii 17,1% respondentów, a raczej pozytywnie 54,3% respondentów. Z kolei 14,5% respondentów nie podziela tego poglądu.

Mniejsze poparcie respondentów ma opinia o tym, że w pewnych sytuacjach dziecku trzeba dać klapsa. Pogląd ten akceptuje blisko 60% respondentów, w tym tylko 11,9% wskazało odpowiedź „zdecydowanie się zgadzam”. Częściej niż co piąty ankietowany nie potrafił wypowiedzieć się w tej kwestii jednoznacznie, natomiast 19,1% respondentów udzieliło odpowiedzi przeczącej.

Rozkład odpowiedzi dotyczących twierdzenia: „Gdy byłem dzieckiem dostawałem w skórę i dobrze na tym wyszedłem” jest znacznie rzadziej pozytywny. Z twierdzeniem tym zgadza się łącznie 32,4% respondentów, a nie zgadza się – 47,8% respondentów.

Większość respondentów deklaruje, że w ich opinii kary cielesne wobec dzieci są niedopuszczalne. Z twierdzeniem tym zdecydowanie zgadza się 22,2% respondentów, natomiast zgadza się umiarkowanie - 36,4% respondentów. Blisko 17% respondentów, dopuszcza kary cielesne wobec dzieci.

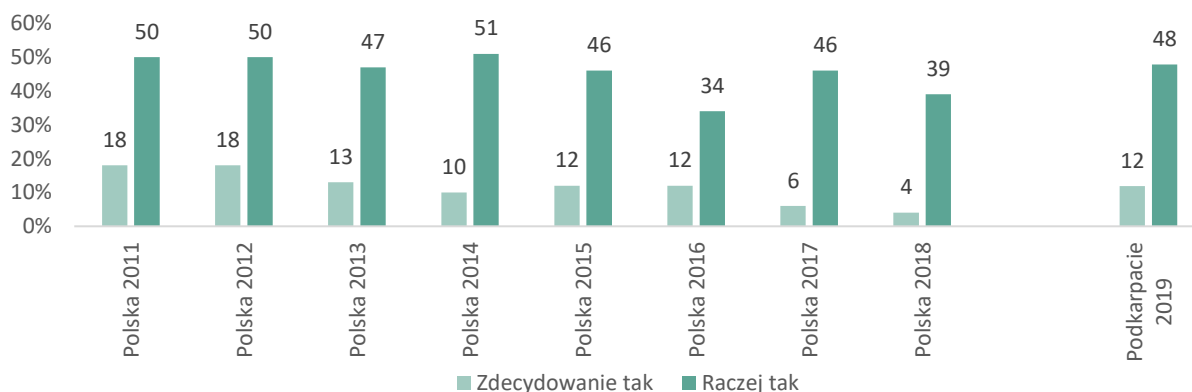
Wykres 94. Przyzwolenie na stosowanie poszczególnych form przemocy wobec dzieci oraz doświadczanie przemocy w przeszłości

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Prezentowane wyniki dotyczące przyzwolenia na karanie dzieci klapsami są wyższe niż wartości ogólnopolskie prezentowane w raporcie Rzecznika Praw Dziecka.⁵¹ Przyczyną może być widoczna nadreprezentacja osób starszych w odniesieniu do danych GUS (dodatkowo badania RPD były realizowane na reprezentatywnej próbie pełnoletnich Polaków). Wyniki badania wskazują, że osoby w wieku 60 lat i więcej zdecydowanie częściej niż młodszy respondenci akceptowali klapsy jako środek wychowawczy w poszczególnych sytuacjach. Osoby w wieku 60 lat i więcej przeważnie zgadzały się na karanie dzieci klapsami na co wskazuje 70% odpowiedzi tej grupy. Osoby w średnim wieku 45–60 lat również w większości zgadzały się w zakresie stosowania klapsów – 59%. Najmłodsza grupa respondentów tj. osoby w wieku 18–44 lata akceptowały klapsy w 33% wskazań.

Wykres 95. Opinia respondentów na temat zasadności dawania klapsa dziecku (są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa)

Źródło: Opracowano na podstawie badań CAPI oraz raportu „Postawy wobec przemocy w wychowaniu”, wykonanego na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka 2018, N w badaniu CAPI =1359, N w badaniu RPD, N=1042.

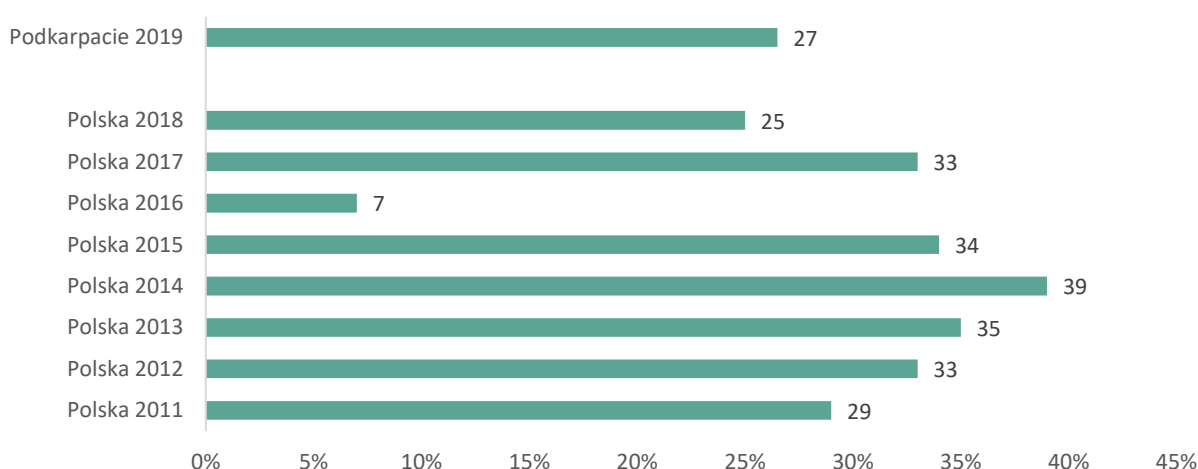
⁵¹ https://brpd.gov.pl/sites/default/files/raport_2018.pdf [dostęp: 10.10.2019].

W zagregowanym rozkładzie danych (sumy tak i nie), zauważyć można korelacje wyrażania aprobaty lub dezaprobaty z własnymi doświadczeniami wychowawczymi. Respondenci aprobujący klapsy, to najczęściej osoby, które same doświadczały takich zachowań w dzieciństwie i odwrotnie – wśród dezaprobujących to osoby, które nigdy klapsów nie otrzymywały. Tendencja ta ma odzwierciedlenie w badaniach ogólnopolskich realizowanych przez Rzecznika Praw Dziecka.

Należy podkreślić, że 41% respondentów, którzy nie akceptują jakiegokolwiek formy przemocy wobec dzieci uważa, że w niektórych sytuacjach dziecku można dać klapsa.

Opinie w zakresie wymierzenia kary fizycznej dziecku przez rodzica/opiekuna uzyskane w trakcie badania CAPI, zostały również odniesione do wyników badań realizowanych przez Rzecznika Praw Dziecka. Na wykresie przedstawiono skumulowane odpowiedzi zdecydowanie tak i raczej tak. W województwie podkarpackim w 2019 roku, respondenci częściej niż w Polsce przyzwolali na stosowanie kar cielesnych wobec dzieci. Wpływ na to ma ponownie nadreprezentacja osób starszych (65 i więcej lat, dodatkowo badania RPD były realizowane na reprezentatywnej próbie pełnoletnich Polaków), którzy częściej niż osoby młodsze zgadzali się na stosowanie przemocy wobec dzieci.

Wykres 96. Opinia o tym czy rodzic, lub opiekun ma prawo do wymierzania kary cielesnej dziecku – odpowiedzi twierdzące

Źródło: Opracowano na podstawie badań CAPI oraz raportu „Postawy wobec przemocy w wychowaniu”, wykonanego na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka 2018, N w badaniu CAPI =1359, N w badaniu RPD, N=1042.

Zestawienie opinii o sposobie wychowania dzieci z obszarem zamieszkania respondentów pokazuje, że mieszkańcy dużych obszarów miejskich częściej niż mieszkańcy pozostałych obszarów zgadzają się z twierdzeniami, że dzieci powinny mieć ustalony jasny system kar i nagród, a także, że na dzieci należy czasem nakrzyczeć lub dać klapsa. Z drugiej strony mieszkańcy tych obszarów częściej niż inni wskazywali, że jakiegokolwiek kary cielesne wobec dzieci są niedopuszczalne.

Tabela 30. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na obszar zamieszkania

Opinie o wychowaniu dzieci	Obszar			
	wiejski	miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	miejski 20–100 tys. mieszkańców	miejski pow. 100 tys. mieszkańców
Wobec dzieci należy ustalić jasny system kar i nagród za określone zachowanie	3,8	3,9	4,1	4,4
Czasami na dziecko należy nakrzyczeć	3,6	3,7	3,7	4,2
Są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa	3,5	3,5	3,4	3,8

Opinie o wychowaniu dzieci	Obszar			
	wiejski	miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	miejski 20–100 tys. mieszkańców	miejski pow. 100 tys. mieszkańców
Gdy byłem/am dzieckiem dostawałem/am w skórę i dobrze na tym wyszedłem/am	2,8	2,7	2,8	2,9
Jakiegokolwiek kary cielesne wobec dzieci są niedopuszczalne	3,5	3,6	3,8	3,9
Uważam, że rodzic lub opiekun ma prawo do wymierzenia kary fizycznej dziecku	2,8	2,6	2,3	2,8

Zródło: Badanie CAPI, N= 1359.

Poglądy o sposobie wychowania dzieci nie są zróżnicowane pomiędzy respondentami z gospodarstw obejmujących dzieci oraz z tych, w których dzieci nie ma. Respondenci z gospodarstw domowych, w których nie ma dzieci, cechują się wyższym stopniem akceptacji dla krzyczenia, dawania klapsów, stosowania kar cielesnych oraz opinii o tym, że rodzic lub opiekun ma prawo do wymierzenia kary fizycznej dziecku.

Tabela 31. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na typ gospodarstwa

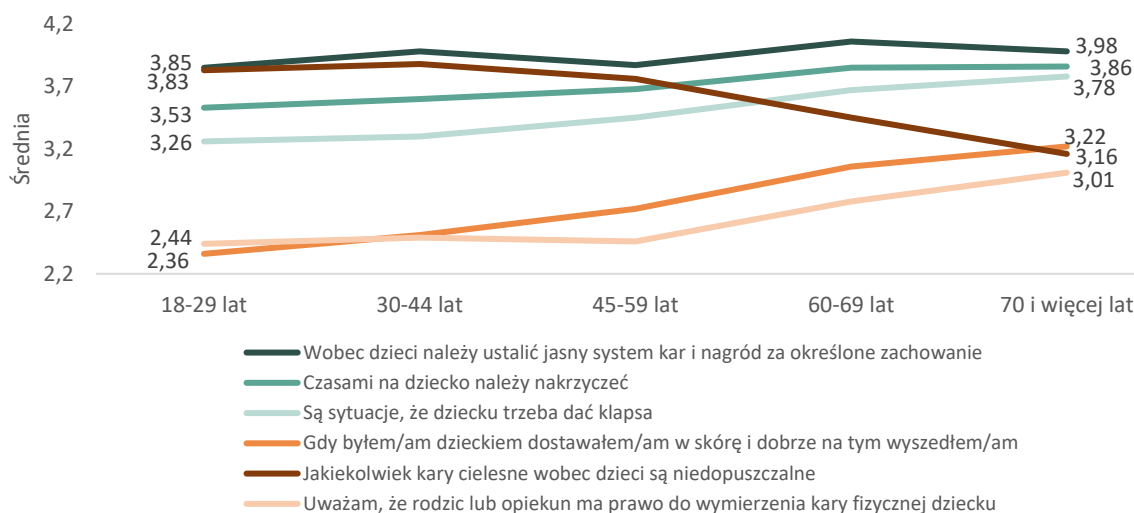
Opinie o wychowaniu dzieci	Typ gospodarstwa domowego	
	gospodarstwo domowe z dziećmi	gospodarstwo domowe bez dzieci
Wobec dzieci należy ustalić jasny system kar i nagród za określone zachowanie	3,9	4,0
Czasami na dziecko należy nakrzyczeć	3,6	3,8
Są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa	3,3	3,6
Gdy byłem/am dzieckiem dostawałem/am w skórę i dobrze na tym wyszedłem/am	2,5	2,9
Jakiegokolwiek kary cielesne wobec dzieci są niedopuszczalne	3,9	3,5
Uważam, że rodzic lub opiekun ma prawo do wymierzenia kary fizycznej dziecku	2,5	2,7

Zródło: Badanie CAPI, N= 1020.

Uwzględniając cechy społeczno-demograficzne respondentów w odniesieniu do poglądów o wychowaniu dzieci, nie stwierdzono różnic w stopniu akceptacji poszczególnych twierdzeń między kobietami i mężczyznami. Wyjątek stanowi twierdzenie: „gdy byłem(am) dzieckiem dostawałem(am) w skórę i dobrze na tym wyszedłem(am)”, które akceptowane jest w większym stopniu przez mężczyzn (3,3 pkt) niż przez kobiety (2,6 pkt).

Uwzględniając kryterium wieku respondentów widać, że wraz z wiekiem rośnie poziom akceptacji dla wszystkich twierdzeń dotyczących ustalania systemu kar i nagród, możliwości krzyczenia, dawania klapsa, wymierzania kar fizycznych czy pozytywnych skutków „dostawania w skórę” w dzieciństwie. Poparcie dla twierdzenia o niedopuszczalności jakiegokolwiek kar cielesnych wobec dzieci maleje wraz z wiekiem respondentów (z 3,8 pkt u osób poniżej 30. roku życia do 3,2 pkt u osób od 70. roku życia).

Wykres 97. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na wiek

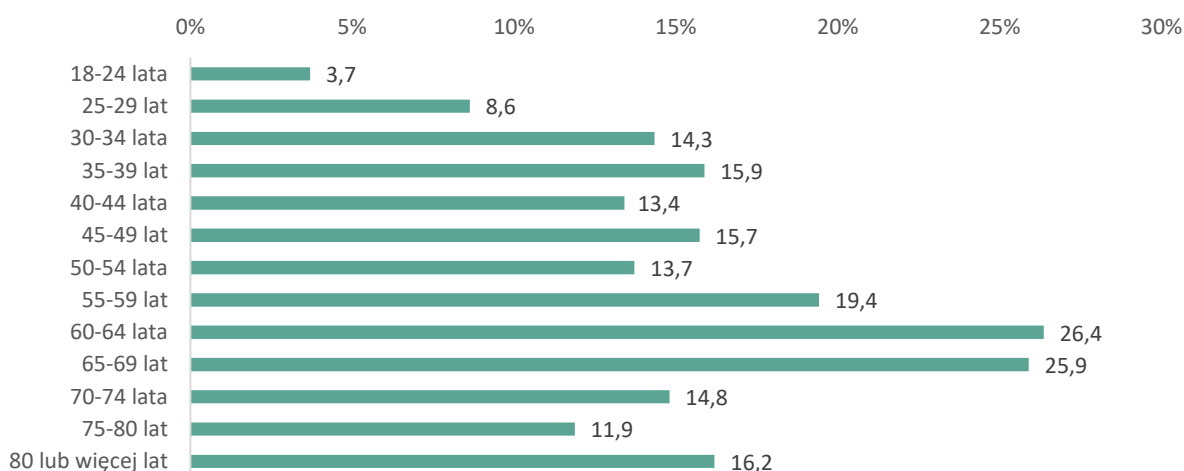
Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Poglądy na temat stosowania kar wobec dzieci powiązane są również z poziomem wykształcenia respondentów. Jedynie w przypadku opinii o ustalaniu dzieciom jasnego systemu kar i nagród poziom wykształcenia nie wpływa na poziom akceptacji twierdzenia. Im wyższe wykształcenie, tym wyższy poziom akceptacji dla twierdzenia, że jakiegokolwiek kary fizyczne są niedopuszczalne (3,1 pkt u respondentów z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym oraz 4,0 pkt u osób z wykształceniem wyższym). Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia maleje również zgoda na krzyczenie (z 3,8 pkt na 3,6 pkt), dawanie klapsów (z 3,7 pkt na 3,3 pkt), dopuszczanie wymierzania kar fizycznych przez rodziców (z 3,1 pkt na 2,2 pkt). Maleje również znacząco poziom akceptacji poglądu, że „dostawanie w skórę w dzieciństwie” ma korzystne efekty wychowawcze (z 3,2 pkt na 2,2 pkt).

Nie stwierdzono zależności pomiędzy sytuacją ekonomiczną gospodarstwa domowego a poziomem akceptacji poszczególnych twierdzeń dotyczących wychowania i karania dzieci.

Respondenci z grupy wiekowej 60-64 lata najczęściej zgadzają się ze stwierdzeniem, że w niektórych sytuacjach można karać dzieci klapssem. Przyzwolenie na taką formę przemocy deklaruje ponad co czwarty badany w tym wieku. Najmniejszy odsetek osób podzielający ten pogląd był wśród badanych w najmłodszej grupie wiekowej – 3,7%.

Wykres 98. Są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa. Dane z uwzględnieniem wieku respondentów

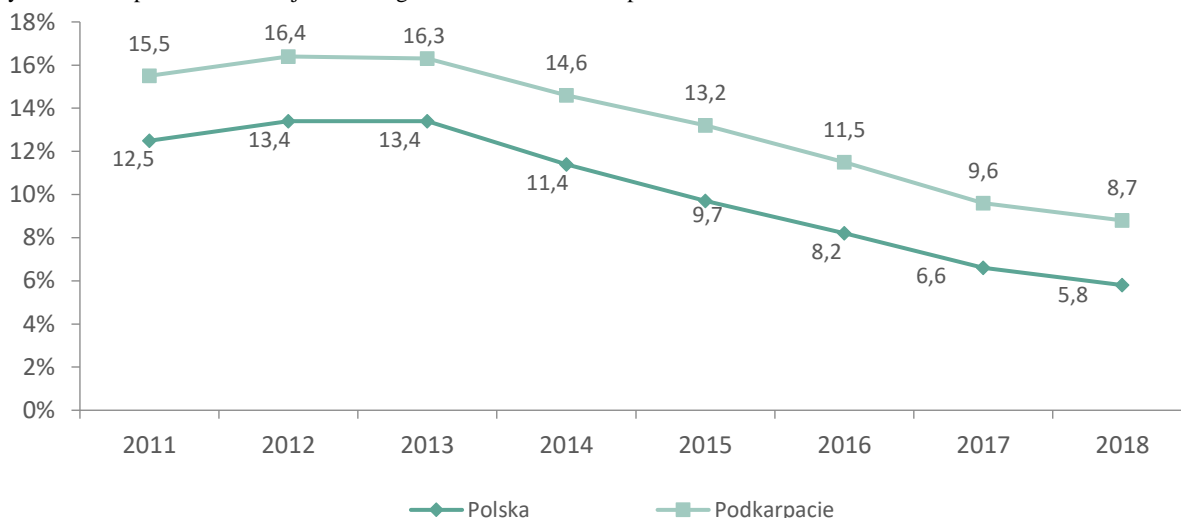

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, skumulowane odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „raczej się zgadzam”.

2.6. Rynek pracy

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podkarpackim w roku 2018 ukształtowała się na poziomie 8,8%, w kraju zaś – 5,8%. W porównaniu do roku 2011 wartość wskaźnika spadła w regionie o 6,7 p. proc., dokładnie tyle ile wyniósł spadek wskaźnika ogólnopolskiego. Pomimo znacznego spadku stopy bezrobocia rejestrowanego w ostatnich latach, województwo podkarpackie w dalszym ciągu zajmuje końcową pozycję w kraju (przed województwami kujawsko-pomorskim i warmińsko-mazurskim). W całym analizowanym okresie na Podkarpaciu stopa bezrobocia była wyższa od średniej krajowej o około 3 p. proc.

Wykres 99. Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce i na Podkarpaciu w latach 2011–2018

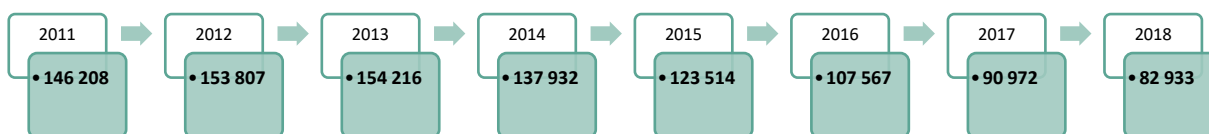

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

W roku 2018 najniższa stopa bezrobocia rejestrowanego była w Krośnie – wyniosła 2,6% (to najniższa wartość wskaźnika dla całego analizowanego okresu w całym województwie). Innymi powiatami o niskim poziomie bezrobocia w roku 2018 były powiat mielecki (4,4%) i miasto Rzeszów (5,2%). Z kolei najwyższe bezrobocie rejestrowane w roku 2018 było w powiecie niżańskim, wyniosło 16,7% (w tym powiecie odnotowano najwyższe bezrobocie w analizowanym okresie w całym województwie, w roku 2013 wyniosło 25,8%). Kolejne powiaty z wysoką stopą bezrobocia w roku 2018 to powiat leski (16,5%) i powiat brzozowski (15,6%).

W województwie podkarpackim na koniec roku 2018 były zarejestrowane 82 933 osoby bezrobotne. W porównaniu do roku 2011 liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 43,3%.

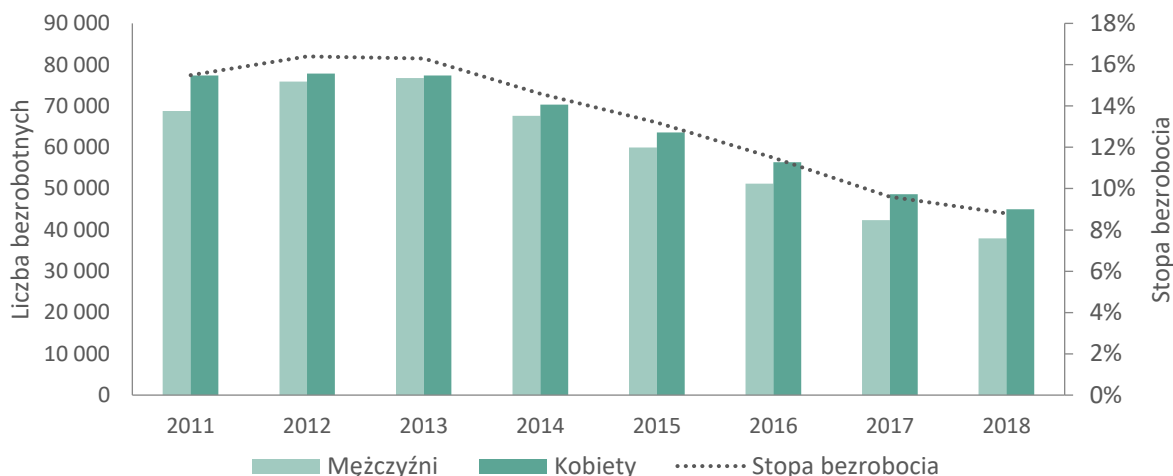
Rysunek 2. Zmiana liczby osób bezrobotnych w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

W roku 2018 liczba bezrobotnych mężczyzn w województwie podkarpackim zmniejszyła się w stosunku do roku wyjściowego o 30 896 (tj. o 44,9%). Znaczący spadek dotyczył również liczby bezrobotnych kobiet (o 41,8%), jednak udział kobiet w ogólnej populacji zwiększył się z 52,9% w roku 2011 do 54,3% w roku 2018.

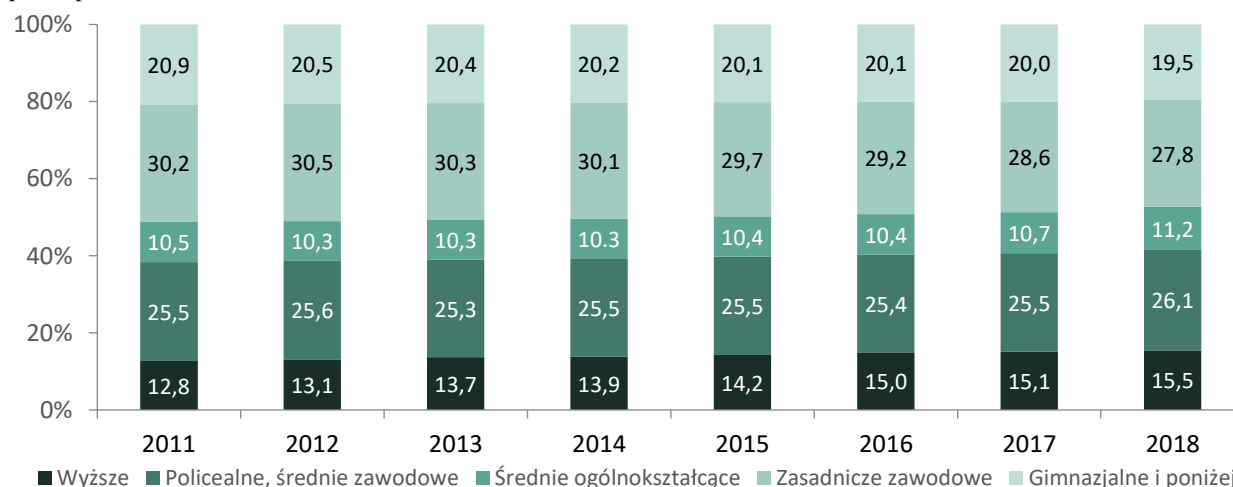
Wykres 100. Liczba bezrobotnych według płci oraz stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podkarpackim w latach 2011 - 2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Pod względem wykształcenia największą grupę w ogóle bezrobotnych w roku 2018 stanowiły osoby z zasadniczym zawodowym (27,8%) i policealnym, średnim zawodowym (26,1%). W okresie od 2011 do 2018 roku można zaobserwować systematyczny wzrost udziału grupy osób z wykształceniem wyższym w ogóle bezrobotnych (łącznie wzrost o 2,7 p. proc.).

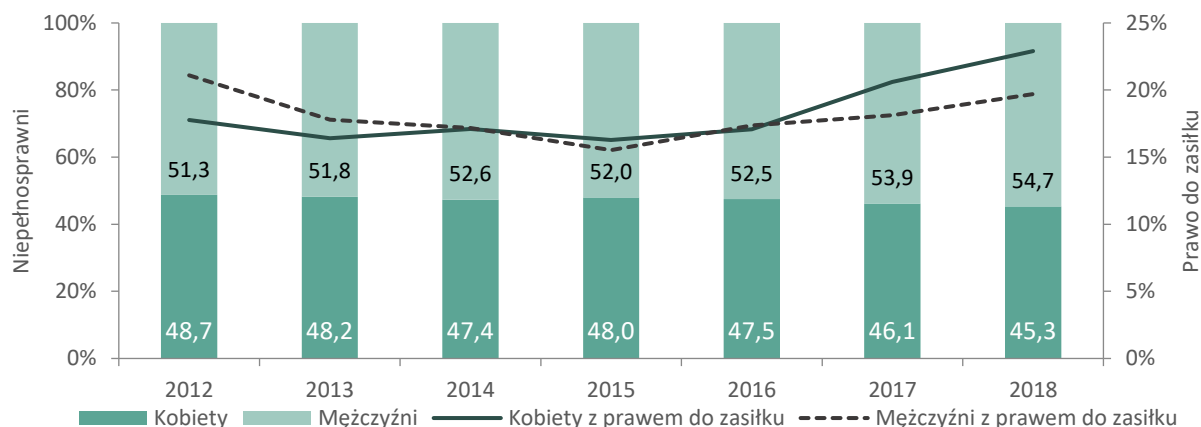
Wykres 101. Udział poszczególnych grup wykształcenia w ogóle bezrobotnych w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Na Podkarpaciu w roku 2018 w powiatowych urzędach pracy było zarejestrowanych 3 890 osób bezrobotnych z niepełnosprawnościami (co stanowiło 6,4% wartości ogólnopolskiej oraz 4,7% wszystkich bezrobotnych w województwie podkarpackim). Liczba osób bezrobotnych niepełnosprawnych zmniejszyła się o 2 257 w stosunku do roku 2012 (z 6 147 do 3 890). Biorąc pod uwagę płeć, można zauważyć, że w analizowanym okresie, zmniejszył się odsetek bezrobotnych kobiet z niepełnosprawnościami na rzecz większego udziału mężczyzn w zestawieniu. Prawo do zasiłku w 2018 roku przysługiwało 23% kobiet i 20% mężczyznom.

Wykres 102. Niepełnosprawni zarejestrowani w urzędach pracy z podziałem na płeć i prawo do zasiłku w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Osoby będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy⁵² w województwie podkarpackim w 2018 roku stanowiły blisko 88% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych u urzędach pracy. W ramach ogólnej grupy bezrobotnych wyodrębniono kilka kategorii, a największy udział mają: osoby długotrwale bezrobotne, które stanowią 57% wszystkich osób bezrobotnych, osoby do 30. roku życia (29%) oraz osoby po 50. roku życia (24%).

Tabela 32. Liczba i udział bezrobotnych w szczególnej sytuacji na rynku pracy wśród ogółu bezrobotnych w województwie podkarpackim, stan na koniec grudnia 2018

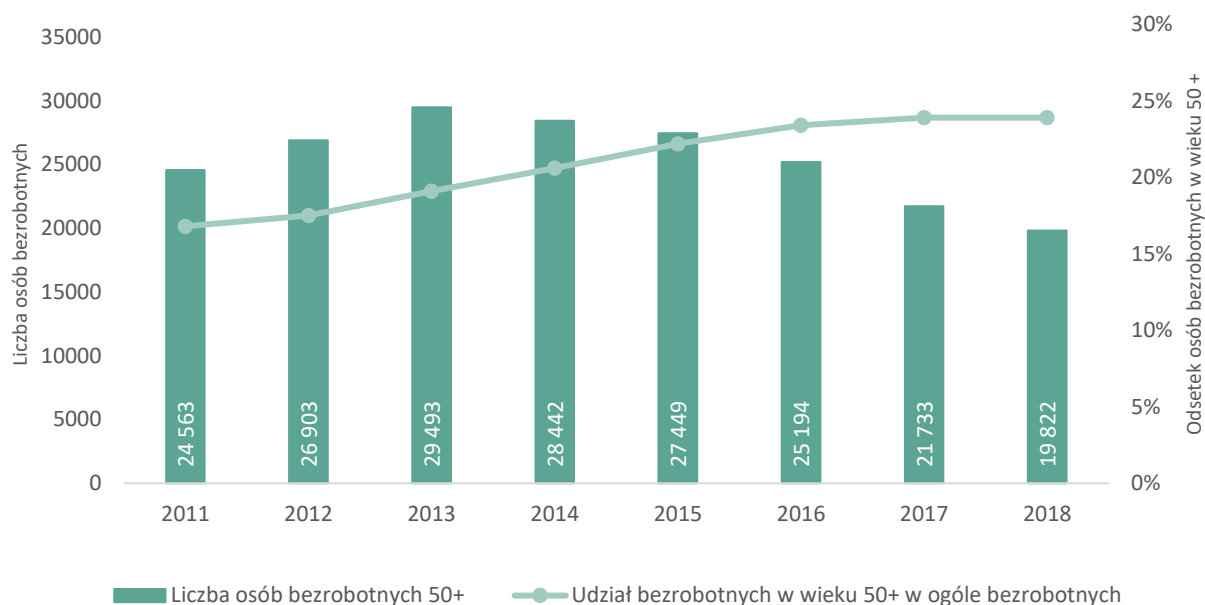
Osoby będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy	Liczba		Udział danej grupy wśród ogółu bezrobotnych (%)
	razem	w tym kobiety	
Ogółem	72 624	40 475	87,6
Do 25. roku życia	11 412	6109	13,8
Do 30. roku życia	24 119	14 175	29,1
Długotrwale bezrobotne	47 197	27 819	56,9
Powyżej 50. roku życia	19 822	7618	23,9
Korzystające ze świadczeń z pomocy społecznej	1430	822	1,7
Posiadające co najmniej jedno dziecko do 6. roku życia	16 771	13 940	20,2
Posiadające co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. roku życia	161	104	0,2
Niepełnosprawni	3890	1764	4,7

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Na koniec roku 2018 w województwie podkarpackim zarejestrowanych było ponad 19 800 osób bezrobotnych po 50. roku życia. Ich liczba w rejestrach zmniejsza się począwszy od roku 2014, jednak udział w ogóle osób bezrobotnych wzrasta. Na koniec analizowanego okresu (rok 2018) udział osób bezrobotnych powyżej 50. roku życia wyniósł 23,9%.

⁵² Zgodnie z art. 49 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U.2019 poz. 1482) osobami będącymi w szczególnej sytuacji na rynku pracy są: bezrobotni do 30. roku życia, bezrobotni długotrwale, bezrobotni powyżej 50. roku życia, bezrobotni korzystający ze świadczeń z pomocy społecznej, bezrobotni posiadający co najmniej jedno dziecko do 6. roku życia lub co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. roku życia, bezrobotni niepełnosprawni.

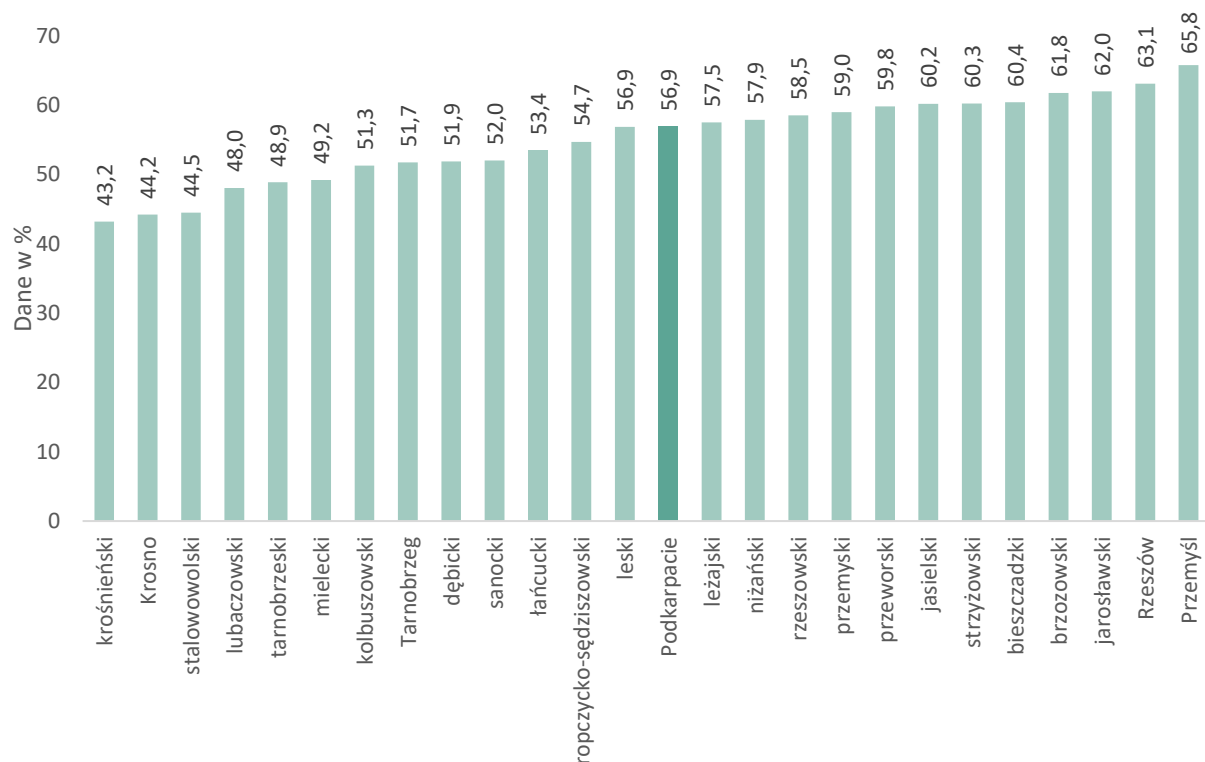
Wykres 103. Liczba osób w wieku 50+ w ogóle bezrobotnych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Problem długotrwałego bezrobocia na Podkarpaciu występuje z różnym natężeniem w zależności od powiatu. Odsetek osób, które ponad rok nie mogą znaleźć pracy wahał się pod koniec 2018 roku od 43,2% w powiecie krośnieńskim do 65,8% w Przemyślu.

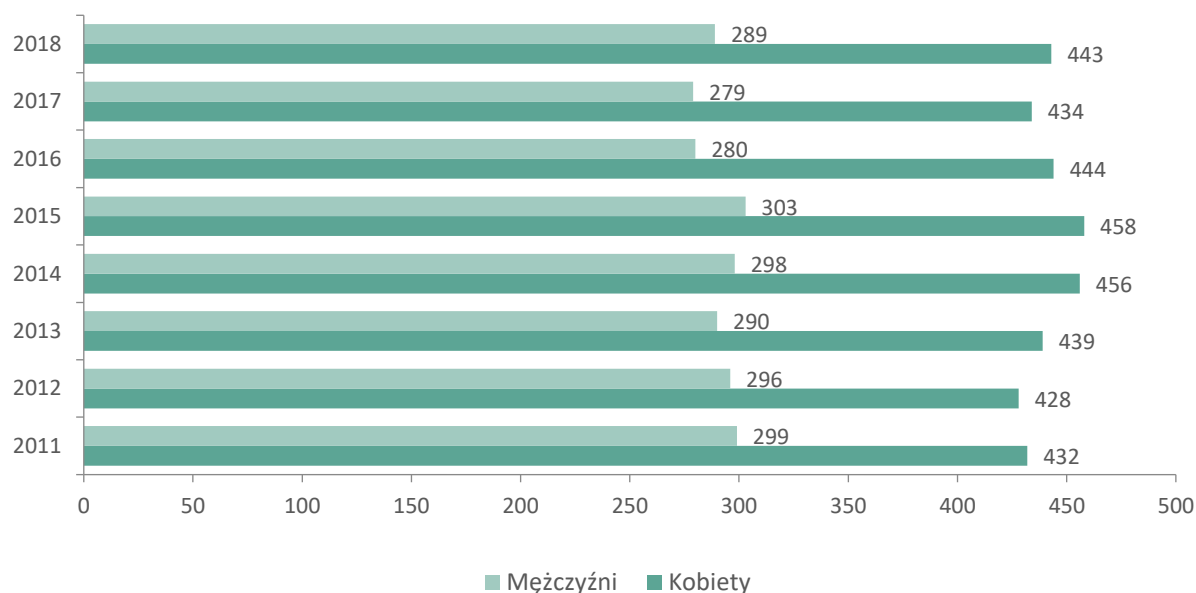
Wykres 104. Udział osób długotrwałe bezrobotnych w ogóle bezrobotnych w województwie podkarpackim i poszczególnych powiatach w 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Liczba osób biernych zawodowo wzrosła w województwie podkarpackim o 3 tys. osób w porównaniu z rokiem 2011, z 731 tys. osób do 734 tys. osób. Z analizy struktury osób biernych zawodowo w podziale na płeć wynika, że udział kobiet pozostaje na podobnym poziomie w całym analizowanym okresie (około 60%).

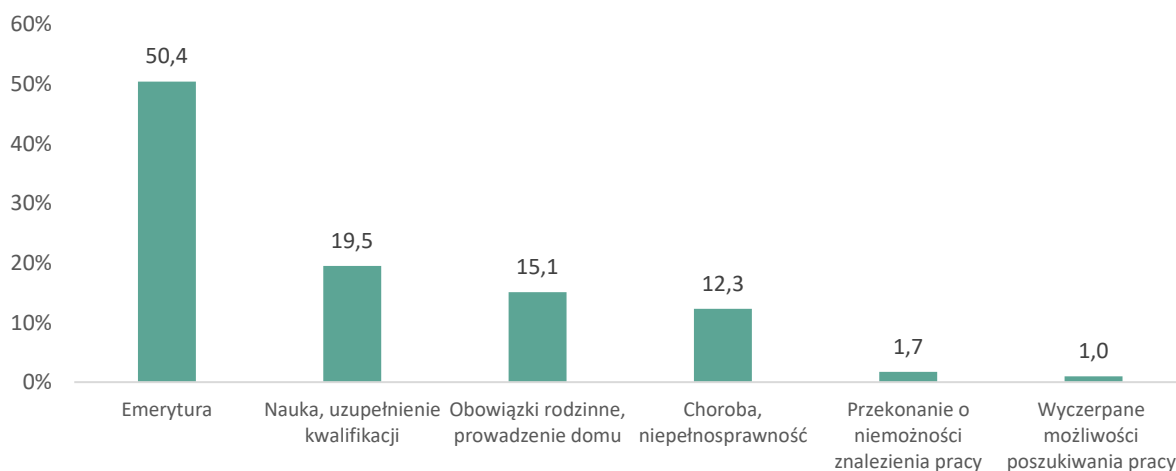
Wykres 105. Liczba osób biernych zawodowo z podziałem na płeć w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim (dane średnioroczne, w tys. osób)

Źródło: Dane BAEL.

W latach 2011 – 2018 przejście na emeryturę było główną przyczyną bierności zawodowej mieszkańców Podkarpacia. W roku 2018 powód ten stanowił nieco ponad 50% (to o 22,6% więcej w porównaniu z rokiem bazowym). Na drugim miejscu znalazła się nauka, uzupełnienie kwalifikacji (w roku 2018 19,5% - o blisko 28 p. proc mniej niż w roku 2011). Kolejno obowiązki domowe, prowadzenie domu i choroba niepełnosprawność (odpowiednio 15,1% i 12,3% w 2018 roku). Przekonanie o niemożności znalezienia pracy i wyczerpanie wszystkich znanych możliwości poszukiwania pracy to nieznaczne uzupełnienie pozostałych przyczyn bierności zawodowej (1,7% i 1,0% w 2018 roku).

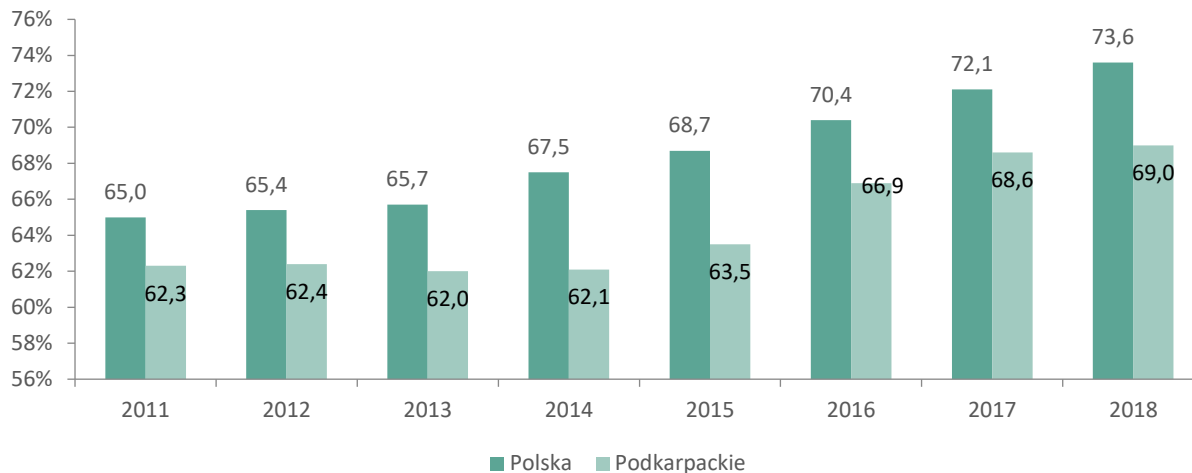
Wykres 106. Przyczyny bierności zawodowej w województwie podkarpackim w 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych WUP w Rzeszowie.

Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku produkcyjnym w województwie podkarpackim wyniósł w 2018 roku 69,0% i w stosunku do roku bazowego (2011) wzrósł o 6,7 p. proc. W kraju natomiast wskaźnik ten wynosił 73,6% w roku 2018 i był o 8,6 p. proc. wyższy niż w roku bazowym.

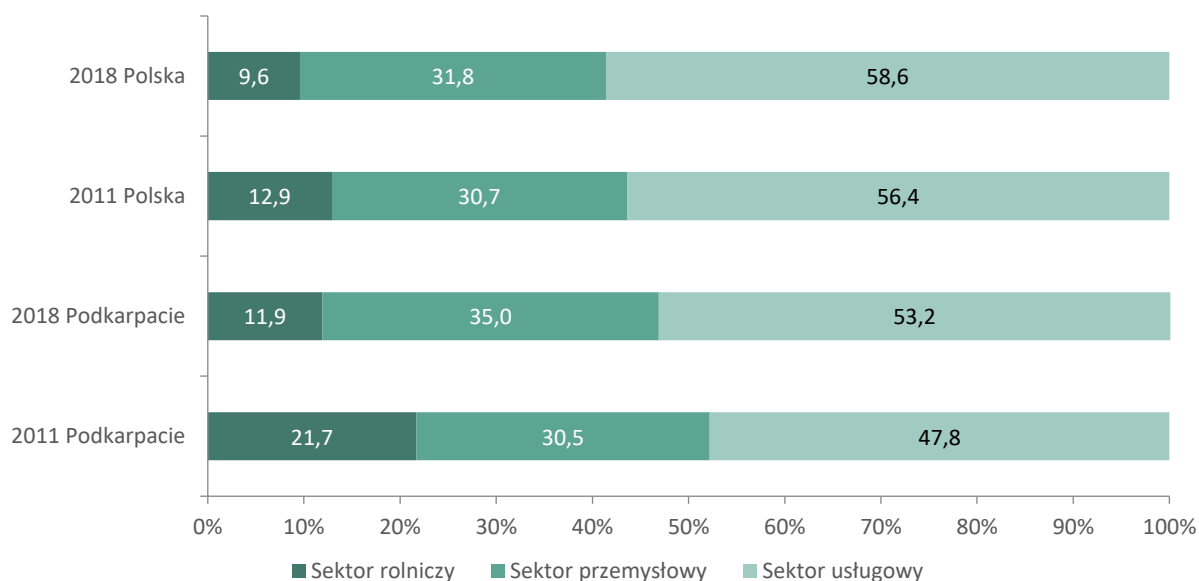
Wykres 107. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku produkcyjnym w Polsce i na Podkarpaciu w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Największy odsetek pracujących w województwie podkarpackim odnotowano w sektorze usługowym. W województwie podkarpackim w roku 2018 wyniósł on 53,2% (o 5,4 p. proc. więcej niż w roku wyjściowym) i był nieco niższy w porównaniu z poziomem ogólnopolskim. W analizowanych latach (2011–2018) obserwuje się spadek pracujących w sektorze rolniczym - zarówno w województwie (o 9,8 p. proc) jak i w kraju (o 3,3 p. proc.).

Wykres 108. Odsetek pracujących wg sektorów ekonomicznych

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Wg rejestru REGON na koniec roku 2018 w województwie podkarpackim było zarejestrowanych 174 830 podmiotów gospodarczych. W porównaniu do roku 2011, liczba zwiększyła się o 23 739, tj. o 15,7%. W 2018 roku zarejestrowano 16 477 nowych podmiotów gospodarczych (wyrejestrowano 12 239).

Tabela 33. Podmioty gospodarki narodowej w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego w latach 2011–2018

Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Różnica z 2011 (%)
PODKARPACKIE	151 091	155 034	159 627	162 556	165 155	167 749	171 070	174 830	15,7
Powiat m. Rzeszów	21 543	22 406	23 703	24 833	25 648	26 489	27 605	28 035	30,1
Powiat rzeszowski	10 238	10 688	11 147	11 453	11 675	11 907	12 359	12 911	26,1
Powiat przemyski	3670	3784	3957	4067	4124	4201	4299	4495	22,5
Powiat strzyżowski	3416	3532	3696	3786	3878	3966	3985	4176	22,2
Powiat kolbuszowski	3315	3407	3508	3583	3622	3722	3864	3987	20,3
Powiat ropczyko-sędziszowski	4503	4570	4750	4867	4998	5096	5197	5333	18,4
Powiat mielecki	9633	9940	10301	10453	10643	10939	11165	11353	17,9
Powiat lubaczowski	2987	3082	3163	3221	3212	3261	3326	3511	17,5
Powiat leski	2663	2731	2861	2928	2933	2973	3024	3114	16,9
Powiat przeworski	4178	4365	4406	4459	4608	4707	4720	4868	16,5
Powiat łańcucki	5369	5518	5661	5794	5894	5979	6043	6243	16,3
Powiat dębicki	8422	8653	8968	9152	9277	9397	9516	9737	15,6
Powiat krośnieński	7012	7195	7352	7493	7616	7677	7783	8014	14,3
Powiat niżański	3852	3932	3993	4088	4145	4152	4188	4371	13,5
Powiat leżajski	3990	4053	4154	4240	4267	4319	4351	4522	13,3
Powiat jasielski	7540	7713	7828	7881	7983	8100	8331	8443	12,0
Powiat jarosławski	8086	8164	8336	8435	8612	8715	8846	8976	11,0
Powiat brzozowski	3658	3698	3827	3722	3779	3828	3876	4014	9,7
Powiat m. Przemyśl	5901	6014	6105	6145	6262	6442	6524	6459	9,5
Powiat sanocki	6769	6844	6927	6960	6972	7000	7076	7196	6,3
Powiat tarnobrzeski	3327	3367	3395	3413	3381	3382	3390	3527	6,0
Powiat stalowowolski	8593	8725	8803	8898	8926	8916	8898	8979	4,5
Powiat bieszczadzki	2122	2163	2165	2170	2149	2148	2140	2190	3,2
Powiat m. Krosno	5380	5515	5598	5593	5639	5615	5677	5528	2,8
Powiat m. Tarnobrzeg	4924	4975	5023	4922	4912	4818	4887	4848	-1,5

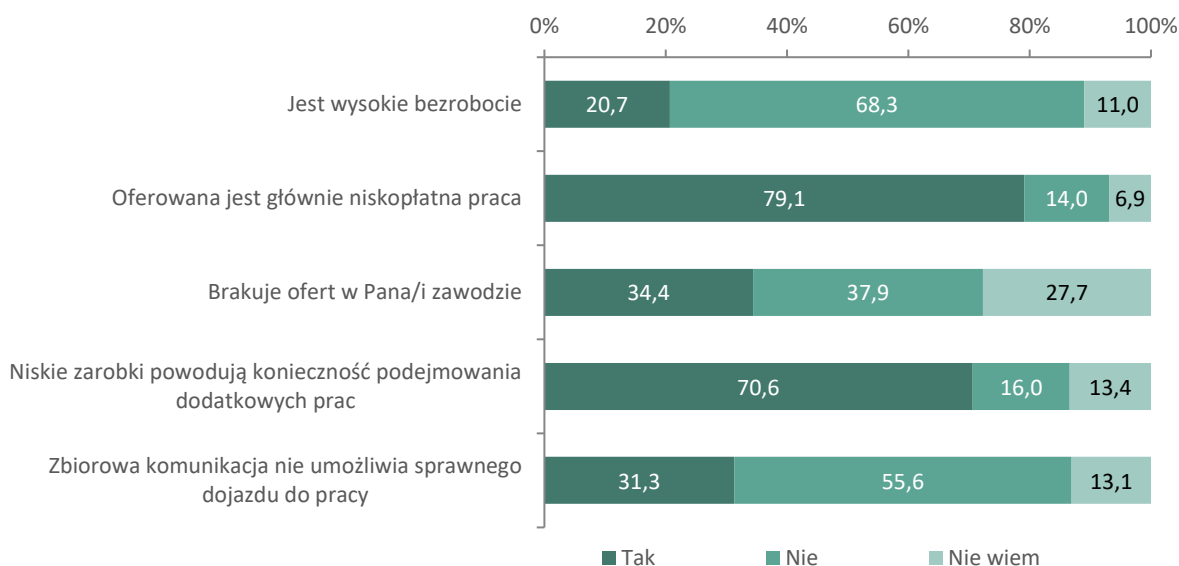
2011=100%

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Sytuacja na rynku pracy odnosząca się do stopy bezrobocia rejestrowanego oraz liczby pracodawców w województwie podkarpackim wydaje się być pozytywna. Liczba podmiotów gospodarczych zwiększa się w zdecydowanej większości branż. Jedynym dostrzegalnym problemem jest duża liczba osób biernych zawodowo, których liczba rośnie. W ramach badań ilościowych poproszono respondentów o wyrażenie swojej opinii o jakości i dostępności pracy w okolicy miejsca zamieszkania.

Oceniając rynek pracy w miejscowości zamieszkania i najbliższej okolicy niemal 80% respondentów uznało, że oferowana jest na nim głównie niskopłatna praca, a ponad 70% respondentów zgadza się z twierdzeniem, że niskie zarobki zmuszają do podejmowania dodatkowych prac (70,6%). Średnio co piąty przedstawiciel gospodarstw domowych uważa, że na lokalnym rynku pracy jest wysokie bezrobocie, a co trzeci zgadza się z poglądem, że brakuje ofert pracy w posiadanym przez niego zawodzie oraz, że komunikacja zbiorowa nie pozwala na sprawny dojazd mieszkańców do miejsca zatrudnienia.

Wykres 109. Sytuacja na rynku pracy w miejscowości lub najbliższej okolicy, w której Pan/i mieszka

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Analizując odsetek respondentów zgadzających się z poszczególnymi twierdzeniami na temat lokalnego rynku pracy, w podziale na wielkość i typ obszaru zamieszkania zauważyć można, że problemy te najczęściej dostrzegane są przez respondentów z obszarów miejskich poniżej 20 tysięcy mieszkańców. Z twierdzeniami o występowaniu wysokiego bezrobocia, niskopłatnej pracy czy o problemach z komunikacją zbiorową zdecydowanie najrzadziej zgadzają się respondenci z miast powyżej 100 tysięcy mieszkańców. Ponad 91% mieszkańców małych i średnich obszarów miejskich uważa, że w ich okolicy oferowana jest głównie niskopłatna praca.

Tabela 34. Odsetek respondentów, zgadzających się z poszczególnymi stwierdzeniami (% odpowiedzi „tak”) według obszaru zamieszkania

	Obszar (%)			
	wiejski	miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	miejski 20–100 tys. mieszkańców	miejski powyżej 100 tys. mieszkańców
Jest wysokie bezrobocie	28,2	32,2	10,6	7,8
Oferowana jest głównie niskopłatna praca	85,0	92,5	91,5	51,7
Brakuje ofert w Pana/i zawodzie	49,5	66,7	32,1	28,3
Niskie zarobki powodują konieczność podejmowania dodatkowych prac	76,5	96,1	86,9	59,0
Zbiorowa komunikacja nie umożliwia sprawnego dojazdu do pracy	43,9	44,8	19,9	16,0

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Skala dostrzegania problemu bezrobocia jest mocno odmienna podregionie rzeszowskim w stosunku do pozostałych podregionów. Tylko co dziesiąty mieszkaniec podregionu rzeszowskiego uważa, że w jego okolicy występuje problem wysokiego bezrobocia, gdy w podregionie krośnieńskim i przemyskim pogląd taki wyraża co trzeci respondent. W podregionie rzeszowskim znacznie rzadziej dostrzegany jest problem niskopłatnej pracy (65,7% w stosunku do ponad 90% w innych podregionach)

oraz problem braku ofert pracy w danym zawodzie (niepełna 30% w stosunku do blisko 73% w podregionie tarnobrzeskim). W przypadku podregionu tarnobrzeskiego zwraca również uwagę fakt negatywnej oceny komunikacji zbiorowej, gdyż 2/3 respondentów uważa, że nie umożliwia ona sprawnych dojazdów do pracy. Warto również zwrócić uwagę, że problem z dojazdem do pracy komunikacją zbiorową znacznie częściej dostrzegają osoby z gospodarstw, których członkami są dzieci (46,1%) niż osoby z gospodarstw bez dzieci (31,6%).

Tabela 35. Odsetek respondentów, zgadzających się z poszczególnymi stwierdzeniami (% odpowiedzi „tak”) według podregionów

	Podregion			
	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Jest wysokie bezrobocie	30,6	35,9	9,9	23,3
Oferowana jest głównie niskopłatna praca	92,8	97,5	65,7	90,4
Brakuje ofert w Pana/i zawodzie	40,5	46,7	29,9	72,6
Niskie zarobki powodują konieczność podejmowania dodatkowych prac	72,1	97,5	67,4	93,2
Zbiorowa komunikacja nie umożliwia sprawnego dojazdu do pracy	27,3	13,3	24,1	65,8

Zródło: Badanie CAPI, N=1359.

Wyniki badań ilościowych zostały potwierdzone opiniami respondentów badań IDI, a szereg omawianych zagadnień został dodatkowo pogłębiony. Ocena rynku pracy dokonywana jest przez pryzmat dwóch wymiarów definiujących atrakcyjność podaży ofert zatrudnienia z perspektywy potencjalnych pracowników. Pierwszy z nich obejmuje zagadnienia związane z dostępnością oraz różnorodnością ofert pojawiających się na lokalnym rynku i wyznacza potencjał rynku w kategoriach samej wielkości podaży ofert pracy. Drugi dotyczy czynników związanych z jakością tych ofert, czyli ich ekonomiczną wartością oraz możliwościami w zakresie kształtowania ścieżki kariery zawodowej w ramach lokalnego rynku pracy.

Odnosząc się do pierwszego z tych wymiarów, czyli kwestii podaży, badani zgodnie przyznają, że dla osób, które chcą podjąć pracę, ofert na rynku pracy nie brakuje. Pracowników poszukujący przedsiębiorcy reprezentujący niemal wszystkie sektory – od handlu, przez usługi, aż po produkcję, choć w przypadku tego ostatniego sektora, w szczególności jeśli chodzi o duże zakłady produkcyjne, dostępność ofert uzależniona jest od specyfiki badanego regionu. W ujęciu branżowym ofertę rynku pracy uznać można więc za zróżnicowaną. Na wszystkich obszarach objętych badaniem, respondenci wskazują na wyraźne ożywienie się rynku pracy w ciągu ostatnich kilku lat. Pod względem dostępności ofert ocena lokalnego rynku pracy dokonywana przez badanych jest z reguły pozytywna.

O postrzeganiu rynku pracy jako atrakcyjnego w większym stopniu decyduje jednak drugi wymiar oceny, czyli jakość ofert pracy mierzona z jednej strony ich wartością finansową, a z drugiej perspektywami rozwoju i możliwościami awansu pracownika. I pod tym właśnie względem z reguły lokalne rynki pracy oceniane są negatywnie. Pomimo szerokiej dostępności zróżnicowanych propozycji pracy wskazuje się, że cechują się one w większości mało atrakcyjnymi warunkami finansowymi. Ich wysokość oscyluje z reguły niewiele powyżej płacy minimalnej Utrzymywaniu przez pracodawców niskiego poziomu płac sprzyja intensywny napływ pracowników zza wschodniej granicy. Wynagrodzenia utrzymywane są na niskim poziomie, a wymagania pracodawców w obszarze zakresu obowiązków oraz stopnia zaangażowania w życie zawodowe, pomimo skromnych warunków finansowych, określane są jako wciąż bardzo wysokie. Zgodnie w wypowiedziach badanych podjęcie pracy na lokalnym rynku pracy daje ponadto nikłe szanse na rozwój zawodowy, zarówno

w kategoriach istotnego realnego wzrostu wynagrodzenia w kolejnych latach pracy, jak i możliwości awansu w strukturach przedsiębiorstwa. Osiągnięcie sukcesu zawodowego w postaci awansu do poziomu stanowisk kierowniczych w warunkach lokalnego rynku pracy postrzegane jest jako nierealne dla osób pozbawionych relacji towarzyskich lub rodzinnych z osobami decyzyjnymi. Zwraca się również uwagę, że pomimo różnorodności ofert pracy, większość z nich definiuje wspólny mianownik – dotyczą z reguły nieskomplikowanych prac fizycznych, niewymagających szczególnych kwalifikacji, a co za tym idzie, osoby podejmujące prace na tego typu stanowiskach są łatwo zastępowalne. W konsekwencji wskazuje się, że w przypadku niektórych, szczególnie większych zakładów, rotacja pracowników stanowi istotny problem pracodawców, choć w ostatecznym bilansie mniejszym wysiłkiem i kosztem dla pracodawcy okazuje się ciągle poszukiwanie i szkolenie nowych pracowników w celu obsadzania wolnych stanowisk niż budowanie polityki wynagrodzeń skutkującej cementowaniem lojalności dotychczasowych pracowników. Należy zwrócić uwagę, że dostępność ofert pracy nie jest jednoznaczna z wysoką jakością oferowanej pracy i w wielu przypadkach nie spełnia oczekiwań lokalnej społeczności.

Rynek bezrobocia zaniknął, miałem problem z synem [kiedyś], tu nigdzie pracy nie było, opierając się o urząd pracy, to nie było [ofert pracy], ale pracować można było, natomiast teraz w urzędzie czekają na bezrobotnych, żeby przyjść, żeby oferowali się, także z pracą nie ma absolutnie w tej chwili problemu. Rynek pracodawcy doszedł do tego, że trzeba szukać długo człowieka, żeby coś zrobić, na przykład fachowca.

Mężczyzna, 82 lat, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Myszę, że jest ciężko, nie ma tutaj jakichś takich dużych firm, które by chciały zatrudniać. Młodzi ludzie wyjeżdżają do dużych miast typu na przykład Rzeszów, bo tam jest większy rynek pracy. U nas, jeżeli już to są sklepy, tak, sklepy spożywcze, gdzie potrzebują cały czas do pracy (...). Nie mogę powiedzieć, że nie ma pracy, bo ta praca jest, ale to nie jest to praca, która by ludzi interesowała..., bo ktoś kto ma wykształcenie i jest trochę ogarnięty to może pojechać sobie 40 kilometrów dalej i mieć lepszą pracę.

Kobieta, 33 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Kolejnym elementem cechującym rynek pracy w badanych regionach jest ograniczona oferta zatrudnienia dla osób z wyższym wykształceniem lub posiadających specyficzne kwalifikacje na obszarze zamieszkania tj. w odległości umożliwiającej codzienne dojazdy. Osoby te muszą więc godzić się na wykonywanie zajęć poniżej swoich kompetencji lub przekwalifikowanie się na pożądane w danym regionie zawody. W obu przypadkach z reguły nie jest to rozwiązanie satysfakcjonujące, dlatego też często prowadzi do decyzji o emigracji, jeżeli mamy do czynienia z osobami, które wróciły po studiach do swoich rodzinnych stron, bądź stanowi argument za pozostaniem i realizowaniem życia zawodowego w miejscu w którym kończono studia wyższe, czyli z reguły w dużych ośrodkach miejskich.

W rodzinie, z tego, co mi wiadomo, to jeśli ktoś był bez pracy, to znalazł pracę. Jeśli komuś zależy na pracy, to nie musi od razu być praca z nie wiadomo jakie pieniądze, tylko nie było sytuacji, że ktoś był bez pracy, bez środków do życia, jeśli nie znalazł tutaj, teraz sobie przypomniałam, jeśli nie znalazł zgodnie ze swoimi kwalifikacjami, oczekiwaniami na miejscu [to zawsze dojeżdżał]... To znaczy na miejscu, na miejscu jest ciężko znaleźć [pracę], z resztą nie mamy zakładów takich w miejscowości mojej [dużych zakładów pracy], żeby tam można było się zatrudnić, są takie małe punkty, ale wiadomo, że już tam pracują osoby. Z rodziny jest kilka osób, poza miastem nawet pracują, ale to po prostu z tego względu, że szukali pracy zgodnie ze swoimi ambicjami.

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

Wydaje mi się, że teraz nie jest najgorzej, bo jest dużo ofert pracy. No wiadomo, że to też może nie są stanowiska jakieś tam urzędnicze czy kierownicze. Bo o to, to na pewno jest trudno. Każdy raczej miejsca sobie pilnuje, że tak powiem. Ale jeżeli chodzi na przykład o takie jakieś punkty gastronomiczne, czy do sklepów widzę, że jest dużo ofert, aczkolwiek jest mało osób, które są na tą chwilę chyba tym zainteresowane - to też widzę z punktu widzenia swojej pracy.

Kobieta, 35 lat, rodzina pełna

Z drugiej strony wyrażano opinie, że ludziom, w szczególności wykonującym prace proste, nie chce się pracować. Brak zaangażowania ze strony pracowników powoduje problemy z obsadzaniem stanowisk przez pracodawców.

Wie pani co, akurat mój syn, ten co ma 19 lat, to sobie założył swoją działalność gospodarczą. Także organizuje dyskoteki no i jakoś mu tam idzie do przodu. Myślę, że jak ktoś chce pracować no to jest praca. Tylko najważniejsze to są chęci, aczkolwiek dobrej pracy z dobrymi zarobkami no to jest mało. Także tutaj jednak większość ofert pracy jest za tą minimalną albo za nie dużo więcej niż minimalną [pensję].

Mężczyzna, 49 lat, rodzina pełna

No słabo proszę Pana. Słabo, bo, po pierwsze, że każdemu się nie oplaca za tą kwotę iść, jak prosisz nawet, żebyś przyszedł coś zrobić, to on nie pójdzie, czy do sklepu...Ja tu widzę, jak szukają młodzi, „a to nie, bo za te pieniądze on nie pójdzie”. Ale trzeba przyznać, proszę Pana, że u nas są naprawdę marne płace. Rzeszów, Łańcut, Jarosław, już jest coś innego, a u nas naprawdę grosze są. Także ja nie dziwię się tym młodym, że ona nie pójdzie, nastoi się, bo jest goniony i musi, i bez przerwy mówić i to, bądź nawet w tym sklepie, to ona ani nie usiądzie, ani nic. Albo większe płace i wtedy ludzie może by coś tu mieli, a tak każdy, wyjeżdża praktycznie z Przeworska, proszę Pana. No to tylko my, starzy są i małe dzieci, a proszę popatrzeć na młodzież, ja tylko młodzież oglądam na święta, jak to zjeżdża wszystko z zagranicy.

Kobieta, 73 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Paradoksalnie, pomimo trudności w obsadzeniu stanowisk pracy, oczekiwania pracodawców w stosunku do pracowników są bardzo wysokie. Nie chodzi tutaj wyłącznie o kompetencje, ale również o zaangażowanie czasowe wykraczające często poza przyjęte prawem zasady umów regulujących obustronne zobowiązania. Praca po godzinach, przeciążenie obowiązkami, trudności z pozyskaniem urlopu czy wyegzekwowaniem urlopu w dni ustawowo wolne od pracy (pracodawcy często nieoficjalnie nakazują zatrudnionym pracę w dni ustawowo wolne od pracy), stanowiąc mają przykłady pogarszających się warunków zatrudnienia.

Jest praca i to w nadmiarze, ale co z tego skoro za najniższą krajową wymaga się od pracowników cuda na wianki. Ma umieć zrobić wszystko, najlepiej się nie odzywać, nie komentować i przychodzić godzinę przed kierownikiem. Oni sobie nie zdają sprawy, że zaraz nie będzie komu pracować, bo Polacy już rezygnują, a Ukraińcy w końcu też przejrzą na oczy.

Mężczyzna, 41 lat, rodzina pełna

Niepokojącym zjawiskiem wynikającym bezpośrednio z ułomności rynku pracy jest natomiast emigracja zarobkowa za granicę. Wielu badanych wskazało, że do pracy za granicę wyjechali członkowie ich najbliższej rodziny lub bliscy znajomi. Część badanych zastanawiała się również osobiście nad emigracją lub miała doświadczenia emigracyjne z przeszłości. Zjawisko to jest określane jako powszechne. Wyjeżdżają mężczyźni młodzi i w średnim wieku, coraz częściej emigracja zarobkowa dotyczy także kobiet, nawet tych, które mają już dzieci i decydują się na pozostawienie ich na czas pracy za granicą pod opieką bliskich. Rzadko mamy jednak do czynienia z sytuacją, w której na

emigrację decydują się całe rodziny. Zwykle model ten polega na wyjeździe na określony czas pojedynczych osób, które nie wiążą z emigracją swojej przyszłości i traktują ją jako pewien przejściowy etap w swoim życiu, służący wyłącznie podniesieniu statusu materialnego, zbudowaniu zabezpieczenia finansowego na przyszłość czy realizacji określonych inwestycji, w postaci na przykład budowy własnego domu. Należy podkreślić, że emigracja zarobkowa stała się immanentnym elementem ekonomii terenów podgórskich i ma duży wpływ z jednej strony na kształtowanie dobrobytu dużej części rodzin zamieszkujących te tereny, z drugiej natomiast determinuje w silny sposób wzorce funkcjonowania rodziny.

Na pracę za granicą. Do Anglii, bliscy znajomi.. kolega ze studiów męża. Oni dawno temu wyjechali - 15 lat temu. Właśnie tutaj rynek pracy był dużo mniej rozwinięty, wyjechali i zostali, wybudowali tutaj właśnie dom w Przeworsku, ale nie wiem, czy będą wracać.

Kobieta, 42 lata, rodzina pełna

Męża siostra przez parę lat pracowała za granicą w różnych miejscach, ale to względu przypuszczam, raz i na pracę... ze względów ekonomicznych. Dwa, żeby też się może bardziej tam rozwijać (...).

Kobieta, 45 lata, rodzina pełna

Kolejnym ważnym elementem analizy jest wskazanie form wsparcia, na jakie mogą liczyć pracownicy w województwie podkarpackim. Weryfikacji dokonano poprzez zadanie pracodawcom pytania o sposoby wsparcia zatrudnionych. Pracowników najczęściej wspierano poprzez umożliwienie pracy w niepełnym wymiarze czasu pracy, ta odpowiedź została wybrana przez blisko 60% spośród badanych, którzy zadeklarowali jakiegokolwiek wsparcie pracowników. Drugą najczęściej wybieraną formą wsparcia było dofinansowanie kosztów dojazdu do pracy – 45% wskazań. Następne benefity to m.in. upominki dla dzieci/rodziny, pakiet medyczny dla pracownika czy wyprawka dla narodzonego dziecka (odsetek wskazań około 43% spośród ankietowanych, którzy zadeklarowali jakiegokolwiek wsparcie pracowników).

Tabela 36. Rodzaje form wsparcia kierowanych do pracowników w województwie podkarpackim

Formy wsparcia realizowane w firmie w okresie 12 miesięcy	Mikro przedsiębiorstwo	Małe przedsiębiorstwo	Średnie przedsiębiorstwo	Duże przedsiębiorstwo	Ogółem
	%				
Umożliwienie pracy w niepełnym wymiarze czasu pracy	59,0	54,1	70,6	64,5	58,8
Dofinansowanie kosztów dojazdu do pracy	46,2	23,0	11,8	32,3	44,7
Upominki dla dzieci/rodziny (np. wyprawki szkolne, paczki z okazji świąt)	42,8	47,3	64,7	54,8	43,2
Pakiet medyczny dla pracownika	44,2	25,7	23,5	54,8	43,0
Wyprawka dla narodzonego dziecka	44,0	28,4	14,7	29,0	42,8
Umożliwienie elastycznych form zatrudnienia	42,3	36,5	41,2	38,7	41,8
Dofinansowanie urlopu (np. „wczasy pod gruszą”)	40,5	48,6	79,4	61,3	41,4
Pakiet sportowy (np. Multisport)	42,3	20,3	17,6	51,6	40,7

Formy wsparcia realizowane w firmie w okresie 12 miesięcy	Mikro przedsiębiorstwo	Małe przedsiębiorstwo	Średnie przedsiębiorstwo	Duże przedsiębiorstwo	Ogółem
	%				
Dodatkowy urlop dla rodziców z małym dzieckiem	41,5	28,4	17,6	29,0	40,5
Pakiet medyczny dla dzieci pracownika/innych członków rodziny	41,3	23,0	17,6	38,7	40,1
Bilety dla pracowników/rodziny (np. na mecz, do kina, teatru)	39,3	41,9	35,3	38,7	39,5
Dodatkowy pakiet szkoleń dla kobiet wracających po urlopie macierzyńskim	33,9	16,2	8,8	38,7	32,7
Umożliwienie pracy zdalnej (np. z domu)	31,7	24,3	32,4	25,8	31,4
Organizacja/dofinansowanie do żłobka/przedszkola	32,7	13,5	5,9	32,3	31,4
Dofinansowanie do nauki pracownika/członków rodziny (np. studia)	18,2	25,7	38,2	25,8	18,9
Organizowanie pikników rodzinnych/dni otwartych dla rodzin pracowników	16,5	24,3	17,6	25,8	16,9
Inne wsparcie	8,7	36,1	60,0	31,8	10,4
Dofinansowanie do posiłków	9,6	17,6	8,8	29,0	10,0
Organizowanie kolonii/wyjazdów dla dzieci pracowników	8,8	9,5	20,6	22,6	9,0
Dofinansowanie kosztów wynajmu/utrzymania mieszkania	4,4	9,5	8,8	9,7	4,5

Zródło: Badanie CATI/CAWI z przedsiębiorcami, N=518.

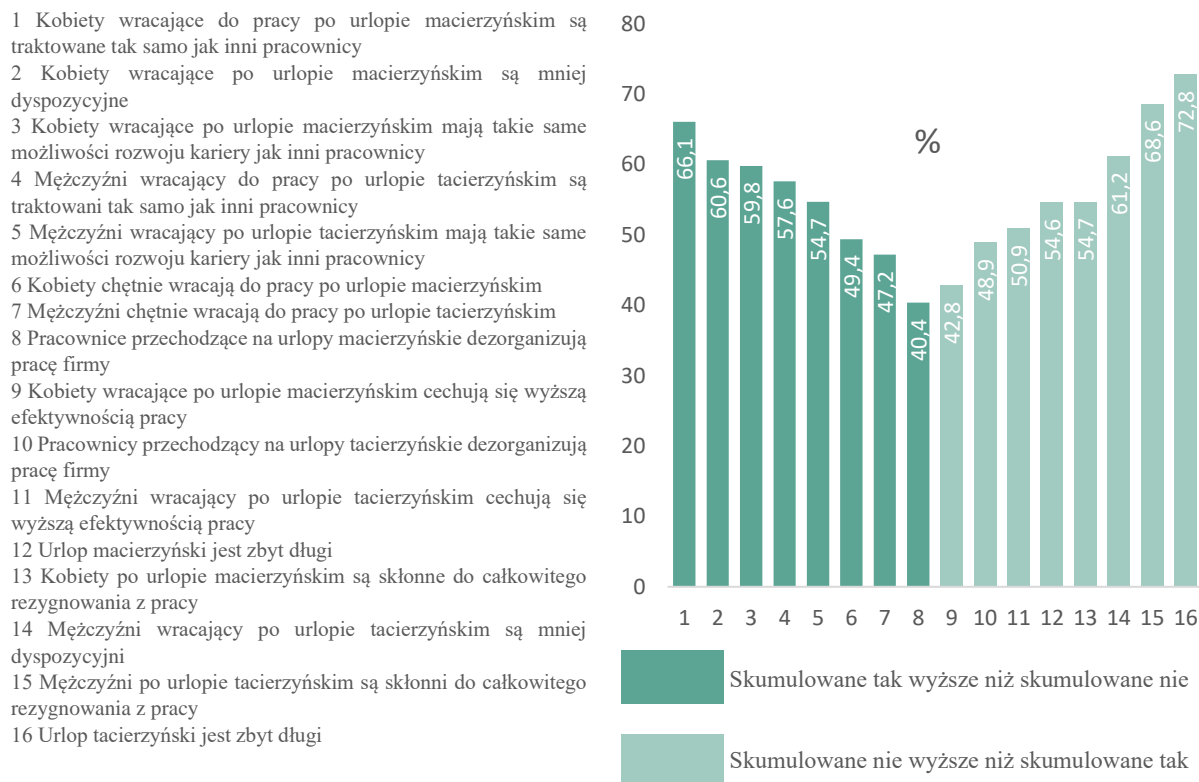
Istotnym elementem planowania polityki prorodzinnej jest poznanie opinii pracodawców na temat postrzegania poszczególnych aspektów związanych z nieobecnością pracownika spowodowaną narodzinami dziecka. Aby lepiej zobrazować opinię przedstawicieli przedsiębiorstw na temat urlopów macierzyńskich i tacierzyńskich⁵³ dokonano kumulacji wyników wskazań zdecydowanie tak i raczej tak oraz raczej nie i zdecydowanie nie. Respondenci zazwyczaj zgadzali się z następującymi stwierdzeniami: kobiety wracające do pracy po urlopie macierzyńskim są traktowane tak samo jak inni pracownicy (66,1%), kobiety wracające po urlopie macierzyńskim są mniej dyspozycyjne (60,6%), kobiety wracające po urlopie macierzyńskim mają takie same możliwości rozwoju kariery jak inni pracownicy (59,8%), mężczyźni wracający do pracy po urlopie tacierzyńskim są traktowani tak samo jak inni pracownicy (57,6%), mężczyźni wracający po urlopie tacierzyńskim mają takie same możliwości rozwoju kariery jak inni pracownicy (54,7%), kobiety chętnie wracają do pracy po urlopie macierzyńskim (49,4%), mężczyźni chętnie wracają do pracy po urlopie tacierzyńskim (47,2%), pracownice przechodzące na urlopy macierzyńskie dezorganizują pracę firmy (40,4%).

Badani częściej nie zgadzali się następującymi stwierdzeniami: urlop tacierzyński jest zbyt długi (72,8%), mężczyźni po urlopie tacierzyńskim są skłonni do całkowitego rezygnowania z pracy (68,6%), mężczyźni wracający po urlopie tacierzyńskim są mniej dyspozycyjni (61,2%), kobiety po urlopie

⁵³ Mowa o urlopie ojcowskim, który może zostać przyznany mężczyznom zatrudnionym tylko na umowę o pracę. Nie wpływa on na długość urlopu wychowawczego, nie jest zależny od urlopu macierzyńskiego. Czas trwania urlopu ojcowskiego to 14 dni w tym niedziele i święta.

macierzyńskim są skłonne do całkowitego rezygnowania z pracy (54,7%), urlop macierzyński jest zbyt długi (54,6%), mężczyźni wracający po urlopie tacierzyńskim cechują się wyższą efektywnością pracy (50,9%), pracownicy przechodzący na urlopy tacierzyńskie dezorganizują pracę firmy (48,9%), kobiety wracające po urlopie macierzyńskim cechują się wyższą efektywnością pracy (42,8%).

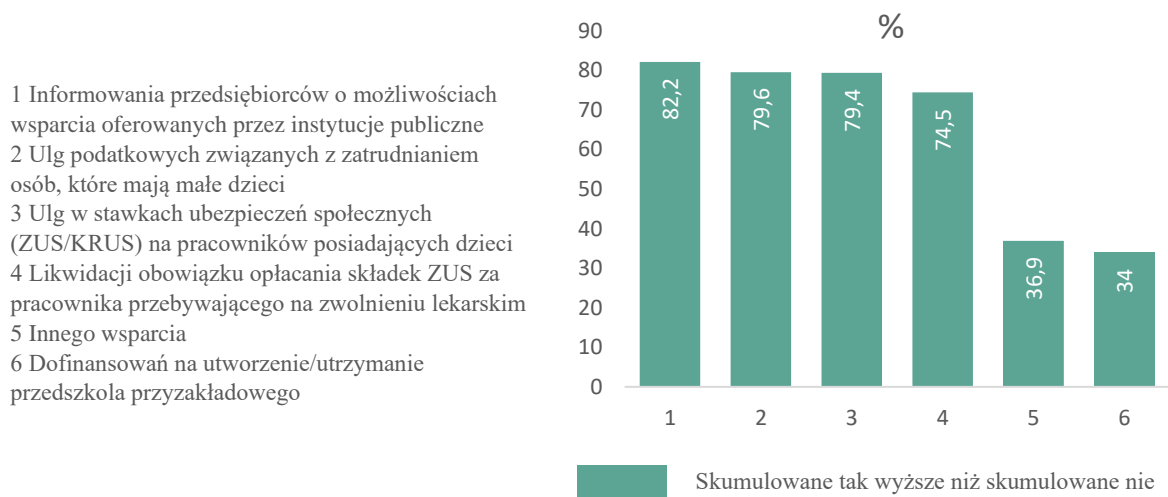
Wykres 110. Opinie przedstawicieli firm na temat urlopow macierzyńskich/tacierzyńskich – wartości skumulowane

Źródło: Badanie CATI/CAWI z przedsiębiorcami, N=1050.

Przedsiębiorcy w województwie podkarpackim raczej nie oczekiwali wsparcia ze strony instytucji publicznych w zakresie stosowania polityki prorodzinnej. Negatywnie w tej kwestii odpowiedziało około 63% badanych. Wsparcie oczekiwane było z kolei przez 37% podmiotów. Wśród badanych, którzy oczekiwali wsparcia w zakresie stosowania instrumentów polityki rodzinnej zsumowano odpowiedzi twierdzące oraz zaprzeczające. Okazuje się, że wsparcie oczekiwane jest we wszystkich badanych obszarach. Najczęściej były to potrzeby informacyjne w zakresie możliwości wsparcia przez instytucje publiczne, a najrzadziej oczekiwano dofinansowań na utworzenie/utrzymanie przedszkola przyzakładowego.

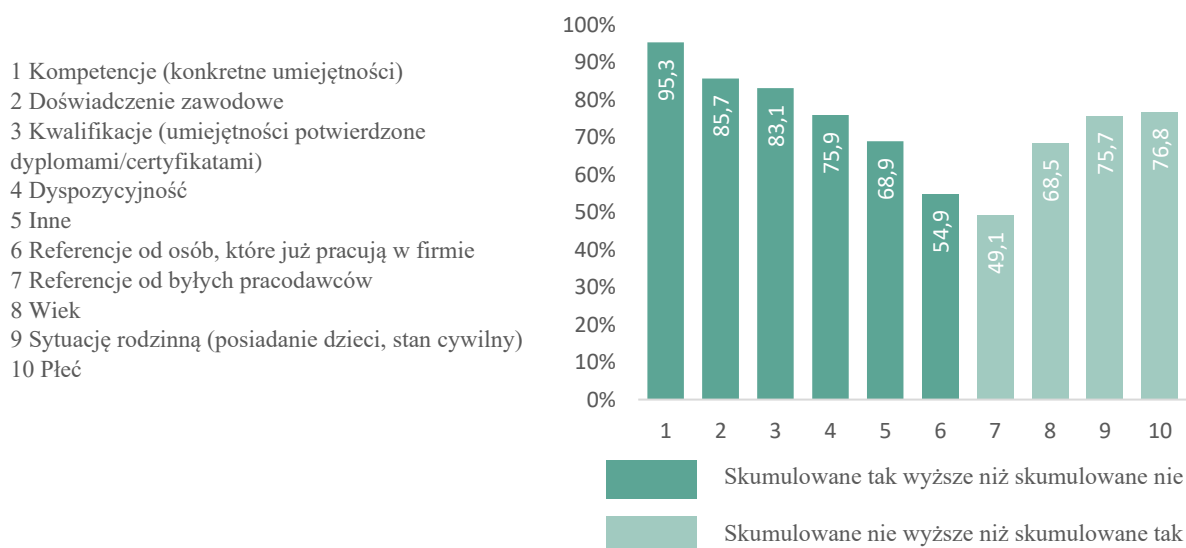
Wykres 111. Formy wsparcia oczekiwane przez przedsiębiorstwa dotyczące stosowania polityki prorodzinnej – wartości skumulowane

Źródło: Badanie CATI/CAWI, N=392.

Na co z kolei zwracają uwagę pracodawcy podczas rekrutacji pracowników? Skumulowanie odpowiedzi zdecydowanie tak, raczej tak i raczej nie, zdecydowanie nie pozwoliło na weryfikację wymogów pracodawców podczas rekrutacji pracowników. Najczęściej uwagę zwracano na: kompetencje (konkretne umiejętności) (95,3%), doświadczenie zawodowe (85,7%), kwalifikacje (umiejętności potwierdzone dyplomami/certyfikatami) (83,1%), dyspozycyjność (75,9%), referencje od osób, które już pracują w firmie (54,9%).

Wykres 112. Elementy, na które zwracają uwagę przedsiębiorcy podczas rekrutacji pracowników - wartości skumulowane

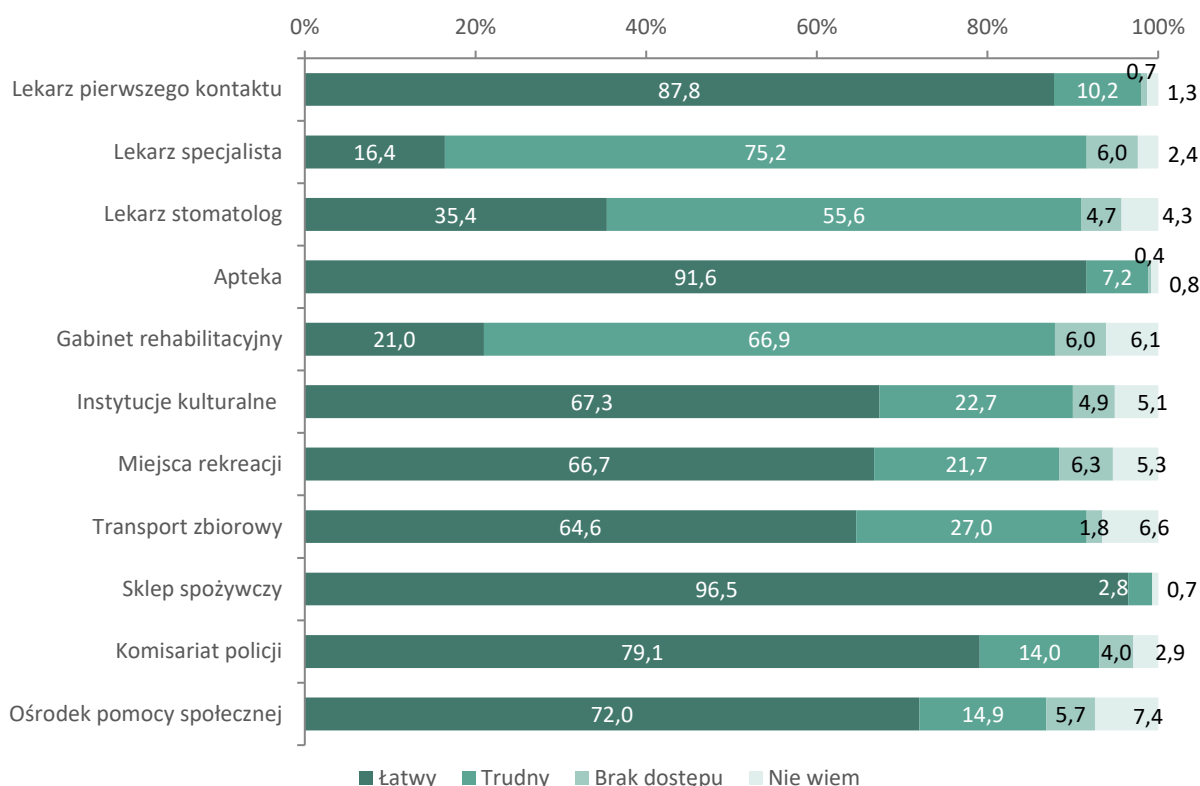

Źródło: Badanie CATI/CAWI, N=1050.

2.7. Dostęp do instytucji publicznych

Aby zweryfikować opinię mieszkańców województwa podkarpackiego na temat usług publicznych w województwie podkarpackim ankieterzy zadali szereg pytań podczas badań ilościowych. Wynika z nich, że dostęp do podstawowych usług i instytucji publicznych nie jest w ocenie przedstawicieli gospodarstw domowych powszechny. Zdecydowanie największa grupa respondentów za łatwy uznała w swojej miejscowości lub najbliższej okolicy dostęp do sklepu spożywczego (96,5%) i apteki (91,6%) oraz do lekarza pierwszego kontaktu (87,8%). Zdecydowanie najmniej korzystnie oceniono dostępność lekarzy specjalistów (16,4% respondentów uważa dostęp za łatwy a 6% deklaruje brak dostępu) oraz gabinetów rehabilitacyjnych (21% respondentów uważa dostęp za łatwy a 6% deklaruje brak dostępu).

Wykres 113. Czy w miejscowości, w której Pan/i mieszka lub najbliższej okolicy dostęp do następujących instytucji/usług jest łatwy, trudny czy wcale nie ma dostępu?

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Biorąc pod uwagę obszar zamieszkania respondenta (w układzie miasto/wieś) należy podkreślić, że mieszkańcy obszarów wiejskich przeważnie oceniają dostęp do niemal wszystkich omawianych usług społecznych jako trudniejszy od mieszkańców miast. W odniesieniu do trzech typów usług, tj. lekarzy specjalistów, stomatologów oraz instytucji kultury opinie mieszkańców obszarów wiejskich są zbliżone do opinii respondentów z obszarów miejskich poniżej 20 tysięcy mieszkańców. Dostępność usług jest oceniana najkorzystniej w miastach liczących powyżej 100 tysięcy mieszkańców. Około 90% respondentów z tego typu miast za łatwy uznało dostęp do lekarza pierwszego kontaktu, gabinetu rehabilitacyjnego, miejsc rekreacji, sklepu spożywczego, komisariatu policji oraz ośrodka pomocy społecznej. Również w pozostałych wymiarach odsetki uzyskane w większych miastach są znacznie wyższe niż odnotowane na innych obszarach. Doprecyzować należy, że dla potrzeb zestawienia, analizie poddano wyłącznie odpowiedzi jednoznaczne (100%), pomijając odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Tabela 37. Odsetek osób deklarujących łatwy dostęp do instytucji/usług w miejscowości zamieszkania lub jej okolicy w podziale na obszary

	Obszar (%)			
	wiejski	miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	miejski 20–100 tys. mieszkańców	miejski powyżej 100 tys. mieszkańców
Lekarz pierwszego kontaktu	83,6	94,4	94,2	88,2
Lekarz specjalista	10,2	16,6	23,3	33,1
Lekarz stomatolog	35,4	36,0	32,7	56,8
Apteka	85,2	99,7	97,7	96,1
Gabinet rehabilitacyjny	13,4	25,8	32,1	34,7
Instytucje kulturalne	53,7	70,3	95,4	91,4
Miejsca rekreacji	52,7	72,9	93,1	89,8
Transport zbiorowy	58,9	59,6	90,9	85,5
Sklep spożywczy	95,6	99,3	99,0	96,1
Komisariat policji	65,4	96,4	95,4	88,2
Ośrodek pomocy społecznej	64,0	86,9	93,8	86,2

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Porównując odsetek respondentów z poszczególnych podregionów, którzy uznają dostęp do podstawowych usług i instytucji za łatwy, stwierdzić można, że nie ma podregionu, który cechowałby się korzystniejszymi ocenami we wszystkich aspektach. W kontekście usług lekarzy specjalistów, stomatologów oraz gabinetów rehabilitacji widać, że najkorzystniej dostęp do nich oceniają respondenci z podregionu rzeszowskiego, a zdecydowanie najslabiej respondenci z podregionu przemyskiego. Zwraca również uwagę stosunkowo niska ocena dostępności transportu zbiorowego w podregionie tarnobrzeskim (43,4% w stosunku do co najmniej 67% w innych podregionach).

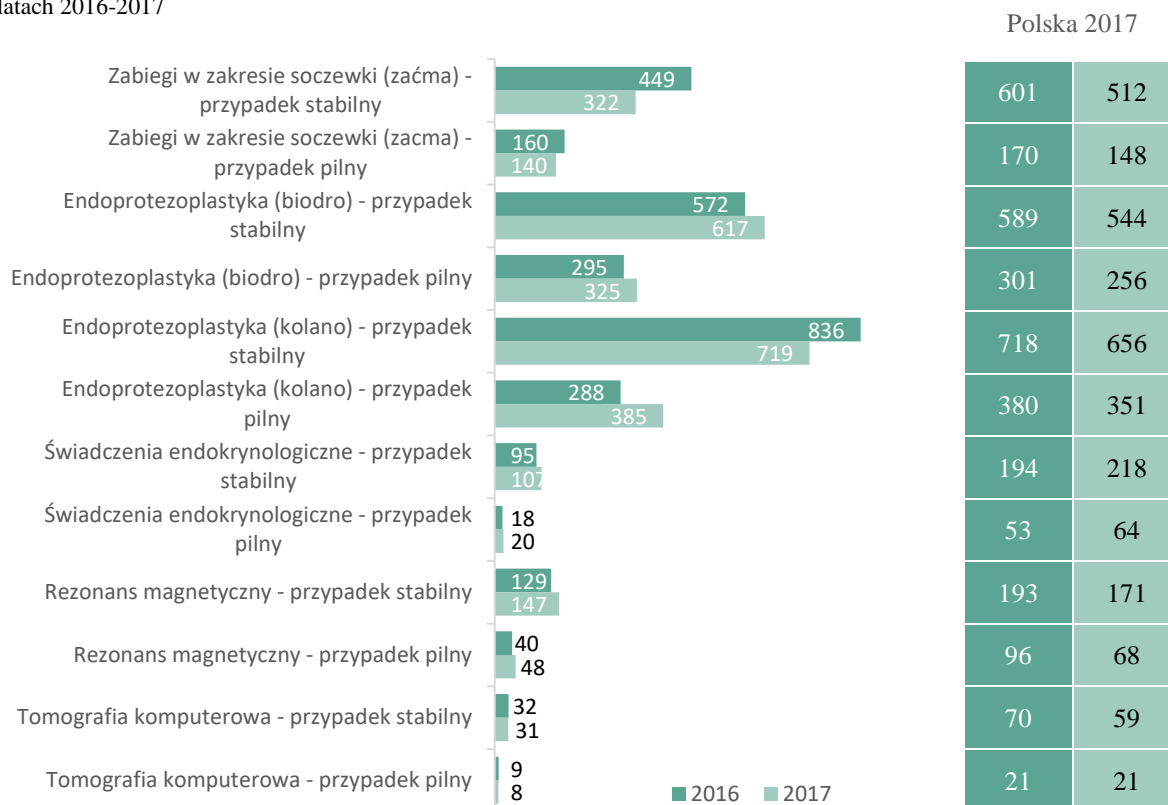
Tabela 38. Odsetek osób deklarujących łatwy dostęp do instytucji/usług w miejscowości zamieszkania lub jej okolicy w podziale na podregiony

	Podregion (%)			
	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Lekarz pierwszego kontaktu	94,2	84,7	84,7	90,6
Lekarz specjalista	16,7	7,1	30,3	9,7
Lekarz stomatolog	45,8	8,5	50,0	36,0
Apteka	88,2	90,3	91,7	95,3
Gabinet rehabilitacyjny	23,2	11,3	31,3	22,1
Instytucje kulturalne	78,3	70,8	75,0	58,1
Miejsca rekreacji	70,6	68,1	73,3	57,5
Transport zbiorowy	75,0	80,9	67,0	43,4
Sklep spożywczy	97,6	95,8	94,3	100,0
Komisariat policji	89,4	75,7	78,8	75,6
Ośrodek pomocy społecznej	83,5	77,1	76,8	67,5

Źródło: Badanie CAPI, N=1359, z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Dostęp do lekarzy specjalistów został oceniony najgorzej spośród wszystkich kategorii. Opinia respondentów niejako potwierdza dane z raportu Najwyższej Izby Kontroli⁵⁴, które zawierają informacje na temat czasu oczekiwania na dostęp do lekarzy specjalistów oraz zabiegów czy badań. Najdłużej w województwie podkarpackim oczekiwało się na endoprotezę stawu kolanowego – ponad 700 dni jeżeli przypadek nie był pilny. Najkrócej w trybie normalnym trzeba było czekać na tomografię komputerową, około 30 dni. Należy zauważyć, że w wielu przypadkach czas oczekiwania w odniesieniu do roku 2016 skrócił się. Są jednak zabiegi, na które trzeba czekać dłużej.

Wykres 114. Czas oczekiwania (w dniach) na dostęp do wybranych specjalistów w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2016-2017

Źródło: Opracowano na podstawie danych Narodowego Funduszu Zdrowia oraz Najwyższej Izby Kontroli.

Opinia respondentów na temat jakości usług oferowanych przez publiczną służbę zdrowia była negatywna, bez względu na region czy miejscowość zamieszkania. O ile dostęp do lekarzy rodzinnych czy pediatrów oraz poziom obsługi w tym zakresie oceniano z reguły pozytywnie (także na wsiach i w mniejszych miejscowościach), o tyle dostęp do usług specjalistycznych (w tym do konsultacji z lekarzami różnych specjalizacji, usług rehabilitacyjnych i stomatologicznych) oraz ich jakość stanowiły przedmiot zdecydowanej krytyki. Jednocześnie badani podkreślali, że nie jest to bólecza wyłącznie ich miejsca zamieszkania, lecz kraju jako całości. Fakt konieczności bardzo długiego (niekiedy nawet kilkuletniego) oczekiwania na wizytę lekarską lub zabieg wywołuje powszechną irytację i zniechęca do kontaktów z publiczną służbą zdrowia.

Jeśli chodzi o lekarza pierwszego kontaktu, mamy na miejscu, nie ma problemów z dostaniem się. Córka jego [lekarza] prowadzi aptekę i na przykład ktoś już chodzi, bierze stałe leki, to jak zabraknie, a jest,

⁵⁴ Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja zadań Narodowego Funduszu Zdrowia w 2017 roku*, Warszawa, 2018 <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18688,vp,21287.pdf>, [dostęp: 20.10.2019].

czy kolejka, czy coś, to można iść do niej i ten lek na receptę się dostanie, z tym nie problemu, natomiast są problemy, tak, jak w całej Polsce z dostaniem się do specjalistów, bo jedziemy do Rzeszowa, gdzie kolejki, jak słyszysz są na 2020, na koniec października do lekarza takiego, który no... To ludzie ręce opadają i uważam, że służba zdrowia tu jest do kitu, do niczego, musi być jakaś reforma tej służby zdrowia, bo te zapisy też niczemu nie służą.

Kobieta, 61 lat, gospodarstwo domowe wieloosobowe z dziećmi powyżej 18. roku życia

Szerszym spojrzeniem na temat dostępu do usług publicznych oraz oczekiwań w tym zakresie podzielili się badani w wywiadach pogłębionych. Niezmiernie ważna z perspektywy mieszkańców posiadających dzieci w wieku przedszkolnym lub szkolnym jest lokalna oferta miejsc i zajęć, które zapewnią młodemu pokoleniu atrakcyjne spędzanie wolnego czasu. Z jednej strony będą to parki i place zabaw dla najmłodszych, z drugiej propozycje aktywności pozalekcyjnych dopasowanych do oczekiwań nastolatków, infrastruktura sportowa (basen, boiska sportowe, ale także ścieżki rowerowe) i funkcjonowanie instytucji kultury (kino, dom kultury). O ile atrakcje dla dzieci w wieku przedszkolnym są powszechnie dostępne, o tyle oferta skierowana do dzieci starszych i młodzieży z mniejszych miejscowości jest – jak twierdzono – dosyć uboga. Kilkoro respondentów zwróciło uwagę, że w ich najbliższej okolicy nie funkcjonują miejsca, które pozwoliłyby młodzieży na wspólną realizację pozaszkolnych aktywności, w związku z czym młodzież nie ma takich możliwości dbania o swoje pasje jak te pochodzące z większych miast. Problematyczne okazuje się również zanikanie więzi społecznych. Zdaniem niektórych badanych ludzi izolują się od społeczeństwa przez co szczególnie w małych miejscowościach nie powstają miejsca spotkań gromadzące okolicznych mieszkańców.

Myszę że najbardziej [brakuje] rozrywki – takiej, żeby gdzieś z dziećmi wyjść. Lokal może, żeby jakiś taki był, żeby czasem na kawę się umówić ze znajomą, wyjść na jakieś ciastko (...) Na przykład bardzo fajnym pomysłem były te dni miasta. Ale myślę, że rozrywki [brakuje]; że młodzież trzeba przyciągać trochę, żeby właśnie w te patologiczne [zachowania] nie popadały. Z drugiej strony młodzież się organizuje i czasami wyjeżdża w grupach do miasta i tam spędzają czas ale to wiadomo, że nie wszyscy.

Kobieta, 50 lat, rodzina pełna

No wie Pani co, no tych powiedzmy, że mało jest takich miejsc jakichś spotkań społecznych. Wydaje mi się, że tak ludzie odgradzają się trochę tymi żywopłotami i nie ma czegoś takiego jak jakaś kawiarnia, jakaś pizzeria. Ludzie wolą tak w swoim rodzinnym gronie, a czasami tak kisić się w swoim sosie i tak siedzieć i tak plotkować i tak...To to jak takie, to jest takie jeszcze troszkę, „takie wiejskie”.

Kobieta, 34 lata, rodzina pełna

Dostępność placówek handlowych (zarówno sklepów spożywczo-przemysłowych, jak i punktów specjalistycznych takich jak sklepy ze sprzętem AGD, z meblami, z ubraniami itp.) respondenci uznawali za wystarczającą, bez względu na wielkość miejscowości. Dla mieszkańców wsi charakterystyczne są regularne wyjazdy do najbliższych miast w celu zrobienia większych zakupów, czasami połączone ze skorzystaniem z oferty kulturalno-rozrywkowej. Wydaje się, że nawet tereny wiejskie są tak nasycone placówkami handlowymi, że ich bliskość staje się dla wszystkich oczywista i nie stanowi istotnego wyznacznika oceny jakości życia w danej miejscowości.

Tutaj na miejscu jest wszystko co nam potrzeba. Jak w kuchni czegoś zabraknie to zawsze można wyskoczyć i kupić. Co jakiś tydzień albo dwa jeździmy do marketu i tam kupujemy wszystkiego. Cukier kilo czy dwa, makarony hurtowo, puszki konserwy no wszystko. U nas i tak to zjeździe więc można kupować dużo

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

Transport zbiorowy zdaniem respondentów, którzy zamieszkują obszary wiejskie, jest niedopasowany do potrzeb. Komunikacja nie funkcjonuje według rozkładu, mając liczne opóźnienia w dojazdach lub całkowicie wypadając z obiegu, a liczba połączeń jest na tyle mała, że nie pozwala na swobodne planowanie podróży. Respondenci wspominają, że jedynym środkiem transportu, który przeważnie wykorzystują jest prywatny samochód.

Usług i instytucji, znaczy instytucji niekoniecznie, bardziej usług plus komunikacja. Bo u nas w zasadzie bez samochodu to tak naprawdę jak bez ręki. Wszędzie daleko. No bo tak naprawdę komunikacja autobusowa, można by powiedzieć, że prawie nie istnieje.

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

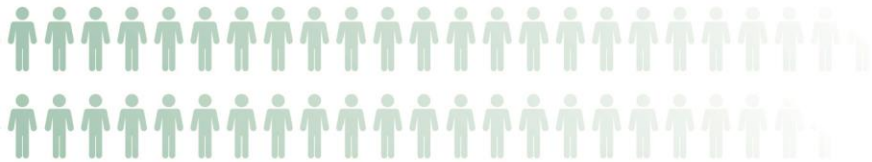
(...)to wie Pani co z transportem teraz. Dopóki PKS jako tako jeździł, to jeszcze było. A teraz już się zaczęło nieciekawie. No to teraz... Ci prywatni przewoźnicy, że gdzieś wcześniej odjeżdżają. Ja bardzo mało korzystam, bo ja samochodem jeżdżę, wie Pani.

Kobieta, 45 lat, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

2.8. Podsumowanie rozdziału

- W analizowanym okresie 2011-2018 liczba mieszkań w województwie podkarpackim zwiększyła się o ponad 7%. Jak wynika z badań ilościowych i jakościowych, mieszkańcy województwa są w większości zadowoleni z własnych warunków mieszkaniowych. Dbają na bieżąco aby nie ulegały one pogorszeniu wykonując niezbędne naprawy czy remonty. Mają na te cele zabezpieczony budżet, szczególnie jeżeli są właścicielami nieruchomości. W przypadku potrzeb (np. powiększenie się rodziny) są gotowi do zmiany miejsca zamieszkania aby utrzymać/poprawić standard mieszkania. Problemem, zaakcentowanym przez przedstawicieli samorządów, jest brak mieszkań komunalnych, socjalnych i wspomaganych, a także często zły stan techniczny tych mieszkań. Niejednokrotnie mieszkania nie są dostosowane do specyficznych potrzeb przyszłych najemców, np. osób niepełnosprawnych. Remont mający na celu dostosowanie mieszkań do użytku jest wykonywany w zakresie własnym lokatorów, co jest dużym obciążeniem finansowym.
- Mieszkańcy województwa podkarpackiego – uczestnicy badań ilościowych – w większości osiągają dochody z pracy. Głównym źródłem utrzymania co czwartego z nich są ubezpieczenia społeczne (np. emerytura, renta czy zasiłek dla bezrobotnych). Podobny odsetek (ok. 25%) znajduje się na utrzymaniu najbliższych. Według danych GUS, mieszkańcy Podkarpacia deklarują ogólne zadowolenie z własnej sytuacji materialnej, a wskaźnik ten z roku na rok jest coraz wyższy. Statystykę tę potwierdzają opinie uczestników badania ilościowego – blisko 2/3 badanych wyraża zadowolenie z sytuacji ekonomicznej swojej rodziny. Sytuacja finansowa rodzin ulega systematycznej poprawie. Mieszkańcy stają się bardziej zamożni i w coraz większym stopniu mogą sobie pozwolić na dobra luksusowe lub wyjazdy zagraniczne. Istotnym aspektem warunkującym coraz szybszą poprawę sytuacji finansowej rodzin jest najniższy w Polsce wzrost cen związanych z utrzymaniem gospodarstw domowych. Jak wynika z danych pochodzących ze statystyki publicznej, struktura wydatków uległa zmianie w latach 2011-2018. W województwie podkarpackim największe obciążenie budżetu gospodarstw domowych stanowiły żywność i napoje bezalkoholowe, a udział tych wydatków wzrósł w analizowanym okresie. W najtrudniejszej sytuacji finansowej znajdują się osoby prowadzące jednoosobowe gospodarstwa domowe, w tym w szczególności osoby starsze.
- W 2018 roku z pomocy społecznej skorzystało 7,5% mieszkańców Podkarpacia. Chociaż odsetek ten zmniejszył się w odniesieniu do roku 2011, to i tak jest wyższy niż średnia krajowa (5,7%). Najczęstszymi powodami korzystania z pomocy społecznej było ubóstwo, bezrobocie, długotrwała choroba czy niepełnosprawność. Infrastruktura pomocy społecznej w województwie jest stale rozbudowywana i w coraz większym stopniu odpowiada zapotrzebowaniu mieszkańców. Problemem jest ich nierównomierne rozlokowanie w poszczególnych powiatach czy gminach. W niektórych miejscowościach ich natężenie jest silne tj. skupia funkcjonowanie kilku jednostek pomocowych, a w innych nie ma ich wcale. Stawia to problem osobom niepełnosprawnym lub starszym, ponieważ aby skorzystać z oferty pomocowej zmuszeni są dojeżdżać, a to często uniemożliwia (np. ze względów finansowych) lub zniechęca do podejmowania aktywności.
- Ze statystyk pochodzących z Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie wynika, że w latach 2011-2018 znacząco wzrosła liczba formularzy „Niebieska Karta – A” sporządzonych przez funkcjonariuszy Policji i pracowników innych jednostek w województwie podkarpackim. Spośród uczestników badania ilościowego CAPI, niemal co dziesiąty zetknął się w swoim otoczeniu z problemem przemocy w rodzinie. W opinii respondentów, najczęściej ofiarami są kobiety, które doświadczają przemocy ze strony swoich mężów czy partnerów, a w następnej kolejności – dzieci doświadczające przemocy ze strony swoich rodziców/ opiekunów. Najczęstszymi formami wskazywanymi przez ankietowanych jest przemoc fizyczna i psychiczna.

- Opinia o tym, że w pewnych sytuacjach dziecku trzeba dać klapsa znalazła akceptację wśród blisko 60% respondentów badania CAPI. Podobny odsetek badanych zadeklarował, że niedopuszczalne jest stosowanie jakichkolwiek kar cielesnych wobec dzieci. Stopień przyzwolenia na stosowanie kar cielesnych wobec dzieci wzrasta wraz z wiekiem respondentów deklarujących swoją opinię na ten temat.
- W latach 2011-2018 stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podkarpackim spadła znacząco, mimo to, region w dalszym ciągu zajmuje końcową pozycję w kraju pod tym względem. W całym analizowanym okresie na Podkarpaciu stopa bezrobocia była wyższa od średniej krajowej o około 3 p. proc. W opinii respondentów badania ilościowego, na lokalnym rynku pracy oferowana jest głównie niskopłatna praca, a niskie zarobki zmuszają do podejmowania dodatkowych prac. Sytuacja taka dotyczy zwłaszcza obszarów wiejskich i małych miast. Wnioski z badania ilościowego potwierdzają dodatkowo opinie uczestników badania jakościowego, którzy zgadzają się, że mimo dostępności różnych ofert pracy, najczęściej warunki zatrudnienia i wynagrodzenia są niezadowolające. Brak atrakcyjności lokalnego rynku pracy jest najczęstszym powodem emigracji do większych ośrodków miejskich i za granicę kraju.
- Dostęp do najważniejszych usług i instytucji publicznych nie jest powszechny w opinii respondentów badań. Najwięcej trudności sprawia dostanie się do lekarza specjalisty, gabinetu rehabilitacyjnego czy stomatologa. Więcej trudności z dostępem do różnych instytucji mają mieszkańcy obszarów wiejskich. W opinii respondentów badania jakościowego, największym problemem w dostępności do specjalistycznych gabinetów lekarskich jest konieczność długiego oczekiwania na termin wizyty.

Rozdział 3. Diagnoza zjawiska depopulacji

3.1. Tendencje demograficzne w kontekście depopulacji

Depopulacja oznacza proces wyludniania się pewnego obszaru, czyli zmniejszania się liczby ludności. Jest wynikiem występowania ujemnego przyrostu naturalnego i ujemnego salda migracji – przy czym te czynniki mogą występować oddzielnie lub łącznie. Należy podkreślić, że oba zjawiska oddziałują na siebie w dużym stopniu, ponieważ to młodzi ludzie głównie decydują się na migrację, a ich wyjazd skutkuje zmniejszeniem się potencjału prokreacyjnego, czyli przekłada się na spadek liczby urodzeń na danym obszarze.

Problemem, z którym mierzy się województwo podkarpackie jest niewątpliwie postępujący proces starzenia się populacji. Potwierdzają to utrzymujący się wzrost mediany wieku, wskaźnika starości, wsparcia międzypokoleniowego czy współczynnika starości demograficznej. Udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności wzrasta i w 2018 roku wynosił 20,0%. Spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym stanowić będzie duże wyzwanie dla władz regionu. Należy zwrócić uwagę na aspekt ekonomiczny – ponieważ przez zwiększanie się liczby osób starszych, wynikające między innymi ze wzrastającej długości życia, będą zwiększać się wydatki emerytalne, zdrowotne i opiekuńcze. To implikuje konieczność zwiększania nakładów na publiczną służbę zdrowia oraz weryfikację zapotrzebowania na usługi opiekuńcze, gdyż liczba osób wymagających opieki będzie stale rosła.

Odpowiedzią na zmniejszanie się liczby osób w wieku produkcyjnym powinna być aktywizacja osób starszych biernych zawodowo. Zdaniem respondentów badań FGI, na poziomie centralnym nie zostało wypracowane kompleksowe podejście do kwestii optymalnego wykorzystania potencjału osób starszych. Rynek pracy jest dla takich osób mało przyjazny.

Niniejszy rozdział prezentuje zestaw danych opisujących podstawowe procesy demograficzne wpływające na kształtowanie się liczby ludności w województwie podkarpackim i strukturę wieku jego mieszkańców. Analizie poddano czynniki składające się na przyrost i ubytek liczby ludności oraz zaawansowanie starzenia się społeczeństwa. Wyniki badań ilościowych i jakościowych przeprowadzonych wśród mieszkańców województwa podkarpackiego opisują przyczyny wybranych zjawisk.

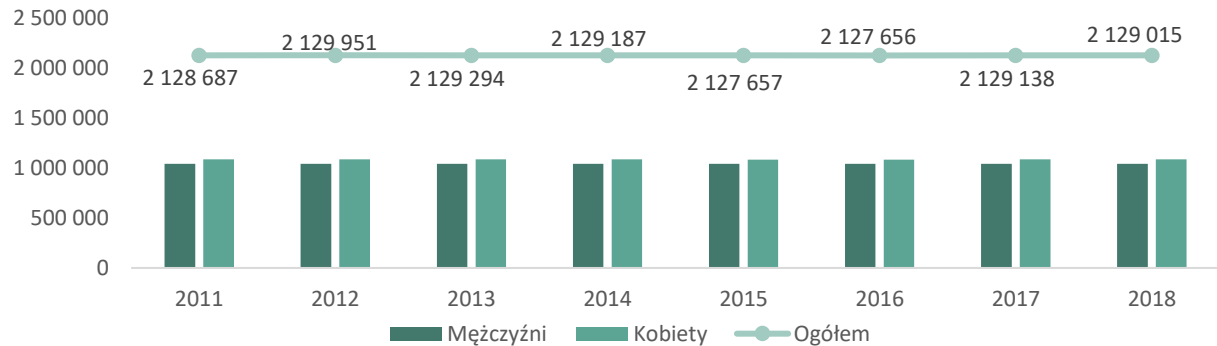
Na koniec 2018 roku województwo podkarpackie zamieszkiwane było przez 2 129 tys. osób, czyli 5,5% ogólnej populacji Polski (w tym 1 043 tys. mężczyzn i 1 086 tys. kobiet). Pod względem liczby ludności Podkarpackie plasuje się na 8. miejscu w kraju.

W analizowanym okresie 2011–2018 populacja województwa pozostała na zbliżonym poziomie. Choć liczba mieszkańców nieznacznie zwiększyła się (o 0,02%) w stosunku do 2011 roku, to w odniesieniu do poprzedniego roku (2017) liczba ludności lekko zmalała, a prognozy przewidują systematyczny spadek liczby ludności w najbliższych latach.

Na koniec 2018 roku w miastach mieszkało 874 832 osób, tj. o 5 904 osób mniej niż w roku bazowym. Współczynnik urbanizacji wynosił 41,1% i był najniższy wśród województw (dla Polski wynosił 60,1%). Najwyższym wskaźnikiem urbanizacji charakteryzował się powiat stalowowolski (60,2%) i mielecki (47,9%), najniższym powiat brzozowski (11,3%) i krośnieński (12,0%). Dynamika zmian liczby ludności miejskiej w analizowanym okresie wyniosła 99,3%. Ludność wiejska stanowiła 58,9% ogólnej liczby ludności województwa podkarpackiego (w kraju – 39,9%). Współczynnik ruralizacji powyżej średniej wojewódzkiej osiągnęło 16 powiatów, w tym najwyższe udziały odnotowano w powiatach: brzozowskim, krośnieńskim, strzyżowskim i kolbuszowskim (odpowiednio: 88,7%, 88,0%, 85,5% i 85,4%). Należy zaznaczyć, że powiat przemyski jest jedynym spośród wszystkich w województwie podkarpackim, w którym nie ma miast.

W całym analizowanym okresie, kobiety stanowiły ponad połowę mieszkańców województwa podkarpackiego (w 2018 roku 51,0%). Współczynnik feminizacji wynosił 104 kobiety na 100 mężczyzn, jego wartość ukształtowała się na najniższym poziomie w kraju (tę samą wartość wskaźnika miało województwo warmińsko-mazurskie). Przewaga liczebna kobiet była większa w miastach niż na wsiach. W 2018 roku we wszystkich powiatach oprócz powiatu przemyskiego wystąpiła przewaga liczby kobiet nad liczbą mężczyzn. Najwyższą dysproporcję płci odnotowano w Przemyśle, gdzie współczynnik feminizacji wynosił 113.

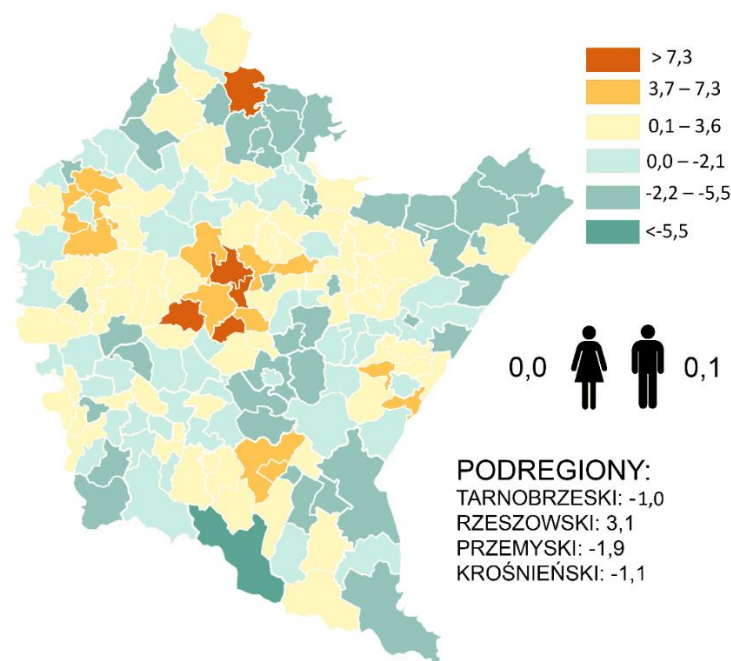
Wykres 115. Ludność województwa podkarpackiego w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Spadek liczby ludności nastąpił w 54,7% gmin. Najbardziej wyludniła się gmina Komańcza i Krempna, a największy wzrost ludności odnotowano w gminach Krasne i Trzebownisko. Wysoki ubytek ludności zaobserwowano w gminach zlokalizowanych wzdłuż granic kraju oraz tych oddalonych do obszarów miejskich. Wzrost liczby ludności charakteryzuje przede wszystkim gminy zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie miast oraz stolicy województwa Rzeszowa. Województwo podkarpackie będzie się wyludniało, szybciej niż Polska. Według prognoz GUS, do 2035 roku z terenu województwa ubędzie blisko 5% obecnych mieszkańców, a do 2050 roku – ponad 12%. Depopulacja będzie następowała znacznie szybciej w miastach niż na wsiach.

Rycina 6. Zmiana liczby ludności w gminach w województwie podkarpackim w latach 2011–2018 (%)

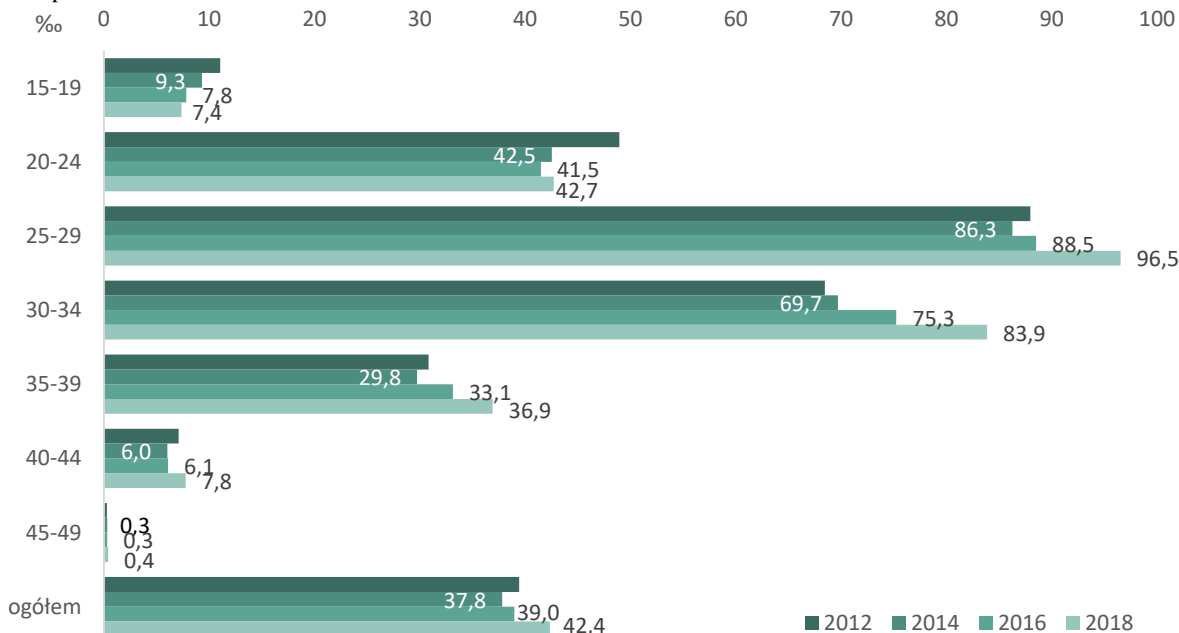
Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Ludność Podkarpacia cechuje dodatni poziom przyrostu naturalnego będącego rezultatem przewagi liczby urodzeń żywych nad liczbą zgonów. Pomimo dodatniej wartości wskaźnika (w 2018 roku 1,9 tys. osób), w analizowanym okresie obserwujemy spadek przyrostu naturalnego (o ponad tysiąc osób). Współczynnik przyrostu naturalnego był dodatni i wynosił 0,9‰ (w kraju -0,7‰), choć był niższy w odniesieniu do 2017 (1,2‰), jak i 2011 roku (1,4‰). Na 5 województw z dodatnim przyrostem naturalnym województwo podkarpackie zajmowało 4. miejsce. W układzie powiatów dodatni przyrost naturalny wystąpił w 17 powiatach województwa, ujemny natomiast w 8. Najwyższą wartość współczynnika przyrostu odnotowano w Rzeszowie (4,2‰), najniższą natomiast w Przemyślu (2,7‰). W 2018 roku zanotowano 21 533 urodzenia żywe, tj. o 403 urodzenia więcej niż w 2011 roku. Wśród noworodków 50,7% stanowili chłopcy. Współczynnik urodzeń obliczany jako liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców w 2018 roku dla województwa podkarpackiego wynosił 10,1‰ i był na poziomie średniej ogólnopolskiej. W miastach na 1 tys. ludności przypadało 10 urodzeń żywych, a na wsi 11. Najwyższa wartość współczynnika urodzeń wystąpiła w powiecie ropczycko-sędziszowskim – 12,3‰, a najniższą odnotowano w powiecie lubaczowskim i Tarnobrzegu – 8,3‰.

Współczynnik dynamiki demograficznej, oznaczający stosunek urodzeń żywych do liczby zgonów, w 2018 roku dla Podkarpacia wynosił 1,1. Wartość ta w całym analizowanym okresie była wyższa niż 1, inaczej niż kraju - w Polsce od lat współczynnik nie przekroczył wartości 1. Wiek środkowy kobiet (mediana), które w 2018 roku urodziły dziecko, wynosił 30,2 lat. Najwięcej urodzeń odnotowano w grupach wieku matek: 25–29 lat i 30–34 lata (odpowiednio 33,8% i 32,9% w ogólnej liczbie urodzeń żywych).

Wartość współczynnika płodności⁵⁵ została wskazana dla pięcioletnich grup wieku kobiet. W najmłodszej grupie wiekowej tj. 15-19 lat wartość współczynnika w odniesieniu do roku 2014 zmalała. Dla kobiet w wieku 25-44 lata widoczny jest wzrost wartości współczynnika. W najstarszej grupie wiekowej nie odnotowano zmian. Ogółem dla województwa podkarpackiego w 2018 roku współczynnik wynosił 42,4 ‰.

Wykres 116. Współczynnik płodności w pięcioletnich grupach wieku kobiet w latach 2012, 2014, 2016, 2018 w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

⁵⁵ Współczynnik płodności to stosunek liczby urodzeń żywych w danym okresie do liczby kobiet będących w wieku rozrodczym (15–49 lat).

W analizowanym okresie od 2015 roku obserwuje się wzrost wskaźnika dzietności⁵⁶. W 2018 roku na Podkarpaciu osiągnął poziom 1,4 (w kraju również 1,4), co jednak jest poniżej poziomu urodzeń gwarantującego prostą zastępowalność pokoleń (dla zapewnienia zastępowalności pokoleń przyjmuje się minimalną wartość wskaźnika na poziomie 2,1).

Tabela 39. Dane na temat urodzeń i zgonów w województwie podkarpackim w latach 2011–2018

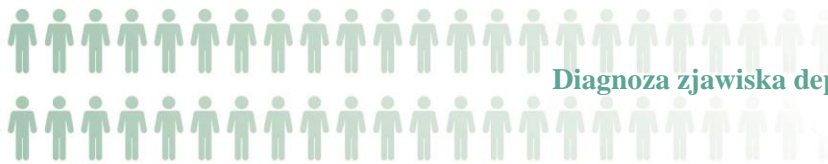
Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Urodzenia								
Polska	388 416	386 257	369 576	375 160	369 308	382 257	401 982	388 178
Podkarpacie	21 130	21 064	20 373	19 953	19 566	20 262	21 927	21 533
Współczynnik urodzeń (‰)								
Polska	10,1	10,0	9,6	9,8	9,6	10,0	10,5	10,1
Podkarpacie	9,9	9,9	9,6	9,4	9,2	9,5	10,3	10,1
Współczynnik dynamiki demograficznej								
Polska	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9
Podkarpacie	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1
Współczynnik dzietności								
Polska	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4
Podkarpacie	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,4
Zgony								
Polska	375 501	384 788	387 312	376 467	394 921	388 009	402 852	414 200
Podkarpacie	18 214	18 402	18 593	18 361	19 419	19 103	19 327	19 636
Zgony niemowląt na 1000 żywych urodzeń								
Polska	4,7	4,6	4,6	4,2	4,0	4,0	4,0	3,9
Podkarpacie	5,3	5,1	4,5	5,0	4,1	4,5	3,3	4,2

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

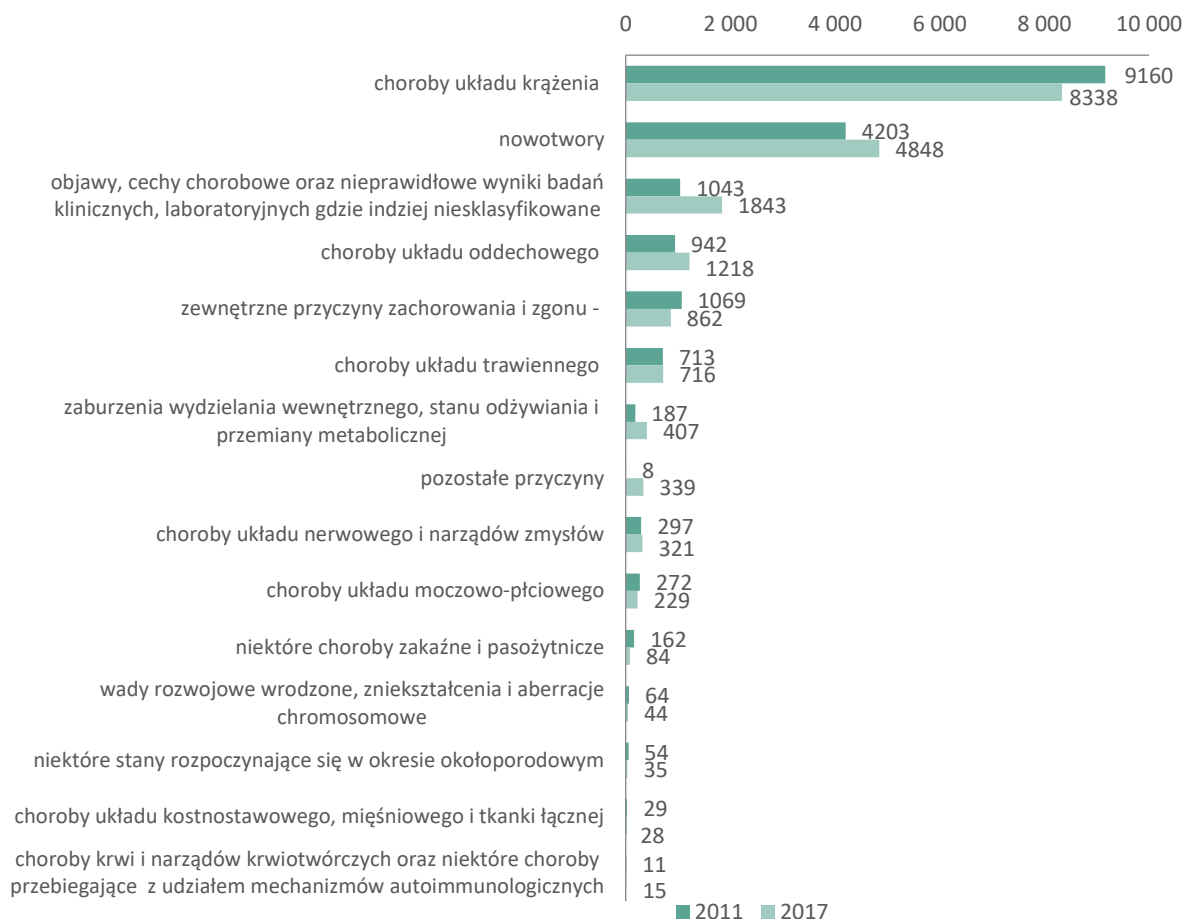
Liczba zgonów w analizowanym okresie wzrastała, w 2018 roku zmarło w województwie podkarpackim 19 636 osób (wzrost o 7,8% w odniesieniu do roku wyjściowego). Zgony wśród niemowląt na 1000 żywych urodzeń zdarzały się w 2018 roku częściej niż przeciętnie w kraju, natomiast biorąc pod uwagę cały analizowany okres ich liczba zmalała.

Najczęściej występującą przyczyną śmierci mieszkańców województwa podkarpackiego były choroby związane z układem krążenia. W latach 2011–2017 liczba zgonów spowodowanych tą dolegliwością zmalała o 822 przypadki. Znacząco wzrosła liczba zgonów spowodowana chorobami nowotworowymi (o ponad 15%). Choroby nowotworowe były przyczyną 25% zgonów w województwie podkarpackim w 2017 roku. Wzrost liczby zgonów spowodowanych nowotworami wystąpił w 22 powiatach województwa. Największa zmiana dotyczyła powiatu ropczycko-sędziszowskiego, w którym w 2017 roku zmarło o 37% więcej osób niż w roku 2011.

⁵⁶ Współczynnik dzietności oznacza liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15 - 49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłyby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie.

Wykres 117. Zgony mieszkańców województwa podkarpackiego według przyczyn

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W województwie podkarpackim zawieranych było więcej małżeństw oraz dochodziło do mniejszej liczby rozwodów niż przeciętnie w kraju. W 2018 roku zawarto 10 874 małżeństw, tj. o 1 449 mniej niż w 2011 roku. Na 1000 ludności przypadało 5,1‰ nowo zawartych małżeństw (w kraju 5,0‰). Na wsi wskaźnik ten wyniósł 5,2‰, a w mieście 4,9‰. Biorąc pod uwagę podział terytorialny na powiaty, najwyższy współczynnik natężenia małżeństw odnotowano w powiecie ropczycko-sędziszowskim (6,0‰), a najniższy w Przemyślu (4,1‰).

W 2018 roku rozwiodło się 2 477 par małżeńskich. Wskaźnik rozwodów, określanymi jako liczba rozwodów przypadająca na 1000 ludności wynosił 1,2. W miastach natężenie rozwodów było prawie 2-krotnie wyższe niż na wsi (odpowiednio: 1,7‰ i 0,8‰). W przekroju powiatów, najwyższy współczynnik rozwodów odnotowano w Przemyślu (2,2‰), natomiast najniższy w powiecie kolbuszowskim (0,7‰). W 2018 roku na 1000 nowo zawartych małżeństw przypadało 228 rozwodów, przy czym w miastach – 338, a 155 na wsi.

Tabela 40. Dane na temat małżeństw, rozwodów i separacji w województwie podkarpackim w latach 2011–2018

Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Małżeństwa na 1000 ludności								
Polska	5,4	5,3	4,69	4,9	4,9	5,0	5,0	5,0
Podkarpacie	5,8	5,6	5,0	5,3	5,1	5,2	5,2	5,1
Rozwody na 1000 ludności								
Polska	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,7	1,7	1,6
Podkarpacie	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2

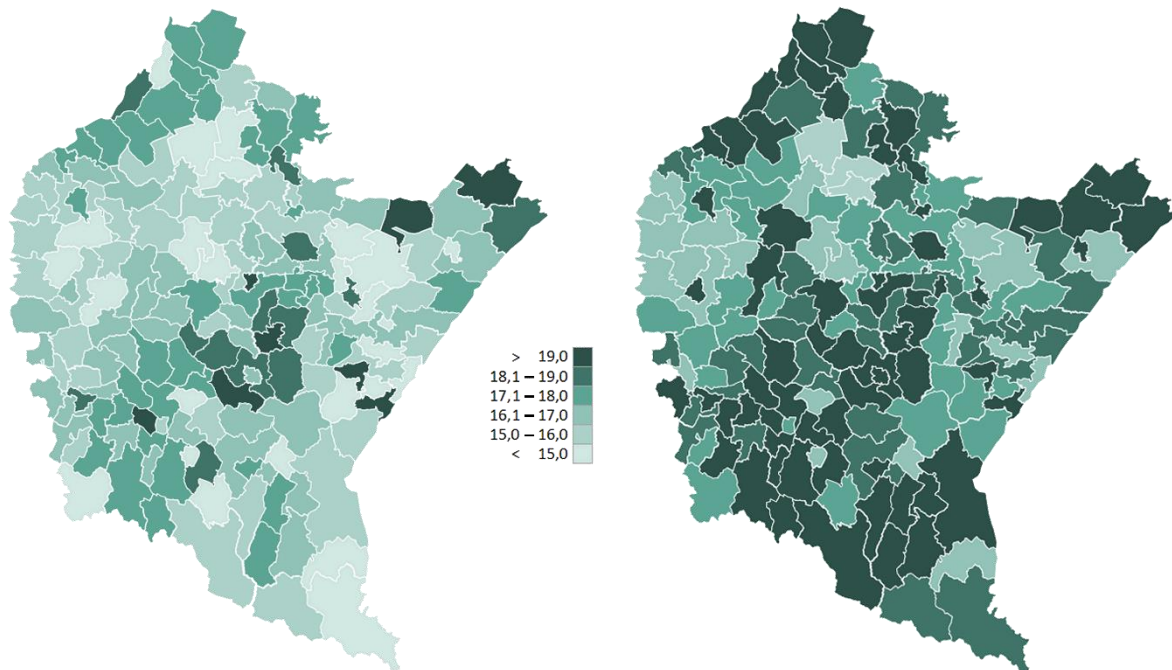
Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Separacje na 1000 ludności								
Polska	0,07	0,07	0,06	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03
Podkarpacie	0,09	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,05

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku w analizowanym okresie widoczny jest postępujący proces starzenia się społeczeństwa w województwie podkarpackim. Odwołując się do roku 2011 można dostrzec wyraźny spadek liczby mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym oraz produkcyjnym. Zwiększa się za to udział osób w wieku poprodukcyjnym. Zjawisko to występuje na przeważającym obszarze województwa.

W 2018 roku odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym w ogóle populacji wynosił 18,2%, spadł o 1,6 p. proc. w stosunku do roku 2011. Zmniejszył się również udział osób w wieku produkcyjnym, z 63,9% w 2011 do 62,0% w 2018 roku (w tym 39,5% to osoby w wieku produkcyjnym mobilnym a 22,5% w wieku produkcyjnym niemobilnym). Udział ludności w wieku poprodukcyjnym wynosił w 2018 roku 19,8% - to wzrost o 3,5 p. proc. wobec roku 2011. Analiza w układzie gmin ukazuje zmiany w odsetku osób w wieku poprodukcyjnym w odniesieniu do 2011 roku. Wzrost odnotowano szczególnie w gminach zlokalizowanych wzdłuż północnej granicy województwa, a także w przeważającej południowej części regionu.

Rycina 7. Udział osób w wieku poprodukcyjnym do ogółu ludności w gminach województwa podkarpackiego w roku 2011 roku i 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Tabela 41. Gminy o najwyższym i najniższym odsetku osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w 2018 roku

Gminy o najniższym odsetku osób w wieku przedprodukcyjnym	Przedprodukcyjny			Produkcyjny			Poprodukcyjny		
	%			%			%		
	Przedprodukcyjny	Produkcyjny	Poprodukcyjny	Przedprodukcyjny	Produkcyjny	Poprodukcyjny	Przedprodukcyjny	Produkcyjny	Poprodukcyjny
Gmina miejska – 1 Gmina wiejska – 2 Gmina miejsko-wiejska - 3									
Cisna (2)	13,1	68,2	18,8	Przeclaw (3)	21,7	61,9	16,4		
Komańcza (2)	14,6	64,8	20,7	Tyczyn (3)	21,3	61,1	17,6		
Lutowiska (2)	15,1	66,3	18,5	Jasienica Rosielna (2)	21,2	62,7	16,1		
Jasło (1)	15,2	61,3	23,5	Bukowsko (2)	21,2	61,5	17,3		
Leżajsk (1)	15,2	60,7	24,1	Białobrzegi (2)	21,2	61,1	17,6		
Radymno (1)	15,2	65,8	18,9	Besko (2)	21,1	62,3	16,7		
Nowa Dęba (3)	15,4	62,7	21,9	Wadowice Górne (2)	21,1	62,9	16		
Stalowa Wola (1)	15,4	59,6	24,9	Krasne (2)	21,1	61,7	17,2		
Tarnobrzeg (1)	15,5	60,5	24,1	Trzebownisko (2)	21,1	62,7	16,2		
Sanok (1)	15,6	60,4	24,0	Radomyśl Wielki (3)	21	62,6	16,4		
Ulanów (3)	15,6	63,9	20,6	Wielopole Skrzyńskie (2)	20,7	61,5	17,8		
Krempna (2)	15,7	66,9	17,4	Głogów Małopolski (3)	20,6	62,9	16,5		
Jawornik Polski (2)	15,8	62,0	22,2	Łańcut (2)	20,5	60,3	19,2		
Harasiuki (2)	15,8	65,6	18,6	Żołyń (2)	20,4	60,7	18,9		
Jarosław (1)	16,0	60,1	23,9	Dębica (2)	20,3	62,8	16,9		

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Kolejnym zjawiskiem świadczącym o starzeniu się społeczeństwa jest wzrost mediany wieku. Na koniec 2018 roku przeciętny wiek mieszkańców województwa podkarpackiego wynosił 39,9 lat (w kraju – 41,0 lat), z czego mediana wieku kobiet wynosił 41,4 lat a mężczyzn 38,5 lat. Mieszkańcy miast byli średnio o ponad 2 lata starsi od mieszkańców wsi. Najwyższa mediana wieku w 2018r. występowała w Tarnobrzegu – 44,0 lata, a najniższa w powiecie ropczycko-sędziszowskim – 38,2 lat.

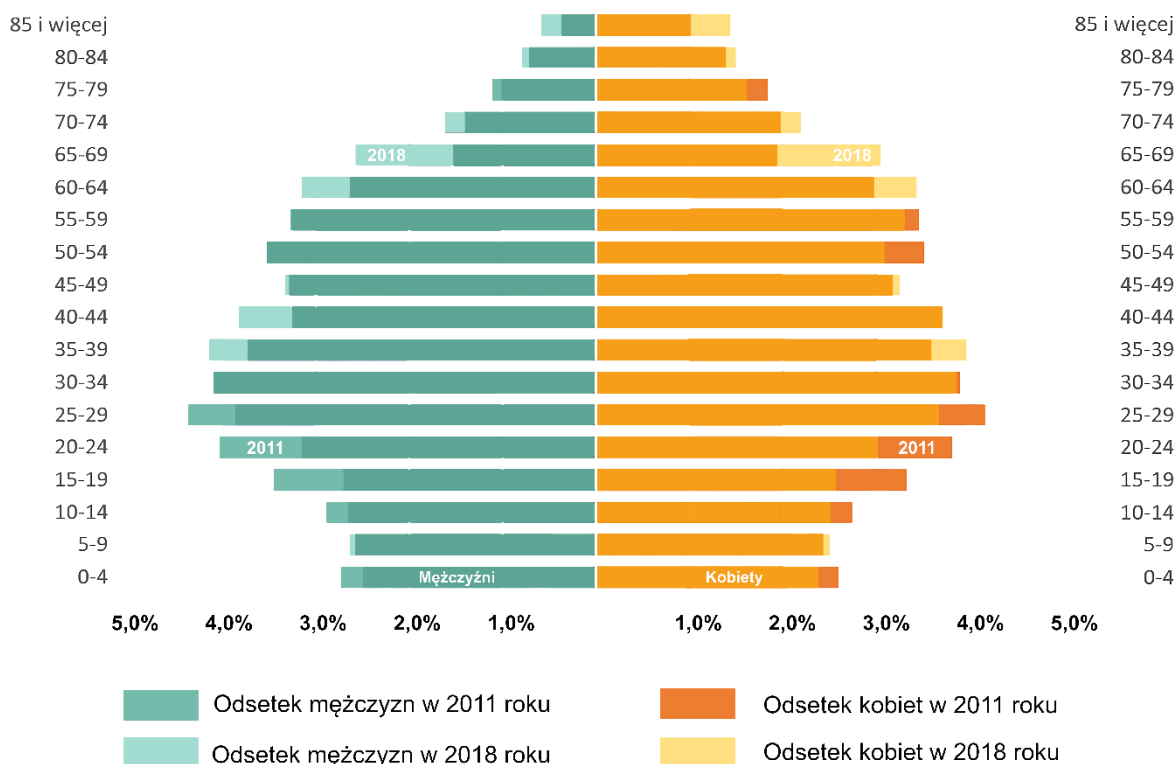
Tabela 42. Mieszkańcy województwa podkarpackiego wg ekonomicznych grup wieku, mediana wieku mieszkańców

2011		Grupa wiekowa	2018	
1042 100	1 086 587	Ogółem	1042 643	1 086 372
216 388	205 769	Przedprodukcyjny	198 523	188 900
716 571	643 605	Produkcyjny	703 393	615 938
445 837	427 419	Produkcyjny mobilny	430 204	410 715
270 734	216 186	Produkcyjny niemobilny	273 189	205 223
109 141	237 213	Poprodukcyjny	140 727	281 534
2011		Mediana wieku mieszkańców województwa podkarpackiego	2018	
35,4	38,4	Mediana wieku ogółem	38,5	41,4

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Zmiany demograficzne zachodzące w województwie podkarpackim związane ze starzeniem społeczeństwa obrazuje piramida wieku, prezentująca wiek kobiet i mężczyzn w latach 2011 i 2018. Można zaobserwować spadek liczby osób młodych oraz znaczny wzrost ludności powyżej 60. roku życia. Największa przewaga osób w 2018 roku występuje w grupie wiekowej 65-69 zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn.

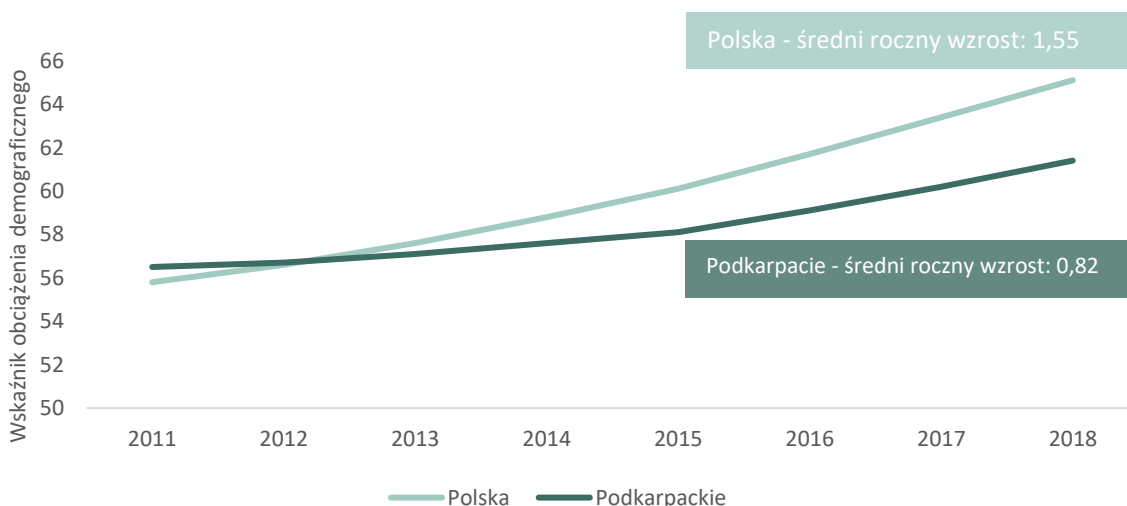
Wykres 118. Piramida wieku mieszkańców województwa podkarpackiego w grupach wiekowych w roku 2011 oraz 2018

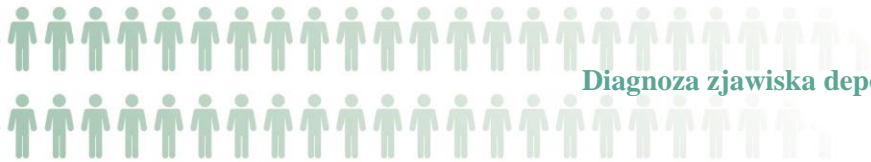
Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W województwie podkarpackim wskaźnik obciążenia demograficznego (czyli liczba osób w wieku nieprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym) wykazuje tendencję wzrostową. Jego wartość w roku 2011 wynosiła 56,5 osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym, a w roku 2018 wzrosła do 61,4 osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym. Największym obciążeniem demograficznym w roku 2018 charakteryzowały się Krosno z wynikiem 69,7 i Łańcut z wynikiem 69,3. Najniższa wartość wskaźnika w 2018 roku wystąpiła w gminach Cisna 46,7 oraz Krempna 49,6.

Wykres 119. Wskaźnik obciążenia demograficznego w Polsce i województwie podkarpackim w latach 2011–2018

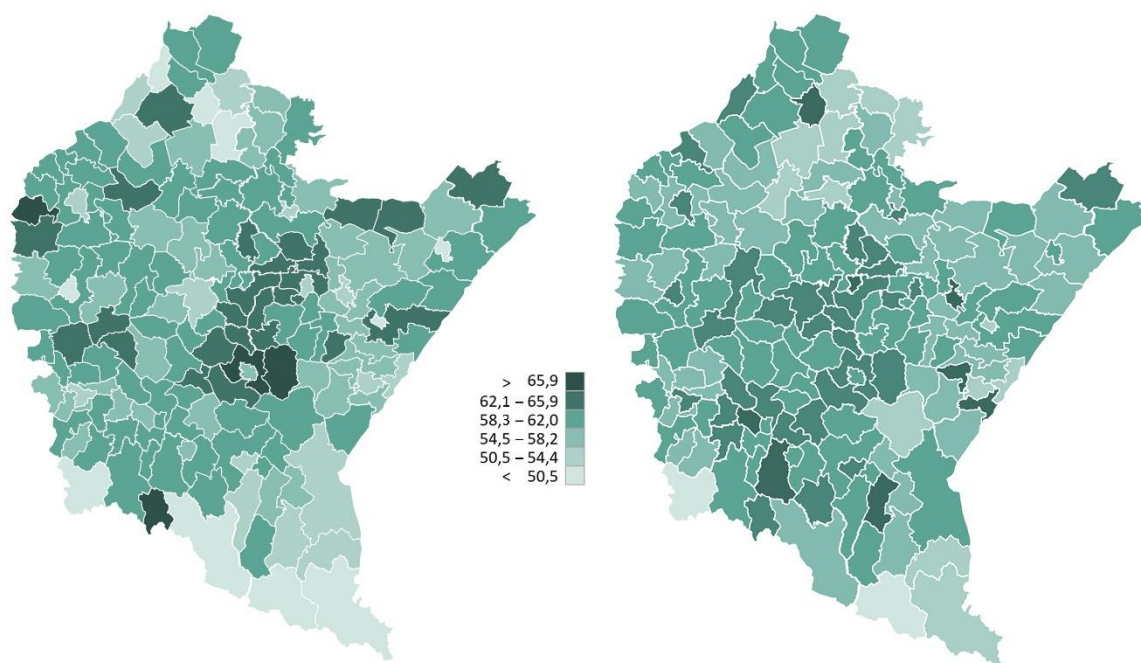

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Obciążenie demograficzne jest zróżnicowane zarówno w ujęciu gminnym jak i powiatowym. Najwięcej, bo prawie 70 osób w wieku nieprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym mieszka w Krośnie. Najniższe obciążenie jest w gminie Cisna i wynosi mniej niż 50. Różnica w wartości wskaźnika obciążenia demograficznego pomiędzy skrajnymi gminami wynosi ponad 20 osób. W 2018 roku w 85 gminach województwa obciążenie demograficzne wynikało z większej liczby osób w wieku przedprodukcyjnym niż w wieku poprodukcyjnym (największa różnica wystąpiła w gminie Przeclaw – 5,4 p. proc. więcej osób w wieku przedprodukcyjnym niż poprodukcyjnym, Wadowice Górne – różnica 5,1 p. proc, Jasienica Rosielna – różnica 5,0 p. proc.). Obciążenie demograficzne wynikające z większej liczby osób w wieku poprodukcyjnym niż w wieku przedprodukcyjnym wystąpiło w 77 gminach (największa różnica wystąpiła w gminie Stalowa Wola, Leżajsk, Tarnobrzeg – różnica o około 9 p. proc.).

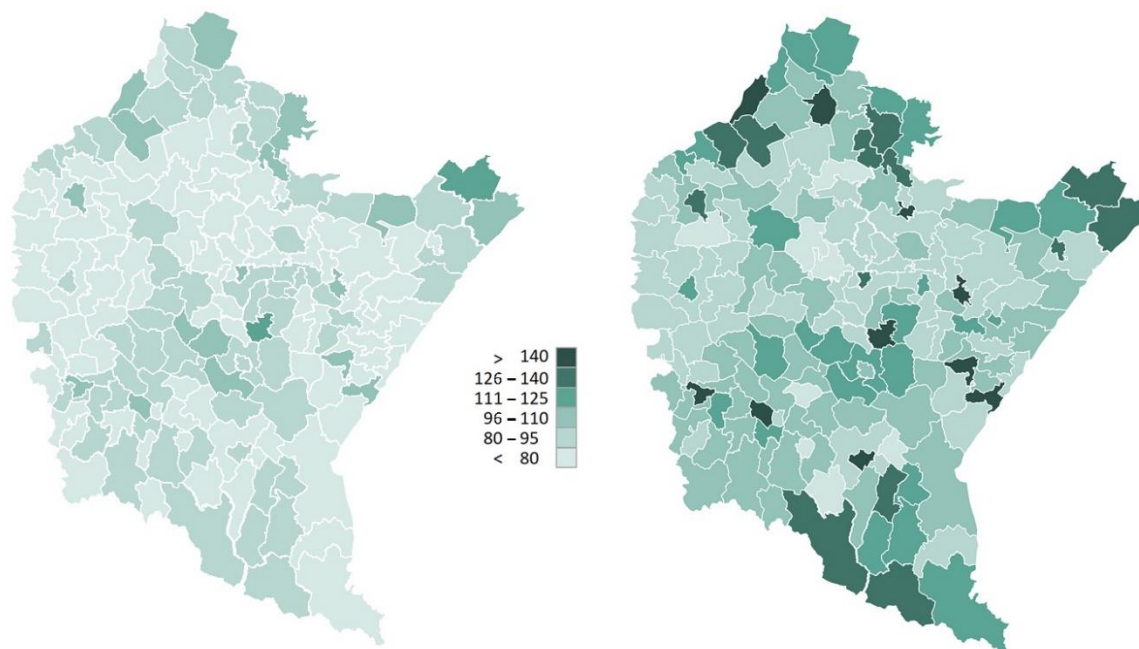
Rycina 8. Wskaźnik obciążenia demograficznego w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Postępujące starzenie się społeczeństwa potwierdzają również inne wskaźniki: indeks starości demograficznej, wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego czy współczynnik starości demograficznej. Indeks starości demograficznej, mówiący o stosunku liczby osób w starszym wieku (65 lat i więcej) do liczby dzieci w wieku 0–14 lat, systematycznie wzrasta. W 2018 roku wynosił on 108 osób, co oznacza, że przeciętnie na 100 wnucząt przypadało 108 dziadków i babć. Najwyższy wskaźnik zaobserwowano w Tarnobrzegu (157 osób), zaś najniższy w powiecie ropczycko-sędziszowskim (89 osób).

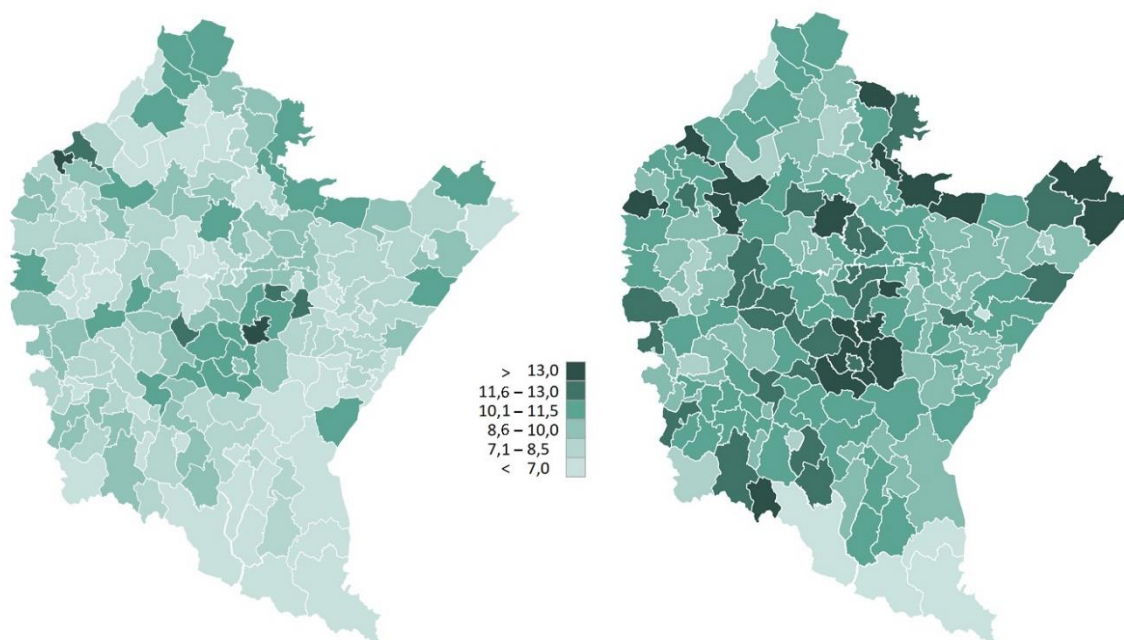
Rycina 9. Indeks starości demograficznej w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego informuje jaka liczba osób w wieku 85 i więcej przypada na 100 osób w wieku 50–64 lata. Na Podkarpaciu w 2018 roku wskaźnik wynosił 10,5 osób (wartość dla kraju to 10,4 osób, a w 2011 dla województwa podkarpackiego wartość była równa 7). Najwyższe wartości wskaźnika odnotowano w gminach zlokalizowanych w północno – wschodniej części województwa oraz zlokalizowanych wokół miasta Dynów. Najniższe wartości odnotowano w południowych gminach: Lutowiska, Czarna, Cisna, Komańcza. Na tych obszarach w 2018 roku wartość wskaźnika pozostała na zbliżonym poziomie w odniesieniu do 2011 roku.

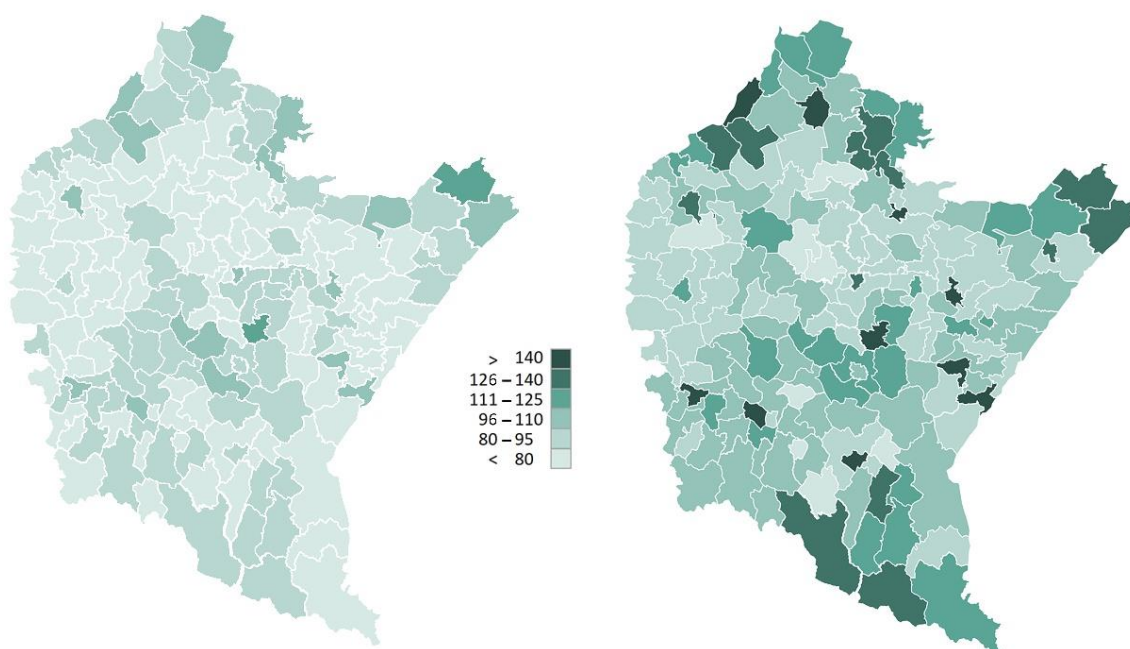
Rycina 10. Wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Kolejnym miernikiem starzenia mieszkańców jest współczynnik starości demograficznej. W 2018 roku w województwie podkarpackim osoby w wieku 65 lat i więcej stanowiły 16,4% ogólnej liczby ludności. W 2018 roku wartości powyżej średniej w województwie osiągnęło 10 powiatów. Najwyższą wartość odnotowano w Krośnie (20,2%), natomiast najniższy udział osób starszych w ogólnej liczbie ludności zaobserwowano w powiecie przemyskim (14,8%). W ujęciu gminnym, największy wzrost współczynnika w latach 2011–2018 dotyczył: Leżajska, Stalowej Woli, Sanoka, Lubaczowa i Tarnobrzegu (powyżej 6 p. proc.). Natomiast najmniejsze zmiany współczynnika w analizowanym okresie zanotowano w następujących gminach: Wielkie Oczy, Kamień, Harasiuki, Lubaczów, Jodłowa, Rokietnica, Wadowice Górne, Roźwienica, Tryńcza i Jawornik Polski (wzrost mniejszy niż 1 p. proc.). W żadnej gminie województwa, w analizowanym okresie, nie nastąpił spadek współczynnika starości demograficznej.

Rycina 11. Współczynnik starości demograficznej w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku (%)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Przeprowadzona analiza wskaźnika dalszej długości życia mieszkańców poszczególnych regionów wskazuje, że w województwie podkarpackim życie będzie trwało najdłużej spośród wszystkich województw (o 1,8 roku dłużej niż średnio w Polsce w przypadku mężczyzn i 1,5 roku w przypadku kobiet). W miastach różnica ta jest większa i wynosi 2,4 roku wśród mężczyzn i 1,9 roku wśród kobiet. Na obszarach wiejskich mężczyźni będą żyli nieznacznie dłużej niż średnio w kraju, o 1,6 roku a kobiety o 1,4 roku. Ogółem, długość życia w miastach będzie dłuższa niż na wsiach. W odniesieniu do pozostałych województw, życie będzie najkrótsze w województwie warmińsko-mazurskim, lubuskim oraz łódzkim średnio o około 3 lat w przypadku mężczyzn i 2,5 roku wśród kobiet.

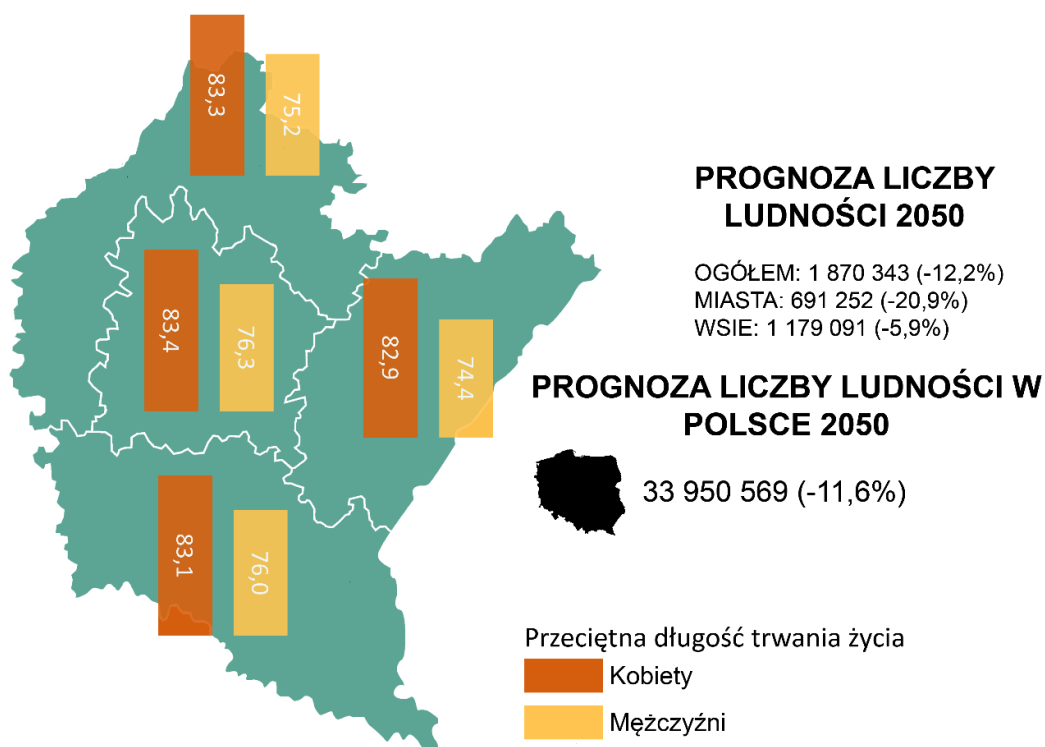
Tabela 43. Przeciętne dalsze trwanie życia osób w 2018 roku z uwzględnieniem miejsca zamieszkania oraz wieku i płci w Polsce i na Podkarpaciu

Obszar	Mężczyźni					Kobiety				
	Wiek									
	0	15	30	45	60	0	15	30	45	60
	Ogółem									
Polska	73,8	59,3	44,9	31,1	19,1	81,7	67,1	52,3	37,8	24,2
Podkarpacie	75,6	60,9	46,4	32,5	20,1	83,2	68,7	53,9	39,2	25,3
	Miasto									
Polska	74,2	59,6	45,2	31,4	19,4	81,6	67,0	52,3	37,7	24,2
Podkarpacie	76,6	62,0	47,5	33,4	21,0	83,5	69,1	54,3	39,7	25,8
	Wieś									
Polska	73,2	58,7	44,4	30,6	18,6	81,6	67,1	52,3	37,7	24,1
Podkarpacie	74,8	60,2	45,7	31,8	19,5	83,0	68,5	53,7	39,0	25,0

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Prognoza liczby ludności na lata 2050 publikowana przez Główny Urząd Statystyczny, dla województwa podkarpackiego została dokonana w oparciu o dane demograficzne w roku 2014. Liczba mieszkańców województwa spada. W roku 2050 populacja będzie mniejsza o 12,2% w odniesieniu do roku wyjściowego. To więcej niż średnie tempo dla ludności całego kraju, gdzie dla roku 2050 prognozuje się ogólny spadek o 11,6%. Biorąc pod uwagę prognozę na rok 2035 widoczny był spadek ludności w niemal wszystkich powiatach województwa podkarpackiego. Największy spadek nastąpi w Tarnobrzegu i szacuje się, że wyniesie on 19,1%. To 12 miejsce spośród najszybciej wyludniających się powiatów w Polsce.

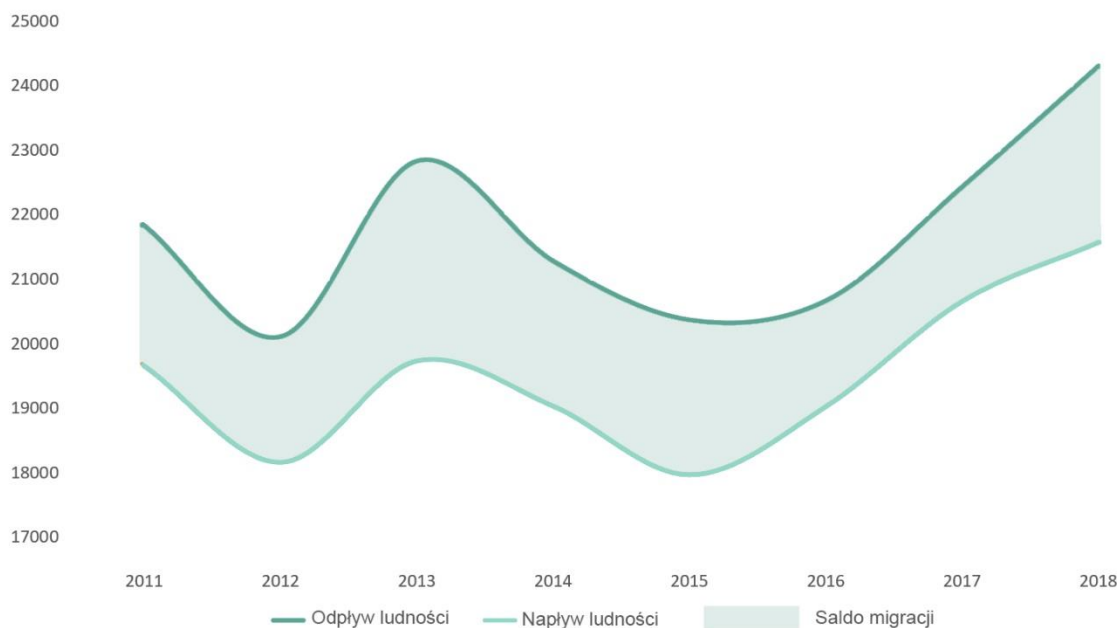
Rycina 12. Przeciętne dalsze trwanie życia osób urodzonych w 2018 roku i prognoza liczby ludności w województwie podkarpackim

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W województwie podkarpackim w całym analizowanym okresie od 2011 do 2018 roku utrzymuje się ujemne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności na pobyt stały. W roku 2018 w ramach migracji zameldowało się w województwie 21 566 osób, a wymeldowało się 24 307 osób, tj. odpowiednio o 9,8% i 11,4% więcej niż w roku bazowym. Saldo migracji wynosiło - 2,7 tys. osób.

Wykres 120. Odpływ i napływ ludności na pobyt stały wraz z saldem migracji wewnętrznych i zagranicznych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Pośród powiatów województwa podkarpackiego, w roku 2018 tylko w 1 powiecie współczynnik salda migracji określający saldo migracji na 1 tys. ludności osiągnął wartości dodatnie – Rzeszowie. Z kolei najniższe współczynniki natężenia na 1 tys. ludności odnotowano w Przemyślu (-6,8), w Tarnobrzegu (-5,9) i powiecie lubaczowskim (-5,7).

Tabela 44. Migracje wewnętrzne i zagraniczne w województwie podkarpackim oraz poszczególnych powiatach w 2018 roku

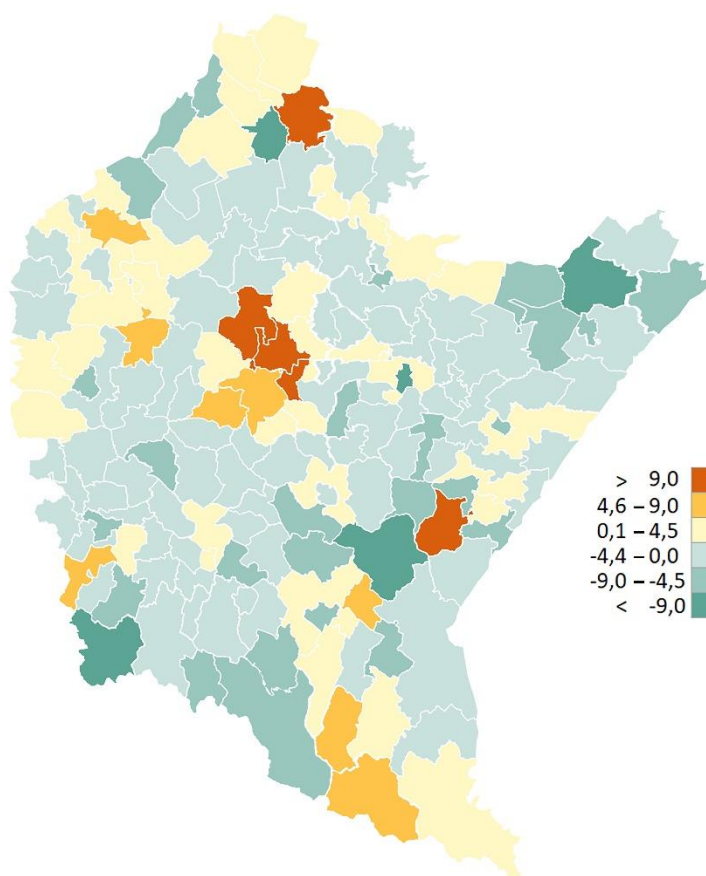
Obszar	Napływ	Odpływ	Saldo migracji	
			W liczbach	Na 1000 mieszkańców
POLSKA	496 720	493 108	3612	0,1
PODKARPACKIE	21 566	24 307	-2741	-1,3
Powiat bieszczadzki	227	303	-76	-3,5
Powiat brzozowski	411	704	-293	-4,5
Powiat dębicki	1173	1527	-354	-2,6
Powiat jarosławski	1064	1389	-325	-2,7
Powiat jasielski	970	1254	-284	-2,5
Powiat kolbuszowski	569	643	-74	-1,2
Powiat krośnieński	993	1129	-136	-1,2
Powiat leżajski	628	806	-178	-2,6
Powiat lubaczowski	521	840	-319	-5,7
Powiat łańcucki	805	895	-90	-1,1
Powiat mielecki	1300	1406	-106	-0,8
Powiat niżański	617	713	-96	-1,4
Powiat przemyski	682	771	-89	-1,2

Obszar	Napływ	Odpływ	Saldo migracji	
			W liczbach	Na 1000 mieszkańców
Powiat przeworski	683	939	-256	-3,3
Powiat ropczycko-sędziszowski	742	752	-10	-0,1
Powiat rzeszowski	2589	1872	717	4,2
Powiat sanocki	829	1119	-290	-3,1
Powiat stalowowolski	1018	1526	-508	-4,8
Powiat strzyżowski	461	643	-182	-3,0
Powiat tarnobrzeski	407	604	-197	-3,7
Powiat leski	292	324	-32	-1,2
Powiat m. Krosno	377	526	-149	-3,2
Powiat m. Przemyśl	370	789	-419	-6,8
Powiat m. Rzeszów	3501	2219	1282	6,7
Powiat m. Tarnobrzeg	337	614	-277	-5,9

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Ujęcie gminne w sposób szczegółowy prezentuje skalę zjawiska migracji wewnątrz województwa podkarpackiego na podstawie współczynnika salda migracji. Zdecydowaną większość gmin charakteryzuje ujemna wartość współczynnika. Największy odpływ widoczny jest przede wszystkim w gminach: Cieszanów, Stalowa Wola, Bircza, Krępna i Przeworsk. Gminy, w których liczba mieszkańców za sprawą migracji zwiększała się to: Krasne, Pysznica, Trzebownisko, Krasieczyn i Głogów Małopolski.

Rycina 13. Współczynnik salda migracji w gminach województwa podkarpackiego w 2018 roku (%)

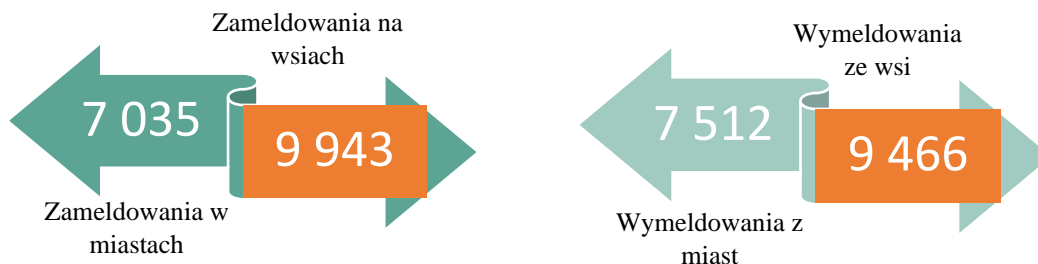

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W województwie podkarpackim w 2018 roku widoczne było zjawisko suburbanizacji. Coraz więcej osób opuszcza aglomeracje miejskie, aby zamieszkać na wsiach. Około 500 osób więcej wymeldowało się z miast niż zameldowało w tym okresie. Na wsiach było odwrotnie. Ponad 500 osób więcej zameldowało się na wsiach niż je opuściło.

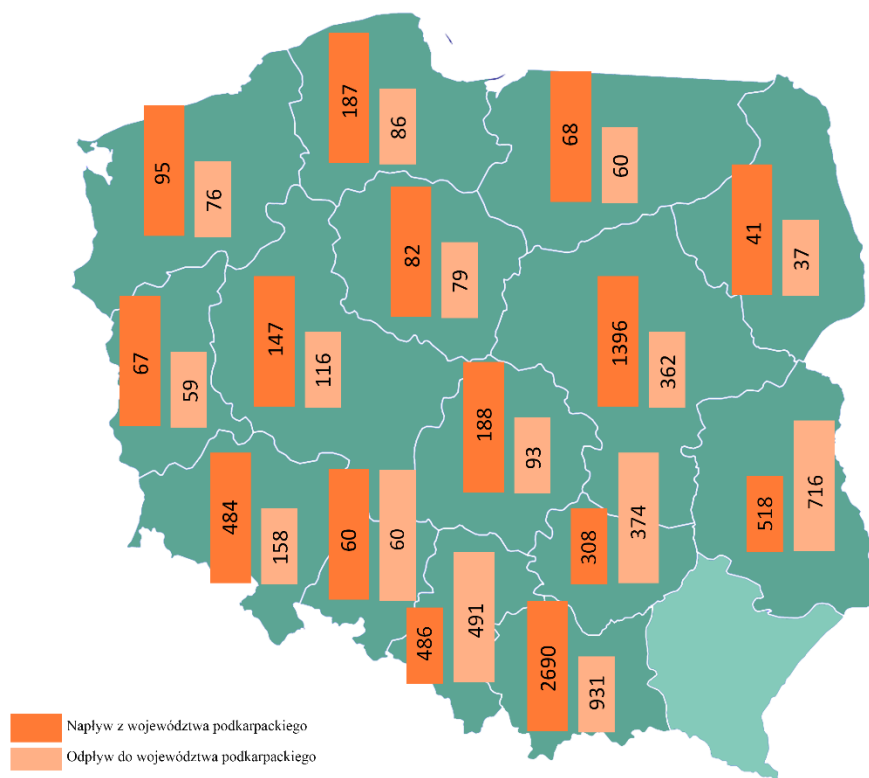
Rysunek 3. Migracje wewnątrz wojewódzkie w województwie podkarpackim w 2018 roku

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Zjawisko migracji powszechnie występuje na terenie całego kraju. W województwie podkarpackim sytuacja była niekorzystna w bilansie pomiędzy większością województw, za wyjątkiem województw: lubelskiego, świętokrzyskiego i śląskiego (saldo migracji odpowiednio 198, 66 i 5 na korzyść Podkarpacia). Najpopularniejszym kierunkiem wyjazdowym jest województwo małopolskie, dokąd wyjechało 2690 osób oraz województwo mazowieckie – wyjechało tam 1396 osób (saldo migracji odpowiednio 1759 i 1034 na niekorzyść Podkarpacia). Analiza obejmuje wyłącznie wyjazdy na pobyt stały.

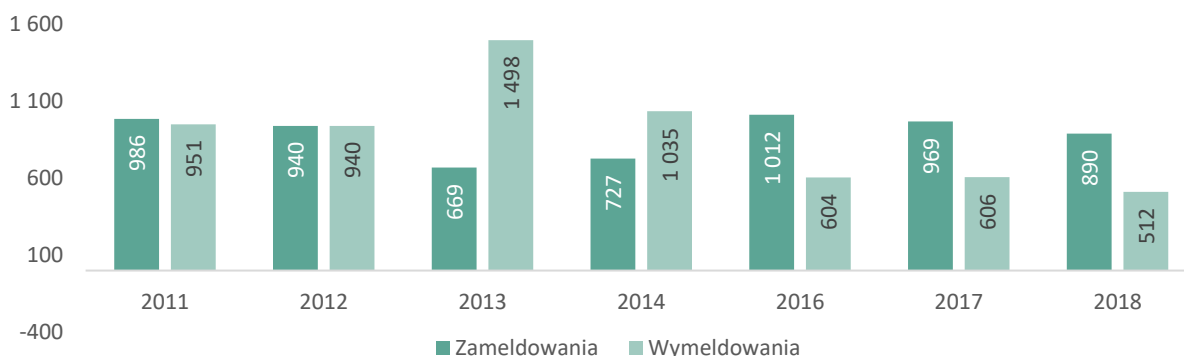
Rycina 14. Kierunki napływu i odpływu ludności w województwie podkarpackim na pobyt stały w 2018 roku, liczba osób

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W latach 2011–2018 w ruchu zagranicznym sytuacja dotycząca liczby meldunków w województwie podkarpackim była zróżnicowana. W niektórych latach liczba wymeldowań znacznie przekraczała liczbę zameldowań, a w innych odwrotnie. Najmniej korzystna sytuacja była w roku 2013, w którym liczba wymeldowań była wyższa o 829 i w 2014 – różnica o 308. W latach 2016-2018 więcej osób zameldowało się z zagranicy na pobyt stały niż wyjechało z Podkarpacia. Prezentowane dane dotyczą wyjazdów zagranicznych.

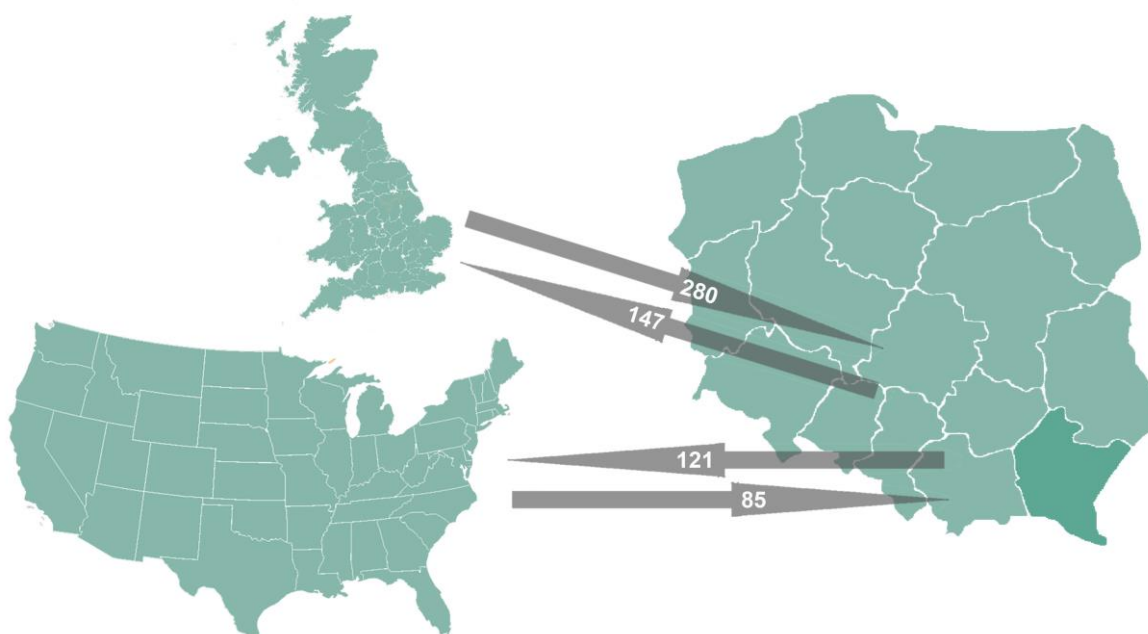
Wykres 121. Zameldowania i wymeldowania mieszkańców województwa podkarpackiego w latach 2011–2018 - pobyt zagraniczny

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

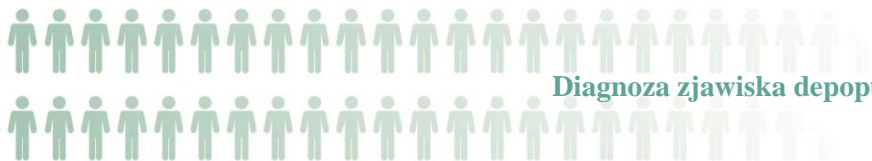
Główne kierunki zagranicznego ruchu ludności z i do województwa podkarpackiego od lat pozostają niezmiennie. Można zaobserwować, że na linii Podkarpacie – Wielka Brytania zdecydowanie więcej osób przyjechało niż wyjechało. Różnica wynosiła 185 osób. Stany Zjednoczone Ameryki w dalszym ciągu są kierunkiem, gdzie więcej osób wyjeżdża niż wraca. W bilansie 2018 roku różnica wynosiła 54 osoby.

Rycina 15. Główne kierunki migracji zagranicznych na pobyt stały z i do województwa podkarpackiego w 2018 roku⁵⁷

Źródło: Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

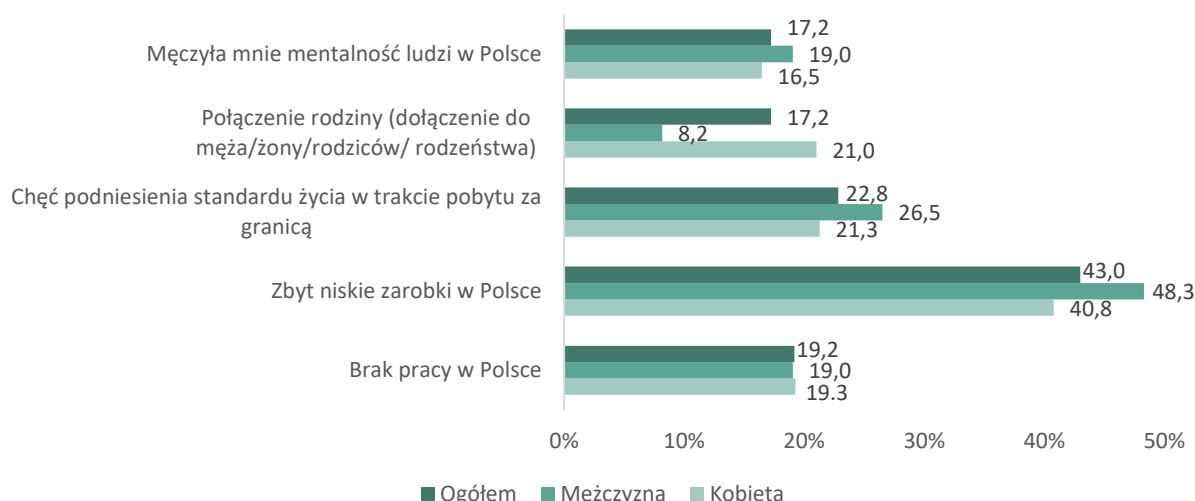
⁵⁷ <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>, [dostęp: 20.10.2019].

Diagnoza zjawiska depopulacji

Wiele rodzin z województwa podkarpackiego doświadczyło migracji. Na podstawie badania CAWI z mieszkańcami Podkarpacia, którzy zdecydowali się wyjechać za granicę zidentyfikowano najważniejsze powody emigracji. Główną przyczyną wyjazdów były zbyt niskie zarobki w Polsce, wskazywane przez podobny odsetek kobiet i mężczyzn. Ogółem taką opinię wyraziło 43% respondentów. Kolejnym istotnym powodem wyjazdu była chęć podniesienia standardu życia - na co wskazało prawie 23% badanych. Uwzględniając płeć respondentów największa różnica pomiędzy wskazaniem kobiet i mężczyzn dotyczyła wyjazdów spowodowanych połączeniem rodziny – była to przyczyna wyjazdu co 5 kobiety i prawie co 10 mężczyzny.

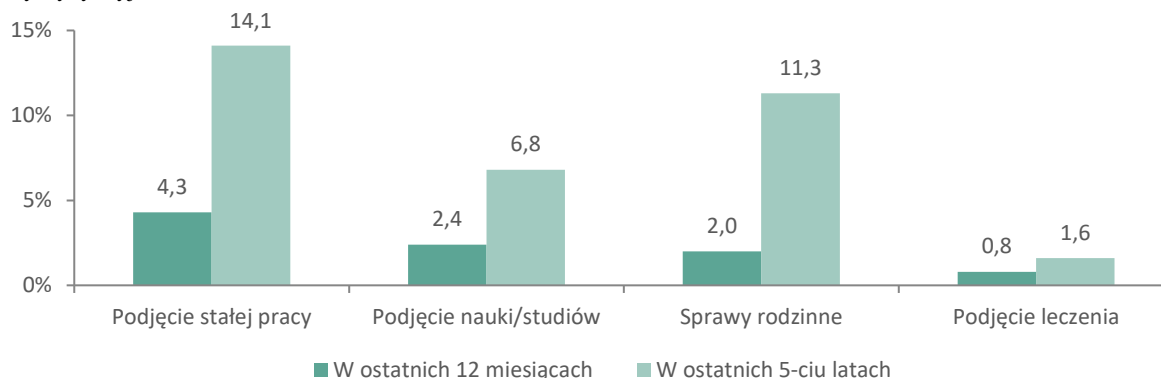
Wykres 122. Co spowodowało, że wyemigrował/a Pan/i za granicę?

Źródło: Badanie CAWI z migrantami, N=500 (w tym 353 kobiet, 147 mężczyzn), na wykresie zaprezentowano 5 najczęściej udzielonych odpowiedzi, procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość udzielenia więcej niż jednej odpowiedzi.

Również respondenci badania CAPI (obecni mieszkańcy Podkarpacia) udzielili odpowiedzi na pytanie o doświadczenia związane z wyjazdami członków rodziny z miejsca zamieszkania. I tak w ciągu ostatniego roku wyjazd domownika z powodu podjęcia stałej pracy odnotowano w 4,3% gospodarstw domowych, wyjazd związany z podjęciem nauki – w 2,4% gospodarstw, a w związku ze sprawami rodzinnymi w 2% gospodarstw. Warto jednak zauważyć, że w perspektywie ostatnich pięciu lat, aż 14,1% gospodarstw domowych opuścił co najmniej jeden członek, w związku z podjęciem stałej pracy. Częściej niż co dziesiąte gospodarstwo doświadczyło odpływu członka/członków ze względu na sprawy rodzinne, a niemal 7% z powodu podjęcia nauki poza miejscem zamieszkania.

Wykres 123. Odsetek gospodarstw domowych, których członkowie wyjechali z miejscowości zamieszkania według przyczyny wyjazdu

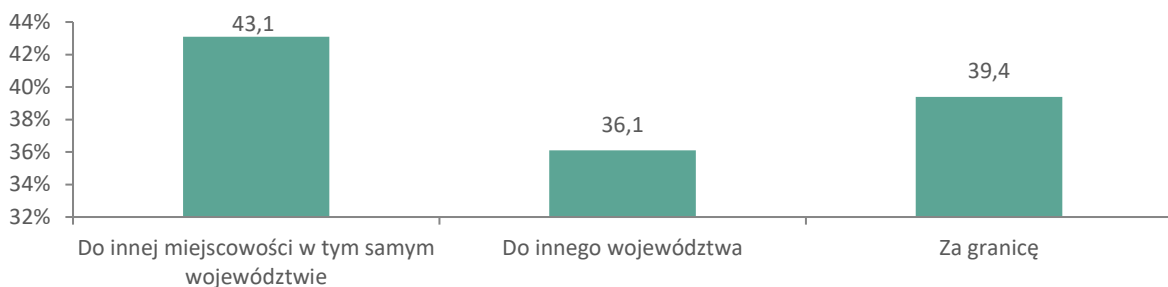

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Analiza wyników z uwzględnieniem podziału na obszar zamieszkania pokazuje, że skala wyjazdów z gospodarstw domowych w związku z podjęciem stałej pracy oraz podjęciem nauki jest znacznie niższa na obszarach miejskich poniżej 20 tys. mieszkańców niż na innych obszarach. Największą mobilność wyrażoną opuszczaniem gospodarstw domowych wykazują członkowie gospodarstw domowych z podregionu krośnieńskiego (dotyczy wszystkich powodów, zarówno w ostatnim roku jak i pięcioleciu). Najrzadziej w celu podjęcia pracy gospodarstwa domowe opuszczały w ostatnich 12 miesiącach osoby z podregionu tarnobrzeskiego, a w ciągu ostatniego pięciolecia – osoby z podregionu rzeszowskiego i tarnobrzeskiego.

Osoby opuszczające gospodarstwa domowe na stałe wyjeżdżały zwykle do innych miejscowości w ramach tego samego województwa (sytuacja dotycząca 43,1% gospodarstw), jednak znaczna część to wyjazdy zagraniczne (sytuacja dotycząca 39,4% gospodarstw).

Wykres 124. Dokąd wyjechały osoby z Pana/i gospodarstwa domowego?

Źródło: Badanie CAPI, N=360, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

W przypadku większości gospodarstw domowych (69,2%) członkowie, którzy zdecydowali się na opuszczenie gospodarstwa domowego nie wrócili już do niego.

W momencie realizacji badania, plany opuszczenia gospodarstwa domowego posiadali członkowie jedynie niespełna 3% gospodarstw, choć kolejne 3,5% to przypadki niejednoznaczne, w których wyjazd może być rozważany.

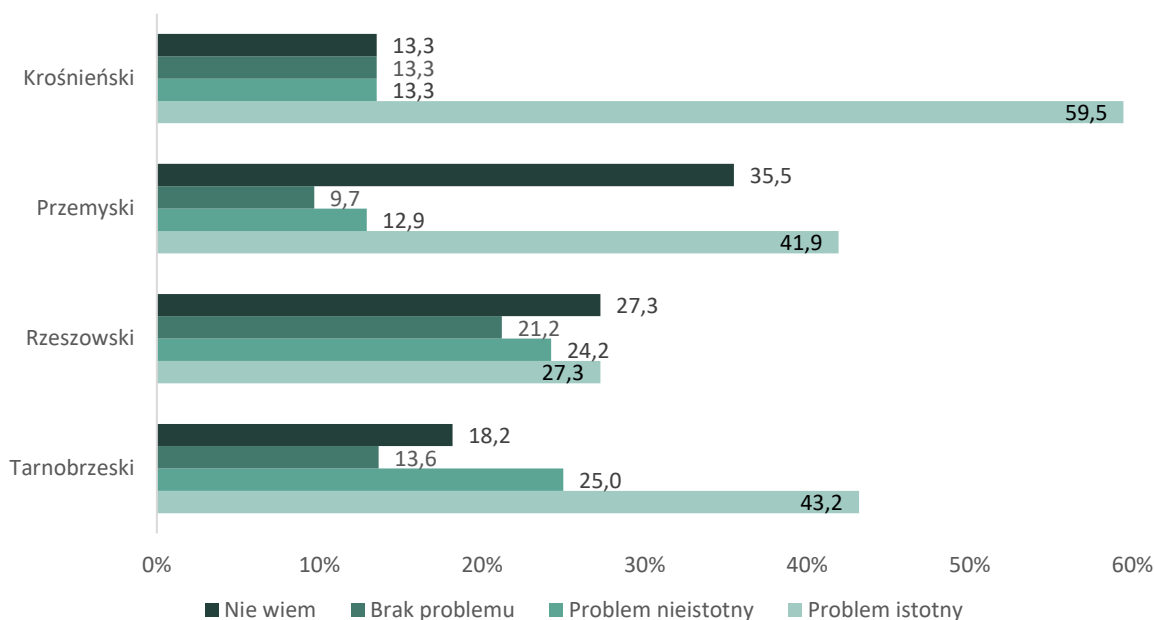
Nieliczne osoby, które planują wyjazd z gospodarstwa domowego zostały poproszone o określenie gdzie i z jakiego powodu chcą opuścić gospodarstwo. Rozkład odpowiedzi pokazuje, że 1/3 planujących wyjazd chce się udać za granicę, 42,5% wyjechać do innego województwa, a 25% pozostać na obszarze województwa podkarpackiego.

Celem planowanych wyjazdów zagranicznych są najczęściej Niemcy, a w drugiej kolejności Stany Zjednoczone i Norwegia. Łącznie wskazano na 6 państw.

W przypadku ponad połowy gospodarstw domowych, których członkowie planują w najbliższym czasie wyjazd, powodem migracji jest podjęcie nauki/studiów (52,5%), natomiast 42,5% decyduje się na wyjazd w związku z podjęciem stałej pracy zarobkowej.

Respondenci reprezentujący lokalne, regionalne oraz wojewódzkie jednostki samorządu terytorialnego (JST) zostali poproszeni o wyrażenie opinii na temat problemu depopulacji na terenie działania ich jednostki. Aby lepiej zobrazować sytuację, dane zostały zagregowane na poszczególne podregiony, dokonano kumulacji odpowiedzi twierdzących oraz zaprzeczających, a także zaprezentowano szczegółowe zestawienie w skali wojewódzkiej. Zdaniem większej części badanych depopulacja jest problemem a największą uwagę zwracali na to reprezentanci JST z podregionu krośnieńskiego. O małej istotności problemu lub jego braku informowała ponad 1/3 respondentów. Sporo, bo prawie ¼ badanych nie ma wiedzy na temat wagi problemu.

Wykres 125. Istotność problemu depopulacji w poszczególnych podregionach województwa podkarpackiego

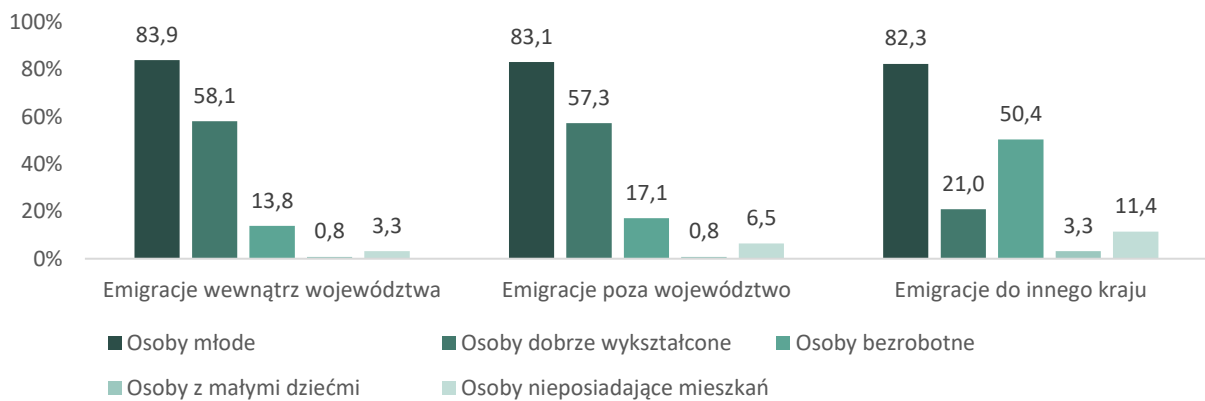

Źródło: Badanie CAWI z JST N=145.

Pogłębiając temat związany z wyludnianiem zadano pytania odnoszące się do przyczyn występowania tego zjawiska. Wyodrębniono 5 głównych, możliwych przyczyn depopulacji a respondenci zostali poproszeni o ocenę wpływu na wyludnianie na obszarze działania ich jednostki. Wyodrębnione czynniki to: zmniejszenie się liczby urodzeń, zwiększenie się liczby zgonów, emigracja do innych miejscowości w województwie, emigracja za granice województwa, emigracja za granice kraju. Za skalę posłużyły odpowiedzi: znaczny wpływ, umiarkowany wpływ, słaby wpływ i brak wpływu. W toku analizy uznano, że należy połączyć odpowiedzi o wpływie (znaczny wpływ, umiarkowany wpływ) przeciw słabemu wpływowi (słaby wpływ, brak wpływu) lub jego braku. W ten sposób wyodrębniono dwie kategorie tj. wpływ na depopulację i brak wpływu na depopulację. W województwie podkarpackim respondenci wskazali na 3 główne przyczyny depopulacji występujące znacznie częściej niż pozostałe. Było to zmniejszenie się liczby urodzeń, ponad 82% wskazań (21,8% wskazało tą przyczyną jako znaczną a 60,5% jako umiarkowaną), zwiększenie się liczby zgonów – 79% odpowiedzi (24,2% znaczny wpływ, 58,4% umiarkowany wpływ) i emigracja za granice kraju – 79,8% (39,5% znaczny wpływ, 40,3% umiarkowany wpływ). Emigracja za granicę województwa została wybrana przez 62,5% badanych (18,3% znaczny wpływ, 44,2% umiarkowany wpływ), a ruch migracyjny wewnątrz województwa wybrało 55,5% respondentów (13,4% znaczny wpływ, 42% umiarkowany wpływ). Analizując odpowiedzi respondentów w poszczególnych regionach można dostrzec różnice, jednak nie są one bardzo znaczące. W przypadku zmniejszenia liczby urodzeń jako kluczowego czynnika depopulacji najwięcej odpowiedzi o znacznym wpływie udzielili badani z podregionu rzeszowskiego (92,3%) a najmniej z podregionu przemyskiego – 75%. Zwiększona liczba zgonów charakteryzowała się podobną liczbą wskazań respondentów. Emigracja zagraniczna to powód depopulacji w 86,7% odpowiedzi respondentów z podregionu krośnieńskiego (najczęściej występujące wskazanie) przy 72% przedstawicieli urzędów z podregionu rzeszowskiego. Wyjazdy poza wojewódzkie wskazało 70% przedstawicieli JST z podregionu krośnieńskiego przy 56,8% pracowników jednostek z podregionu tarnobrzeskiego. Podregion krośnieński był również najczęściej opuszczany w kierunku innych miejscowości w tym samym województwie.

Respondenci zostali poproszeni o wskazanie kto, w ich opinii, głównie emigruje z Podkarpacia. Grupy wybrane do analizy to: osoby młode, osoby dobrze wykształcone, osoby bezrobotne, osoby z małymi dziećmi i osoby nieposiadające mieszkań. Wyodrębniono również 3 stopnie migracji. Wyjazdy do innych miejscowości w granicach województwa, poza województwo i do innych państw. Wyodrębniono również 3 stopnie migracji: wyjazdy do innych miejscowości w granicach województwa, poza województwo i do innych państw. We wszystkich kategoriach najczęściej wskazano osoby młode – odsetki odpowiedzi przekraczają 80%. Często, bo w ponad 50% przypadków migrują także osoby dobrze wykształcone, ale jedynie wewnątrz województwa i poza jego granice. Ta grupa najczęściej wyjeżdża poza granice kraju w około 15% wskazań. Osoby z małymi dziećmi, nieposiadające mieszkań oraz bezrobotne (za wyjątkiem migracji do innego kraju) zdaniem respondentów raczej nie migrują.

Wykres 126. Grupy społeczne, które głównie migrują w województwie podkarpackim

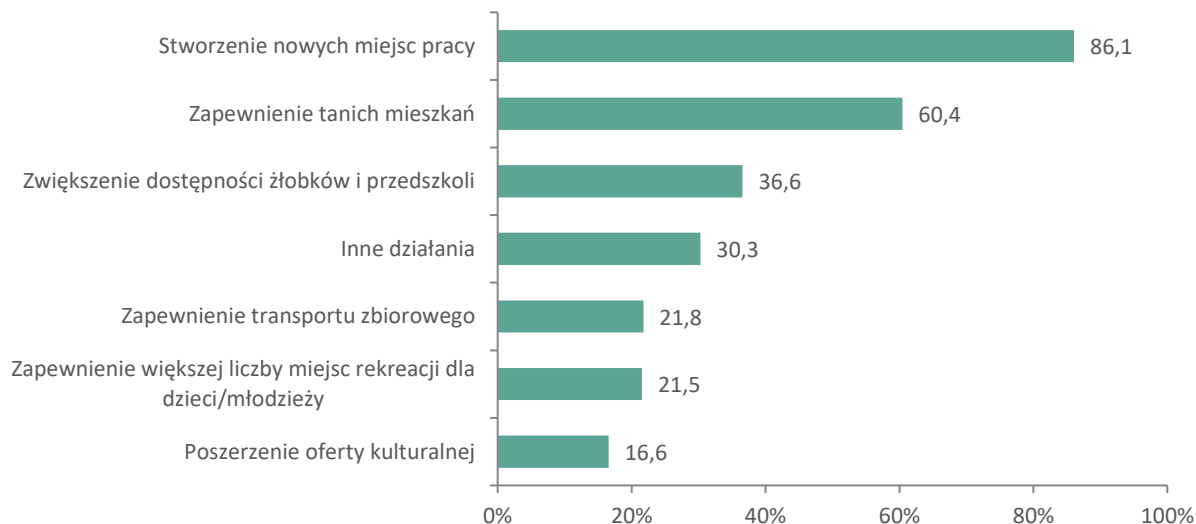
Źródło: Badanie CAWI z JST, N=145.

Inne zagadnienia związane z migracjami zostały omówione z respondentami w badaniu CAWI. Jeden na czterech ankietowanych, który wyjechał za granicę z terenu województwa podkarpackiego, myśli o powrocie do ojczyzny, natomiast ponad połowa z nich nie chce wracać w ogóle. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie zmian, które musiałyby się dokonać w Polsce, aby mogli rozważyć powrót do ojczyzny. Najważniejszym elementem dla badanych jest wysokość zarobków. Na ten element wskazało ponad 95% osób. Nieco mniej osób uważa, że konieczne jest podniesienie standardu życia i zwiększenie dostępu do pracy odpowiadającej kwalifikacjom zawodowym.

Badania wskazują, że część mieszkających za granicą Polaków jest silnie emocjonalnie związana z rodziną pozostawioną w kraju i z ojczyzną. Wyrażają oni większą chęć powrotu do kraju w przyszłości (ponad połowa wobec 5% wśród osób nie związanych emocjonalnie z Polską). Wśród innych zachowań sugerujących, że bardziej prawdopodobny jest powrót do kraju właśnie tych osób, należy wskazać: chęć nauki swoich dzieci języka polskiego czy zainteresowanie aktualną sytuacją społeczno-gospodarczą Polski - blisko 60% deklarujących poczucie więzi z ojczyzną interesuje się zachodzącymi w niej sprawami społecznymi i gospodarczymi.

Aż 2/3 respondentów uważa, że władze lokalne powinny podjąć działania, nakierowane na przeciwdziałanie odpływowi ludności z regionu, a 16,8% respondentów nie uważa by takie działania były potrzebne. Szans na powstrzymanie odpływu ludności przedstawiciele gospodarstw domowych upatrują przede wszystkim w tworzeniu nowych miejsc pracy. W drugiej kolejności wskazywano na potrzebę zapewnienia tanich mieszkań, a w trzeciej na potrzebę zwiększenia dostępności żłobków i przedszkoli.

Wykres 127. Jakie działania powinny podjąć władze lokalne, żeby powstrzymać odpływ ludności?

Źródło: Badanie CAPI, N=905, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Tworzenie nowych miejsc pracy to działanie wskazywane najczęściej przez respondentów ze wszystkich podregionów, jednak potrzeba innych działań postrzegana jest odmiennie w poszczególnych części województwa. Zapewnienie tanich mieszkań to postulat zgłaszany znacznie częściej przez mieszkańców podregionu przemyskiego niż innych podregionów. Potrzebę zwiększenia dostępności żłobków i przedszkoli zgłaszają zdecydowanie częściej przedstawiciele gospodarstw z podregionu tarnobrzeskiego i rzeszowskiego. W podregionie tarnobrzeskim częściej dostrzegana jest również potrzeba zapewnienia transportu zbiorowego dla mieszkańców.

Tabela 45. Badanie CAPI: Jakie działania powinny podjąć władze lokalne, żeby powstrzymać odpływ ludności? – rozkład odpowiedzi w podziale na podregiony

	Podregion			
	krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
Stworzenie nowych miejsc pracy	95,0	98,8	83,9	75,1
Zapewnienie transportu zbiorowego	22,9	13,0	14,2	30,9
Zapewnienie tanich mieszkań	41,8	87,6	62,4	56,5
Zapewnienie większej liczby miejsc rekreacji dla dzieci/młodzieży	17,9	17,8	19,7	27,1
Zwiększenie dostępności żłobków i przedszkoli	24,9	14,8	42,7	51,4
Poszerzenie oferty kulturalnej	17,9	18,9	14,7	15,8

Źródło: Badanie CAPI, N=905, procenty nie sumują się do 100, ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Zwraca uwagę fakt, że przedstawiciele gospodarstw domowych, których członkami są dzieci częściej niż przedstawiciele pozostałych gospodarstw zgłaszają potrzebę zwiększenia dostępności żłobków i przedszkoli (42,2% gospodarstw z dziećmi i 33,9% gospodarstw bez dzieci) oraz miejsc rekreacji dla dzieci (28% gospodarstw z dziećmi i 18,5% gospodarstw bez dzieci).

W opiniach uczestników pogłębionych wywiadów grupowych oraz respondentów badań IDI znajdowały potwierdzenie tendencje i zjawiska omówione w powyższym rozdziale. Respondenci w dużej mierze zwracali uwagę na emigracje wśród osób młodych. Osoby te, zdaniem badanych, wyjeżdżają za granicę przede wszystkim w celach zarobkowych. Zazwyczaj są to wyjazdy sezonowe, na okres wakacyjny lub na kilka miesięcy. Zdarza się jednak, że w czasie pobytu na obczyźnie sezonowe

plany zarobkowe zmieniają się w stały pobyt. Rodzice nie są z tego powodu zadowoleni, jednak w pełni akceptują decyzje swoich potomków, ponieważ zdają sobie sprawę, że za granicą ich potomkowie mają większe szanse na zapewnienie dobrych warunków życia.

Syn wyjeżdżał za granicę, ale to były takie wakacyjne wyjazdy, po prostu żeby sobie tam coś zarobić. (...) tak sobie jeździ, jeździł aż w końcu został na stałe.

Kobieta, 51 lat, rodzina monoparentalna

Wyjeżdżają, od znajomych to większość wyjeżdża do Anglii czy Niemiec, ale to w sezonie głównie kiedy jest dużo pracy. Później wracają, coś tutaj „przydłubią” i znowu. Jakoś tak sobie radzą. Ja bym nie chciał, żeby moje dzieci wyjeżdżały, ale wiem że chcą i w sumie to zaakceptuje chociaż wolalbym, żeby tutaj były i życie sobie ułożyły, ale widzę co się dzieje, a rodzic wiadomo chce jak najlepiej dla dzieci.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina pełna

Wyjazdy związane z pracą za granicą nie zawsze mają charakter sezonowy. Zdarza się, że są to zaplanowane decyzje pracy w konkretnym zawodzie. Aspektem decydującym o wyjeździe jest wynagrodzenie, a także warunki pracy, które są zdaniem respondentów za granicą znacznie lepsze. Wyjazdy te zazwyczaj dotyczą specjalistycznych zawodów, które stają się deficytowe w Polsce, a migracje dodatkowo potęgują niedobór pracowników. Zaplanowane wyjazdy dotyczą branżowych specjalistów, a także osoby dobrze wykształcone. Osoby spełnione zawodowo nie mają zamiaru wracać do Polski, układając sobie życie za granicą, a często ściągając rodzinę/partnera do kraju aktualnego pobytu.

(...) Tak dokładnie skończył studia, skończył tutaj prawo. Żona była, jest pielęgniarką, bo tam też pracuje jako pielęgniarka. I ona pierwsza wyjechała dlatego, że... No po prostu już ten zawód tutaj jakoś.. [nie zapewnia godnych zarobków]. Wyjechała, bo myślała że tam może coś lepszego będzie miała. I wyjechała, a on wyjechał za nią. I taki był powód, że żona go pociągnęła za sobą.

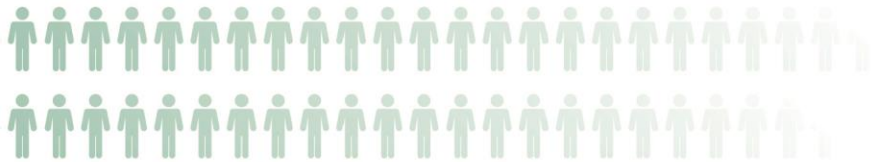
Twierdzi, że by wrócił, jednak tam ma dzieci, no i chodzą do szkoły. Jedna za chwilę kończy szkołę i zaczyna następną – to ich gimnazjum. No i jedno dziecko mówi po polsku i angielsku, drugie tylko po angielsku. Bo w przedszkolu tak się komunikuje, i tak mu łatwiej. Więc w powrót raczej nie wierzę.

Kobieta, 68 lat, senior

Wyjazdy zagraniczne w większości wypowiedzi warunkowane są czynnikami ekonomicznymi lub chęcią zmiany stylu życia, bądź otoczenia. Niektórzy respondenci informowali o planach wyjazdowych oraz wątpliwościach związanych z wyprawką. Decyzja o pozostaniu to przede wszystkim obawa przed rozłąką z najbliższymi, obawa przed tym czy starsi rodzice poradzą sobie bez wsparcia dzieci. Respondenci planujący wyjazdy sezonowe byli świadomi możliwości pozostania na stałe za granicą. Obawiając się problemów wynikających z ich nieobecności zrezygnowali z planów wyjazdowych chcąc pozostać w stałym kontakcie i bliskości z rodziną.

(...)plące nie są rewelacyjne u nas, a potrzeby człowiek ma i tak myśleliśmy i my kiedyś. Może niekoniecznie stałe [wyjazd za granicę], absolutnie, tylko, że pojedziemy, nie wiem, weźmiemy urlop, pojedziemy za granicę [zarobimy]. O tym, żeby tam zamieszkać, to chyba, żeby kiedyś coś tam wyszło, jak się przebywa za granicą, a zwłaszcza, jak przebywa małżeństwo, to różne decyzje później podejmuje, ale rodzice już byli, no, w podeszłym wieku i po prostu więzy rodzinne nie pozwoliły, żeby tak po prostu zabrać się i pojechać, bo tak dużo znajomych, dużo osób z rodziny tak wyjeżdżało, na kilka miesięcy wyjeżdżali, jakoś nie mogliśmy się zdecydować, tak zostawić rodziców i z wyjazdu zrezygnowaliśmy.

Kobieta, 51 lat, rodzina pełna

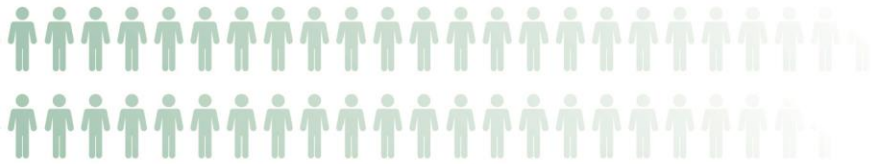
Respondenci zogniskowanych wywiadów grupowych zwrócili uwagę na potencjalne przyczyny depopulacji, które są związane z niedopasowaniem kierunku edukacji do zapotrzebowania na lokalnym rynku. Jeżeli o okolicy miejsca zamieszkania nie są dostępne oferty pracy odpowiadające kwalifikacjom i kompetencjom osób poszukujących prace, to naturalnym kierunkiem jest migracja do innych ośrodków, które gwarantują zatrudnienie czego rezultatem jest nasilanie się zjawiska depopulacji na poziomie lokalnym. Osoby, które opuszczają daną miejscowość raczej do niej nie wracają, a na ich miejsce raczej nie przyjeżdżają inni, gdyż lokalne rynki pracy, zwłaszcza w małych miejscowościach, nie przyciągają ludzi.

Ja jestem z pokolenia "echa wyżu", czyli lat 80-tych. No i bardzo ciężko było dostać pracę wykształconym kobietom. Moje koleżanki, na przykład polonistki, porobiły te studia i co z tego? Nie mają szans na pracę tutaj i powyjeżdżały. Powyjeżdżały do Krakowa, do Rzeszowa, do dużych miast, no i nie zawsze pracują jako nauczycielki, tylko po prostu udało się im gdzieś tam załapać, a tutaj siedziały z rodzicami, nie miały pracy, albo na utrzymaniu męża. Bardzo ciężko właśnie, bo jeśli został wydłużony czas emerytury, bo wcześniej przechodzili na tę wcześniejszą i gdzieś tam można było się załapać, a teraz to już dłużej pracują. No ciężko jest o pracę w zawodzie nauczycielskim dla kobiet wykształconych. No, ale jak kobieta wykształcona zna języki, no to jest ok, bo może się załapać do jakiejś firmy, która tutaj funkcjonuje. Ważne, żeby znać język, czyli do transportu, do logistyki. A takie humanistyczne wykształcenie nie dawało nic. Tutaj i emigracja i depopulacja.

Przedstawiciel NGO

3.2. Podsumowanie rozdziału

- Zdaniem wielu mieszkańców, migracje są kluczowym zjawiskiem wpływającym na depopulację na poziomie lokalnym i regionalnym. W ramach badań możliwe było wyodrębnienie dwóch kategorii migracji. Na pobyt stały, które mierzy się dzięki rejestrom meldunkowym na danym obszarze, wyjazdy bez wymeldowania, których skala nie jest monitorowana a podlega jedynie szacunkom. Skala wyjazdów rejestrowanych unormowała się co wynika z danych statystyki publicznych. W ocenie mieszkańców województwa podkarpackiego ludzie w dalszym ciągu wyjeżdżają za granicę a zjawisko to z biegiem lat nie słabnie i dotyczy przede wszystkim ludzi młodych.
- Działania podejmowane przez władze centralne oraz lokalne, mające zachęcać Polaków przebywających za granicą do powrotu do kraju są nieskuteczne. Powodem jest ich niewłaściwy przekaz. Wszelkie kampanie informacyjne są kierowane do osób, które wyjechały za granicę dawno temu, założyły tam rodziny, są związane z danym krajem zawodowo oraz materialnie. Osoby te w większości nie wrócą do kraju i, co podkreślają przede wszystkim eksperci biorący udział w badaniu, żadne zachęty nie są i nie będą atrakcyjne aby zrezygnować z ustatkowanego życia za granicą.
- Polacy przebywający za granicą mają ograniczoną wiedzę na temat aktualnej sytuacji w kraju lub regionie, z którego wyjechali. Informacje, o tym co dzieje się w Polsce pozyskują głównie z Internetu a także od rodzin czy znajomych. Dane te często nie odpowiadają aktualnej sytuacji, przez co powodują skrzywiony obraz o warunkach życia w Polsce. W dalszym ciągu panuje przekonanie o skrajnie niskich zarobkach oraz wysokim bezrobociu w Polsce.
- Migracje wewnętrzne są zjawiskiem naturalnym i ich zatrzymanie w dłuższej perspektywie czasowej jest zadaniem niezwykle trudnym, a wręcz niemożliwym co podkreślają eksperci. Dotyczy to szczególnie małych miejscowości, gdzie proces wyludnienia jest już na tyle zaawansowany, że powstrzymanie go wymagałoby ogromnych nakładów, na które lokalni władarze nie mogą sobie pozwolić. Eksperci biorący udział w badaniu podkreślają, że wiele, spośród małych miejscowości jest obszarem złym do życia, nieprzyjaznym w szczególności dla ludzi młodych, którzy w szczególny sposób poszukują swojego miejsca w przyszłości i zdecydowanie nie wiążą go z aktualnym miejscem zamieszkania.
- Podejmowanie pracy zgodniej z wykształceniem jest jedną z przyczyn podejmowania migracji przez mieszkańców województwa. Uzyskiwanie wykształcenie jest w dużej mierze niedopasowane do potrzeb pracodawców. W sytuacji tej mieszkańcy poszczególnych miejscowości przenoszą się do miejsc, gdzie oferowane zatrudnienie jest zgodne z posiadanymi kwalifikacjami zawodowymi. Oferta kształcenia jest w dużej mierze niedopasowana do oczekiwań pracodawców, przez co znalezienie pracy zgodnej z wykształceniem wymusza migracje.
- Praca zarobkowa niekoniecznie związana jest z podejmowaniem zatrudnienia. Możliwa jest także poprzez zakładanie własnej działalności gospodarczej przez społeczeństwo, która obecnie na wielu płaszczyznach, takich jak handel czy usługi, może być wykonywana przez Internet lub pracę zdalną. Taka forma nie wymusza migracji zarobkowej i może być wykonywana z dowolnego miejsca, pod warunkiem stałego dostępu do sieci jak również telefonii komórkowej. Nie wszystkie obszary posiadają dobrze rozwiniętą infrastrukturę umożliwiającą wykorzystanie technologii ICT w codziennej pracy ograniczając możliwości zarobkowania części społeczeństwa.

Rozdział 4. Ocena polityki prorodzinnej

4.1. Prawna ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce

Zarówno małżeństwo, jak i rodzina są chronione zarówno w prawie polskim, jak i w prawie międzynarodowym. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w art. 18 stanowi, że „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”⁵⁸.

„Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08, wskazał na liczne przepisy determinujące kształt omawianej instytucji. Już w preambule do Konstytucji można odczytywać rolę, jaką rodzina pełni w społeczeństwie. Ustawa zasadnicza wprowadza równość praw małżonków w ich życiu rodzinnym, przyznaje prawo do ochrony m.in. życia rodzinnego, zagwarantowana jest ochrona praw rodzicielskich; rodzicom zapewnia się wychowanie dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem oraz umożliwia im uczestniczenie w nauczaniu moralnym i religijnym. Państwo zapewnia ochronę dobra rodziny, poprzez uwzględnianie jej interesów. Matki mają szczególne prawo do pomocy ze strony władz publicznych. Ponadto Konstytucja gwarantuje ochronę praw dziecka, prawo dziedziczenia oraz akcentuje pozycję, jaką w gospodarce pełni rodzinne gospodarstwo rolne⁵⁹”. W definicji Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej „rodzina jest podstawową grupą społeczną, która opiera się na więzach pomiędzy rodzicami i ich dziećmi. „Rodziną niepełną jest taka, w której dzieci wychowywane są przez jednego z dorosłych. W treści przywołanego orzeczenia (wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011) stwierdzono: „w świetle przepisów konstytucyjnych za „rodzinę” należy zatem uznać każdy trwały związek dwóch lub więcej osób, składający się z co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka, oparty na więzach emocjonalnych, prawnych, a przeważnie także i na więzach krwi. Rodzina może być „pełna”, w tym „wielodzietna” lub „niepełna”. Rodzina „pełna” składa się z dwojga osób dorosłych pozostających we wspólnocie domowej i związanych więzami uczuciowymi oraz wychowywanego przez nie wspólnego dziecka (dzieci). Rodzinę „niepełną” tworzy natomiast jeden dorosły i wychowywane przez niego dziecko (dzieci)”. Dostrzeżono problem natury praktycznej, w jaki sposób należałoby traktować związki nieformalne osób pozostających we wspólnym pożyciu, które wychowują dzieci. Nie można objąć ich pojęciem małżeństwa, a zarazem art. 71 ust. 1 Konstytucji nie wyłącza ich spod zakresu ochrony”⁶⁰.

Artykuł 71 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nakłada na państwo Polskie szereg obowiązków państwa związanych z ochroną rodziny. I tak „członkom rodzin, zwłaszcza niepełnych i wielodzietnych, przysługuje prawo podmiotowe szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Wsparcie ze strony państwa powinno w tym wypadku następować w obliczu trudnej sytuacji materialnej i społecznej”.

Artykuł 48 Konstytucji RP⁶¹. Stanowi, „że rodzice mają prawo do wychowywania dzieci w zgodzie z własnymi przekonaniem”. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia oraz jego przekonania. Wychowanie dziecka przez rodziców nie wyraża się jedynie w trosce o jego byt, ale także kształtowaniu osobowości dziecka w sferach duchowości, moralności, światopoglądu czy estetyki. Ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej może nastąpić wyłącznie w przypadkach określonych na poziomie ustawowym i tylko na

⁵⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997 nr 78 poz. 483).

⁵⁹ Idem, art. 23, 33, 47, 48, 71, 64 Konstytucji RP Ł. Grochowski, *Pojęcie i ochrona rodziny w Konstytucji RP z 1997 roku*, „Kortowski Przegląd Prawniczy WPiA Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego nr 2”, Olsztyn: 2015, s. 2.

⁶⁰ V. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08 (Dz.U.2011 nr 87 poz.492).

⁶¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997 nr 78 poz.483), art. 48. Zasada ochrony władzy rodzicielskiej.

podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Każdorazowo sąd musi wnikliwie zbadać okoliczności danego przypadku, zwłaszcza poprzez wysłuchanie każdego z zainteresowanych. Jest to narzędzie ostateczne, a w razie, gdy znikną przyczyny ograniczenia lub pozbawienia władzy rodzicielskiej, należy ją przywrócić”⁶².

W artykule 53 Konstytucji państwo zobowiązuje się do stworzenia warunków pozwalających rodzicom realizację zasady wolności sumienia i wyznania poprzez zapewnienie dzieciom przez rodziców wychowania i nauczania moralnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. „Rodzice mają prawo do decydowania o tym, jakie treści moralne i religijne są przekazywane dziecku. Dotyczy to uczestnictwa w obrzędach religijnych, w lekcjach określonej religii lub zrezygnowania z nauczania religii w ogóle. Nikomu nie można narzucić, aby rodzice wychowywali dziecko zgodnie z określonymi światopoglądami religijnymi czy etycznymi”.

W ustawie dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁶³ zawarto formy wsparcia rodzin znajdujących się w ciężkiej sytuacji materialnej i społecznej. W kodeksie pracy⁶⁴ zawarto m.in.: regulację dotyczącą ochrony związanej z czasem pracy, wysokością zasiłku chorobowego, ochroną trwałości stosunku pracy, zapobieganiu wykonywaniu prac uciążliwych lub szkodzących zdrowiu, liczeniu do czasu pracy czasu poświęconego na karmienie dziecka, prawo do urlopu macierzyńskiego i wychowawczego.

W preambule ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶⁵ zawarto stwierdzenie: „Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności”.

W artykule 2 ustawy zdefiniowano przemoc w rodzinie, jako (...) „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych (...), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”⁶⁶.

Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁶⁷ oraz ustawy z dnia 26 października 1982r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁶⁸. Obydwie ustawy nakładają szereg obowiązków na jednostki samorządu terytorialnego (JST). „Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

- 1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;
- 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;
- 4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

⁶² Idem s. 4.

⁶³ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 listopada 2012 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej (Dz.U.2013 poz. 182).

⁶⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U.2019 poz. 1040).

⁶⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.2015 poz. 1390).

⁶⁶ Idem.

⁶⁷ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 stycznia 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej (Dz.U.2015 poz. 163, z późn. zm.).

⁶⁸ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 sierpnia 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U.2015 poz. 1286).

Do zadań własnych powiatu należy w szczególności:

- 1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;
- 2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;
- 4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej⁶⁹.

Ustawa o zapobieganiu przemocy w rodzinie reguluje także procedurę „Niebieskie Karty”⁷⁰. Z kolei w artykule 10 zawarto obowiązek przyjęcia przez Radę Ministrów „Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie”.

Ochrona rodziny zawarta została także w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa⁷¹. W artykule 14 ww. ustawy zapisano m.in. „Samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w szczególności w zakresie:

- 1) edukacji publicznej, w tym szkolnictwa wyższego;
- 4) pomocy społecznej;
- 5) polityki prorodzinnej.

⁶⁹Idem, artykuł 6.

⁷⁰Idem, artykuł 9d. p.2. „Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie”.

⁷¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U.2019. poz. 576).

4.2. Ocena poszczególnych programów wsparcia

4.2.1. Program „Rodzina 500+”

Program „Rodzina 500+” został uruchomiony 1 kwietnia 2016 roku w całej Polsce. To rządowe wsparcie finansowe w charakterze świadczenia wychowawczego w wysokości 500 zł, które do 30 czerwca 2019 roku otrzymywane było niezależnie od dochodu na drugie i kolejne dzieci do ukończenia przez nie 18. roku życia. W przypadku rodzin z dochodem poniżej 800 zł netto na osobę (lub 1200 zł netto w przypadku wychowywania w rodzinie dziecka niepełnosprawnego) wsparcie było udzielane także na pierwsze lub jedyne dziecko. Podstawę prawną do działania programu stanowi ustawa z dnia 11 lutego 2016 roku o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. z 2017 r. poz. 1 851 z późn. zm.), która określa warunki nabywania prawa do świadczenia wychowawczego oraz zasady przyznawania i wypłacania tego świadczenia. Od 1 lipca 2019 roku weszła w życie nowelizacja ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, która wprowadza zmiany w programie „Rodzina 500+”. Świadczenie wychowawcze odtąd przysługuje na wszystkie dzieci do 18. roku życia, bez względu na dochody uzyskiwane przez rodzinę.

Istotą Programu „Rodzina 500+” jest objęcie świadczeniem wychowawczym możliwie szerokiego kręgu osób posiadających na swoim utrzymaniu dzieci, realizując tym samym trzy podstawowe cele⁷²:

- Pronatalistyczny
- Inwestycja w kapitał ludzki
- Redukcja ubóstwa wśród najmłodszych

Pomimo pierwotnych założeń w ramach programu program „Rodzina 500+” nie został zrealizowany program pronatalistyczny, gdyż dzietność w Polsce nie osiągnęła zakładanego poziomu. Jak podkreśla prof. Kotowska ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie początkowy wzrost liczby urodzeń po wprowadzeniu programu był spowodowany przyspieszeniem decyzji o rodzicielstwie wśród niektórych rodziców a nie samą decyzją. Po prostu, dzieci pojawiły się wcześniej⁷³ niż było to zaplanowane, czego efektem jest wyhamowanie tendencji wzrostowych w kolejnych latach. Wzrost przeciętnego wieku kobiet w wieku produkcyjnym rośnie, czego efektem będzie dalszy spadek urodzeń. Dla przykładu podano dane o dzietności w maju 2019 roku, gdzie na świat przyszło około 32 tys. dzieci, czyli o 11% mniej niż rok wcześniej. Zdaniem prof. Kotowskiej, transfery pieniężne nie są sposobem na rozwiązanie problemów z dzietnością, a ich rezultaty są chwilowe.

Z informacji pochodzących z raportu MRPiPS podsumowującego 3 lata działania programu „Rodzina 500+”⁷⁴ wynika, że w województwie podkarpackim w programie uczestniczy 137 tys. rodzin, a świadczeniem objętych jest 220,3 tys. dzieci. Kwota, która trafiła do rodzin od początku trwania programu to 4,1 mld zł. Udział dzieci uprawnionych do świadczenia wychowawczego wśród wszystkich dzieci w wieku do 18. roku życia wynosił 56%, w tym 60% w gminach wiejskich, 49% w gminach miejskich i 58% w gminach miejsko-wiejskich⁷⁵.

Marszałek Władysław Ortyl mówiąc o Programie „Rodzina 500+” podkreślił, że stanowi on cywilizacyjny przełom: *”To ważny instrument, który ma charakter cywilizacyjny, przełomowy, daje*

⁷² Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci w latach 2016 – 2017*, Warszawa, 2018.

⁷³ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/959775,prof-kotowska-o-programie-500-plus-dlugoterminowe-efekty-da-caly-zestaw-rozwiazan-dla-rodzin.html>, [dostęp: 20.10.2019].

⁷⁴ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Raport podsumowujący 3 lata programu „Rodzina 500+”* <https://www.gov.pl/attachment/a2b7ab9b-b458-4719-a027-d346e1bb8f9c> [dostęp: 20.10.2019].

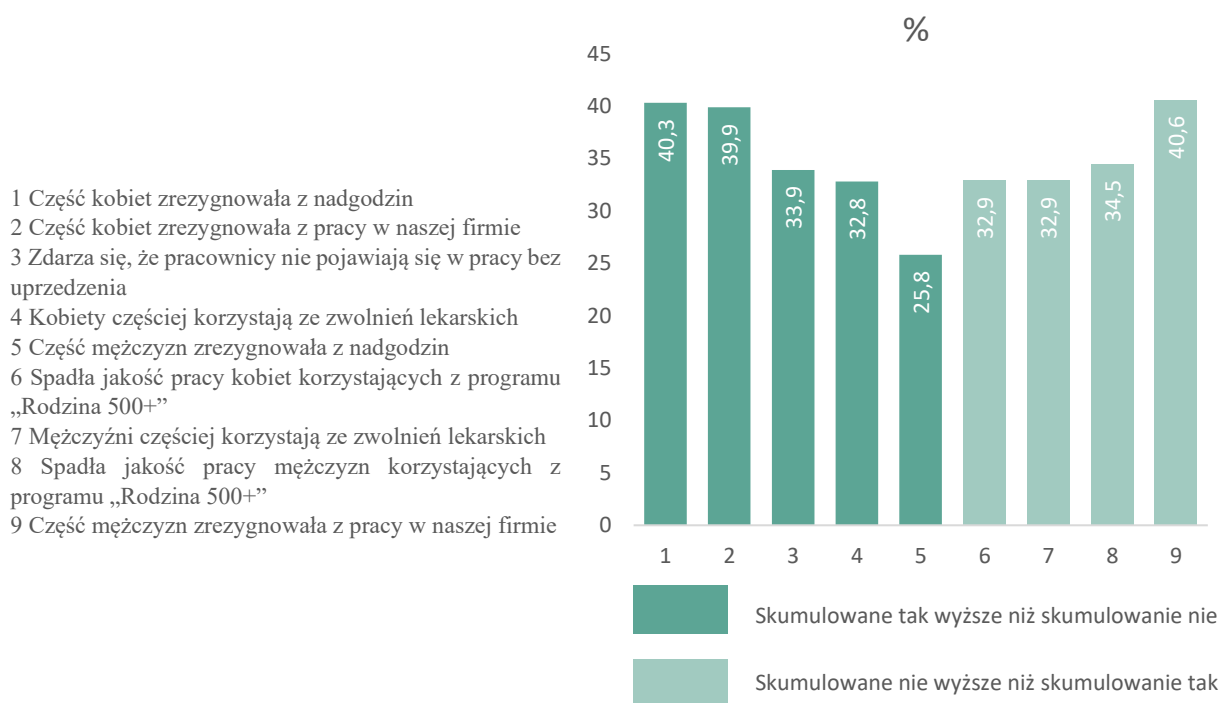
⁷⁵ Dane na koniec lutego 2019 roku.

rodzynie możliwość inwestowania w dzieci, a to ważne, bo w rodziny trzeba inwestować. To są kluczowe decyzje” – powiedział marszałek podczas spotkania podsumowującego 2 lata programu „Rodzina 500+”.

Wpływ programu 500+ na jakość życia oraz decyzje zawodowe

W badaniu ilościowym podkarpackich przedsiębiorców zbadano, jaki wpływ na funkcjonowanie firm miało wdrożenie programu wsparcia rodzin. Pracodawcy ocenili wpływ programu rządowego „Rodzina 500+” na funkcjonowanie firmy. Dla potrzeb analizy dokonano skumulowania odpowiedzi zdecydowanie tak, raczej tak oraz raczej nie i zdecydowanie nie. Badani zazwyczaj twierdząco odpowiadali na przedstawione tezy: część kobiet zrezygnowała z nadgodzin (40,3%), część kobiet zrezygnowała z pracy w naszej firmie (39,9%), zdarza się, że pracownicy nie pojawiają się w pracy bez uprzedzenia (33,9%), kobiety częściej korzystają ze zwolnień lekarskich (32,8%), część mężczyzn zrezygnowała z nadgodzin (25,8%). Częściej natomiast nie zgadzano ze stwierdzeniami: spadła jakość pracy kobiet korzystających z programu „Rodzina 500+” (32,9%), mężczyźni częściej korzystają ze zwolnień lekarskich (32,9%), spadła jakość pracy mężczyzn korzystających z programu „Rodzina 500+” (34,5%), część mężczyzn zrezygnowała z pracy w naszej firmie (40,6%).

Wykres 128. Wpływ poszczególnych aspektów programu "Rodzina 500+" na funkcjonowanie firmy – wartości skumulowane

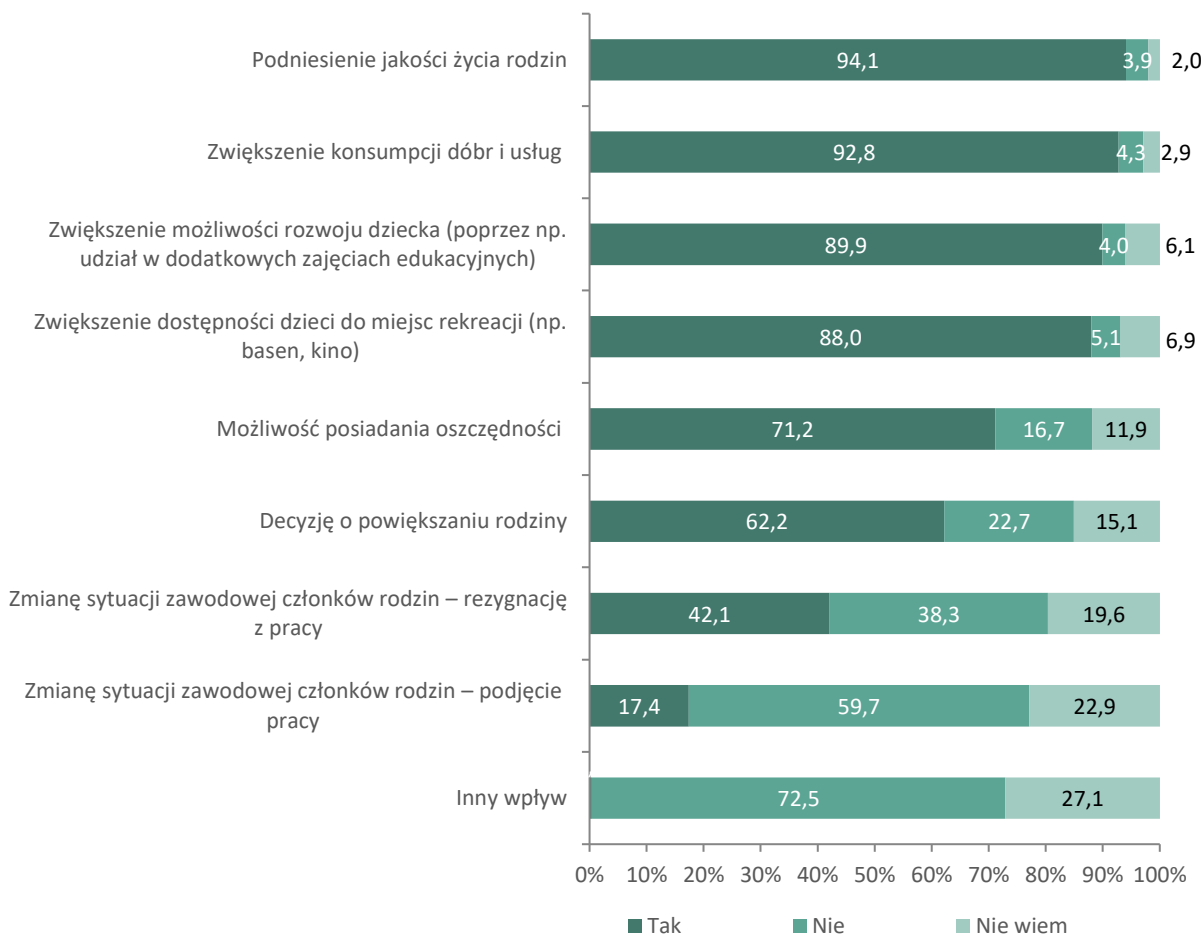

Źródło: Badanie CATI/CAWI, N=298.

Wpływu programu „Rodzina 500+” na różne aspekty funkcjonowania gospodarstw domowych był elementem analiz danych pochodzących z wypowiedzi respondentów badania CAPI. Najczęściej respondenci wyrażali przekonanie o wpływie programu „Rodzina 500+” na podniesienie jakości życia rodzin (94,1%) oraz zwiększenie konsumpcji dóbr i usług (92,8%). Blisko 90% respondentów dostrzega wpływ świadczenia na zwiększenie możliwości rozwoju dzieci poprzez udział w dodatkowych zajęciach oraz na zwiększenie dostępu dzieci do miejsc rekreacji. Przekonanie o wpływie programu „Rodzina 500+” na możliwość posiadania oszczędności wyraziło 71,2% respondentów, jednocześnie 16,9% respondentów uważa, że świadczenia z tego programu nie przełożą się na poziom oszczędności rodzin posiadających dzieci, a więc, że środki z programu będą konsumowane na bieżąco. Najbardziej

respondenci dostrzegają wpływ programu na zmianę sytuacji zawodowej członków rodzin, jednak zaznaczyć trzeba, że ponad 42% respondentów uważa, iż świadczenia w ramach programu mogą wpływać na rezygnację z pracy zawodowej.

Wykres 129. Badanie CAPI: Wpływ programu „Rodzina 500+” na funkcjonowanie gospodarstw domowych

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Porównując odsetek respondentów dostrzegających wpływ programu „Rodzina 500+” na funkcjonowanie gospodarstw domowych w podziale na respondentów z gospodarstw posiadających dzieci i nieposiadających dzieci, zauważyć można, że poglądy te są raczej zbliżone. Istotna różnica odnotowana została w odniesieniu do twierdzenia o wpływie programu na decyzję o powiększeniu rodziny. Wpływ taki dostrzega blisko 82% osób z gospodarstw bez dzieci i 55,6% gospodarstw, których członkami są dzieci. Zwraca również uwagę fakt, że przedstawiciele gospodarstw obejmujących dzieci (a więc otrzymujących świadczenie z programu „Rodzina 500+”) rzadziej niż przedstawiciele gospodarstw bez dzieci, widzą wpływ tego świadczenia na rezygnację z pracy oraz możliwość posiadania oszczędności.

Tabela 46. Odsetek respondentów dostrzegających wpływ programu „Rodzina 500+” na funkcjonowanie gospodarstw domowych, w podziale na gospodarstwa, których członkami są dzieci i gospodarstwa bez dzieci

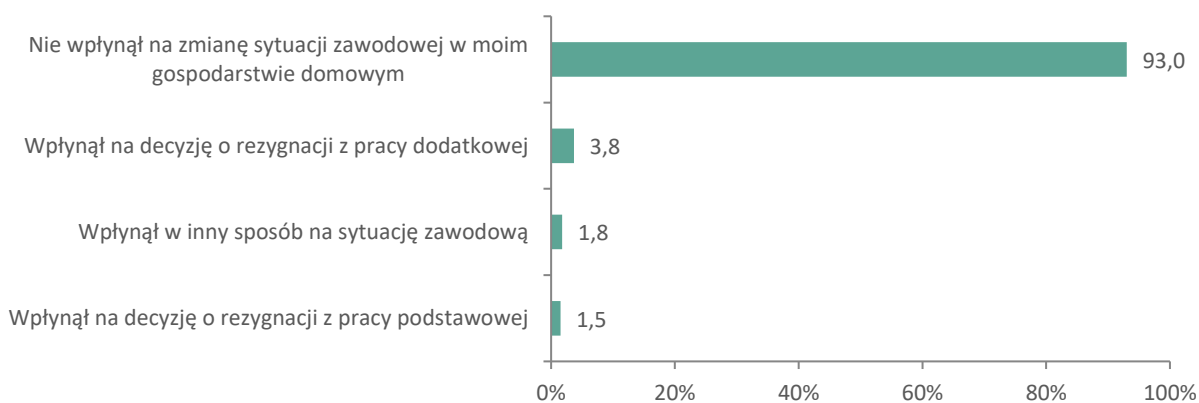
Wpływ programu „Rodzina 500+” na:	Odsetek respondentów dostrzegających wpływ programu (%)	
	Gospodarstwo domowe z dziećmi	Gospodarstwo domowe bez dzieci
Decyzję o powiększaniu rodziny	55,6	81,7
Zwiększenie możliwości rozwoju dziecka (poprzez np. udział w dodatkowych zajęciach edukacyjnych)	98,0	94,6
Zwiększenie dostępności dzieci do miejsc rekreacji (np. basen, kino)	93,7	94,9
Podniesienie jakości życia rodzin	94,6	96,7
Zwiększenie konsumpcji dóbr i usług	95,8	95,4
Zmianę sytuacji zawodowej członków rodzin – rezygnację z pracy	49,2	54,0
Zmianę sytuacji zawodowej członków rodzin – podjęcie pracy	20,3	23,8
Możliwość posiadania oszczędności	77,6	82,4

*W wyliczeniu pominięto odpowiedzi niejednoznaczne: „nie wiem”

Źródło: Badanie CAPI, N=1359.

Biorąc pod uwagę sytuację zawodową członków gospodarstw domowych, które korzystają ze świadczeń w ramach programu „Rodzina 500+”, tylko w przypadku 7% doszło do zmiany sytuacji zawodowej członków. Z pracy dodatkowej zrezygnowali członkowie 3,7% gospodarstw domowych, natomiast z pracy podstawowej – 1,5% gospodarstw domowych.

Wykres 130. Czy program „Rodzina 500+” wpłynął na zmianę sytuacji zawodowej w Pana/i gospodarstwie domowym?

Źródło: Badanie CAPI, N=408.

Opinie na temat różnych aspektów funkcjonowania programu „Rodzina 500+” były weryfikowane podczas wywiadów pogłębionych z mieszkańcami województwa podkarpackiego. Z jednej strony twierdzono, że program ten podniósł standard życia wielu rodzin, szczególnie wielodzietnych. Ich zdaniem pozwolił także na zapewnienie rodzinom odczucia spokoju bytowego. Z drugiej strony padają opinie, że program ten przyczynia się do degradacji lokalnych rynków pracy. Ludziom nie chce się pracować szczególnie w niektórych zawodach, które nie wymagają szczególnych kwalifikacji lub kompetencji zawodowych. Wśród respondentów częściej panowały negatywne opinie na temat programu niż pozytywne.

Ja wiem, no z pracą jest chyba ciężko tutaj ogólnie, to znaczy pewnie w takich zawodach niewymagających za bardzo, to pewnie dużo jest takiej pracy, tylko akurat takie osoby nie chcą podejmować pracy, bo jak mają 500+, to uważam za największą pomyłkę tego systemu, to im się po prostu nie chce pracować, a jeżeli chodzi na przykład - o mój zawód, no to my tu mamy ogromne niedobory kadrowe.

Kobieta, 38 lat, para bez dzieci

Niektórzy badani uważają, że rodzinom należy się pomoc, zwłaszcza takim, które mają problem ze związaniem końca z końcem. Istnieje jednak duża grupa beneficjentów programu, która ich zdaniem nie pożytkuje pieniędzy pobieranych z programu „Rodzina 500+” na dobro dzieci, a na cele związane z rozrywką lub używkami. Wsparcie rodzin powinno mieć inny charakter np. w formie bonów lub zniesienia podatków VAT dla potrzebujących na niektóre dobra. Istnieją także obawy przed niewydolnością polskiej gospodarki obciążonej licznymi programami socjalnymi a także przyzwyczajaniem społeczeństwa od najmłodszych lat do życia na koszt państwa.

To jest takie moje zdanie uważam, że dzieciom trzeba pomagać i bardzo dobrze, że jest pomoc społeczna, jeżeli chodzi o wsparcie, bo naprawdę takim rodzinom o średnim statusie społecznym, które miały dużo dzieci faktycznie ten program rządowy 500+ pomógł. Rodzice mają świadomość tego, że te pieniądze są dla dzieci i faktycznie tym dzieciakom poprawił się byt. Natomiast dać nieodpowiednim ludziom pieniądze, to jest największa porażka, jaka może być, poza tym te dzieci [dzieci tych osób] nie będą miały z tych pieniędzy kompletnie nic. Rodzice nakupują sobie różnych sprzętów, alkohol i tak dalej. Ja uważam, że lepszą formą wsparcia dla dzieci, dla osób biednych jest to, jak damy im coś w formie bonów, w formie zniesienia podatku VAT, na to, żeby ubranka były bez VATu.

(...)To rozdawnictwo, które jest, ponieważ byłam w Grecji w przeciągu dwóch lat dwa razy, przed kryzysem i po kryzysie, w samych Atenach - czyli stolica. Dwa lata wcześniej Ateny były kwitnące, po prostu piękne, dwa lata później wszystko pozabijane dechami i po prostu tragedia. Myślę, że my kiedyś będziemy drugą Grecją, bo to co teraz jest i jak to wygląda... Czy Pani myśli, że teraz te dzieci, które dostają za darmo pieniądze są nauczone, że dostają za darmo pieniądze, to myśli Pani że oni pójdą do pracy? Wątpię, jak mój mąż jeździ tutaj po okolicznych wioskach, to mówi, że w domu siedzą wszyscy: dziadkowie, rodzice, dzieci. Bo tak, ci rodzice to najpierw żyją ze swoich dzieci, a potem żyją ze swoich rodziców, no bo najpierw mają 500+, a potem mają 500+(...)”.

Kobieta, 38 lat, para bez dzieci

Pojawiły się jednak opinie, że wzrost możliwości finansowych rodzin z dziećmi pociągnął za sobą wzrost cen, w tym podstawowych produktów spożywczych. Ich zdaniem aktualna siła nabywcza wsparcia w wysokości 500 złotych jest znacznie mniejsza niż w momencie wchodzenia programu w życie, istnieje także ryzyko, że w niedalekiej przyszłości jego efekt przestanie w ogóle być dla rodzin odczuwalny.

Na pewno nam pomaga [program „Rodzina 500+”], mamy jednak świadomość tego i widzimy to, jak przez ten czas po wprowadzeniu programu wzrosły ceny w sklepach. Ceny żywności przede wszystkim. Ceny usług, ceny odpadów, bo podejrzewam, że to nie ma nic wspólnego z 500+, ale ceny usług też wzrosły.

Kobieta, 39 lat, rodzina pełna, zrekonstruowana

Dla rodzin najuboższych projekt „Rodzina 500+”. Otwiera nowe horyzonty. Dzięki niemu mogą sobie pozwolić na zakup tak prozaicznych rzeczy jak ubranie dla dziecka, na które wcześniej mogli pozwolić sobie jedynie sporadycznie. Z drugiej strony Ci sami respondenci prezentują nieco inne oblicze. Wolą zrezygnować z wykonywania części prac aby uzyskać wyższe gratyfikacje finansowe w programów pomocy społecznej.

Na przykład jakbym miała samą wypłatę te 1100 zł i przyszłoby mi opłacić mieszkanie, to żyć już nie miałabym z czego, ani kupić dziecku ani ubrania ani, no nic. Na nic by nie było.. Powiem Panu tak, pracowałam za najniższą krajową, więc korzystałam też z opieki społecznej, więc jeżeli opieka się dowiedziała, że pracuję za najniższą krajową, dochód mi przekroczył chyba wtedy 70 złoty, zabrali mi 500+, rodzinne, alimenty, bo mi dochód przekroczył, więc musiałam w pracy zejść na etat, gdzie pracowałam za 1100 zł, żeby mi powrócili te alimenty i te 500.

Kobieta, 32 lata, rodzina monoparentalna, korzystająca z opieki społecznej, posiadająca asystenta rodziny

Program „Rodzina 500+” wśród wielu respondentów budzi skrajne emocje. W wielu przypadkach pozwala na zaspokojenie potrzeb pierwszego rzędu, w innych poprawia jakość życia, pozwala na drobne oszczędności czy sporadycznie zakup dóbr luksusowych. Jeszcze inni w ramach wsparcia poprawiają jakość lokali mieszkalnych. Często zdarzają się jednak opinie świadczące o złym pożytkowaniu pieniędzy pochodzących zarówno z programu jak i ogólnego wsparcia czerpanego z pomocy społecznej. W wielu przypadkach, zdaniem badanych nad wydatkowaniem funduszy z pomocy społecznej powinna być sprawowana kontrola, co w mniejszym stopniu powodowałoby powstawanie zjawisk patologicznych.

Mogę podrzucić tą kwestię, co Pani mówiła te 500+, prawda? No dla jednych rodzin, właśnie fajnie. Bo na przykład mam taką rodzinę, z synem chodzi taka dziewczynka, no i rodzice nie pracują i po prostu wszędzie chodzą, na basen, na plac zabaw, i mają czas i biorą pieniądze właśnie od państwa. No i im się wszystko należy, prawda? A ja nie dość że pracuję, i po prostu staram się godzić jedno z drugim, to po prostu jest mi ciężko, no ale. Chciałam też do tego, że po prostu to jest moim zdaniem taka patologiczna rodzina, bo cały czas jakiś alkohol, jakiś właśnie słyhać ich głośno na placu zabaw i w ogóle. Więc nawet koleżanka opowiadała ostatnio, że na basenie to byli pijani, prawda? Nie zajmowali się swoimi dziećmi, tylko po prostu tak. Ale pieniądze właśnie mają z opieki, mają pieniądze z 500+, bo mają dwójkę dzieci. No także tak to wygląda, także jeżeli chodzi o to 500+ to wydaje mi się, że tutaj przy niektórych powinien być jakiś, nie wiem, kurator, który po prostu stwierdził by czy dawać rodzicom, czy tylko dzieciom.

Kobieta, 35 lat, rodzina pełna korzystająca z pomocy społecznej

4.2.2. Podkarpacki Samorządowiec bliski Rodzinie – Amicus Familiae

W roku 2017 i roku 2018 Wojewoda Podkarpacki, przy współpracy z Pełnomocnikiem do spraw Rodzin, zaprosił do udziału w Konkursie: Podkarpacki Samorządowiec bliski Rodzinie – Amicus Familiae. Konkurs skierowany był do jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych, działających na terenie województwa podkarpackiego. Przyjął za cel uhonorowanie tych samorządowców, którzy jako Liderzy podejmują i skutecznie realizują działania o charakterze prorodzinnym; którzy swoją pracą i efektami tej pracy potwierdzają odpowiedzialną służbę na rzecz Rodzin. Celem konkursu jest promowanie działań i efektów tych działań podejmowanych w zakresie wsparcia i pomocy rodzinie w społeczności lokalnej, promocja odpowiedzialnego i pozytywnego wizerunku podkarpackich samorządowców jako urzędników realizujących działania o charakterze prorodzinnym oraz wybór Liderów, którzy skuteczną pracą i jej efektami potwierdzają służbę na rzecz podkarpackich rodzin.

Wyłonieni w drodze konkursu zwycięzcy, otrzymali Honorowy Certyfikat/Tytuł: Podkarpacki Samorządowiec bliski Rodzinie – Amicus Familiae. Dniem uhonorowania był Dzień Samorządu Terytorialnego ogłoszony przez Marszałka Województwa Podkarpackiego. Zasady Konkursu przewidują, iż zgłoszeń danej Osoby dokonują jednostki samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe. Warunkiem uczestnictwa było nadesłanie do organizatora wypełnionego zgłoszenia do Konkursu. W uzasadnieniu, wnioskodawcy zobowiązani byli wskazać konkretne działania podejmowane przez daną Osobę w zakresie wsparcia i pomocy Rodzinie, a także wskazać stałe efekty tych działań dla społeczności lokalnej. Ocena przesłanych wniosków i rekomendacji była dokonywana przez Komisję powołaną przez Wojewodę Podkarpackiego na wniosek Pełnomocnika Wojewody Podkarpackiego do spraw Rodzin. Wyniki Konkursu były podane do publicznej wiadomości.

Działania na rzecz wsparcia Rodzin, które zadecydowały o wyborze laureatów Amicus Familiae:

Edycja 1 Amicus Familiae 2017

Lucjusz Nadberezny, Prezydent Stalowej Woli:

1. Organizowanie społeczności lokalnej w Stalowej Woli (akcje i inicjatywy)
2. Asystentura rodzinna na terenie Gminy Stalowa Wola
3. Klub „Wesoła Gromadka”
4. Klub Integracji Społecznej
5. Prace społecznie użyteczne
6. Opłatek Maltański w Stalowej Woli
7. Akcja „Pomóż Dzieciom Przetrwać Zimę”
8. Wolontariat i konkursy z zakresu wolontariatu
9. Rozbudowa Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Stalowej Woli
10. Zapomoga z tytułu urodzenia dziecka dla osób zamieszkałych na terenie Stalowej Woli, tzw. Becikowe samorządowe” (uchwała Nr XVIII/208/15 Rady Miejskiej w Stalowej Woli z dnia 13 listopada 2015 r. Zapomoga wypłacana jest jednorazowo w wysokości 1000 zł
11. Program „Stalowowska Duża Rodzina (uchwała Nr XVIII/209/15 Rady Miejskiej w Stalowej Woli z dnia 13 listopada 2015 r.
12. Powstanie Miejskiego Żłobka Integracyjnego
13. Współfinansowanie dwóch Specjalistycznych Placówek Wsparcia Dziennego dla dzieci i młodzieży z rodzin wieloprotymowych oraz trzech Opiekuńczych Placówek Wsparcia Dziennego
14. Dofinansowanie zadań z zakresu wypoczynku dzieci i młodzieży w ramach ferii i lata w mieście

15. Finansowanie porad prawnych dla rodzin dotkniętych problemem uzależnienia i/lub przemocą
16. Wsparcie organizacji pozarządowych w realizacji zadań pn. „Pomoc osobom i rodzinom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób”, „Organizacja czasu wolnego dla rodzin i osób biednych”, „Pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej”
17. Realizacja programu pn. „Przemóc przemoc”

Maria Napieracz, Wicestarosta Powiatu Mieleckiego

1. Założenie na terenie Gminy Radomyśl Wielki czterech niepublicznych przedszkoli:
 - a. 2009 rok – Niepubliczne Przedszkole Akademia Przedszkolaka w Partyni dla 50 dzieci,
 - b. 2012 rok – dwa Niepubliczne Przedszkola Akademia Przedszkolaka w Dulczy Wielkiej i Zgórsku, dla 25 dzieci w miejscowości Dulcza Wielka oraz dla 25 dzieci w miejscowości Zgórsko,
 - c. 2013 rok – Niepubliczne Przedszkole Akademia Dzieciaka w Rudzie dla 25 dzieci,
 - d. 2014 rok poszerzenie przedszkola w Zgórsku o kolejne 25 miejsc przedszkolnych.
2. Uzyskanie w 2014 r. certyfikatów „Przedszkoli Przyjaznych Rodzinie”
3. Uzyskanie w 2014 r. Certyfikatu Kandydata Przyjaznego Rodzinie – podczas wyborów samorządowych
4. Współpraca z Fundacją Centrum Wspierania Inicjatyw dla Życia i Rodziny m.in. w kampaniach „W obronie sumienia” broniącej prof. Chazana i wolności sumienia lekarzy
5. Inicjowanie działań niosących pomoc dla ubogich rodzin w m. Partynia, polegającej na sfinansowaniu zakupu wyprawek szkolnych dla dzieci i młodzieży
6. Osobiste wspieranie finansów polskiej rodziny mieszkającej w Złoczowie na Ukrainie w zakresie edukacji najstarszego dziecka studiującego na uczelni w Kielcach
7. Propagowanie podczas swoich działań jako Wicestarosta Powiatu Mieleckiego polityki prorodzinnej zawartej m.in. w Vademecum Samorządowca Przyjaznego Rodzinie
8. Sprawowanie nadzoru nad Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Mielcu, szczególnie w zakresie opieki i kontroli nad rodzinami w pieczy zastępczej

Paweł Baj, Burmistrz Głogowa Małopolskiego

1. Program międzygminny Rodzina 3 plus – jest realizowany nieprzerwanie od 2014 roku. Gmina Głogów Małopolski jest liderem programu, w którym obecnie jest pięć gmin: Głogów Małopolski, Trzebowniko, Boguchwała, Hyżne i Błazowa. Z kolejnymi gminami zainteresowanymi przystąpieniem do programu prowadzone są rozmowy. Celem programu jest umożliwienie, rodzinom posiadającym troje i więcej dzieci, dokonywania zakupów towarów lub usług w wyznaczonych punktach handlowych bądź usługowych z preferencyjną zniżką. W programie jest 51 partnerów, w tym m.in.: ośrodki sportu i rekreacji, instytucje kultury, sklepy spożywcze i odzieżowe, zakłady gastronomiczne i usługowe. Łącznie na terenie 5 gmin wydanych zostało ponad 6 tys. kart Rodzina 3 plus.
2. Gminna Kampania Postaw na Rodzinę – na terenie gminy Głogów Małopolski nieprzerwanie od siedmiu lat w okresie od czerwca do września, realizowana jest kampania prorodzinna w formie pikników bezalkoholowych. Kampania skierowana jest do rodzin, ale także do wszystkich mieszkańców, którzy chcą miło i aktywnie spędzić czas. Podczas pikników odbywają się gry i zabawy dla całych rodzin, występy artystyczne dzieci i młodzieży, turnieje sportowe, zorganizowany jest punkt poradnictwa rodzinnego (prawnik, psycholog). Każdego roku na terenie gminy odbywa się 10 pikników. Łącznie bierze w nich udział około 4 tys. mieszkańców.

3. Programy prorodzinne i wychowawcze realizowane we współpracy z organizacjami pozarządowymi – realizowane są m.in. następujące programy:
 - a. Stowarzyszenie Razem we współpracy z Podkarpackim Bankiem Żywności – wsparcie żywnościowe rodzin,
 - b. Stowarzyszenie Rozwoju Gminy i Stowarzyszenie Na Plus – programy edukacyjne realizowane w szkołach skierowane do uczniów i rodziców, np. „Archipelag Skarbów” – program dla całych rodzin, „TATA net” – program wsparcia ojców, konkursy edukacyjne dla uczniów,
 - c. Stowarzyszenie Podkarpacki Klub Samorządności – programy przeciwdziałania alkoholizmowi i innym patologiom społecznym występującym także w rodzinach.
4. Programy prorodzinne i wychowawcze realizowane przez gminę – gmina prowadzi pięć świetlic socjoterapeutycznych dla dzieci pochodzących z rodzin wymagających wsparcia, Klub Integracji Społecznej – dla osób dorosłych (ojców, matek) podlegających wykluczeniu społecznemu; bezpłatny punkt poradnictwa prawnego i psychologicznego.
5. Instytucjonalne programy prorodzinne realizowane przez gminę i organizacje pozarządowe – w ciągu siedmiu lat na terenie gminy Głogów Małopolski powstały ważne instytucje wspierające rodzinę. Powstały 4 żłobki (w tym jeden niepubliczny dotowany przez gminę). Przy realizacji programów korzystano z dostępnych środków europejskich, krajowych i wojewódzkich. Współpracowano z instytucjami rządowymi, samorządowymi i organizacjami pozarządowymi. Istotnym i wymiernym efektem dla rodzin biorących udział w programach jest wsparcie instytucjonalne rodzin, możliwość podjęcia pracy przez matki (miejsce na pozostawienie dziecka pod opieką). Z ww. systemu opieki korzysta łącznie 300 dzieci.
6. Tanie bilety autobusowe dla rodzin – gmina Głogów Małopolski jest członkiem Związku Gmin Podkarpacka Komunikacja Samochodowa, która organizuje komunikację autobusową na terenie gmin związkowych. Od 2014 roku dla rodzin z terenu gminy w komunikacji MKS obowiązują tanie (15 zł) roczne bilety na terenie gminy. Z tej formy wsparcia rodzin korzysta ponad 2 tys. mieszkańców. Istotnym i wymiernym efektem dla rodzin biorących udział w programie jest wsparcie finansowe poprzez zakup tanich biletów. Często wykorzystywane są one do dojazdów dzieci na basen, zajęcia pozalekcyjne i inne.

Edycja 2 Amicus Familiae 2018

Elżbieta Wróbel, Wójt Gminy Niwiska

1. Inicjowanie i wspieranie różnych form współpracy instytucji, stowarzyszeń, organizacji działających na terenie gminy w zakresie działań na rzecz dziecka i rodziny. Działania wójta ukierunkowane na tworzenie stowarzyszeń i rozwój współpracy JST z NGO, promocja i upowszechnianie wszelkich aktywnych form działań organizacji pozarządowych w zakresie wsparcia dziecka i rodziny.
2. Wspieranie działań szkół/placówek oświatowych i innych instytucji w zakresie kompleksowej pomocy uczniom i ich rodzinom. Działania wójta angażujące gminę Niwiska w realizację projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej oraz realizowanych z udziałem środków własnych gminy w zakresie: doposażenia w pomoce naukowe oddziałów przedszkolnych, doposażenia placówki wsparcia dziennego, przedszkoli, żłobka, animacji sportu i kultury – tj. dofinansowania uczniowskich klubów sportowych, prowadzenia zajęć sportowych przez zatrudnionych lokalnych animatorów sportu na kompleksie boisk Orlik w okresie marzec – listopad, realizacja zajęć nauki pływania dla dzieci – w tym niepełnosprawnych, dokształcenia kadry pedagogicznej, realizacja zajęć dodatkowych dla

- uczniów. Dodatkowo dla uczniów zdolnych przyznawane są w formie pieniężnej stypendia za wyniki w nauce i osiągnięcia sportowe – około 50 rocznie.
3. Inicjowanie nowych rozwiązań w zakresie wsparcia dziecka i jego rodziny. Integracja lokalnych instytucji odpowiedzialnych za edukację, wsparcie socjalne, zdrowie, kulturę i zbliżanie ich współpracy przy planowaniu i wdrażaniu działań skierowanych do najmłodszych dzieci, w ramach realizacji projektu pn. „Centrum Dziecka i Rodziny” przy współpracy z Fundacją Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego. Najważniejsze zadania realizowane w ramach projektu to prowadzenie różnorodnych zajęć rozwojowo-edukacyjnych dla dzieci (od urodzenia do 4 lat), rodziców, nauczycieli oraz innych osób pracujących z małymi dziećmi.
 4. Wsparcie aktywności dzieci i rodziców w środowisku lokalnym. Utworzenie sieci 9 świetlic, które funkcjonują w każdej miejscowości gminy Niwiska. Ich celem jest działanie na rzecz dzieci i młodzieży, kształtowanie prawidłowych relacji w życiu społecznym, przeciwdziałanie patologiom, udział w życiu społeczności lokalnej, współpraca i współdziałanie na rzecz środowiska.
 5. Działania na rzecz rozwoju instytucjonalnego gminy. Działania angażujące siły i możliwości gminy Niwiska w zakresie projektowania i realizacji w partnerstwie z lokalnymi stowarzyszeniami projektów (finansowych ze środków budżetowych, pozabudżetowych z zapewnieniem wkładu własnego) oraz pozyskiwania w ramach programów rządowych polegających na:
 - a. Utworzeniu i funkcjonowaniu łącznie na terenie gminy Niwiska 5 punktów przedszkolnych w Przyłęku, Hucisku, Siedlance, Trześni i Niwiskach,
 - b. Utworzeniu i funkcjonowaniu pierwszego w gminie i powiecie kolbuszowskim zespołu żłobków „Jacek i Agatka” zapewniających 20 miejsc opieki,
 - c. Utworzeniu i funkcjonowaniu Szkoły Muzycznej I stopnia w Niwiskach,
 - d. Utworzeniu Placówki Wsparcia Dziennego w Niwiskach dla dzieci, młodzieży i ich rodzin.
 6. Wsparcie różnego rodzaju form zainteresowań i pasji dzieci i młodzieży. W zakres tych działań wpisuje się zaangażowanie wójta i determinacja w uzyskaniu zgody Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na utworzenie Szkoły Muzycznej I stopnia, stworzenie odpowiedniej bazy dydaktycznej, zakup instrumentów – tak by stworzyć szanse rozwoju dla dzieci również z rodzin, których na to nie stać. Dzięki takim działaniom do szkoły uczęszcza 190 dzieci rozwijających swoje pasje, uzdolnienia i umiejętności muzyczne. Dodatkowo z inicjatywy Pani Wójt stworzone zostały warunki do rozwoju kół zainteresowań, zajęć z zakresu krzewienia kultury i tradycji gminy Niwiska, inicjatyw lokalnych realizowanych przez Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteki w Niwiskach oraz w ramach działających świetlic środowiskowych w 9 wsiach gminy Niwiska.
 7. Działania na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży. Opracowanie w ramach projektu „Rozwój postaw obywatelskich na terenach wiejskich” przy współpracy z Fundacją Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego „Strategii wyrównywania szans edukacyjnych w Gminie Niwiska na lata 2013-2018”. W ramach projektu w 10 gminach z Polski, w tym w gminie Niwiska przy szerokim udziale społecznym przeprowadzona została diagnoza sytuacji dzieci, wypracowana została gminna strategia wyrównywania szans edukacyjnych oraz przeprowadzony został monitoring jej wdrażania.
 8. Działania na rzecz rozwoju infrastruktury przyjaznej rodzinom. Budowa placów zabaw w każdej miejscowości sprzyjających wspólnemu spędzaniu czasu wolnego, rozwoju umiejętności małych dzieci. W bezpośrednim sąsiedztwie zostały wybudowane siłownie zewnętrzne – dla dorosłych, z których chętnie korzystają rodzice. Na terenie gminy działają

nowo wybudowane kompleksy sportowe – boiska „ORLIK”, sale gimnastyczne, z których korzystają dzieci i ich rodziny.

9. Działania na rzecz zdrowia. W Gminie Niwiska na przełomie lat 2013-2017 z inicjatywy Wójta realizowane były programy profilaktyczne, finansowane z budżetu gminy w zakresie:
 - a. Wykrywania choroby nowotworowej piersi u kobiet, z którego rocznie skorzystało około 100 kobiet,
 - b. Program profilaktyki raka szyjki macicy (cytologia) około 80 kobiet,
 - c. Program profilaktyczny w zakresie wykrywania chorób nowotworowych u mężczyzn (oznaczenie stężenia PSA) około 120 mężczyzn.

Dodatkowo dzięki zaangażowaniu Pani Wójt udało się uruchomić ośrodek rehabilitacji w Niwiskach. Pozyskany na ten cel zaniedbany obiekt został wyremontowany ze środków budżetu gminy i udostępniony na rzecz miejscowego SP ZOZ w Kolbuszowej. Dzięki temu mieszkańcy mogą korzystać z takich usług na miejscu. Ośrodek wyposażony jest w nowoczesny sprzęt do rehabilitacji z zakresu fizykoterapii, krioterapii, masaży, terapii poudarowych, magnetoterapii, elektroterapii, ultradźwięków, korekcji wad postawy.

10. Wsparcie rodzin zagrożonych wykluczeniem cyfrowym poprzez dostarczenie komputerów z dostępem do Internetu dla 120 rodzin i odpowiednie przeszkolenie w ramach realizacji projektu z działania 8.3. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu. Projekt obejmował wsparcie dla:
 - a. Gospodarstw domowych spełniających kryterium dochodowe upoważniające do otrzymania wsparcia w ramach systemu świadczeń rodzinnych,
 - b. Gospodarstw domowych spełniających kryterium dochodowe upoważniające do otrzymania wsparcia w ramach systemu świadczeń rodzinnych,
 - c. Osób niepełnosprawnych ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności lub z orzeczeniem równoważnym,
 - d. Samotnych rodziców,
 - e. Osób z grupy 50+ (osób powyżej 50. roku życia).

Bernadeta Frysztak, Wicestarosta Powiatu Ropczycko-Sędziszowskiego

1. Opracowanie Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
2. Utworzenie Poradni Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Punktu Informacyjno-Konsultacyjnego dla rodzin niewydolnych wychowawczo, dysfunkcyjnych, dotkniętych ubóstwem, chorobą, nałogiem
3. Utworzenie Świetlicy Socjoterapeutycznej „Nadzieja” dla osób uzależnionych i współuzależnionych
4. Znaczny wzrost motywacji osób uzależnionych do podjęcia leczenia odwykowego w placówkach leczenia uzależnień
5. Prowadzenie konsultacji indywidualnych dla osób i rodzin uzależnionych bądź zagrożonych uzależnieniem, które mają na celu uświadomienie problemu uzależnienia i umożliwienie dokonania zmian w funkcjonowaniu rodzin poprzez utrzymanie abstynencji oraz reedukację ryzyka uzależnienia
6. Inicjowanie działań edukacyjnych, profilaktycznych, których celem jest zwiększenie dostępności pomocy terapeutycznej i rehabilitacyjnej oraz wsparcie osób uzależnionych i ich rodzin
7. Organizowanie wypoczynku letniego dla dzieci i sprawowanie nad nimi bezpośredniej opieki
8. Organizowanie rzeczowej i finansowej pomocy dla dzieci ze środowisk zagrożonych marginalizacją

9. Prowadzenie szkoleń, konferencji adresowanych do rodzin, wspieranie realizacji pozalekcyjnych programów sportowych
10. Współorganizowanie spotkań AA (Anonimowych Alkoholików), AL-Anon (z ang. od pierwszych sylab Alcoholics Anonymous)
11. Wsparcie rodzin doświadczających rodzicielstwa osoby z niepełnosprawnością, stała współpraca z Polskim Stowarzyszeniem na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelleksualną Koło w Sędziszowie Małopolskim
 - a. pomoc w utworzeniu niepublicznych specjalistycznych placówek rehabilitacyjno-terapeutycznych,
 - b. pomoc w realizacji programu budowania systemu całościowego wsparcia i towarzyszenia osobom z upośledzeniem umysłowym,
 - c. pomoc ich rodzinom w integracji osób ze środowiskiem, w zapobieganiu ich wykluczeniu, w udzielaniu specjalistycznych porad w Punkcie Oparcia Społecznego.
12. Sprawowanie opieki, pomoc materialna i rzeczowa dla dzieci korzystających ze świetlicy parafialnej
13. Nadzorowanie rodzin objętych kuratelą sądową, prowadzenie zajęć w Ośrodku Kurateli Sądowej, praca wychowawcza, resocjalizacyjna wpływająca na poczucie bezpieczeństwa rodzin
14. Rozpoznanie sytuacji materialnej i warunków mieszkaniowych 33 rodzin i ich kwalifikacja do najmu 12 wybudowanych mieszkań socjalnych
15. Opracowanie Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie, podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie, mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku, opracowanie procedur postępowania oraz planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie
16. Wdrażanie procedury „Niebieskiej Karty”, udzielanie rodzinom informacji w Punkcie Informacyjno-Konsultacyjnym, poradnictwa socjalnego, prawnego i psychologicznego w ramach pracy w Gminnym Zespole Interdyscyplinarnym ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie
17. Zorganizowanie I i III Forum Kobiet im. dr Grażyny Gęsickiej poruszającego ważne kwestie dotyczące sytuacji i roli kobiet w rodzinie, społeczeństwie, problemy rodziny, jej dostępu do świadczeń medycznych, edukacji i pracy.
18. Propagowanie macierzyństwa przez wyróżnienie i nagrodzenie kobiet za ich działalność społeczną, kulturalną i charytatywną na rzecz rodzin.
19. Pomoc w przygotowaniu i realizacji w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym w Ropczycach w ramach RPO Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Działania: 9.1 Rozwój Edukacji Przedszkolnej Projektu „Nasze przedszkole szansą na harmonijny rozwój”.
20. Zaangażowanie w powstanie przedszkola „Promyk”, który jest pierwszym i jedynym publicznym przedszkolem dla dzieci ze Spectrum Autyzmu.
21. Podjęcie starań zmierzających do umożliwienia rodzinom, a zwłaszcza matkom, powrotu na rynek pracy, aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych.
22. Podjęcie działań zmierzających do rozwiązywania problemów w likwidowaniu barier, poprzez zainstalowanie dźwigu osobowego w SOSW w Ropczycach.
23. Skuteczne realizowanie programu „Za życiem” poprzez organizowanie Dnia Matki i nagradzanie matek za ich trud macierzyństwa, wychowania i opieki nad dziećmi, marszu w obronie życia, realizację cyklu filmów ukazujących bohaterstwo matek, imprez i wydarzeń kulturalnych adresowanych do rodzin, organizowanie akcji charytatywnych, wolontariackich.
24. Założenie Fundacji Katarzyny Brody, która wśród zadań statutowych ma pomoc rodzinom, a także organizację wypoczynku i stypendium dla dzieci.

25. Propagowanie programów wspierających rodzinę w wypełnianiu określonych funkcji np. „Rodzina 500+”, pomoc rodzinom na Kresach.
26. Pomoc w przygotowaniu i realizacji w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym w Ropczycach projektu w ramach RPO Województwa Podkarpackiego: „Ogród dobrych serc – Przedszkole Promyk szansą na doświadczanie świata”, dzięki czemu od września 2018 roku kolejne 25 dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu i niepełnosprawnościami sprzężonymi znajdują swoje miejsce i będą mogły korzystać z wychowania przedszkolnego i specjalistycznych terapii wspierających ich harmonijny rozwój.
27. Propagowanie rozwiązań z dziedziny edukacji i wsparcia osób z niepełnosprawnościami na międzynarodowych konferencjach (Węgry, Niemcy).
28. Czynne uczestnictwo w konferencjach organizowanych na Uniwersytecie Rzeszowskim „Poczucie sensu i jakości życia studiującej młodzieży z niepełnosprawnością”, „Światowy dzień świadomości autyzmu”.
29. Prowadzenie wykładów poświęconych różnym aspektom dorosłości, planowaniu przyszłości, prawom i obowiązkom rodziny, wspieranemu podejmowaniu decyzji, seksualności osób z niepełnosprawnością, propozycjom działań self-adwokatów na rzecz lokalnej społeczności.

4.2.3. Karta Dużej Rodziny

Program realizowany jest od dnia 1 stycznia 2015 roku na podstawie ustawy z dnia 5 grudnia 2014 roku o Karcie Dużej Rodziny (Dz. U. 2016. 785 j.t.). Jest on skierowany do rodzin wielodzietnych czyli takich, które mają przynajmniej trójkę dzieci. Wsparcie kierowane jest również do rodzin zastępczych. W zależności od miejsca zamieszkania rodziny karta wydawana jest przez wójta, burmistrza, lub prezydenta miasta po złożeniu odpowiedniego wniosku. Wydanie karty nie jest zależne od dochodów rodzin. Jedynym kryterium jest zamieszkanie rodziny na terenie województwa podkarpackiego. Dokument przyznawany jest wszystkim członkom rodziny z zastrzeżeniem, że dzieci są uprawnione do korzystania z karty do 18. roku życia lub w przypadku kontynuowania nauki do 25 roku życia. W przypadku dzieci niepełnosprawnych, karta przyznawana jest dożywotnio, chyba że orzeczenie o niepełnosprawności zostanie utracone. Rodzice również otrzymują kartę bez ograniczeń czasowych. Od 2019 roku w programie zaszły zmiany umożliwiające otrzymanie karty przez rodziców, którzy kiedykolwiek mieli co najmniej 3 dzieci niezależnie od ich wieku i miejsca zamieszkania.

Karta Dużej Rodziny do ogólnopolski program, który został opracowany przez Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej. Głównym celem projektu obniżenie kosztów życia rodzin wielodzietnych poprzez system zniżek oraz dodatkowych uprawnień dla rodzin wielodzietnych. System zniżek dotyczy przede wszystkim oferty transportowej, rekreacyjnej, kulturalnej a także handlowej. W ramach programu MRPiPS oraz administracja wojewódzka zachęca do wsparcia programu instytucje publiczne a także prywatnych przedsiębiorców. Liczba partnerów projektu stale rośnie. W Polsce w 2018 roku ponad 1 200 podmiotów w 23 857 punktach oferowało zniżki w ramach Kart Dużej Rodziny, a w województwie podkarpackim było 440 punktów i 1 022 punkty oferujące zniżki. Najwięcej zlokalizowanych było w Rzeszowie, 312, w okolicy Krosna 186, a w Tarnobrzegu i okolicznych miejscowościach 96. System zniżkowy oferowany jest w 11 głównych kategoriach. Są to: zakup artykułów przemysłowych (37 punktów), edukacja (63 punkty), kultura (39 punktów), łączność (109 punktów), mieszkanie (46 punktów), zakup odzieży i obuwia (80 punktów), sport, rekreacja i turystyka (101 punktów), transport (115 punktów), usługi w tym zdalne (276 punktów), zdrowie (57 punktów), zakup żywności (100 punktów).

Na Podkarpacki funkcjonuje równoległy program wsparcia skierowany do rodzin wielodzietnych – Wojewódzka Karta Dużej Rodziny - jest programem realizowanym w województwie podkarpackim począwszy od 2013 r.⁷⁶. W ramach tego wsparcia rodzinom oferowane są systemy zniżek w instytucjach partnerskich. Rodziny wielodzietne mają prawo do wykorzystywania zarówno ogólnopolskiej jak i wojewódzkiej karty w codziennych zakupach czy korzystaniu z oferty rekreacyjno-kulturalnej.

Celem wprowadzenia Wojewódzkiej Karty Dużej Rodziny jest⁷⁷:

1. promowanie dużej rodziny oraz działań na rzecz wzmocnienia jej kondycji,
2. poprawę warunków życia dużych rodzin,
3. wspieranie funkcji rodzicielskiej poprzez wyrównanie szans rozwoju dzieci wychowywanych w rodzinie,
4. zachęcanie do wspólnego spędzania czasu w szczególności korzystając z dóbr kultury i innych na terenie województwa podkarpackiego,
5. budowanie przychylnego klimatu lokalnego, sprzyjającego podejmowaniu korzystnych demograficznie decyzji dla rozwoju dużej rodziny. Wojewódzka Karta Dużej Rodziny to system ulg i zniżek wspierający rodziny wielodzietne i zastępcze zamieszkujące i zameldowane na terenie województwa podkarpackiego wychowujące troje i więcej dzieci w wieku do 18. roku życia lub 25 lat w przypadku kontynuacji nauki.

System zniżkowy oraz inne wsparcie świadczone jest w około 50 instytucjach na terenie województwa podkarpackiego z czego w ramach oferty kulturalno-oświatowej 18 jednostek, turystycznej 8 jednostek, handlowo usługowej 24 jednostki.

4.2.4. Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2016-2023⁷⁸

Na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U z 2015 r., poz. 163 z późn. zm.) stwierdzono, że „Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej (minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego, wojewodowie) i samorządowej (marszałkowie województw, starostowie na poziomie powiatów oraz wójtowie, burmistrzowie (prezydenci miast) na poziomie gmin. Realizując zadania pomocy społecznej współpracują oni, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnym”.

Głównym celem pomocy społecznej jest:

- 1) Wsparcie osób i rodzin w przezwyciężeniu trudnej sytuacji życiowej, doprowadzenie - w miarę możliwości - do ich życiowego usamodzielniania i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka;
- 2) Zapewnienie dochodu na poziomie interwencji socjalnej – dla osób nieposiadających dochodu lub o niskich dochodach, w wieku poprodukcyjnym i osobom niepełnosprawnym;
- 3) Zapewnienie dochodu do wysokości poziomu interwencji socjalnej osobom i rodzinom o niskich dochodach, które wymagają okresowego wsparcia,

⁷⁶ Uchwała Nr XL/805/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 29 listopada 2013r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiej Karty Dużej Rodziny.

⁷⁷ <http://www.wkdr.pl/o-programie>, [dostęp: 20.10.2019].

⁷⁸ Załącznik do Uchwały Nr 98/2200/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 5 października 2015.

- 4) Zapewnienie profesjonalnej pomocy rodzinom dotkniętym skutkami patologii społecznej, w tym przemocą w rodzinie,
- 5) Integracja ze środowiskiem osób wykluczonych społecznie,
- 6) Stworzenie sieci usług socjalnych adekwatnych do potrzeb w tym zakresie⁷⁹.

Według wspólnie uzgodnionej i przyjętej przez Eurostat (Urząd Statystyczny Unii Europejskiej) metodologii, za zagrożone ubóstwem uważa się osoby żyjące w gospodarstwach domowych, w których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany dochodu w danym kraju. Przyjęto, zatem relatywne podejście do pomiaru ubóstwa, w którym próg ubóstwa powiązany jest ze standardem życia w poszczególnych krajach. W 2014 roku Instytut Badań i Analiz GRUPA OSB na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie przeprowadził badanie pn. „Analiza sytuacji osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia ubóstwem w województwie podkarpackim, w kontekście doboru właściwych instrumentów wsparcia w nowej perspektywie finansowej 2014–2020”. Wyniki badania pokazują, że największe zagrożenie wykluczeniem społecznym występuje wśród osób bezdomnych, niepełnosprawnych, rodzin dotkniętych anomią, mieszkańców terenów wiejskich (dawnych rolników, rolników posiadający gospodarstwo rolne do 2 ha i powyżej 2 ha oraz członków ich gospodarstw domowych), matek samotnie wychowujące dzieci, niepracujących: bezrobotnych, biernych zawodowo w wieku produkcyjnym oraz osób w wieku starszym (poprodukcyjnym)⁸⁰.

Program został uchwalony w październiku 2015 r. przez Zarząd Województwa Podkarpackiego. Jest on kontynuacją Wojewódzkiego Programu Pomocy Społecznej realizowanego w latach 2009–2015 i obejmuje obszary związane między innymi z problematyką zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego, bezdomności, pomocy udzielonej osobom starszym, dzieciom i młodzieży.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie realizuje ponadto programy:

- 1) Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020,
- 2) Wojewódzki Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2012–2016,
- 3) Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2014–2020,
- 4) Wojewódzki Program Na Rzecz Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych na lata 2008-2020,
- 5) Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2014–2020.

Program stworzono w zgodzie z następującymi aktami prawnymi i dokumentami:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- 2) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim (j.t. Dz.U. z 2015 r., poz. 1392 z późn. zm.).
- 3) Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.)
- 4) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 1118 z późn.zm.).

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Analiza sytuacji osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia ubóstwem w województwie podkarpackim, w kontekście doboru właściwych instrumentów wsparcia w nowej perspektywie finansowej 2014–2020, Olsztyn-Rzeszów 2014, s 181-192.

- 7) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. z 2006 r., Nr 94, poz. 651 z późn. zm.).
- 8) Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2020, Uchwała Nr XXXVII/697/13 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 sierpnia 2013 r.

Diagnoza WPPS opiera się na wyszczególnieniu głównych problemów społecznych województwa, które wynikają głównie ze zjawiska bezrobocia. Już na wstępie diagnozy zapisano cyt. „Obniżenie poziomu życia, poczucie krzywdy, bezsilność, frustracja, a także izolacja społeczna wzrost konfliktów i zachowań patologicznych, to typowe problemy życia codziennego rodzin dotkniętych bezrobociem”⁸¹.

W dokumentach Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej czytamy: Pomoc społeczna stanowi ważny system wsparcia osób i grup społecznych znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, których nie są oni w stanie przezwyciężyć wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia. Ponadto pomoc społeczna wspiera ich w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. Zadaniem pomocy społecznej jest także zapobieganie trudnym sytuacjom życiowym przez podejmowanie działań zmierzających do usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem”.

Celem strategicznym programu jest: Zwiększenie efektywności systemu pomocy i integracji w województwie. Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2016-2023 realizuje następujące cele strategiczne powiązane z kondycja rodzin i innych gospodarstw domowych:

1. Ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego w województwie

Działania:

- 1) Wdrażanie nowych rozwiązań w zakresie integracji i reintegracji osób zagrożonych bądź dotkniętych wykluczeniem społecznym.
- 2) Wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 3) Wspieranie programów i inicjatyw na rzecz pomocy osobom zagrożonym bądź dotkniętym wykluczeniem społecznym.
- 4) Wzmocnienie i skoordynowanie współpracy podmiotów działających na rzecz osób wykluczonych społecznie.
- 5) Zwiększenie poradnictwa specjalistycznego na rzecz osób wykluczonych społecznie.

Metody:

- szkolenia, kursy, warsztaty,
- prace indywidualne i grupowe (kontrakty, programy usamodzielnienia, umowy itp.),
- badania naukowe dotyczące problematyki osób wykluczonych społecznie.

Wskaźniki:

- liczba rodzin/osób objętych pracą socjalną,
- liczba rodzin/osób objętych pomocą społeczną ze względu na poszczególne powody udzielenia pomocy i wsparcia,
- liczba opracowanych planów pomocy,
- liczba przeprowadzonych szkoleń, warsztatów, kursów,
- liczba badań,
- liczba osób biorących udział w programach i inicjatywach.

Projekt finansują: samorządy lokalne, sponsorzy prywatni, PFRON, podmioty trzeciego sektora, fundusze UE np. EOG, RPO, PO WER, organizacje grantodawcze, budżet państwa.

⁸¹ Ibidem., s. 5.

2. Wspieranie rodzin w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej

Działania:

- 1) Wdrażanie i promowanie różnorodnych form wsparcia rodziny (np. streetworking, asystentura rodziny itp.).
- 2) Wspieranie działań organizacji prowadzących placówki wsparcia dziennego.
- 3) Wspieranie działań pomocowych realizowanych w placówkach stacjonarnych i dziennych, ogniskach wychowawczych, świetlicach i klubach środowiskowych dla dzieci, młodzieży.
- 4) Promowanie zdrowego modelu życia i pozytywnych wzorców rodziny.
- 5) Wspieranie działań profilaktycznych i wczesnej interwencji w rodzinie.
- 6) Rozwijanie modelowego systemu poradnictwa i edukacji dla rodziców w zakresie rozpoznawania zagrożeń opiekuńczo-wychowawczych.

Metody:

- programy kompleksowego wsparcia w formie Indywidualnych Planów dla dzieci z rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji oraz rodzin dysfunkcyjnych i zagrożonych dysfunkcjami (np. obejmujące wsparcie psychologiczne, logopedyczne, pedagogiczne, logopedyczne, ekonomiczne itp.),
- organizowanie spotkań, konferencji oraz zaangażowanie lokalnych mediów,
- wieloprofilowe wsparcie rodzin,
- upowszechnianie informacji o programach i placówkach.

Wskaźniki:

- liczba przeprowadzonych szkoleń, konferencji,
- liczba przeszkolonych streetworkerów,
- liczba dzieci objętych pomocą w placówkach wsparcia dziennego,
- liczba placówek realizujących Indywidualne Plany pomocy dla dzieci i młodzieży,
- liczba asystentów rodziny,
- liczba rodzin objętych pracą asystenta rodziny.

Możliwe źródła finansowania:

- budżet jednostek samorządu terytorialnego oraz programu Funduszu Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020, samorządy lokalne, sponsorzy prywatni, PFRON, podmioty trzeciego sektora, fundusze UE np. EOG, RPO, PO WER organizacje grantodawcze, budżet państwa.

3. Zwiększenie i rozwój oferty świadczeń pomocy społecznej dla seniorów

Działania:

- 1) Wspieranie organizowania grup samopomocowych osób starszych oraz inicjowanie pomocy sąsiedzkiej w środowisku lokalnym.
- 2) Włączenie wolontariuszy i innych grup społecznych w niesienie pomocy osobom starszym.
- 3) Rozwój form pomocy środowiskowej, dziennej i usług opiekuńczych skierowanych do ludzi starszych.
- 4) Wspieranie działań wzmacniających więzi międzypokoleniowe.
- 5) Inicjowanie współpracy instytucji pomocy społecznej i organizacji pozarządowych na rzecz świadczenia usług socjalnych dla osób starszych.
- 6) Wzbogacenie oferty w zakresie aktywizacji i organizacji czasu wolnego seniorów.
- 7) Edukacja członków rodzin zajmujących się opieką nad osobami starszymi i przewlekle chorymi.
- 8) Promowanie zdrowego stylu życia i kreowanie pozytywnego wizerunku starości.
- 9) Prowadzenie kampanii medialnych i przeciwdziałanie dyskryminacji.

Metody:

- szkolenia, kursy, warsztaty, festiwale, wystawy itp.

- zespoły interdyscyplinarne,
- grupy wsparcia,
- budowanie lokalnych partnerstw na rzecz osób wyrównywania szans i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu,
- - tworzenie powiatowych i lokalnych programów na rzecz osób starszych.

Wskaźniki:

- liczba osób starszych korzystających ze zorganizowanej pomocy,
- liczba osób starszych objętych usługami,
- liczba osób korzystających z dziennych placówek wsparcia,
- liczba usług opiekuńczych,
- liczba zawiązanych partnerstw, przeprowadzonych kampanii,
- liczba przeszkolonych członków rodzin zajmujących się seniorami.

Możliwe źródła finansowania:

- samorządy lokalne, sponsorzy prywatni, PFRON, podmioty trzeciego sektora Rządowego Programu „Senior-WIGOR” na lata 2015-2020, Fundusze EU np. RPO, PO WER, EOG.

Adresatami Programu są:

- Mieszkańcy województwa podkarpackiego,
- Jednostki samorządu terytorialnego,
- Instytucje pomocy społecznej,
- Instytucje rynku pracy,
- Podmioty ekonomii społecznej,
- Organizacje pozarządowe działające w sferze pomocy społecznej.

4.2.5. Pozostałe programy na rzecz wsparcia rodzin

Program Senior +

Program realizowany od 2015 roku przez MRPiPS, który kierowany jest do Jednostek Samorządu Terytorialnego. Celem strategicznym Programu jest zwiększenie aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym seniorów poprzez rozbudowę infrastruktury ośrodków wsparcia w środowisku lokalnym oraz zwiększenie miejsc w placówkach „Senior +” przy dofinansowaniu działań jednostek samorządu w rozwoju na ich terenie sieci Dziennych Domów „Senior +” i Klubów „Senior +”⁸². W ramach programu, podmioty uprawnione, tj. JST, których strategię rozwoju pomocy społecznej uwzględniają rozwój infrastruktury dla osób starszych lub w których brak jest innej infrastruktury pomocy społecznej tego typu, mogą ubiegać się o uzyskanie środków finansowych przeznaczonych na 2 moduły. Pierwszy z nich to jednorazowe wsparcie finansowe na utworzenie lub wyposażenie placówki w wysokości do 80% całkowitego kosztu realizacji zadania, które nie może być wyższe niż 300 tys. zł w przypadku Dziennego Domu „Senior +” oraz 150 tys. zł w przypadku Klubu „Senior +”, z tym że wysokość środków finansowych z budżetu państwa przeznaczonych w ramach powyżej wskazanej kwoty na przebudowę lub remont pomieszczeń lub budynku nie może być wyższa niż 250 tys. zł w przypadku Dziennego Domu „Senior +” oraz 125 tys. zł w przypadku Klubu „Senior +”. Natomiast jednorazowa kwota dotacji przeznaczona na wyposażenie Dziennego Domu „Senior +” nie może być wyższa niż 80 tys. zł, a w przypadku Klubu „Senior +” – 25 tys. zł. Drugi moduł dotyczy zapewnienia funkcjonowania istniejących placówek. W ramach dofinansowania tworzone są konkursy, w ramach których udzielane jest wsparcie na rzecz bieżącego utrzymywania placówek w trybie rocznego

⁸² <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-wieloletni-senior-plus-na-lata-2015-2020> [dostęp: 05.10.2019].

finansowania, przy czym miesięczna kwota na utrzymanie jednego miejsca w Dziennym Domu „Senior+” nie może być wyższa niż 300 zł a w Klubie „Senior+” 200 zł. Dotacja może stanowić maksymalnie 40% kosztu realizacji zadania. Program przeznaczony jest na lata 2015-2020.

Profil działalności Dziennego Domu „Senior+” ma za zadanie przede wszystkim wsparcie osób starszych w wykonywaniu podstawowych czynności dnia codziennego a także zapewnienie beneficjentom co najmniej jednego ciepłego posiłku. Pozostałe działania jednostki mogą być dopasowane do indywidualnych potrzeb odbiorców. Mogą to być przede wszystkim usługi socjalne, edukacyjne, kulturalno-oświatowe, aktywizacja ruchowa, kinezyterapia, sportowo-rekreacyjne czy terapie zajęciowe.

Kluby „Senior+” skierowane są do osób w wieku powyżej 60 lat, które są nieaktywne zawodowo. Działalnością nadrzędną klubów jest rozpoznawanie potrzeb seniorów, rozwijanie ich zainteresowań poprzez organizację atrakcyjnych form spędzania czasu wolnego w bezpiecznej i przyjaznej przestrzeni. Organizowane są spotkania tematyczne, zajęcia kulinarne, sportowo-rekreacyjne, edukacyjne, oraz inne w zależności od potrzeb członków klubów. Działania te są prowadzone przede wszystkim w celu zabezpieczenia seniorów przed wykluczeniem społecznym.

W latach 2015-2017 powstało w Polsce 240 placówek Senior+, które oferowały seniorom ponad 6 200 miejsc. Natomiast tylko w 2018 roku było 260 nowych Domów i Klubów dla seniorów. Budżet programu w ubiegłym roku to 80 mln złotych.

W województwie podkarpackim systematycznie rozwijana jest infrastruktura skierowana dla osób starszych. W 2015 roku tj. pierwszym rokiem działania programu „Senior+” w całym województwie funkcjonowało zaledwie 10 placówek zapewniających tylko 200 miejsc dla osób starszych. Obecnie dzięki dużemu zaangażowaniu samorządów w województwie są już 1203 miejsca w 53 Dziennych Domach i Klubach „Senior+”, a infrastruktura będzie dalej rozwijana.

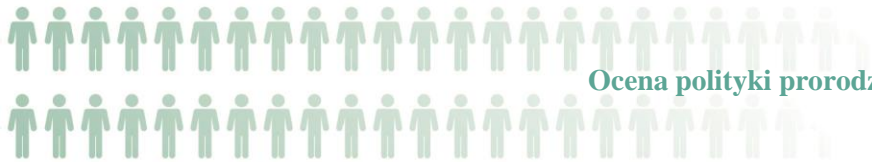
W ocenie respondentów zogniskowanych wywiadów grupowych program „Senior+” ciągle się rozwija, jednak nie na terenie całego województwa. Są gminy, które prężnie rozwijają swoją infrastrukturę wzbogacając tym samym ofertę dla seniorów, są też takie gdzie działania nie są podejmowane lub są podejmowane w niewielkim stopniu. Program oceniany jest pozytywnie. Respondenci wskazywali na szereg profitów wynikających z funkcjonowania ośrodków uruchomionych w ramach programu „Senior+ dla osób starszych. To przede wszystkim zajęcia rehabilitacyjne i socjalizacyjne.

Ale ja Panu powiem, że na naszym terenie pod tym względem, "Senior+", Miasto Krosno jest zacofane, natomiast gminy powiaty krośnieńskiego, te 10 gmin, są bardzo prężne. W mojej gminie wiejskiej jest i dzienny dom pobytu seniora finansowany z tego programu, jak i też klub seniora. No i są złożone wnioski na kolejne.

Przedstawiciel PCPR

Jest taki program rzeczywiście, który pozwolił nam na uruchomienie „Senior Wigor” na terenie gminy, taki dzienny dom pobytu dla osób starszych, gdzie rzeczywiście, jeżeli są sprawni, tam osoby w wieku senioralnym zaawansowanym, to tam dzieciaki czy wnukowie przywożą rano, do tej 14:00, 15:00 przebywają, tam mają zapewnione formy wsparcia, rehabilitację ruchową, mogą się nawet przespać, bo jest pokój taki, telewizor, jakieś takie warsztaty terapii zajęciowej, kuchnia, jakieś imprezy okolicznościowe. Więc naprawdę fajny pomysł dla takich osób

Przedstawiciel MOPS

Problemem, na który wskazywano jest nieodpowiednie nastawienie społeczeństwa do korzystania z oferty pomocowej kierowanej do osób starszych. Seniorzy, w dużej mierze, nie są przyzwyczajeni do aktywności poza miejscem zamieszkania. Są oporni do zmian i boją się do podejmowania wyzwań, mogących mieć realny wpływ na jakość ich życia.

To znaczy, bo tutaj tak oddolnie ten ruch zaczął funkcjonować, oczywiście jest część osób, którą ciężko z domu wyciągnąć, no bo to są te babcie, które były przypięte do krowy(...) całe życie tkwią w tych swoich nawykach i nie da rady, żeby się zmienili. To tak szczególnie w tych zamkniętych społecznościach jest.

Przedstawiciel PCPR

Godna Jesień Życia

Działania realizowane przez rząd na rzecz społeczeństwa definiowane jako Godna Jesień Życia. Działania te obejmują takie programy jak Mama+ czyli rodzicielskie świadczenie uzupełniające. Nowe przepisy kierowane są do osób, które w czasie swojego życia zrezygnowały z pracy zarobkowej skupiając się nad opieką i wychowaniem co najmniej 4 dzieci, a obecnie żyją na granicy ubóstwa, bez prawa do świadczeń na najniższym poziomie. Program kierowany jest przede wszystkim do kobiet, ale również do mężczyzn, jeżeli samotnie wychowywali co najmniej 4 dzieci. Świadczenie ma wysokość minimalnej emerytury i obecnie wynosi 1100 zł brutto. Z danych ZUS oraz KRUS wynika, że do maja 2019 roku przyznano prawie 48 tys. świadczeń na kwotę około 800 mln zł. Godna jesień życia to także wzrost rent i emerytur i systematyczna ich waloryzacja. W 2019 roku minimalna wartość rent i emerytur wyniosła 1100 zł brutto (w przypadku najniższej emerytury, renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, renty rodzinnej i renty socjalnej) oraz 825 zł (w przypadku najniższej renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy). Dodatkowo wprowadzono minimalną, gwarantowaną podwyżką świadczenia na poziomie 70 zł. Kolejnym elementem wsparcia osób starszych jest program Emerytura+, który polegał na wypłacie jednorazowego świadczenia pieniężnego dla wszystkich emerytów i rencistów, bez względu na wysokość pobieranego świadczenia, w kwocie najniższej emerytury 1100 zł brutto. Wsparcie zostało udzielone prawie 10 mln osób a koszt wypłaty świadczenia wyniósł prawie 11 mld złotych. Świadczenie miało charakter jednorazowy, jednak w przyszłości planuje się wypłatę kolejnych. Godna jesień to także obniżenie wieku emerytalnego do 60 lat dla kobiet i 65 dla mężczyzn czyli do poziomu sprzed 2012 roku. Należy przy tym zaznaczyć, że przejście na emeryturę ma charakter dobrowolny, i to pracownik ma możliwość kontynuowania swojej kariery zawodowej wg. własnego uznania.

Program „Leki 75+”

Program ten kierowany jest do osób, które ukończyły 75 rok życia. Polega na całkowitej refundacji kosztów zakupu lekarstw, pod warunkiem, że znajdują się na liście leków refundowanych. Recepta wystawiona przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, pielęgniarkę dowolnej specjalności podstawowej opieki zdrowotnej, lub lekarza dowolnej specjalności, który posiada prawo wykonywania zawodu, ale zaprzestał jego wykonywania (wyłącznie recepty dla siebie i dla rodziny); opatrzona jest znakiem „S” co oznacza, że pacjent nie uiszcza opłaty za lekarstwo w aptece. Potwierdzeniem wieku pacjenta jest numer PESEL zawarty na recepcie, a w przypadku jego braku data urodzenia. W 2018 roku z programu skorzystało 2,4 mln seniorów, którzy pozyskali 40 mln opakowań leków a łączna kwota wsparcia wyniosła prawie 700 mln zł.

4.2.6. Wyzwania wobec polityki senioralnej w Polsce. Dobre praktyki na przykładzie Szwecji i Niemiec⁸³

W ostatnich latach w Polsce obserwowany jest dynamiczny wzrost długości życia obywateli. Ciągły rozwój medycyny oraz poprawa jakości życia ma na to niewątpliwy wpływ. Opierając się na danych statystycznych można stwierdzić, że dla osób w wieku 65 lat przeciętna dalsza długość życia wynosi średnio 7,6 lat dla mężczyzn i nieco więcej dla kobiet – 8,4 roku⁸⁴. Wynikiem tendencji zachodzących w społeczeństwie jest przede wszystkim stały wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńcze wśród osób starszych. Część społeczeństwa wraz z postępującym wiekiem staje się niesamodzielna. Nie ma jednoznacznej definicji niesamodzielności. W niektórych opracowaniach pojęcie niesamodzielności określane jest jako niezdolność do samodzielnej egzystencji wynikająca z uszkodzenia lub upośledzenia funkcji organizmu, która stwarza konieczność stałej lub długotrwałej opieki czy pomocy w wykonywaniu podstawowych czynności dnia codziennego, takich jak odżywianie, przemieszczanie się, komunikacja czy zaopatrzenie gospodarstwa domowego.⁸⁵ Nie wszystkie osoby niesamodzielne muszą charakteryzować podeszły wiek, jednak można przyjąć, że największa grupa osób wymagających wsparcia w codziennej egzystencji to właśnie osoby starsze. Dane szacunkowe wskazują, że stałej pomocy w zakresie codziennego funkcjonowania tj. wypełniania podstawowych funkcji takich jak sprzątanie, gotowanie, załatwianie potrzeb fizjologicznych, zakupy, lokomocja wymaga około 30% osób w wieku 60 i więcej i aż 60% ludzi po 80. roku życia⁸⁶. Oznacza to, że obecnie wsparcia w funkcjonowaniu dnia codziennego wymaga 2 850 tys. osób po 60. roku życia i prawie milion osób po 80. roku życia⁸⁷. To ogromna liczba ludzi mająca swoje potrzeby i przede wszystkim oczekiwania. Osoby te przez większą część swojego życia pracowały, odprowadzając składki na rzecz państwa i obecnie należy im się zapewnienie podstawowej opieki. Sytuacja będzie ewoluowała i według dalszych szacunków w 2030 roku opieki będzie wymagało ponad 4 miliony osób⁸⁸.

Osoby niesamodzielne mogą liczyć na wsparcie poprzez świadczenia z zakresu opieki długoterminowej, która jest określana jako profesjonalna, ciągła i długotrwała pielęgnacja i rehabilitacja wraz z kontynuacją leczenia farmakologicznego i dietetycznego, realizowana w formie stacjonarnej lub domowej wobec osób posiadających znaczne ograniczenia w zakresie samopielęgnacji i samoopieki, ale nie kwalifikujących się do leczenia szpitalnego⁸⁹. Osoby starsze to obecnie najliczniejsza grupa osób niesamodzielnych, która z racji problemów natury zdrowotnej oraz psychicznej stanowi jednocześnie najtrudniejszą grupę pod względem stałej opieki zdrowotnej ale również społecznej. W ramach badań realizowanych w niniejszym projekcie zidentyfikowano osoby, których duża część problemów wynika z osamotnienia. Brak towarzystwa negatywnie wpływa na umiejętności radzenia sobie z sytuacjami dnia codziennego i jest powodem licznych schorzeń poczynając od problemów z pamięcią, a kończąc na pogarszającej się motoryce. W aspekcie społecznym, jak deklarowali sami

⁸³ Przykłady dobrych praktyk zaczerpnięto z Niemiec oraz Szwecji, gdyż są to kraje od lat zmagające się z problemem starzejącego się społeczeństwa. Z biegiem czasu, przy odpowiednim finansowaniu w tych państwach wypracowano praktyki stosowane jako wsparcie dla osób niesamodzielnych, oceniane np. przez ONZ (Global AgeWatch Index 2013) jako jedno z lepszych na świecie.

⁸⁴ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2016*, Warszawa, 2017.

⁸⁵ M. Augustyn (red.), *Opieka długoterminowa w Polsce. Opis, diagnoza, rekomendacje*, Warszawa, 2010.

⁸⁶ M. Dziechciaż, E. Guty, J. Schabowski, A. Wojtowicz, *Zapotrzebowanie na opiekę długoterminową wśród starszych mieszkańców wsi*, „Nowiny Lekarskie”, Jarosław: PWSTE 2012, s.5-8.

⁸⁷ J. Stańczak, A. Znajewska, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r.*, Warszawa: Główny Urząd Statystyczny 2019.

⁸⁸ J. Putz, A. Wilmowska-Pietruszyńska, *Ubezpieczenie pielęgnacyjne jako propozycja rozwiązań systemowych potrzeb osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji*, „Postępy Nauk Medycznych”, 2009, nr 4, s. 264–267.

⁸⁹ K. Kędziora-Kornatowska, M. Muszaliak, E. Skolmowska, *Organizacja opieki długoterminowej*, „Pielęgniarstwo w opiece długoterminowej”, Warszawa: PZWL 2015, s.23-25.

zainteresowani⁹⁰, samotność jest największym problemem. Osoby starsze, które powszechnie nie są kojarzone z zamożną grupą społeczną deklarowały gotowość płacenia za jakiegokolwiek formy kontaktu z osobami z zewnątrz. Na podstawie badań można stwierdzić, że samotność to jeden z kluczowych problemów społeczeństwa starzejącego się, który co podkreślali uczestnicy badań nie jest w żaden sposób rozwiązywany. Inne formy wsparcia osób niesamodzielnych również nie odpowiadają na narastające potrzeby starzejącego się społeczeństwa a sposób organizacji i finansowania pozostaje niejasny⁹¹. W debatach prowadzonych przez specjalistów różnych dziedzin brakuje autorskich pomysłów na rozwiązanie problemów opiekuńczych, dlatego zasadne jest przyjęcie sprawdzonych rozwiązań (częściowo lub w całości) stosowanych w innych krajach. Istotnym problemem z implementacją zachodnich standardów są nakłady na opiekę zdrowotną w Polsce. Według wskaźnika wydatków na osobę, Polska jest na końcu państw Unii Europejskiej i przy obecnej perspektywie finansowej żadne zmiany ani zachodnie praktyki nie będą mogły zostać wprowadzone, co podkreśla prof. Józefina Hrynkiewicz w publikacji „Sytuacja demograficzna Podkarpacia jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej.”⁹² Zdaniem prof. Hrynkiewicz, dopóki nakłady na opiekę zdrowotną w Polsce nie zbliżą się do zachodnich wartości, nie ma szans na wdrożenie dobrze funkcjonujących, sprawdzonych w innych krajach schematów.

Wykres 131. Wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Euro w 2016 roku w wybranych krajach Europy

Źródło: Opracowano na podstawie danych Eurostat.

Powyższe dane wyraźnie ukazują jak niskie nakłady w Polsce są ponoszone na ochronę zdrowia. Różnica pomiędzy Polską a pozostałymi krajami Europy jak tak duża, że wątpliwe wydaje się możliwość wdrożenia w najbliższym czasie zachodnich standardów do polskiego systemu opieki. Średnie wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w analizowanych Państwach wynoszą prawie 3000 €.

⁹⁰ Opinia przedstawicieli badań FGI.

⁹¹ P. Błądowski, A. Wilmowska-Pietruszyńska, *Organizacja opieki długoterminowej w Polsce – problemy i propozycje rozwiązań*, „Polityka Społeczna”, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 2009, s. 9-13.

⁹² J. Hrynkiewicz, A. Potrykowska (red.), *Sytuacja demograficzna Podkarpacia jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, Warszawa: Rządowa Rada Ludnościowa 2017, s. 157-162.

System opieki nad osobami niesamodzielnymi w Szwecji⁹³

Spółeczeństwo Szwecji, pomimo znacznego napływu migrantów, jest jednym z najstarszych na świecie. W 2017 roku odsetek osób w wieku powyżej 65 lat oscylował wokół 20%⁹⁴. Jednocześnie kraj ten charakteryzuje największy odsetek osób w wieku 80 lat i więcej. Jak ustalono to właśnie ta grupa społeczeństwa jest najmniej samodzielna i wymaga całodobowej opieki. Nie dziwi więc fakt, że Szwedzi na opiekę nad osobami starszymi przeznaczają aż 3% PKB⁹⁵. Co więcej, jakość świadczonych usług opiekuńczych jest na bardzo wysokim poziomie⁹⁶.

System zapewnienia opieki długoterminowej (dotyczy osób niesamodzielnymi) został podzielony na trzy szczeble administracyjne. Najwyższy szczebel krajowy zapewnia działania w zakresie prawnym i finansowym, drugi szczebel tj. regionalny odpowiada za świadczenia medyczne, a szczebel najniższy zapewnia usługi opiekuńcze i socjalne⁹⁷. Pomimo bardzo rozwiniętego sektora państwowego, model szwedzki w coraz większym stopniu dąży do dezinstytucjonalizacji opieki długoterminowej⁹⁸. Przede wszystkim podstawową formą wsparcia jest 24 godzinna opieka domowa, która jest zróżnicowana, a jej zakres zależy od stopnia samodzielności osoby starszej. System umożliwia osobie starszej wybór miejsca, ale przede wszystkim usługodawcy, który będzie pełnił opiekę. Wybór taki może być dokonany jedynie w sytuacji wystarczającej liczby informacji na temat dostępnych form opieki. W związku z tym organizowane są interdyscyplinarne spotkania dla osób starszych, w których zakres przysługujących form opieki przedstawiany jest przez pracowników gmin, szpitali, ośrodków opieki instytucjonalnej czy pielęgniarek środowiskowych⁹⁹. Pomiędzy opieką domową a instytucjonalną jest jeszcze forma pośrednia tj. dzienne ośrodki wsparcia. Usługa ta nie jest powszechnie dostępna dla społeczeństwa. Opieką obejmowane są głównie osoby starsze, które deklarują zaburzenia w zakresie funkcji poznawczych. W ramach aktywności ośrodków, prowadzone są przede wszystkim działania opiekuńcze ale również integracyjne i rehabilitacyjne.

Inną formą wspierania osób niesamodzielnymi w Szwecji są mieszkania dostosowane do potrzeb osób starszych (płaskie podłogi, duże łazienki, uchwyty na ścianach wspomagające przemieszczanie się), które są wynajmowane lub zamieszkiwane przez właścicieli łącznie z osobami starszymi. Rozwiązanie to sprzyja integracji seniorów, gdyż mieszkania wyposażone są często w takie pomieszczenia, jak biblioteka, basen czy sale do ćwiczeń, z których można bez limitów korzystać. Wsparcie mieszkaniowe prowadzone jest również w formie lokali wspomaganych. Są one przeznaczone dla osób o wyższym stopniu samodzielności, które również wymagają codziennej opieki. Należy podkreślić, iż w Szwecji świadczenia w formie stacjonarnej i domowej udzielane są osobom starszym w oparciu o zakres potrzeb, nie zaś wielkość dochodu, a rodzaj i zakres przyznanych świadczeń zależy zazwyczaj od możliwości funkcjonalnych, warunków socjalnych oraz wieku osoby wymagającej opieki¹⁰⁰. Szeroki wachlarz oferowanych usług jest wynikiem finansowania sektora opieki, które znacząco przekracza możliwości polskiej gospodarki. Jest to jednak system sprawdzony, ukierunkowany przede wszystkim na pomoc, w którą zaangażowane są osoby pełniące swoje funkcje z oddaniem. Osoby te są odpowiednio wyedukowane przez system oświatowy tj. mają wykształcenie

⁹³ Na podstawie raportu *Global Agewatch Index 2013* <http://www.globalagewatch.org/> [dostęp: 10.11.2019].

⁹⁴ Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, *Starzenie się ludności w Unii Europejskiej – stan obecny i prognoza*, Warszawa, 2018.

⁹⁵ Na podstawie raportu *Health at a Glance 2017* <https://www.oecd.org/els/health-systems/Health-at-a-Glance-2017-Chartset.pdf> [dostęp: 10.11.2019].

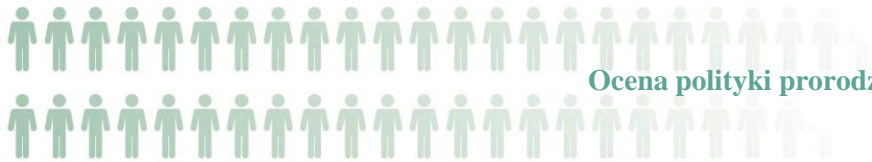
⁹⁶ Na podstawie raportu *Global Agewatch Index 2013* <http://www.globalagewatch.org/> [dostęp: 10.11.2019].

⁹⁷ R. Bakalarczyk, *Opieka nad seniorami w państwie opiekuńczym – przykład Szwecji*, „Problemy Polityki Społecznej”, 2012.

⁹⁸ E. Kominek, *Usługi opiekuńcze nad osobami starszymi w domu w Polsce oraz w Szwecji*, „Opieka długoterminowa dla osób starszych w Szwecji”.

⁹⁹ Komisja Europejska, Wspólnoty Europejskie, *Długoterminowa opieka zdrowotna w Unii Europejskiej*, 2008.

¹⁰⁰ M. Szebehely, G.-B. Trydegard, *Home care for older people in Sweden: a universal model in transition*, „Health and Social Care in the Community”, Stockholm: Stockholm University 2012, nr 20(3), s. 300–309.

kierunkowe oraz odbywają cykliczne kursy i szkolenia z zakresu opieki nad osobami niesamodzielnymi. Wynagrodzenie tych osób jest adekwatne do zakresu obowiązków, które muszą wykonywać (średnio rocznie około 50 000 €). Jest to zawód trudny, a zarazem atrakcyjny finansowo co przyciąga potencjalnych pracowników już na etapie edukacyjnym.

Przykład Niemiec jako państwa dbającego o osoby niesamodzielne

Niemiecki system opieki zapewnia świadczenia dla wszystkich osób niesamodzielnymi bez względu na wiek. Nie ma też kryteriów dochodowych kwalifikujących osoby do objęcia opieką. Aby uzyskać świadczenia osoba niesamozależna musi być ograniczona w co najmniej dwóch podstawowych czynnościach dnia codziennego (ADL - activities of daily living¹⁰¹) oraz jednej czynności złożonej (IADL - instrumental activities of daily living¹⁰²)¹⁰³. W zależności od stopnia niesamozależności w codziennym funkcjonowaniu, system niemiecki klasyfikuje oferowaną pomoc w oparciu o trzystopniową skalę.¹⁰⁴ W Niemczech, tak jak w Polsce funkcjonujący system opieki długoterminowej może mieć charakter domowy jak i stacjonarny, z tą jednak różnicą, że osoby niesamozależne, lub ich opiekunowie mają możliwość wyboru odpowiadającej im formy opieki. Dodatkowe świadczenia udzielane są w formie rzeczowej, pieniężnej lub opiekuńczej. Środki na finansowanie świadczeń pochodzą z puli obowiązkowych ubezpieczeń pielęgnacyjnych przy czym nie jest to jedyna forma finansowania. Pozostałe kwoty mogą pochodzić ze środków własnych podopiecznych lub z innych funduszy publicznych¹⁰⁵.

Znaczącą rolę w domowej opiece długoterminowej w Niemczech odgrywa opieka nieformalna, która zazwyczaj zapewniana jest przez członków rodziny. W przeciwieństwie do systemu obowiązującego

w Polsce, system niemiecki zapewnia silne wsparcie dla osób pełniących tę rolę, poprzez oferowanie profesjonalnej formalnej opieki osobie starszej w czasie wyjazdu urlopowego opiekuna nieformalnego (urlop wytchnieniowy), opłacanie składek emerytalnych opiekunom niepodlegającym pracy zarobkowej z powodu konieczności pełnienia opieki, możliwość bezpłatnego urlopu z tytułu pełnienia opieki na okres do 6. miesięcy, czy możliwość korzystania z poradnictwa i uczestniczenia w szkoleniach przeprowadzanych przez wykwalifikowany personel medyczno-opiekuńczy¹⁰⁶. Wsparcie w usługach opiekuńczych obejmuje szereg świadczeń w tym pakietów doradczych, szkoleniowych a także pieniężnych. Osoba pełniąca opiekę zostaje wyposażona w niezbędny sprzęt umożliwiający najwyższą jakość świadczonych usług, która następnie jest poddawana bieżącej kontroli ze strony instytucji ubezpieczenia pielęgnacyjnego.

Powyższe przykłady państw świadczących opiekę osobom niesamodzielnymi na chwilę obecną nie są możliwe do wprowadzenia w Polsce, z uwagi na niedostateczne finansowanie sektora ochrony zdrowia.

¹⁰¹ Skala Katza - skala oceny podstawowych czynności życiowych.

¹⁰² Skala Lawtona – skala oceny złożonych czynności dnia codziennego.

¹⁰³ G. Bäcker, *Reform of the long-term care insurance in Germany*, European Social Policy Network, Berlin: ESPN Flash Report, 2016, nr 43.

¹⁰⁴ A. Ćwirlej-Sozańska, J. Kilian, A. Wilmowska-Pietruszyńska, A. Wiśniowska-Szurlej (2018), System długoterminowej opieki domowej nad osobami starszymi w Polsce i wybranych krajach europejskich, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” Rzeszów 2018, Nr IV/2018(29).

¹⁰⁵ Federal Ministry of Health, Germany. Germany's latest reforms of the long-term care system, Long Term Care in Germany, 2018.

¹⁰⁶ E. Schultz, *The Long-Term Care System in Germany*, Berlin: German Institute for Economic Research, 2010.

4.3. Wizja przyszłości rodziny

Temat przyszłości rodzin został poruszony z respondentami indywidualnych wywiadów pogłębionych. Zadano pytania na temat planów na przyszłość rodziny, obaw i nadziei. Wśród rozmów o przyszłości pojawiały się często plany związane z wyjazdem z obecnie zamieszkiwanej miejscowości przede wszystkim wśród opinii badanych z małych miast oraz wsi. Większość badanych ma wśród swoich członków kogoś, kto wyjechał lub planuje wyjechać za granicę. Powodem są zbyt niskie warunki płacowe, które nie pozwalają na pełną realizację swoich życiowych planów. Jak podkreślają respondenci, praca jest dostępna nawet w najmniejszych miejscowościach a wynagrodzenie pozwala na funkcjonowanie w codziennych realiach, jednak nie daje możliwości życia na wyższym poziomie. Badani informują o swoich planach, chcą podróżować, poprawiać standard życia, jednak warunki finansowe oferowane przez polskich pracodawców często uniemożliwiają samorealizację. Z wypowiedzi badanych wynika także (chodzi o osoby młode), że w przyszłości planują powiększyć rodzinę, jednak warunkiem jest osiągnięcie stabilizacji finansowej, o którą ciężko się postarać zostając w kraju.

Więc moje plany, tak jak wcześniej wspomniałam - na pewno nastanie taki moment kiedy... raczej planuję wyjechać, bo gdy teraz na razie jakby wiąże koniec z koniec, to jednak żeby coś zaoszczędzić, tak jak pan mówił pozwolić sobie na jakieś wakacje, czy urlop, no to są potrzebne środki finansowe. Więc raczej kieruję się ku emigracji. Nawet jeszcze nie wiem gdzie dokładnie, ale są w planie(...).

Na pewno chciałabym się znaleźć w miejscu, gdzie tak jakby odnajdę siebie i tak zwane swoje miejsce na Ziemi, ale chciałabym mieć też ustabilizowaną sytuację materialną, wykształcenie no i tak jak mówiłam, że po tym myśli się o dzieciach i o całej reszcie. Rodzinę przede wszystkim.

Kobieta, 22 lata, jednoosobowe gospodarstwo domowe

Wśród respondentów badań IDI pojawiały się również osoby, które nie planowały swojej przyszłości za granicą. Od potencjalnych emigrantów odróżniał ich jeden zasadniczy czynnik – stabilizacja finansowa. Plany na przyszłość tych grup respondentów również przejawiały wątek migracyjny, jednak był on związany raczej z poprawą warunków mieszkaniowych. Gro osób to przedsiębiorcy prowadzący swoje biznesy. Grupa ta charakteryzuje się racjonalnym podejściem do przyszłości. Nie licząc na emerytury z ubezpieczeń społecznych, regularnie odkładają pewne sumy pieniędzy na poczet starości, ale także zabezpieczenia swoich dzieci. Pomimo konkretnych działań skierowanych na przyszłe życie, największe obawy u tych osób budzi wizja starości i drastycznie pogarszających się w związku z nią warunków życia. Odnośnie bliższej przyszłości to największe obawy budzi utrata stabilizacji finansowej, która często związana jest ze znacznym podniesieniem kosztów prowadzenie działalności przez rząd.

„Na pewno powiększenie rodziny, a jeśli chodzi o mieszkanie, no na razie zostajemy, ale co będzie w przyszłości nie wiadomo czy się przeprowadzimy do większego mieszkania. No to wszystko zależy od tego ile będziemy mieć dzieci. Czy dwójkę czy trójkę”

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna

„Znaczą obawy, ja myślę, że tylko obawy o to żeby był zdrowy [przyszłe zdrowie respondenta i dzieci], żeby się dobrze rozwijał, prawidłowo”.

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna

„Mam nadzieję, że po prostu jeśli chodzi o moją działalność gospodarczą, że póki co moja firma będzie się po prostu utrzymywała na tym poziomie co jest w tej chwili. Że biznes, który jest w tej chwili nie przestał przynosić dochodów”

Mężczyzna, 38 lat, rodzina pełna

„To tak samo. Też staramy się odkładać nadwyżki budżetowe i ubezpieczamy się. Jeśli chodzi, zdrowotne, mieszkania, staramy się ubezpieczyć na wszystko co możliwe”

Mężczyzna, 36 lat, rodzina pełna posiadająca kuratora lub asystenta rodziny

„Liczymy przede wszystkim na to że państwo nie położy jeszcze większej łapy na to nad czym tak ciężko pracujemy i nie zabiją resztek przedsiębiorczości. W Polsce prowadzenie małej firmy zaraz przestanie mieć sens.”

Kobieta, 48 lat, para bez dzieci

Plany respondentów związane z przyszłością są związane z sytuacją społeczną, rodzinną a także z wykształceniem respondentów. W wypowiedziach niektórych badanych wyraźnie widać czerpanie dobrych wzorców przez dzieci z rodziców. Efekty przynoszą też nakłady na wychowanie oraz wkład i wysiłek włożony przez rodziców w rozwój fizyczny, edukacyjny a także emocjonalny swoich potomków co powoduje spokój wewnętrzny rodziców o dobro swoich dzieci i przygotowanie są do własnej starości. Obawy większości respondentów są takie same – boja się o swoje zdrowie. Ci aktywniejsi pracują nad sobą aby jak najdłużej pozostać w dobrej formie fizycznej, a co za tym idzie psychicznej. Mają im w tym pomóc regularne ćwiczenia. Są również wśród starszych, ale pracujących respondentów obawy o konieczność zapewnienia opieki w sytuacji przyszłych problemów zdrowotnych, jednak przygotowują się do tego w sposób finansowy, a także liczą na wsparcie swoich dzieci. Respondenci raczej nie liczą na pomoc państwa w zapewnieniu opieki. Z innej strony, badani chcieliby aby ich dzieci również powiększały własne rodziny. Na uwagę zasługuje fakt, że osoby dobrze wykształcone, dbają także o wykształcenie swoich dzieci, które w rezultacie nie myślą o emigracji. Ci, których potomkowie pozostają w kraju w mniejszym stopniu obawiają się o problemy z zapewnieniem opieki na starość. Rodziny migrantów przy tym odczuwają znaczny niepokój.

„No to wie pani co, praktycznie z każdym dzieckiem starałem się żeby on, każdy z nich [każde z dzieci], realizował swoje pasje, swoje zainteresowania, żeby miał jak najwięcej umiejętności różnorodnych z różnych dziedzin, żeby mogło robić różne rzeczy. Zarówno w sensie umiejętności stricte takich co można się nauczyć, typu np. dodatkowa nauka języka. Każde już z dorosłych dzieci ma prawo jazdy, każde zrobiło jakiś np. patent żeglarski, każde nauczyłem jeździć na nartach, każde nauczyłem pływać, tak samo, każde dziecko jest rozwinięte emocjonalnie czy społecznie, przejawia taki dobry kontakt z innymi ludźmi. Tak myślę, że obojętnie co by nie robiły w życiu to sobie poradzą. Najstarsza córka będzie lekarzem, no to poradzi sobie w życiu. Potem kolejny syn na SGH. Radzi sobie na studiach bardzo dobrze. Już drugi rok też na wakacjach pracuje, także też myślę, że sobie poradzi. Kolejny ma już swoją firmę która no ma, nie wiem, 8 miesięcy i jest na plusie, czyli też sobie poradzi.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina zrekonstruowana

No to mam nadzieję, że będę dziadkiem. Chciałbym mieć dużo wnuków. Wie pani, no to wiadomo, człowiek się martwi o tą swoją starość. Kto się będzie miał nim zajmować czy nie, ale to mam nadzieję, że jeśli nie no, to będzie mnie stać żeby sobie wie pani zapewnić jakiś dom opieki czy coś takiego.

Mężczyzna, 49 lat, rodzina zrekonstruowana

Sytuacja osób starszych wydaje się potwierdzać obawy osób będących w wieku produkcyjnym. Obawiają się one przede wszystkim dwóch rzeczy. Po pierwsze pragną jak najdłużej żyć w zdrowiu, samodzielnie, bez wsparcia zewnętrznej opieki, bo na takowe nie liczą. Po drugie najbardziej obawiają się samotności. Martwią się, że po odejściu partnera/partnerki nie będą miały z kim spędzać czasu, nie wiedzą, czy ktoś będzie je odwiedzał, czy w przypadku problemów wspomogą w wykonywaniu codziennych obowiązków. Osoby te nie wskazują na zmartwienia natury finansowej. Pomimo niskich emerytur nauczyły się sprawnie gospodarować budżetem, a w miarę możliwości wspierać młodsze pokolenie swoich rodzin. Nie oczekują przy tym wsparcia np. w przypadku osiągnięcia niesamodzielności mając świadomość, że ich rodziny niekoniecznie będą mieszkać „w okolicy”.

„No to martwię się [o przyszłość], żebym tylko na nogach była, żebym nie musiała leżeć no bo kto by koło mnie robił, córka pójdzie do pracy i kto? Więcej nic mi nie potrzeba bo jestem z tego zadowolona co mam i więcej nic nie chcę. A tak ino się boję żebym mogła chodzić na nogach do końca. Jakie mam to mam, kolana koślawe bo koślawe ale.. żeby chodziły tylko. (...)”

Kobieta, 54 lata, rodzina pełna

„Najbardziej się obawiam żebym sama nie została, żeby mąż wcześniej nie odszedł...tak człowiek to będzie musiał sam przechodzić. A córka to by to wszystko przeżyła... I taka jest właśnie ,że będzie płakać będzie, ta to się wszystkim tez przejmuję że nie wiem.. Ona zawsze mówi... „Jak ja kiedyś sama zostanę jak ja same ją zostawię”.. Każdy musi umrzeć, każdy musi pójść nie.. I tak jest.”

Kobieta, 68 lat, rodzina pełna

„No przedszkole, dom, coś tam na książeczkach im składamy. A poza tym nie no [nie odkładamy], bo to co się zarabia, to idzie na bieżąco, tak jak się chce trójce [dzieci] pomóc, jedno na całkowitym utrzymaniu, no to się nie da po prostu kokosów zarobić tutaj. Gdyby to był Kraków i chesne się zaczyna od 1200 zł w przedszkolu [emerytowana właścicielka przedszkola], to można się piętami po pupie bić”

Kobieta, 58 lat, rodzina zrekonstruowana

„Nie no to chciałabym im coś dać, co mogę to pomagam co mogę to daję.. no nie wiem.. też nie mówię że.. ani nigdzie nie idę a nigdzie nie tracę [w sensie wydaję], grosik do grosika, coś im [dzieciom] zawsze pomogę. Żeby to było.. żeby miały lepiej jak ja miałam.”

Kobieta, 68 lat, rodzina pełna

Analizując wypowiedzi respondentów z poszczególnych podregionów można zauważyć pewną zależność. Mianowicie, mieszkańcy Rzeszowa i okolic w mniejszym stopniu myślą o swojej dalekiej przyszłości. Skupiają się bardziej na najbliższej przyszłości np. swoich dzieci, albo zmiany zawodowej czy remoncie mieszkania. W dłuższej perspektywie czasowej można powiedzieć, że żyją chwilą. O oszczędnościach na starość raczej nie myślą. Nie ukazują również ciemnej wizji starości związanej z biedą niedołążnością czy samotnością, pomimo, że w większości przypadków nie wskazywali na swoją dobrą sytuację finansową. Podobnie jak osoby z innych podregionów chcieliby, aby w przyszłości ich potomkowie zostali w kraju, jednak wyjazd za granicę nie wzbudza negatywnych emocji i rodzice dopuszczają taki scenariusz życia dla swoich dzieci. Domeną mieszkańców innych podregionów jest obawa o swoją starość a przede wszystkim niesamodzielność i samotność. Osoby te w większym stopniu zabezpieczają siebie i swoje rodziny comiesięcznymi oszczędnościami nawet w przypadku najmniej zamożnych respondentów. Od przyszłości nie oczekują wiele. Chcą żyć w zdrowiu i w dobrym towarzystwie. W największym stopniu obawiają się o przyszłość swoich dzieci, deklarując przy tym liczne działania aby była ona jak najlepsza.

4.4 Podsumowanie rozdziału

- Mieszkańcy województwa mają dostęp do wielu programów wspierających rodziny. Dotyczą one zróżnicowanych obszarów wsparcia, jednak zasadniczo wszystkie mają jeden poważny minus, co zdaniem ekspertów uczestniczących w badaniach jakościowych uniemożliwia znacznej części społeczeństwa skorzystania z nich w życiu codziennym, a jest nim biurokratyzacja. Osoby, które kwalifikują się do udziału w poszczególnych programach są zobligowane do wypełnienia znacznej liczby często zbędnych zdaniem ekspertów dokumentów. Inną barierą jest konieczność finansowania działań z własnych środków i ubieganie się o refundację ze strony organizatora projektu. Procedury nie są jasne, a potencjalna grupa beneficjentów często nie jest w stanie samodzielnie wykazać w dokumentach spełnienie wszelkich formalności.
- Działania realizowane przez administrację publiczną skierowane na rzecz wsparcia społeczeństwa są niewłaściwie promowane. Kanały dotarcia do poszczególnych grup beneficjentów muszą być dopasowane do możliwości ich odbioru. Inaczej należy promować projekty skierowane do osób starszych, inaczej do rodzin z dziećmi czy osób z niepełnosprawnościami. Niewłaściwy system promocji skutkuje stosunkowo niewielkim zainteresowaniem, które również jest zróżnicowane pod względem terytorialnym.
- Programy skierowane na rzecz wspierania rodzin takiej jak „Rodzina 500+” są dobrą inicjatywą, dzięki której część rodzin w znacznym stopniu zwiększyła swój standard życia. Zredukowano skrajne ubóstwo, a większa część rodzin może pozwolić sobie na skorzystanie z dóbr luksusowych, wyjazdy wakacyjne lub gromadzenie oszczędności. Ubocznym skutkiem programu jest rezygnacja z pracy lub zaniechanie aktywności ekonomicznych mieszkańców w wyniku czego powstają rodziny, które swój byt uzależniają od pomocy społecznej oraz wszelkich zapomóg udzielanych im przez państwo. Co gorsza taki model rodziny oraz sposób funkcjonowania opierający się na państwowych zapomogach jest utrwalany wśród dzieci i istnieje ryzyko, że w przyszłości będą one dążyły do powielenia nabytych wartości. Jako przyczynę występowania tego typu zjawiska wskazuje się przede wszystkim błędne dysponowanie środkami wspierającymi rodziny. Zdaniem respondentów reprezentujących sektor pomocy społecznej oraz sektor naukowy wsparcie powinno być udzielane wyłącznie rodzinom, w których co najmniej jeden z rodziców podejmuje pracę zarobkową o ile nie ma ku temu przeciwskażeń.
- Pracownicy pomocy społecznej otrzymują wynagrodzenie nieadekwatne do zakresu wykonywanych przez nich obowiązków. Jest to praca trudna, wymagająca specjalistycznych kompetencji, oraz niesienia chęci pomocy ludziom. Tymczasem ambicje osób podejmujących zatrudnienie na stanowiskach socjalnych są studzone przez wysokość uzyskiwanych dochodów, które, co podkreślają eksperci biorący udział w badaniu jest niższe, niż suma dochodów społeczeństwa utrzymującego się wyłącznie z zapomóg publicznych. Niskie wynagrodzenia powodują spadek jakości pracy, oraz brak zastępowalności pracowników sektora opiekuńczego przez osoby młode, wchodzące na rynek pracy, które nie są zainteresowane kształceniem i pracą w sektorze socjalnym, przez co problemy kadrowe będą się pogłębiać w przyszłości.
- Jednym z ważniejszych problemów osób starszych zidentyfikowanych podczas badania jest samotność. Osoby, które nie mają bieżącego kontaktu z rodziną lub rówieśnikami szybciej niż inni odczuwają efekty starzenia się takie jak problemy z pamięcią czy motoryką. Pogłębiają się wśród nich problemy z komunikacją czy korzystaniem z nowoczesnych technologii. Zdarzają się sytuacje, że osoby te są gotowe zapłacić komuś za towarzystwo i możliwość rozmowy.

- Osoby niesamodzielne nie mają zagwarantowanego pełnego wsparcia w opiece codziennej. Starzejące się społeczeństwo wymaga coraz większych nakładów finansowych na działalność opiekuńczą i przyjęcie rozwiązań z powodzeniem stosowanych w krajach takich jak Niemcy czy Szwecja. Niskie nakłady uniemożliwiają wprowadzenie zachodnich standardów. Innym skutkiem niedofinansowania sektora opiekuńczego są problemy kadrowe. Obecnie zmniejsza się zasób osób pełniących role opiekuńcze co przy rosnących potrzebach potęguje problemy tego sektora. Opiekunowie w dużej mierze wyjechali za granicę, gdzie warunki płacowe są znacznie korzystniejsze. Praca w sektorze opiekuńczym jest przy tym niezwykle trudna i wymaga od pracownika szczególnych kompetencji co w połączeniu z niekorzystnymi warunkami płacowymi powoduje brak zastępowalności pracowników odchodzących na emeryturę lub wyjeżdżających za granicę.

Wnioski i rekomendacje

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
1	W opinii uczestników badań jakościowych i ilościowych dostęp do mieszkań komunalnych socjalnych i wspomaganych będących w zasobach gmin jest niewystarczający. Dodatkowo stan mieszkań jest w wielu przypadkach na tyle zły, że uniemożliwia zakwaterowanie, często jest niedostosowany do potrzeb np. osób niepełnosprawnych. Wszelkie prace mające na celu dostosowanie mieszkań do użytku oraz potrzeb lokatorów nie są pokrywane ze środków publicznych a ze środków własnych lokatorów	Dostosowanie lokali będących w zasobach gmin do standardów umożliwiających zakwaterowanie lokatorów oraz dostosowanie mieszkań do potrzeb osób niepełnosprawnych i niesamodzielnich.	- Wyremontowanie mieszkań będących w zasobach gminnych lub zwrot kosztów remontu lokatorom oraz dostosowanie lokali do potrzeb osób niepełnosprawnych. Mieszkania powinny być wyposażone w niezbędne instalacje takie jak dostęp do bieżącej wody, podłączenie do sieci elektrycznej i gazowniczej (jeśli możliwe) i ciepłowniczej (jeśli możliwe) a także wyposażone w łazienkę z toaletą oraz niezbędne instalacje sanitarne takie jak kanalizacja.	JST z województw małopolskiego i podkarpackiego
2	Zjawisko depopulacji jest szczególnie widoczne w małych miejscowościach, z których mieszkańcy wyjeżdżają w celach edukacyjnych oraz w poszukiwaniu dobrze płatnej pracy. Badanie wskazują również inną przyczynę wyludniania – niewystarczającą dostępność do infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej w miejscach zamieszkania oddalonych od dużych miast. Małe miejscowości nie oferują mieszkańcom możliwości rozrywki. Infrastruktura kulturalna jest słabo rozwinięta a wydarzenia organizowane są bardzo rzadko. Brakuje miejsc spotkań, oferta gastronomiczna jest niedostateczna. Dodatkowo słabo rozwinięta jest sieć ścieżek rowerowych oraz chodników.	Zwiększenie atrakcyjności miejscowości poprzez zapewnienie mieszkańcom różnych wariantów spędzania wolnego czasu – poprawa jakości życia kulturalnego i integracja społeczna.	- Weryfikacja jakości chodników i wyznaczenie miejsc szczególnie niebezpiecznych. Remont chodników z uwzględnieniem wszelkich standardów bezpieczeństwa. Rozbudowa ścieżek rowerowych, które umożliwią bezpieczne i ekologiczne przemieszczanie się wewnątrz miejscowości. - Rozbudowa istniejącej oferty kulturalnej, umożliwiająca regularne korzystanie z niej przez mieszkańców (regularna organizacja atrakcyjnych dla lokalnej społeczności wydarzeń) - Systematyczna organizacja imprez plenerowych (np. letnie kina plenerowe, rajdy piesze i rowerowe) zachęcające społeczeństwo do wspólnego uczestniczenia w wydarzeniach	JST z województw małopolskiego i podkarpackiego
3	Poziom wiedzy uczestników badania ilościowego CAPI na temat możliwości uzyskania pomocy instytucjonalnej w sytuacji wystąpienia problemów	Zwiększenie powszechności oferty instytucji wsparcia rodzin.	- Zwiększanie powszechności oferty instytucji wsparcia dla rodzin poprzez promocję tych instytucji wśród społeczności. Nawiązanie współpracy z innymi podmiotami (np. szkoły, Policja, parafie), mającej na celu dotarcie do jak największej liczby potencjalnych odbiorców.	Samorząd województwa, JST z województw

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
	<p>materialnych, wychowawczych i innych jest niewielki. Tylko ok. 20% (Małopolska) i ok. 25% (Podkarpacie) respondentów przyznało, że mogłoby liczyć na wsparcie instytucji publicznych.</p> <p>W opinii uczestników badań jakościowych (przedstawicieli GD), występuje wiele problemów w uzyskaniu wsparcia, tj.: brak informacji o możliwych formach wsparcia, nadmierna biurokratyzaacja, wydłużające się procedury, brak empatii pracowników.</p> <p>W opinii uczestników badań jakościowych (przedstawicieli GD oraz przedstawicieli instytucji wsparcia rodzin) w społeczeństwie funkcjonuje stereotyp stygmatyzujący osoby korzystające z instytucji pomocy społecznej.</p> <p>W opinii uczestników badań jakościowych (przedstawicieli instytucji wsparcia rodzin) zasygnalizowano problem niskich wynagrodzeń pracowników instytucji wsparcia rodzin, co w połączeniu z dużym obciążeniem psychicznym wynikającym ze specyfiki pracy oraz zwiększającym się zakresem obowiązków skutkuje obniżeniem jakości i efektywności pracy.</p>	<p>Promowanie pozytywnego wizerunku instytucji wsparcia rodzin.</p> <p>Optymalizacja systemu wynagrodzeń pracowników sektora pomocy społecznej.</p>	<p>- Promowanie i wspieranie pozytywnego wizerunku instytucji wsparcia rodzin. Analiza istniejących możliwości, upowszechnianie dobrych praktyk.</p> <p>- Analiza systemu wynagrodzeń pracowników sektora pomocy społecznej, optymalizacja wynagrodzeń.</p>	<p>małopolskiego i podkarpackiego, instytucje pomocy społecznej, ROPS</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy i polityki społecznej</p> <p>Dyrektorzy szkół, Policja parafie</p>
4	<p>Według ekspertów, dynamika migracji zagranicznych uległa wyhamowaniu na skutek poprawy sytuacji ekonomicznej w Polsce, w tym w analizowanych regionach, a zwłaszcza większej dostępności ofert pracy. Wyzwaniem pozostaje jednak powstrzymanie odpływu wykwalifikowanych kadr (zarówno</p>	<p>Zwiększanie atrakcyjności Małopolski i Podkarpacia jako regionów oferujących dobre warunki zatrudnienia i wysoką jakość życia.</p> <p>Wewnątrz regionów tworzenie lokalnych społeczności,</p>	<p>- Preferowanie tworzenia atrakcyjnych pod względem wynagrodzenia i warunków zatrudnienia miejsc pracy, w tym pozyskiwanie inwestorów oferujących miejsca pracy wyższej jakości.</p> <p>- W negocjacjach z potencjalnymi inwestorami odwoływanie się do danych dotyczących rzeczywistych oczekiwań finansowych potencjalnych pracowników, zwracanie uwagi inwestorom na ryzyka</p>	<p>Samorząd Województwa, PARP</p> <p>Małopolska Agencja Rozwoju Regionalnego, Rzeszowska</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
	<p>specjalistów, jak i pracowników średniego i niższego szczebla) poszukujących bardziej atrakcyjnych finansowo ofert pracy oraz wyższej jakości życia. W przypadku specjalistów momentem decydującym w wyjeździe z regionu (dotyczy to szczególnie Podkarpacia) jest wybór studiów – najlepsi absolwenci szkół średnich wybierają studia w dużych ośrodkach akademickich, po ukończeniu studiów tam podejmują zatrudnienie i osiedlają się na stałe.</p>	<p>z których obecni mieszkańcy nie będą chcieli wyjeżdżać, a przyszli będą skłonni się w nich osiedlać.</p> <p>Wykorzystanie aglomeracyjnych funkcji miast centralnych regionów (Krakowa i Rzeszowa) i wzmacnianie opartych na zasadzie współzależności powiązań w ramach obszarów funkcjonalnych.</p>	<p>związane z szacowaniem kosztów wynagrodzeń w oparciu o płacę minimalną.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Skrócenie i ułatwienie procedur związanych z zakładaniem działalności gospodarczej. Wprowadzenie możliwości założenia firmy przez Internet, podobnie jak ma to miejsce w przypadku ubiegania się o świadczenie z programu Rodzina 500+. - Dalsza poprawa jakości lokalnej infrastruktury w mniejszych miejscowościach, w tym wspieranie rozwoju oferty edukacyjnej i kulturalnej dostosowanej dobrze rozpoznanych potrzeb mieszkańców. Dalsze wspieranie rozwoju usług społecznych mających wpływ na poprawę jakości życia mieszkańców. - Wspieranie i odbudowa sieci transportu publicznego, skracanie czasu dojazdu transportem publicznym z mniejszych miejscowości do większych ośrodków zgodnie z założeniami Strategii Zrównoważonego Rozwoju Transportu 2030. - Wypracowanie mechanizmów współfinansowania zadań wspólnych dla poszczególnych jednostek terytorialnych (np. komunikacja aglomeracyjna), tworzenie partnerstw dla rozwiązywania problemów. <p>Rozwijanie wysokiej jakości oferty edukacyjnej w uczelniach regionalnych, powiązanie oferty z potrzebami regionu, w tym z występującą w nim specjalizacją.</p>	<p>Agencja Rozwoju Regionalnego</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. przedsiębiorczości i technologii</p> <p>Samorząd województwa, JST z województw małopolskiego i podkarpackiego</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. infrastruktury, Samorząd Województwa, JST z województw małopolskiego i podkarpackiego</p> <p>Władze szkół wyższych mających siedzibę w regionach, Ministerstwo właściwe ds. nauki i szkolnictwa wyższego</p>
5	<p>Emigranci przebywający poza krajem stopniowo tracą związek z Polską, po długim czasie przebywania za granicą powroty stają się coraz trudniejsze (posiadają tam rodziny, dzieci uczą się innego języka, chodzą do tamtejszych szkół,</p>	<p>Ułatwianie migrantom powrotnym ponownego osiedlenie się w Polsce, w tym wejścia na rynek pracy oraz dostępu do usług (ochrona zdrowia, edukacja).</p>	<p>- Skuteczne przekazywanie przebywającym za granicą Polakom informacji o warunkach pracy i życia w Polsce oraz sytuacji w regionach. Dobrym rozwiązaniem jest strona internetowa powroty.gov.pl oraz portal internetowy Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Krakowie: https://wupkrakow.praca.gov.pl/dla-powracajacych-z-zagranicy-informacje-ogolne.</p>	<p>Samorząd Województwa, WUP</p> <p>Ministerstwo właściwe ds.</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
	<p>posiadają tam sieci kontaktów społecznych). Osoby, które wyjechały z kraju często nie posiadają też aktualnej wiedzy na temat sytuacji w Polsce, warunków życia, poziomu wynagrodzeń.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Podjęcie ściślejszej współpracy z polskimi organizacjami i instytucjami działającymi za granicą w celu docierania z aktualną informacją do emigrantów potencjalnie zainteresowanych powrotem do Polski. Sporządzenie listy organizacji i instytucji, przez które można docierać do skupisk Polaków przebywających za granicą. Nawiązanie z nimi kontaktu i włączenie w proces przekazywania aktualnych informacji z kraju, w tym informacji o ofertach pracy. - Współpraca z polskimi i zagranicznymi agencjami zatrudnienia w celu poszukiwania wśród polskich emigrantów kandydatów do pracy na stanowiska deficytowe w Polsce. - Utrzymywanie i rozwijanie programów skierowanych do migrantów powrotnych, jak np. Nowy Start w Małopolsce. Stały monitoring tych programów i ich modyfikacja w zależności od zgłaszanych potrzeb i pojawiających się problemów. - Ulgi dla pracodawców zatrudniających migrantów powrotnych i przyjeżdżających z nimi członków ich rodzin, czasowe zwolnienie ze składek ZUS. - Skrócenie i ułatwienie procedur związanych z zakładaniem działalności gospodarczej, możliwość założenia firmy przez Internet (dobra praktyka – składania wniosków w programie rodzina 500+). - Wsparcie dla dzieci i rodzin powracających migrantów, w tym nauka języka polskiego dla stopniu dzieci migrantów powrotnych lub innych członków ich rodzin, jeśli języka tego nie znają lub znają w niewystarczającym stopniu. 	<p>przedsiębiorczości i technologii</p> <p>Samorząd Województwa, JST, MEN, kuratoria oświaty, dyrektorzy szkół, dyrektorzy poradni psychologiczno-pedagogicznych</p>
6	<p>Cudzoziemcy, którzy są cennym zasobem uzupełniającym niedobory regionalnych rynków pracy napotykają na szereg barier utrudniających im skuteczną adaptację w nowym środowisku pracy i zamieszkania.</p>	<p>Przyciąganie imigrantów zagranicznych o pożądanym kompetencjach, np. zidentyfikowanych w ramach analizy zapotrzebowania na kwalifikacje i kompetencje w</p>	<p>- Analiza praktycznego funkcjonowania procedur wjazdu i uzyskania zgody na pobyt cudzoziemców w województwie małopolskim i w województwie podkarpackim.</p>	<p>Samorząd Województwa, Małopolski Urząd Wojewódzki, Podkarpacki Urząd Wojewódzki</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
		regionach oraz zapewnianie im oraz ich rodzinom warunków skłaniających do dłuższego pobytu	<ul style="list-style-type: none"> - Ocena wdrożenia w regionach rekomendacji formułowanych w dokumentach strategicznych rządu (Polityka migracyjna Polski), zwłaszcza pod kątem zaleceń związanych z polityką integracyjną. - Monitoring funkcjonowania procedur migracyjnych, badanie jakości obsługi (np. <i>mystery shopping</i>). - Analiza istniejących w regionach programów wspierających migrantów powrotnych pod kątem skuteczności informowania o nich oraz dostosowania ich formy i zakresu do potrzeb imigrantów. - Ocena realizacji zapewnienia dzieciom imigrantów możliwości nauki języka polskiego, tworzenia klas przejściowych, integracyjnych, zatrudniania asystentów kulturowych. - Wsparcie dla przedsiębiorców zatrudniających imigrantów, zwłaszcza dla przedsiębiorców mikro i małych, powołanie asystenta przedsiębiorcy w odpowiedniej jednostce administracyjnej. - Działania zorientowane na stwarzanie skierowanych do studentów zagranicznych zachęt do studiowania w regionach, wspieranie studentów zagranicznych w poszukiwaniu pracy w regionach. Wykorzystanie programów stypendialnych, stażowych. 	<p>Samorząd Województwa, ministerstwo właściwe ds. edukacji, kuratoria oświaty, dyrektorzy szkół</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. przedsiębiorczości i technologii</p> <p>MNiSW, władze szkół wyższych, biura karier</p>
7	Pomimo poprawy materialnych warunków funkcjonowania rodzin, do czego przyczynił się m.in. program Rodzina 500+, rodziny w Małopolsce i na Podkarpaciu doświadczają różnego rodzaju trudności. Trudności te wiążą się z wypełnianiem przez nie funkcji wychowawczych. Pełnienie tych funkcji utrudniają takie procesy jak: migracje jednego czy obojga rodziców, duże zaangażowanie w pracę zawodową skutkujące brakiem czasu na budowanie relacji z dziećmi.	Wspieranie rodzin będących w różnej sytuacji życiowej w realizacji ich funkcji ekonomicznych, opiekuńczych, socjalizacyjnych i emocjonalnych	<ul style="list-style-type: none"> - Promowanie i wspieranie możliwości godzenia życia rodzinnego z zawodowym poprzez wykorzystywanie na szerszą skalę, także w instytucjach publicznych, telepracy, elastycznych form zatrudnienia. Analiza istniejących możliwości prawnych, upowszechnianie dobrych praktyk. - Integracja działań różnych instytucji mających na celu wsparcie rodziny doświadczającej trudności. Wspieranie budowy systemowego podejścia do identyfikacji występujących problemów (np. wczesna diagnoza problemów wychowawczych u dzieci oraz problemów związanych z pełnieniem funkcji wychowawczych przez rodziny). 	<p>Samorząd Województwa, Ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy i polityki społecznej, ministerstwo właściwe ds. edukacji</p> <p>Samorząd Województwa, JST z województwa</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
			<p>- Wykorzystanie placówek edukacyjnych jako przestrzeni do wspierania rodziców w pełnieniu ich funkcji wychowawczych, dostarczanie profesjonalnej wiedzy przydatnej rodzicom w formie dostosowanej do potrzeb i możliwości.</p> <p>- Zwiększanie dostępu do poradnictwa pedagogów, pedagogów specjalnych, psychologów i psychiatrów dziecięcych.</p>	<p>podkarpackiego i małopolskiego, dyrektorzy szkół, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, instytucje pomocy społecznej, - jednostki systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. edukacji, Samorząd Województwa, dyrektorzy szkół, kuratoria oświaty, JST</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. edukacji, Ministerstwo właściwe ds. zdrowia, MNISW, Samorząd Województwa, dyrektorzy szkół, kuratoria oświaty, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego</p>
8	<p>Eksperti wskazują na negatywne skutki długotrwałej bierności zawodowej rodziców i korzystania przez nich z usług pomocy społecznej. Jednym z tych skutków jest</p>	<p>Kształtowanie motywacji do podjęcia zatrudnienia oraz kompleksowe wsparcie przy powrocie na rynek pracy osób</p>	<p>- Położenie większego nacisku na współpracę między instytucjami i koncentrację na rozwiązaniu problemu, a nie na wąsko rozumianych zadaniach poszczególnych instytucji. Wymaga to zmiany podejścia do oceny skuteczności i efektywności działania instytucji wspierających</p>	<p>Ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
	przekazywanie i utrwalanie u dzieci wzorców bierności oraz uzależnienia od wsparcia publicznego.	długotrwale bezrobotnych i biernych zawodowo korzystających przez długi czas z usług pomocy społecznej.	rodzinę – odejścia od udzielania świadczeń do świadczenia usług, których jakości nie ocenia się wyłącznie produktowo – liczbą świadczeń udzielonych w danym czasie, ale skutecznością w rozwiązywaniu problemów. Analiza systemów wskaźników oceniających skuteczność działania instytucji wspierających rodzinę.	i polityki społecznej, Samorząd Województwa, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego, Instytucje pomocy społecznej, służby zatrudnienia (PUP)
9	Zdaniem ekspertów, wspieranie rodzin utrudnia niewystarczająca liczba asystentów rodzin, związana z niewystarczającą ilością środków na ich zatrudnienie i związaną z tym niską atrakcyjnością finansową tego zawodu. Zbyt niskie zarobki to także problem występujący w przypadku osób zatrudnionych na innych stanowiskach w instytucjach pomocy społecznej. Inne problemy dotyczą niechęci do pracy w małych ośrodkach i odpływu do innych zawodów.	Kadry pomocy społecznej posiadające wysokie kompetencje zawodowe i silną motywację do realizacji stawianych przed nimi zadań	<ul style="list-style-type: none"> - Zwrócenie uwagę na funkcję, jaką pełnią asystenci rodzin. Ocena zakresu ich obowiązków zawodowych, liczby rodzin objętych pomocą, adekwatności ich liczby do zakresu występujących problemów i pożądanego wsparcia. - Zwiększanie atrakcyjności finansowej zatrudnienia w instytucjach pomocy społecznej. Zwiększanie atrakcyjności finansowej oraz warunków zatrudniania asystentów rodziny - Zwrócenie uwagi na konieczność współpracy asystentów rodzin/ pracowników socjalnych z przedstawicielami innych instytucji (edukacja, służby zatrudnienia). Promowanie zasady współpracy i sieciowego rozwiązywania problemów. - Zapewnienie odpowiedniego wsparcia merytorycznego dla asystentów rodzin i kadr pomocy społecznej 	Ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy i polityki społecznej, Samorząd Województwa, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego, instytucje pomocy społecznej, uczelnie wyższe
10	Za istotny problem uznano zbyt późne w wielu wypadkach diagnozowanie problemów zdrowotnych (w tym szczególnie u dzieci), niewystarczający dostęp do rehabilitacji, niewystarczające wsparcie osób powracających na rynek pracy po długotrwałej chorobie.	Dobrze rozwinięta profilaktyka i diagnostyka chorób, w tym szczególnie wśród dzieci, odpowiedni do potrzeb dostęp do usług rehabilitacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> - Wczesne diagnozowanie problemów zdrowotnych dzieci i młodzieży. Dalszy rozwój programów profilaktycznych. - Wczesne diagnozowanie problemów związanych z zaburzeniami rozwoju dzieci i młodzieży. Dalszy rozwój programów profilaktycznych - Upowszechnianie dostępu do usług rehabilitacyjnych dla osób w różnym wieku, w tym po przebytych chorobach, m.in. poprzez wykorzystanie w tym celu możliwości, jakie dają technologie IT, świadczenie usług zdalnie. 	Samorząd Województwa, dyrektorzy szkół, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego, Ministerstwo właściwe ds. zdrowia, NFZ, PFRON

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
11	Pomimo szeregu działań związanych z deinstytucjonalizacją opieki nad dziećmi niewychowującymi się w rodzinach biologicznych, nadal problemem pozostaje upowszechnianie pieczy zastępczej, zwłaszcza o charakterze specjalistycznym	Wystarczająca w stosunku do potrzeb liczba właściwie realizujących swoje zadania rodzin zastępczych różnych typów.	- Dalsze wspieranie rodzicielstwa zastępczego, zwłaszcza niespokrewnionego i specjalistycznego. Analiza wdrożenia zaleceń NIK po ocenie działań powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych (2017 r.).	Samorząd Województwa, ROPS, PCPR
12	Decyzje prokreacyjne rodzin mają złożony charakter, a na czynniki, które na nie wpływają trudno jest oddziaływać w sposób bezpośredni. Wspieranie rodzin w realizacji ich funkcji prokreacyjnej powinno uwzględniać te uwarunkowania i dążyć zarówno do umacniania wartości rodziny i dziecka w świadomości społecznej, jak i do stwarzania rodzinom korzystnych warunków do realizacji ról rodzicielskich.	Tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin i realizacji planów prokreacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> - Promowanie życia rodzinnego i różnych jego form jako wartości, zwłaszcza wśród młodych ludzi. Wykorzystanie w tym celu przedmiotu „Przygotowanie do życia w rodzinie” – ocena jakości prowadzonych w jego ramach zajęć. - Wzmacnianie w systemie wartości pozycji rodziców wychowujących dzieci, zarówno pracujących, jak i niepracujących zawodowo. - Podjęcie działań na rzecz ograniczania zakresu funkcjonowania stereotypów dotyczących podziału ról w rodzinie poprzez promowanie partnerskiego modelu rodziny w treściach przekazywanych w szkole, programach edukacyjnych skierowanych do rodziców. - Promowanie i upowszechnianie kultury zarządzania ukierunkowanej na równowagę pomiędzy życiem i pracą zawodową oraz możliwości korzystania przez rodziców z form zatrudnienia umożliwiających im godzenie życia zawodowego z rodzinnym. - Dalsze rozwijanie usług wspierających rodziny w opiece nad dziećmi w wieku do trzech lat: zapewnienie dostępu do usług uwzględniających potrzeby dziecka i preferowaną przez rodziców formę opieki (żłobek, niania, przedszkole). Analiza funkcjonowania dotychczasowych programów (np. program Maluch, Małopolska Niania), wprowadzanie wynikających z potrzeb modyfikacji. 	Samorząd województwa, MEN, kuratoria oświaty, ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy i polityki społecznej
13	Mimo pozytywnych zmian w zakresie wsparcia osób starszych, które dokonują się dzięki działaniom podejmowanym na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym zapewnienie kompleksowego i dostosowanego do indywidualnych potrzeb	Tworzenie warunków pozwalających jak najdłużej podtrzymywać aktywność zawodową i społeczną osób starszych w oparciu o zasady solidarności	- Upowszechnienie umiejętności cyfrowych wśród osób starszych za pomocą form uczenia dostosowanych do ich możliwości i oczekiwań. Wykorzystanie doświadczeń z programu Latarnicy Polski Cyfrowej oraz programu Latarnicy Polski Cyfrowej 2020.	Ministerstwo właściwe ds. cyfryzacji, MEN, Samorząd Województwa, JST z województw

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
	<p>wsparcia tych osób pozostaje dużym wyzwaniem. W związku ze starzeniem się ludności, skala problemów w tym obszarze będzie narastać. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się osoby niesamodzielne, wymagające ciągłej opieki. Oferta skierowana do seniorów jest szeroka, problemem pozostaje sposób jej przekazu, preferowany model aktywności, dostosowanie oferty do potrzeb. Dostęp do usług opiekuńczych jest zróżnicowany terytorialnie – trudniejszy na terenach wiejskich. Występują duże braki kadrowe wśród opiekunów osób starszych. W obszarze wsparcia seniorów wypracowano wiele innowacyjnych rozwiązań (choćby w ramach inkubatorów innowacji społecznych), które powinny być upowszechniane.</p>	<p>międzypokoleniowej i pomocniczości.</p> <p>Zapewnienie dostosowanej do potrzeb opieki osobom funkcjonującym samodzielnie, jednak ze względu na ograniczoną mobilność wymagającym wsparcia w wykonywaniu codziennych czynności (zakupy, sprząatanie). Wsparcie istniejących rozwiązań, lepsze wykorzystanie potencjału społeczności lokalnych i organizacji pozarządowych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Zapewnienie osobom starszym dostępu do taniego Internetu, wspieranie realizacji działań realizowanych w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. Wprowadzenie ulg internetowych dla osób starszych, - Wspieranie projektów ukierunkowanych na aktywizację społeczną osób starszych, premiowanie działań włączających, pozwalających wykorzystać potencjał osób starszych i pobudzić ich zaangażowanie na rzecz społeczności lokalnej (np. poprzez wolontariat). - Opracowanie oferty aktywizacyjnej lepiej dostosowanej do preferencji seniorów płci męskiej. Oferta ta powinna uwzględniać ich zadaniowe nastawienie oraz chęć realnego działania. Proponowanym kierunkiem może być wykorzystanie ich potencjału zawodowego w mentoringu, coachingu, przekazywaniu innym wiedzy i doświadczenia. - Dalsze promowanie edukacji zdrowotnej wśród seniorów, wspieranie kształtowania postawy odpowiedzialności za swoje zdrowie, także psychiczne. - Rozwijanie i upowszechnianie rozwiązań IT do zdalnej diagnostyki oraz monitorowania stanu zdrowia seniorów. - Analiza sposobów komunikowania oferty skierowanej do osób starszych pod kątem oceny skuteczności przekazu, stosowanych kanałów komunikowania, treści i formy. Opracowanie bardziej skutecznych form promocji i komunikacji. - Należy kontynuować politykę WM w tym względzie w przyszłym okresie programowania. - Upowszechnianie funkcji asystenta osoby starszej, opracowanie systemowego programu przygotowania kadr w tym zakresie oraz włączenia ich w system pomocy społecznej oraz stworzenie i wdrożenie systemu doskonalenia wszystkich kadr opiekuńczych. Przechodzenie od działań projektowych do działań systemowych. Podejmowanie działań na rzecz wprowadzenia kwalifikacji asystenta osoby starszej i zależnej do zintegrowanego systemu kwalifikacji. Wykorzystanie opracowanych standardów dla kwalifikacji asystenta osoby starszej. 	<p>podkarpackiego i małopolskiego</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. cyfryzacji, Samorząd Województwa, JST z województw małopolskiego i podkarpackiego, ministerstwo właściwe ds. finansów</p> <p>Samorząd Województwa, ROPS, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego</p> <p>Samorząd Województwa ROPS, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego</p> <p>Samorząd Województwa ROPS, JST z województw podkarpackiego i małopolskiego,</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
		<p>Zapewnienie kompleksowej opieki zdrowotnej i pielęgnacyjnej osobom niezdolnym do samodzielnego funkcjonowania</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Wykorzystanie potencjału samych osób starszych z młodszych grup wieku w ramach organizacji systemu samopomocy i wsparcia oraz pełnienia funkcji asystenta osoby starszej. - Wspieranie placówek pobytu dziennego, zwiększanie ich sieci i liczby miejsc dla seniorów. - Upowszechnianie mieszkań wspomaganych i chronionych, dających możliwość dostępu do niezbędnych świadczeń medycznych czy rehabilitacyjnych, opartych o zasady pomocy wzajemnej. - Opracowanie prostego i przejrzystego systemu wsparcia informacyjnego rodzin niesamodzielnymi osobami starszymi (np. w momencie opuszczania szpitala rodzina otrzymuje informacje, gdzie może szukać pomocy w organizacji opieki). - Wykorzystanie i wdrożenie rozwiązań przetestowanych w ramach Małopolskiego Inkubatora Innowacji Społecznych dotyczących organizacji opieki domowej nad osobami niesamodzielnymi. - Wsparcie rodzinnych opiekunów osób starszych, upowszechnienie opieki wytchnieniowej. Monitorowanie i rozwijanie działań realizowanych w ramach projektów mających na celu wsparcie opiekunów nieformalnych (centra wsparcia opiekunów nieformalnych istniejące w Małopolsce, a także placówki zapewniające dzienną opiekę i aktywizację osób starszych). - Aktualizacja zasad określających możliwość pokrywania kosztów pobytu osoby starszej w DPS ze środków prywatnych członków rodzin, np. krewnych przebywających za granicą. - Dalszy nadzór nad prywatnymi ośrodkami dla seniorów, monitoring sposobów świadczenia usług, weryfikacja przestrzegania standardów opieki określonych rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej.. 	<p>ministerstwo właściwe ds. zdrowia</p> <p>Samorząd Województwa, ROPS</p> <p>Samorząd Województwa, ROPS</p> <p>Ministerstwo właściwe ds. rodziny, pracy i polityki społecznej MEN, MNiSW, władze uczelni wyższych</p> <p>Samorząd Województwa, ROPS</p>

Nr	Treść wniosku	Cele działań	Propozycje działań	Adresaci rekomendacji
			<ul style="list-style-type: none"> - Aktualizacja zasad wyceny kosztów pełnej opieki osoby starszej w DPS czy w ZOL. 	
14	<p>Projektowanie i realizowanie działań wspierających osoby z niepełnosprawnościami utrudnia brak kompletnych i aktualnych danych dotyczących liczby takich osób, rodzaju i stopnia ich niepełnosprawności. Mimo wielu działań wspierających takie osoby, nadal niewystarczająca w stosunku do potrzeb jest sieć usług wspierających aktywność niepracujących osób z niepełnosprawnościami, miejsc w ośrodkach pobytu dziennego czy centrach aktywizacji społecznej. Wyzwaniem pozostaje też skuteczne wprowadzenie czy przywrócenie na rynek pracy osób z dysfunkcjami. Dobrym kierunkiem działań jest tworzenie centrów wsparcia nieformalnych opiekunów osób niesamodzielnych i miejsc pobytu dziennego nie nakierowanych na zatrudnienie. Działania te powinny mieć trwały charakter, a ich skuteczność, jakość usług i dopasowanie do potrzeb cyklicznie monitorowane.</p>	<p>Zapewnienie wsparcia dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin. Celem tego wsparcia powinno być umożliwienie, podtrzymanie i wzmacnianie rozwoju społecznego i – jeśli to możliwe – zawodowego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Integracja rejestrów, dostęp do aktualnych danych, pozwalających oszacować liczbę osób z niepełnosprawnościami oraz rodzaj i stopień ich niepełnosprawności. - Diagnoza dostępu do edukacji i rozwoju na terenach wiejskich. - Analiza skuteczności programów aktywizacyjnych, wdrażanie zaleceń formułowanych w analizach dotyczących skuteczności aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami. - Rozwijanie oferty mieszkań chronionych, rozumianych jako kompleksowa usługa, a nie produkt. Istotą tej usługi powinno być zorganizowanie wokół mieszkania jako takiego sieci wsparcia, umożliwiającej osobie z niepełnosprawnościami wspierane, lecz mające cechy usamodzielniania funkcjonowanie. - Dalszy rozwój centrów wsparcia nieformalnych opiekunów osób niesamodzielnych, zapewnienie trwałości ich finansowania. - Rozwój sieci placówek aktywizacji społecznej, wsparcie na poziomie społeczności lokalnych. 	<p>ZUS, GUS, Systemy orzecznictwa o niepełnosprawności,</p> <p>Samorząd Województwa, ROPS PFRON</p> <p>JST z województw podkarpackiego i małopolskiego</p>

Bibliografia

- Adamski F., *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa, PWN, 1984.
- Augustyn M. (red.), *Opieka długoterminowa w Polsce. Opis, diagnoza, rekomendacje*, Warszawa, 2010.
- Bäcker G., *Reform of the long-term care insurance in Germany*, Berlin, European Social Policy Network, ESPN Flash Report, 2016 nr 43.
- Badura-Madej W., *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej: poradnik dla pracowników socjalnych*, Warszawa, 1996.
- Bakalarczyk R., *Opieka nad seniorami w państwie opiekuńczym – przykład Szwecji*, „Problemy Polityki Społecznej”, Warszawa, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- Bakiera L., *Rodzina z perspektywy socjologicznej i psychologicznej: ciągłość i zmiana*, „Roczniki Socjologii Rodziny XVII”, Poznań, UAM, 2006.
- Błędowski P., Wilmowska-Pietruszyńska A., *Organizacja opieki długoterminowej w Polsce – problemy i propozycje rozwiązań*, „Polityka Społeczna”, nr 7, Warszawa, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2009.
- Ćwirlej-Sozańska A., Kilian J., Wilmowska-Pietruszyńska A., Wiśniowska-Szurlej A., *System długoterminowej opieki domowej nad osobami starszymi w Polsce i wybranych krajach europejskich*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” Rzeszów, 2018 nr IV/2018 (29).
- Daszkiewicz W., *Ewolucjonistyczna teoria kultury w antropologii społecznej*, „Zeszyty naukowe KUL nr 3”, Lublin, 2015.
- Dyczewski L., *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin, KUL, 2004.
- Dyczewski L., *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny rok LXVII - zeszyt 1”, Poznań, 2005.
- Dziechciaż M., Guty E., Schabowski J., Wojtowicz A., *Zapotrzebowanie na opiekę długoterminową wśród starszych mieszkańców wsi*, „Nowiny Lekarskie”, Jarosław, PWSTE, 2012.
- Federal Ministry of Health Germany, *Germany's latest reforms of the long-term care system*, Long Term Care in Germany, 2018.
- Filip P., Marzec D., Piszcz A., Stańczak J., Wysocka A., *Gospodarstwa domowe i rodziny, charakterystyka demograficzna*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 2014.
- Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Plany prokreacyjne kobiet, komunikat z badań*, Warszawa, 2017 nr 117/2017.
- Grochowski Ł., *Pojęcie i ochrona rodziny w Konstytucji RP z 1997 roku*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, Olsztyn, WPIA Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2015 nr 2.
- Hryniewicz J., Potrykowska A. (red.), *Sytuacja demograficzna Podkarpacia jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, Warszawa, Rządowa Rada Ludnościowa, 2017.
- Johnson R., McCann V., Zimbardo P., *Psychologia. Kluczowe koncepcje*, Warszawa, PWN, 2010.
- Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, *Starzenie się ludności w Unii Europejskiej – stan obecny i prognoza*, Warszawa, 2018.
- Kędziora-Kornatowska K., Muszalik M., Skolmowska E., *Organizacja opieki długoterminowej, „Pielęgniarstwo w opiece długoterminowej”*, Warszawa, PZWL, 2015.
- Kominek E., *Usługi opiekuńcze nad osobami starszymi w domu w Polsce oraz w Szwecji*, „Opieka długoterminowa dla osób starszych w Szwecji”.
- Komisja Europejska, Wspólnoty Europejskie, *Długoterminowa opieka zdrowotna w Unii Europejskiej*, Luksemburg, 2008.
- Kotowska I. (red.), *Niska dzietność w Polsce w kontekście percepcji Polaków*, Diagnoza Społeczna 2013, Warszawa, 2014.
- Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2013.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za rok 2016*, Warszawa, 2017.

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci w latach 2016 – 2017*, Warszawa, 2018.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2011, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2012.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2012, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2013.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2013, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2014.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2014, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2015.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2015, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2016.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2016, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2017.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2017, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2018.

Ocena zasobów pomocy społecznej województwa podkarpackiego za rok 2018, Rzeszów, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, 2019.

Potyra M., *Prognoza gospodarstw domowych na lata 2016 – 2050*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 2016.

Putz J., Wilmowska-Pietruszyńska A., *Ubezpieczenie pielęgnacyjne jako propozycja rozwiązań systemowych potrzeb osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji*, „Postępy Nauk Medycznych”, Warszawa, Borgis, 2009.

Rzecznik Praw Dziecka, *Postawy wobec przemocy w wychowaniu*, Warszawa, 2018.

Schultz E., *The Long-Term Care System in Germany*, German Institute for Economic Research, Berlin, 2010.

Stańczak J., Znajewska A., *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r.*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 2019.

Szebehely M., Trydegard G-B., *Home care for older people in Sweden: a universal model in transition*, „Health and Social Care in the Community”, Stockholm, Stockholm University, 2012 nr 20(3).

Szukalski P., *Czy w Polsce nastąpi powrót do prostej zastępowalności pokoleń?* „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica”, Łódź, 2009.

Turner J., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Poznań, Zysk i S-ka, 1994.

Tyszka Z., *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Poznań, UAM, 1980.

Tyszka Z., *Socjologia rodziny a pedagogika rodziny. Przedmiot badań - możliwości współdziałania badawczego*, „Roczniki Socjologii Rodziny tom X”, Poznań, 1998.

Zaborowska A., *Współczesna rodzina - kryzys czy przemiana?* „Tożsamość i posłannictwo rodziny”, Lublin, 2014.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997 nr 78 poz. 483)

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 listopada 2012 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o pomocy społecznej (Dz.U.2013 poz. 182)

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2019 poz. 1507)

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U.2019 poz. 1040)

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U.2015 poz. 1390)

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U.2019 poz. 1111)

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U.2019 poz. 1482)

V. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 kwietnia 2011 r., sygn. akt SK 62/08 (Dz.U.2011 nr 87 poz. 492)

<https://bip.malopolska.pl/wupwkrakowie,m,302368,2018.html>

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/137709,Sprawozdania-z-realizacji-procedury-quotNiebieskie-Kartyquot.html>

<http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>

http://www.malopolska.uw.gov.pl/default.aspx?page=maluch_plus

https://brpd.gov.pl/sites/default/files/raport_2018.pdf

<https://heritagere.pl/wp-content/uploads/2018/12/HRE-TT-RAPORT-ILE-MIESZKA%C5%83-BRAKUJE.pdf>

<https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/959775,prof-kotowska-o-programie-500-plus-dlugoterminowe-efekty-da-caly-zestaw-rozwiazan-dla-rodzin.html>

<https://www.gov.pl/attachment/a2b7ab9b-b458-4719-a027-d346e1bb8f9c>

<https://www.gov.pl/web/rodzina/oooinformacje-ogolne>

<https://www.gov.pl/web/rodzina/program-wieloletni-senior-plus-na-lata-2015-2020>

<https://www.nik.gov.pl/plik/id,17494,vp,20066.pdf>

<https://www.oecd.org/els/health-systems/Health-at-a-Glance-2017-Chartset.pdf>

<https://www.nik.gov.pl/plik/id,17494,vp,20066.pdf>

<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx>

Spis tabel, rysunków i rycin

Wykres 1. Gospodarstwa domowe jednoosobowe i wieloosobowe	22
Wykres 2. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg płci w poszczególnych podregionach	22
Wykres 3. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg wieku.....	23
Wykres 4. Struktura gospodarstw domowych jednoosobowych wg wykształcenia.....	24
Wykres 5. Struktura dochodów uzyskiwanych przez przedstawicieli gospodarstw domowych jednoosobowych pracujących i niepracujących.....	24
Wykres 6. Udział gospodarstw domowych wieloosobowych w próbie badawczej wg podregionów i obszaru zamieszkania	25
Wykres 7. Główne źródła utrzymania gospodarstw domowych wieloosobowych.....	26
Wykres 8. Struktura gospodarstw domowych wg liczby osób pracujących.....	27
Wykres 9. Gospodarstwa domowe z osobami starszymi i bez osób starszych.....	27
Wykres 10. Gospodarstwa domowe jednoosobowe i wieloosobowe z osobami starszymi.....	28
Wykres 11. Struktura gospodarstw domowych z osobami starszymi i bez osób starszych wg obszaru zamieszkania.....	28
Wykres 12. Osoby starsze w gospodarstwach domowych z dziećmi i bez dzieci	29
Wykres 13. Gospodarstwa domowe z dziećmi i bez dzieci	29
Wykres 14. Charakterystyka gospodarstw domowych z dziećmi.....	30
Wykres 15. W jakich okolicznościach dzieci zdecydowały się opuścić Pana/i gospodarstwo domowe?	30
Wykres 16. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)?	33
Wykres 17. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem wieku i płci respondentów	33
Wykres 18. Czy chciałby/chciałaby Pan/i mieć kolejne dziecko (nie wliczając dzieci urodzonych, ani dzieci, których urodzenia obecnie Pan/i oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typu rodziny i liczby posiadanych dzieci	34
Wykres 19. Ile dzieci ogółem chciałby/chciałaby Pan/Pani mieć?.....	35
Wykres 20. Kiedy chciałby/chciałaby mieć Pan/i (kolejne) dziecko (nie wliczając dzieci, których urodzenia Pan/i obecnie oczekuje)?.....	36
Wykres 21. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci oraz respondentów, którzy chcieliby mieć dzieci	37
Wykres 22. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem wieku respondentów	38
Wykres 23. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem wykształcenia respondentów	38
Wykres 24. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami?	41
Wykres 25. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem wieku respondentów.....	41
Wykres 26. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci?	43
Wykres 27. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci? Struktura odpowiedzi gospodarstw domowych z dziećmi i bez dzieci do 18. r.ż.	43
Wykres 28. Dlaczego nie planuje Pan/i mieć (więcej) dzieci? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typu rodziny wg liczby dzieci	44
Wykres 29. Czy byłby/byłaby Pan/i kiedykolwiek skłonny/a adoptować dziecko?.....	45

Wykres 30. Czy byłby/byłaby Pan/i kiedykolwiek skłonny/a adoptować dziecko? Struktura odpowiedzi twierdzących z uwzględnieniem płci, wieku, wykształcenia, obszaru zamieszkania oraz wybranych typów rodziny.....	46
Wykres 31. W jakich okolicznościach byłby Pan skłonny/ byłaby Pani skłonna adoptować dziecko?	47
Wykres 32. Bariery występujące w procesie adopcyjnym wg osób starających się o adopcję.....	48
Wykres 33. Kto najczęściej opiekuje się dziećmi do 6. r. ż.?	51
Wykres 34. Kto najczęściej opiekuje się dziećmi do 6. r. ż.? Struktura odpowiedzi ze względu na płeć w GD, w których jest minimum jedno dziecko do 6. r.ż.....	51
Wykres 35. Czy w przypadku problemów materialnych, wychowawczych lub innych, może Pan/i uzyskać wsparcie instytucji publicznych?.....	54
Wykres 36. Na kogo może Pan/i liczyć w miejscowości, w której Pan/i mieszka?.....	54
Wykres 37. Które aktywności są praktykowane przez poszczególnych członków Pana/i gospodarstwa domowego?	57
Wykres 38. Które aktywności są praktykowane przez poszczególnych członków Pana/i gospodarstwa domowego? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi i rodzin bez dzieci.....	58
Wykres 39. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami.....	59
Wykres 40. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi (%).....	65
Wykres 41. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin z dziećmi, odpowiedzi twierdzące	66
Wykres 42. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami.....	67
Wykres 43. Proszę ocenić na ile zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami. Struktura odpowiedzi twierdzących z uwzględnieniem podregionu.....	67
Wykres 44. Jak ogólnie określiłby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego?	68
Wykres 45. Jak ogólnie określiłby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem rodzin z dziećmi i bez dzieci	68
Wykres 46. Jak ogólnie określiłby Pan/określiłaby Pani zadowolenie ze swojego życia rodzinnego? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby dzieci	69
Wykres 47. Jak w miejscowości, w której Pan/i mieszka, postrzegane są poszczególne typy rodzin?	71
Wykres 48. Struktura rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci.....	73
Wykres 49. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi	73
Wykres 50. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę oraz liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące.....	74
Wykres 51. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę oraz liczbę miejsc w żłobkach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące.....	74
Wykres 52. Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 tys. dzieci w wieku do 3 lat w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego, na Podkarpaciu i w Polsce.....	75
Wykres 53. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi	76
Wykres 54. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące.....	77

Wykres 55. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w przedszkolach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące	77
Wykres 56. Dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w przedszkolu z uwzględnieniem powiatów województwa podkarpackiego	78
Wykres 57. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi	79
Wykres 58. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące	79
Wykres 59. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą liczbę miejsc w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych? Struktura odpowiedzi twierdzących rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania...	80
Wykres 60. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi	80
Wykres 61. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem obszaru i podregionu zamieszkania, odpowiedzi twierdzące	81
Wykres 62. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą ofertę zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem liczby i wieku dzieci, odpowiedzi twierdzące	81
Wykres 63. Liczba dzieci dowożonych do szkół podstawowych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018 (dotyczy roku szkolnego)	82
Wykres 64. Liczba dzieci dowożonych do gimnazjów w województwie podkarpackim w latach 2012–2018 (dotyczy roku szkolnego).....	82
Wykres 65. Odsetek osób korzystających z infrastruktury technicznej w ogóle ludności w powiatach województwa podkarpackiego w 2017 roku.....	101
Wykres 66. Jaka jest sytuacja mieszkaniowa na terenie działania Pana/i instytucji?	102
Wykres 67. Gdzie Pan/i mieszka?.....	102
Wykres 68. Gdzie Pan/Pani mieszka? Z uwzględnieniem typu GD	103
Wykres 69. Czy mieszkanie/dom jest na kredyt? – rozkład odpowiedzi w podziale na obszar zamieszkania	104
Wykres 70. Czy mieszkanie/dom jest na kredyt? Dane z uwzględnieniem typu GD	104
Wykres 71. Czy jest Pan/i zadowolony/a z warunków mieszkaniowych?	105
Wykres 72. Dlaczego nie jest Pan/i zadowolony/a z warunków mieszkaniowych?.....	106
Wykres 73. Dynamika przeciętnych miesięcznych wydatków gospodarstw domowych na jedną osobę w latach 2011–2018 (2011=100%).....	109
Wykres 74. Jakie były łączne miesięczne dochody netto („na rękę”) osiągnięte w Pana/i gospodarstwie domowym w przeliczeniu na jedną osobę w poprzednim miesiącu?	111
Wykres 75. Jakie były łączne miesięczne dochody netto („na rękę”) osiągnięte w Pana/i gospodarstwie domowym w przeliczeniu na jedną osobę w poprzednim miesiącu? Dane uwzględniające obszar zamieszkania, liczbę członków GD*, wiek respondentów	112
Wykres 76. Główne źródło utrzymania członków rodziny.....	113
Wykres 77. Główne źródło utrzymania pełnoletnich członków gospodarstw domowych	113
Wykres 78. Zmiana przeciętnej wysokości emerytur w latach 2011–2018 w Polsce i w województwie podkarpackim.....	114

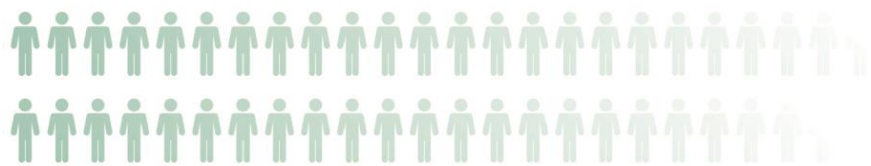
Wykres 79. Subiektywna ocena zadowolenia z sytuacji materialne gospodarstwa domowego w województwie podkarpackim w latach 2013 - 2018	115
Wykres 80. Czy jest Pan/i zadowolony/a z sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa domowego?	116
Wykres 81. Sytuacja ekonomiczna gospodarstwa domowego, w porównaniu do innych gospodarstw domowych z tej samej miejscowości	116
Wykres 82. Czy Państwa gospodarstwo domowe wiąże „koniec z końcem” z...	118
Wykres 83. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Państwa gospodarstwie domowym wystąpiły trudności w zaspokojeniu następujących potrzeb?	118
Wykres 84. Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy w Państwa gospodarstwie domowym wystąpiły trudności w zaspokojeniu następujących potrzeb?	119
Wykres 85. Miary ubóstwa - możliwość zaspokojenia potrzeb (możliwość pokrycia z własnych środków nieoczekiwanego wydatku w wysokości 1200 zł, zapewnienie tygodniowego wypoczynku rodziny raz w roku, jedzenie mięsa lub ryb co drugi dzień, ogrzewania mieszkania stosownie do potrzeb)	120
Wykres 86. Liczba rodzin objętych wsparciem z uwzględnieniem najważniejszych powodów w latach 2011–2018.....	124
Wykres 87. Łączna wysokość zasiłków udzielonych mieszkańcom województwa podkarpackiego w latach 2011–2018 według typu.....	125
Wykres 88. Łączne wydatki na pomoc społeczną w województwie podkarpackim w latach 2011–2018	126
Wykres 89. Liczba formularzy "Niebieska Karta" wystawianych przez Policję w województwie podkarpackim w latach 2016 - 2018	131
Wykres 90. Ogólna liczba formularzy "Niebieska Karta - A" sporządzonych w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim.....	131
Wykres 91. Czy zna Pan/i rodziny, w których występuje problem przemocy?	132
Wykres 92. Kto doświadcza przemocy w rodzinach w znanych Panu/i przypadkach?	132
Wykres 93. Z jakiego rodzaju przemocą spotkał/a się Pan/i w znanych przypadkach?	133
Wykres 94. Przyzwolenie na stosowanie poszczególnych form przemocy wobec dzieci oraz doświadczenie przemocy w przeszłości	134
Wykres 95. Opinia respondentów na temat zasadności dawania klapsa dziecku (są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa).....	134
Wykres 96. Opinia o tym czy rodzic, lub opiekun ma prawo do wymierzania kary cielesnej dziecku – odpowiedzi twierdzące.....	135
Wykres 97. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na wiek.....	137
Wykres 98. Są sytuacje, że dziecku trzeba dać klapsa. Dane z uwzględnieniem wieku respondentów	137
Wykres 99. Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce i na Podkarpaciu w latach 2011–2018.....	138
Wykres 100. Liczba bezrobotnych według płci oraz stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie podkarpackim w latach 2011 - 2018	139
Wykres 101. Udział poszczególnych grup wykształcenia w ogóle bezrobotnych w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim.....	139
Wykres 102. Niepełnosprawni zarejestrowani w urzędach pracy z podziałem na płeć i prawo do zasiłku w województwie podkarpackim.....	140
Wykres 103. Liczba osób w wieku 50+ w ogóle bezrobotnych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018.....	141
Wykres 104. Udział osób długotrwale bezrobotnych w ogóle bezrobotnych w województwie podkarpackim i poszczególnych powiatach w 2018 roku.....	141

Wykres 105. Liczba osób biernych zawodowo z podziałem na płeć w latach 2011–2018 w województwie podkarpackim (dane średnioroczne, w tys. osób).....	142
Wykres 106. Przyczyny bierności zawodowej w województwie podkarpackim w 2018 roku	142
Wykres 107. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku produkcyjnym w Polsce i na Podkarpaciu w latach 2011–2018	143
Wykres 108. Odsetek pracujących wg sektorów ekonomicznych.....	143
Wykres 109. Sytuacja na rynku pracy w miejscowości lub najbliższej okolicy, w której Pan/i mieszka	145
Wykres 110. Opinie przedstawicieli firm na temat urlopów macierzyńskich/tacierzyńskich – wartości skumulowane	151
Wykres 111. Formy wsparcia oczekiwane przez przedsiębiorstwa dotyczące stosowania polityki prorodzinnej – wartości skumulowane	152
Wykres 112. Elementy, na które zwracają uwagę przedsiębiorcy podczas rekrutacji pracowników - wartości skumulowane.....	152
Wykres 113. Czy w miejscowości, w której Pan/i mieszka lub najbliższej okolicy dostęp do następujących instytucji/usług jest łatwy, trudny czy wcale nie ma dostępu?.....	153
Wykres 114. Czas oczekiwania (w dniach) na dostęp do wybranych specjalistów w województwie podkarpackim i w Polsce w latach 2016-2017.....	155
Wykres 115. Ludność województwa podkarpackiego w latach 2011–2018	161
Wykres 116. Współczynnik płodności w pięcioletnich grupach wieku kobiet w latach 2012 2014, 2016, 2018 w województwie podkarpackim.....	162
Wykres 117. Zgony mieszkańców województwa podkarpackiego według przyczyn	164
Wykres 118. Piramida wieku mieszkańców województwa podkarpackiego w grupach wiekowych w roku 2011 oraz 2018	167
Wykres 119. Wskaźnik obciążenia demograficznego w Polsce i województwie podkarpackim w latach 2011–2018	167
Wykres 120. Odpływ i napływ ludności na pobyt stały wraz z saldem migracji wewnętrznych i zagranicznych w województwie podkarpackim w latach 2011–2018	172
Wykres 121. Zameldowania i wymeldowania mieszkańców województwa podkarpackiego w latach 2011–2018 - pobyt zagraniczny.....	175
Wykres 122. Co spowodowało, że wyemigrował/a Pan/i za granicę?.....	176
Wykres 123. Odsetek gospodarstw domowych, których członkowie wyjechali z miejscowości zamieszkania według przyczyny wyjazdu	176
Wykres 124. Dokąd wyjechały osoby z Pana/i gospodarstwa domowego?	177
Wykres 125. Istotność problemu depopulacji w poszczególnych podregionach województwa podkarpackiego.....	178
Wykres 126. Grupy społeczne, które głównie migrują w województwie podkarpackim	179
Wykres 127. Jakie działania powinny podjąć władze lokalne, żeby powstrzymać odpływ ludności?	180
Wykres 128. Wpływ poszczególnych aspektów programu "Rodzina 500+" na funkcjonowanie firmy – wartości skumulowane.....	188
Wykres 129. Badanie CAPI: Wpływ programu „Rodzina 500+” na funkcjonowanie gospodarstw domowych.....	189
Wykres 130. Czy program „Rodzina 500+” wpłynął na zmianę sytuacji zawodowej w Pana/i gospodarstwie domowym?.....	190
Wykres 131. Wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Euro w 2016 roku w wybranych krajach Europy	208

Tabela 1. Typologia rodzin w województwie podkarpackim na podstawie badania ilościowego CAPI	21
Tabela 2. Struktura dochodów przedstawicieli jednoosobowych gospodarstw domowych pracujących i niepracujących (%)	25
Tabela 3. Struktura dochodów wieloosobowych gospodarstw domowych z uwzględnieniem źródła dochodu w przeliczeniu na jednego członka GD (%)	26
Tabela 4. Odsetek kobiet i mężczyzn w przedziałach wieku deklarujących chęć posiadania potomstwa (%)	34
Tabela 5. Ile dzieci ogółem chciałby/chciałaby Pan/Pani mieć? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem aktualnej liczby posiadanych dzieci (%)	35
Tabela 6. Kiedy chciałby/chciałaby mieć Pan/i (kolejne) dziecko (nie wliczając dzieci, których urodzenia Pan/i obecnie oczekuje)? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem aktualnej liczby posiadanych dzieci (%)	36
Tabela 7. Jakie były lub są główne motywy posiadania przez Pana/Panią dzieci? Struktura odpowiedzi respondentów, którzy posiadają dzieci z uwzględnieniem liczby dzieci (%)	39
Tabela 8. W jakim stopniu zgadza lub nie zgadza się Pan/i z następującymi stwierdzeniami? Struktura odpowiedzi respondentów z uwzględnieniem liczby dzieci (%)	42
Tabela 9. Kto w Pana/i gospodarstwie domowym wykonuje następujące czynności (obowiązki) domowe? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin (%)	52
Tabela 10. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin wieloosobowych (%)	62
Tabela 11. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi (%)	63
Tabela 12. Jak często członkowie Pana/i gospodarstwa domowego spędzają wspólnie czas na następujących czynnościach? Struktura odpowiedzi rodzin z osobami starszymi (%)	63
Tabela 13. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży. Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem podziału na obszar zamieszkania, odpowiedzi twierdzące (%)	66
Tabela 14. Czy władze publiczne zapewniają w miejscowości Pana/i zamieszkania i jej okolicach wystarczającą infrastrukturę rekreacyjną dla dzieci i młodzieży. Struktura odpowiedzi rodzin z dziećmi z uwzględnieniem podziału na podregion zamieszkania, odpowiedzi twierdzące (%)	66
Tabela 15. Średnia ocena postrzegania poszczególnych typów rodzin	71
Tabela 16. Sposób postrzegania poszczególnych typów rodzin przez rodziny z dziećmi i bez dzieci .	71
Tabela 17. Kto w Pana/i gospodarstwie domowym wykonuje następujące czynności (obowiązki) domowe? Struktura odpowiedzi z uwzględnieniem typów rodzin	90
Tabela 18. Zasoby mieszkaniowe w województwie podkarpackim	99
Tabela 19. Średni poziom zadowolenia z warunków mieszkaniowych w podziale na obszar zamieszkania	105
Tabela 20. Prognozowana zmiana liczby gospodarstw domowych w Polsce oraz poszczególnych województwach do roku 2050	108
Tabela 21. Przeciętne wydatki na jedną osobę w gospodarstwie domowym z uwzględnieniem kategorii w latach 2011–2018	109
Tabela 22. Dochód rozporządzalny na jednego członka gospodarstwa domowego w latach 2011–2018 w Polsce oraz województwie podkarpackim	110
Tabela 23. Średni poziom zadowolenia z sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego w podziale na uzyskiwane miesięczne dochody netto	117
Tabela 24. Wybrane zasoby pomocy społecznej w województwie podkarpackim w latach 2012 - 2018	122

Tabela 25. Podmioty Ekonomii Społecznej w powiatach województwa podkarpackiego	128
Tabela 26. Liczba miejsc oraz liczba osób korzystających z ośrodków wsparcia w 2018 roku.....	129
Tabela 27. Jakiego typu było to wsparcie otrzymywało Pana/i gospodarstwo domowe? (gospodarstwa domowe z osobami niepełnosprawnymi).....	130
Tabela 28. Kto doświadcza przemocy w rodzinach w znanych Panu/i przypadkach? Dane uwzględniające typ przemocy (%).....	133
Tabela 29. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na obszar zamieszkania.....	135
Tabela 30. Stosunek do twierdzeń, na temat wychowania dzieci w podziale na typ gospodarstwa....	136
Tabela 31. Liczba i udział bezrobotnych w szczególnej sytuacji na rynku pracy wśród ogółu bezrobotnych w województwie podkarpackim, stan na koniec grudnia 2018.....	140
Tabela 32. Podmioty gospodarcze w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego w latach 2011–2018	144
Tabela 33. Odsetek respondentów, zgadzających się z poszczególnymi stwierdzeniami (% odpowiedzi „tak”) według obszaru zamieszkania	145
Tabela 34. Odsetek respondentów, zgadzających się z poszczególnymi stwierdzeniami (% odpowiedzi „tak”) według podregionów	146
Tabela 35. Rodzaje form wsparcia kierowanych do pracowników w województwie podkarpackim ..	149
Tabela 36. Odsetek osób deklarujących łatwy dostęp do instytucji/usług w miejscowości zamieszkania lub jej okolicy w podziale na obszary	154
Tabela 37. Odsetek osób deklarujących łatwy dostęp do instytucji/usług w miejscowości zamieszkania lub jej okolicy w podziale na podregiony	154
Tabela 38. Dane na temat urodzeń i zgonów w województwie podkarpackim w latach 2011–2018..	163
Tabela 39. Dane na temat małżeństw, rozwodów i separacji w województwie podkarpackim w latach 2011–2018	164
Tabela 40. Gminy o najwyższym i najniższym odsetku osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w 2018 roku.....	166
Tabela 41. Mieszkańcy województwa podkarpackiego wg ekonomicznych grup wieku, mediana wieku mieszkańców.....	166
Tabela 42. Przeciętne dalsze trwanie życia osób w 2018 roku z uwzględnieniem miejsca zamieszkania oraz wieku i płci w Polsce i na Podkarpaciu.....	171
Tabela 43. Migracje wewnętrzne i zagraniczne w województwie podkarpackim oraz poszczególnych powiatach w 2018 roku.....	172
Tabela 44. Badanie CAPI: Jakie działania powinny podjąć władze lokalne, żeby powstrzymać odpływ ludności? – rozkład odpowiedzi w podziale na podregiony	180
Tabela 45. Odsetek respondentów dostrzegających wpływ programu „Rodzina 500+” na funkcjonowanie gospodarstw domowych, w podziale na gospodarstwa, których członkami są dzieci i gospodarstwa bez dzieci	189
Rycina 1. Dzieci w żłobkach na 1 tys. dzieci w wieku do 3. lat w 2018 roku oraz dzieci w wieku do 3. lat przypadające na jedno miejsce w żłobku w 2018 roku na Podkarpaciu	76
Rycina 2. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3–5 lat w 2018 roku oraz dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego w 2018 roku	78
Rycina 3. Różnica pomiędzy wzrostem dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w gospodarstwie domowym a wzrostem wydatków na jedną osobę w gospodarstwie domowym w latach 2011–2018.....	110
Rycina 4. Korzystający z pomocy społecznej w powiatach województwa podkarpackiego do ogółu społeczeństwa w 2017 roku	124

Rycina 5. Podmioty ekonomii społecznej w województwie podkarpackim oraz małopolskim wraz z informacją na temat liczby osób niepełnosprawnych. Dane dotyczące liczby osób niepełnosprawnych pochodzą z NSP 2011	127
Rycina 6. Zmiana liczby ludności w gminach w województwie podkarpackim w latach 2011–2018 (%)	161
Rycina 7. Udział osób w wieku poprodukcyjnym do ogółu ludności w gminach województwa podkarpackiego w roku 2011 roku i 2018 roku	165
Rycina 8. Wskaźnik obciążenia demograficznego w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku	168
Rycina 9. Indeks starości demograficznej w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku	169
Rycina 10. Wskaźnik wsparcia międzypokoleniowego w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku	169
Rycina 11. Współczynnik starości demograficznej w gminach województwa podkarpackiego w 2011 i 2018 roku (%)	170
Rycina 12. Przeciętne dalsze trwanie życia osób urodzonych w 2018 roku i prognoza liczby ludności w województwie podkarpackim.....	171
Rycina 13. Współczynnik salda migracji w gminach województwa podkarpackiego w 2018 roku (‰)	173
Rycina 14. Kierunki napływu i odpływu ludności w województwie podkarpackim na pobyt stały w 2018 roku, liczba osób	174
Rycina 15. Główne kierunki migracji zagranicznych na pobyt stały z i do województwa podkarpackiego w 2018 roku.....	175

Aneks

Ogólna charakterystyka respondentów badania CAPI

- gospodarstwa domowe wg podregionów

Podregion		Podkarpacie
krośnieński	Liczebność	284
	%	20,9%
przemyski	Liczebność	265
	%	19,5%
rzeszowski	Liczebność	390
	%	28,7%
tarnobrzeski	Liczebność	420
	%	30,9%

- gospodarstwa domowe wg obszaru zamieszkania

Obszar		Podkarpacie
wiejski	Liczebność	615
	%	45,3%
miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	Liczebność	306
	%	22,5%
miejski 20–100 tys. mieszkańców	Liczebność	310
	%	22,8%
miejski powyżej 100 tys. mieszkańców	Liczebność	128
	%	9,4%

- gospodarstwa domowe wg liczby członków

Liczba członków gospodarstwa domowego		Podkarpacie
1	Liczebność	339
	%	24,9%
2	Liczebność	393
	%	28,9%
3	Liczebność	287
	%	21,1%
4	Liczebność	234
	%	17,2%
5	Liczebność	83
	%	6,1%
6	Liczebność	15
	%	1,1%
7	Liczebność	6
	%	0,4%
8	Liczebność	1
	%	0,1%
9	Liczebność	1
	%	0,1%

➤ gospodarstwa domowe wg wykształcenia pełnoletnich członków rodzin

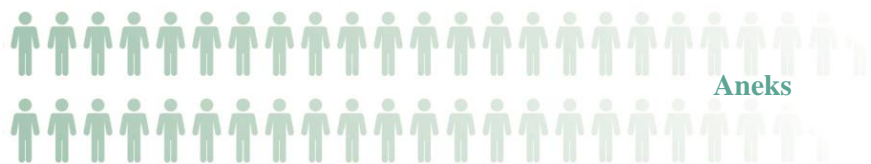
Wykształcenie		Podkarpacie
podstawowe	Liczebność	392
	%	13,1%
gimnazjalne	Liczebność	145
	%	4,8%
zasadnicze zawodowe	Liczebność	912
	%	30,5%
średnie ogólnokształcące	Liczebność	209
	%	7,0%
średnie zawodowe	Liczebność	840
	%	28,1%
policealne	Liczebność	39
	%	1,3%
licencjat lub inżynier	Liczebność	109
	%	3,6%
magister lub równorzędny	Liczebność	330
	%	11,0%
wyższe ze stopniem naukowym	Liczebność	14
	%	0,5%

Respondenci w podregionach

Płeć		Podregion			
		krośniński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
mężczyzna	Liczebność	111	109	165	162
	%	39,1%	41,1%	42,3%	38,6%
kobieta	Liczebność	173	156	225	258
	%	60,9%	58,9%	57,7%	61,4%

➤ Respondenci w podregionach ze względu na wiek

Wiek		Podregion			
		krośniński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
18-29 lat	Liczebność	34	23	37	40
	%	12,0%	8,7%	9,5%	9,5%
30-44 lat	Liczebność	65	67	103	98
	%	22,9%	25,3%	26,4%	23,3%
45-59 lat	Liczebność	76	58	100	115
	%	26,8%	21,9%	25,6%	27,4%
60-69 lat	Liczebność	61	75	83	108
	%	21,5%	28,3%	21,3%	25,7%
70 i więcej lat	Liczebność	48	42	67	59
	%	16,9%	15,8%	17,2%	14,0%

➤ Respondenci ze względu na wykształcenie

Wykształcenie		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
gimnazjalne lub niższe	Liczebność	41	61	74	53
	%	14,4%	23,0%	19,0%	12,6%
zasadnicze zawodowe	Liczebność	109	72	106	136
	%	38,4%	27,2%	27,2%	32,4%
średnie lub policealne	Liczebność	86	81	148	171
	%	30,3%	30,6%	37,9%	40,7%
wyższe	Liczebność	48	51	62	60
	%	16,9%	19,2%	15,9%	14,3%

➤ Respondenci w podregionach ze względu na obszar zamieszkania

Obszar		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
wiejski	Liczebność	135	118	186	176
	%	47,5%	44,5%	47,7%	41,9%
miejski poniżej 20 tys. mieszkańców	Liczebność	54	58	76	118
	%	19,0%	21,9%	19,5%	28,1%
miejski 20–100 tys. mieszkańców	Liczebność	95	89	0	126
	%	33,5%	33,6%	0,0%	30,0%
miejski powyżej 100 tys. mieszkańców	Liczebność	0	0	128	0
	%	0,0%	0,0%	32,8%	0,0%

Typy gospodarstw domowych w podregionach

➤ Gospodarstwa jednoosobowe i wieloosobowe w podregionach

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD jednoosobowe ogółem	Liczebność	80	63	87	109
	%	28,2%	23,8%	22,3%	26,0%
GD wieloosobowe ogółem	Liczebność	204	202	303	311
	%	71,8%	76,2%	77,7%	74,0%

➤ Gospodarstwa domowe z osobami starszymi w podregionach

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD jednoosobowe do 64. r. ż.	Liczebność	41	24	37	45
	%	14,4%	9,1%	9,5%	10,7%
GD jednoosobowe 65 lat i więcej	Liczebność	39	39	50	64
	%	13,7%	14,7%	12,8%	15,2%
GD wieloosobowe bez osób starszych (do 64. r.ż.)	Liczebność	144	138	224	234
	%	50,7%	52,1%	57,4%	55,7%
GD wieloosobowe z osobami starszymi (65 i więcej lat)	Liczebność	60	64	79	77
	%	21,1%	24,2%	20,3%	18,3%

➤ **Gospodarstwa domowe według źródeł utrzymania**

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD jednoosobowe pracujące	Liczebność	30	10	26	25
	%	10,6%	3,8%	6,7%	6,0%
GD jednoosobowe niepracujące	Liczebność	50	53	61	84
	%	17,6%	20,0%	15,6%	20,0%
GD wieloosobowe z jednym żywicielem	Liczebność	36	32	55	57
	%	12,7%	12,1%	14,1%	13,6%
GD wieloosobowe z więcej niż jednym żywicielem	Liczebność	119	115	192	205
	%	41,9%	43,4%	49,2%	48,8%
GD wieloosobowe bez osób pracujących	Liczebność	49	55	56	49
	%	17,3%	20,8%	14,4%	11,7%

➤ **Gospodarstwa domowe wieloosobowe z dziećmi i bez dzieci**

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD wieloosobowe bez dzieci	Liczebność	118	130	181	183
	%	57,8%	64,4%	59,7%	58,8%
GD wieloosobowe z dziećmi do 18. roku życia	Liczebność	86	72	122	128
	%	42,2%	35,6%	40,3%	41,2%

➤ **Gospodarstwa domowe według liczby dzieci**

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD wieloosobowe z jednym dzieckiem	Liczebność	45	53	72	77
	%	52,3%	73,6%	59,0%	60,2%
GD wieloosobowe z dwójką dzieci	Liczebność	34	16	42	39
	%	39,5%	22,2%	34,4%	30,5%
GD wieloosobowe z trójką i więcej dzieci	Liczebność	7	3	8	12
	%	8,1%	4,2%	6,6%	9,4%

➤ **Gospodarstwa domowe według wieku dzieci**

Typ GD		Podregion			
		krośnieński	przemyski	rzeszowski	tarnobrzeski
GD z co najmniej jednym dzieckiem do 6. r.ż.	Liczebność	52	34	72	61
	%	18,3%	12,8%	18,5%	14,5%
GD bez dzieci do 6. r.ż.	Liczebność	34	38	50	67
	%	12,0%	14,3%	12,8%	16,0%
	Liczebność	69,7%	72,8%	68,7%	69,5%

Próba uzyskana w badaniu CAWI z JST

		Podregion			
		Tarnobrzeski	Rzeszowski	Przemyski	Krośnieński
Powiat	Bieszczadzki	0	0	0	3
	Brzozowski	0	0	0	7
	Dębicki	9	0	0	0
	Jarosławski	0	0	7	0
	Jasielski	0	0	0	11
	Kolbuszowski	0	6	0	0
	Krośnieński	0	0	0	9
	Leski	0	0	0	5
	Leżajski	4	0	0	0
	Lubaczowski	0	0	8	0
	Łańcucki	0	6	0	0
	Mielecki	12	0	0	0
	Niżański	8	0	0	0
	Przemyski	0	0	7	0
	Przemysław	0	0	1	0
	Przeworski	0	0	8	0
	Ropczycko-średziszowski	0	5	0	0
	Rzeszowski	0	8	0	0
	Rzeszów	0	4	0	0
	Sanocki	0	0	0	2
	Stalowowolski	6	0	0	0
Strzyżowski	0	4	0	0	
Tarnobrzeski	5	0	0	0	
Ogółem		44	33	31	37

Charakterystyka respondentów badania CATI/CAWI z przedstawicielami firm

➤ Charakterystyka firm ze względu na wielkość

Wielkość firmy		Podkarpacie
Mikro przedsiębiorstwo	Liczebność	850
	%	81,0%
Małe przedsiębiorstwo	Liczebność	100
	%	9,5%
Średnie przedsiębiorstwo	Liczebność	50
	%	4,8%
Duże przedsiębiorstwo	Liczebność	50
	%	4,8%

➤ Charakterystyka firm ze względu na zasięg działalności

Zasięg działalności		Podkarpacie
Lokalny	Liczebność	478
	%	45,5%
Regionalny	Liczebność	176
	%	16,8%

Zasięg działalności		Podkarpacie
Ogólnopolski	Liczebność	259
	%	24,7%
Międzynarodowy	Liczebność	137
	%	13,0%

➤ Charakterystyka firm ze względu na liczbę lat na rynku

Liczba lat na rynku		Podkarpacie
Mniej niż 1 rok	Liczebność	2
	%	0,2%
Od 1 do 5 lat	Liczebność	91
	%	8,7%
Od 5 do 10 lat	Liczebność	155
	%	14,8%
Od 10 do 20 lat	Liczebność	218
	%	20,8%
Powyżej 20 lat	Liczebność	584
	%	55,6%

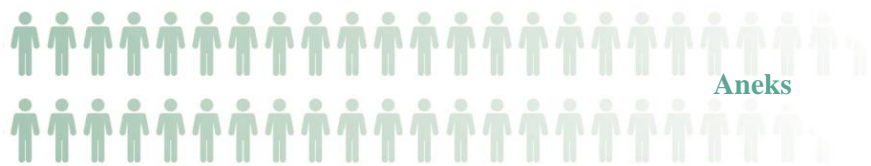
Charakterystyka respondentów badania CAWI z migrantami

➤ Respondenci ze względu na płeć

Płeć		Pochodzenie - podkarpackie
Kobieta	Liczebność	353
	%	70,6%
Mężczyzna	Liczebność	147
	%	29,4%

➤ Respondenci ze względu na wiek

Wiek		Pochodzenie - podkarpackie
18-25	Liczebność	36
	%	7,2%
26-30	Liczebność	65
	%	13,0%
31-35	Liczebność	193
	%	38,6%
36-40	Liczebność	94
	%	18,8%
46-49	Liczebność	59
	%	11,8%
50+	Liczebność	53
	%	10,6%

➤ Respondenci ze względu na wykształcenie

Wykształcenie		Pochodzenie - podkarpackie
Brak	Liczebność	2
	%	0,4%
Podstawowe/gimnazjalne	Liczebność	14
	%	2,8%
Zasadnicze zawodowe	Liczebność	45
	%	9,0%
Średnie	Liczebność	280
	%	56,0%
Wyższe I stopnia (licencjat/inżynier)	Liczebność	67
	%	13,4%
Wyższe II stopnia (magister)	Liczebność	75
	%	15,0%
Wyższe III stopnia (stopień naukowy)	Liczebność	4
	%	0,8%
Poddyplomowe	Liczebność	8
	%	1,6%
MBA	Liczebność	0
	%	1,0%